



**Aile İçi Problemlerin Çözümünde
Manevî Danışmanlık ve Rehberlik:
Strazburg'ta Yaşayan Türk-Müslüman Örneği**

Tuba Kevser ŞAHİN

Doktora Tezi

Eskişehir, 2024

**AİLE İÇİ PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNDE
MANEVÎ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK:
STRAZBURG'TA YAŞAYAN TÜRK-MÜSLÜMAN
ÖRNEĞİ**

Tuba Kevser ŞAHİN

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir, 2024

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuba Kevser ŞAHİN tarafından hazırlanan **Aile İçi Problemlerin Çözümünde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg'ta Yaşayan Türk-Müslüman Örneği** başlıklı bu çalışma 18.07.2024 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Mebrure Doğan	
Üye (Danışman) Prof. Dr. M. Naci Kula	
Üye Prof. Dr. Mustafa Altunoğlu	
Üye Doç. Dr. A. Burcu Gören	
Üye Doç. Dr. Ahmet Özalp	

ONAY

.../... /2024

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlakî ve hukukî sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Tuba Kevser ŞAHİN



ÖZ

AİLE İÇİ PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNDE MANEVÎ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK: STRAZBURG'TA YAŞAYAN TÜRK-MÜSLÜMAN ÖRNEĞİ

ŞAHİN, Tuba Kevser

Doktora Tezi- 2024

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Naci KULA

Bu çalışmada yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin karşılaştıkları aile içi problemlerin belirlenmesi ve bu problemlerin çözümünde bir alternatif olarak manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden istifade edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Fransa'nın Strazburg kentinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin aile içi sorunları mülakat yöntemiyle tespit edilmiş ve elde edilen veriler ışığında geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri modeli uygulanmıştır. Araştırma, modelin aile huzuru ve dinî başa çıkma düzeyleri üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla ön test ve son test yöntemini kullanmıştır.

Çalışma, kuramsal çerçeve, saha çalışması ve bulguların değerlendirilmesi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Kuramsal çerçevede dökümantasyon analizi yapılmış, saha çalışmasında ise nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Strazburg'da yaşayan 96 Türk ve Müslüman göçmenle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar sonucunda aile içi sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modeli, mülakat yapılan 15 kadın göçmen ile 8 hafta boyunca çevrimiçi oturumlar şeklinde uygulanmıştır.

Oturumların öncesinde ve sonrasında katılımcılara Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) uygulanmış, elde edilen veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları, uygulanan modelin aile huzuru ve dinî başa çıkma düzeylerinde anlamlı bir iyileşmeye yol açtığını göstermiştir. Bu bulgular, yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin sorunlarının çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkili olabileceğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik, Aile İçi Problemler, Göçmenler, Aile Huzuru, Dinî Başa Çıkma*

ABSTRACT

SPIRITUAL COUNSELING AND GUIDANCE IN SOLVING FAMILY PROBLEMS: THE TURKISH- MUSLIM CASE LIVING IN STRASBOURG

ŞAHİN, Tuba Kevser

PhD Dissertation- 2024

Department of Philosophy and Religious Sciences

Supervisor: Prof. Dr. M. Naci KULA

This study aims to identify the intra-family problems faced by Turkish and Muslim migrant families living abroad and to explore the use of spiritual counseling and guidance services as an alternative approach to resolving these issues. In study, the family issues of Turkish and Muslim immigrant families living in Strasbourg, France, were identified through interviews, and a spiritual counseling and guidance model was developed based on the collected data. The research utilized pre-test and post-test methods to measure the model's impact on family harmony and religious coping levels.

The study is organized into three main sections: the theoretical framework, fieldwork, and the interpretation of findings. The theoretical framework involved a document analysis, while the fieldwork employed both qualitative and quantitative methods. Semi-structured interviews were conducted with 96 Turkish and Muslim immigrants living in Strasbourg, which helped identify the family issues they faced. Based on these findings, a spiritual counseling and guidance model was developed and implemented with 15 female immigrants over eight weeks through online sessions.

Before and after the sessions, participants were administered the Family Harmony Scale (FHS) and the Religious Coping Scale (RCOPE). The collected data were subjected to statistical analysis, and the results indicated that the implemented model led to significant improvements in family harmony and religious coping levels. These findings suggest that spiritual counseling and guidance services can be effective in addressing the issues faced by Turkish and Muslim immigrant families living abroad.

Keywords: *Spiritual Counseling and Guidance, Family Problems, Emigrants, Family Peace, Religious Coping*



Bu tez; bana ismimi veren, yaşadığı müddetçe gerek ilmî gerek ahlakî eğitimim ile yakından ilgilenen ve eğitim hayatımın devam etmesinde maddî ve manevî büyük katkıları olan sevgili Hocaannem'in aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle, bu çalışmayı tamamlayabilme gücünü bana bahşeden, 8 yıl boyunca göçmen kardeşlerimin yaşamlarına tanıklık etme fırsatını sunan, onların dertlerini dert edinmemi sağlayan ve çözüm yolları arayışında bir eser ortaya koyabilme lütfuna mazhar eden Rabbime sonsuz şükürler olsun.

Bu eserin ortaya çıkışında bir çok kıymetli insanın desteğine mazhar olduğumu söyleyebilirim. Doktoraya başladığım ilk günden itibaren güven, anlayış ve desteğiyle her zaman yanımda olan; en önemlisi iyi bir insan olmayı bana yaşayarak öğreten danışman hocam Prof. Dr. M. Naci Kula'ya minnettarlığımı sunmak isterim. Doktora yeterlilik mülakatında kıymetli önerilerinin yanı sıra bu konuyu çalışmamı tavsiye eden değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Ayten ve Prof. Dr. Mustafa Koç'a, süreç içerisindeki anlayış ve desteklerinden dolayı tez izleme komitesi üyelerim Prof. Dr. Mustafa Altunoğlu ve Prof. Dr. Ferit Uslu hocalarıma ve tez savunma jürisinde bulunarak değerli katkılarda bulunan Doç. Dr. Mebrure Doğan, Doç. Dr. Ayşe Burcu Gören ve Doç. Dr. Ahmet Özalp hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu süreci tamamlayabilmem de akademik desteklerini benden asla esirgemeyen Dr. Ayşe Yorulmaz, Doç. Dr. İshak Tekin, Doç. Dr. Sevde Düzgüner ve Dr. Merve Altınlı Macic hocalarıma, henüz yüzyüze tanışmamış olsak da tezimi defalarca gözden geçirerek bana büyük destek veren Dr. Emine Zehra Bilge hocama ve manevî desteğini her an yanımda hissettiğim Prof. Dr. F. Asiye Şenat hocama teşekkürlerimi sunmak isterim. Mülakatların yapılabilmesi hususunda desteklerini esirgemeyen Fransa Strazburg'taki dernek yöneticilerine, mülakatlara ve model uygulamasına katılarak teze katkı sağlayan göçmen kardeşlerime gönülden teşekkür ederim.

Bu uzun soluklu yolda her daim yanımda olan ve tezimi tamamlayabilmem için büyük fedakarlıkta bulunan sevgili eşime, çalışma boyunca beni anlayışla destekleyen canım yavrularıma, manevî desteklerini her zaman yanımda hissettiğim değerli dost ve yakınlarıma, son aylarımın şahidi genç arkadaşlarıma, beni yıllar içinde emek emek büyüten ve bugünlere erdiren, dua ve yardımları ile hep yanımda olan sevgili anneme ve babama minnettarlığımı sunarım. Bilirim ki "Bu ancak Rabbimin rahmetidir!" ve gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Tuba Kevser ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iii
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	17
1.1. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik.....	17
1.1.1. Din ve Maneviyat.....	17
1.1.1.1 Batı’da Din ve Maneviyat.....	21
1.1.1.2. Türkiye’de Din ve Maneviyat.....	24
1.1.2. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri.....	26
1.1.2.1. Manevî Danışmanlığın Teorik Temelleri.....	26
1.1.2.2. Manevî Danışmanlığın Konusu, Amacı ve İşlevleri.....	30
1.1.2.3. Manevî Danışmanlık Türleri ve Teknikleri.....	34
1.1.2.4. Manevî Danışmanlığın Sınırlılıkları ve Problemleri.....	38
1.2. Fransa’da Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri.....	40
1.2 1. DİTİB’in Fransa’daki Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri.....	45
1.3. Türkiye’den Avrupa’ya Göç ve Türk Göçmenler.....	50
1.3.1. Sosyolojik ve Dinî Literatürde Göç Kavramı.....	50
1.3.2. İslam’ın Aileye Verdiği Önem ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri.....	53
1.3.3. Avrupa’da Türk Göçmenlerin Karşılaştıkları Problemler.....	56
1.4. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli.....	65
1.4.1. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinde Yararlanılan Psikoterapi Yaklaşımları.....	65
1.4.1.1. Logoterapi.....	66

1.4.1.2. Bibliyoterapi.....	67
1.4.1.3. Pozitif Psikoloji.....	68
1.4.1.4. Sinematerapi.....	69
1.4.1.5. Maneviyat Yönelimli Aile Terapisi.....	70
1.4.1.6. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları.....	72
1.4.1.7. Grup Terapi Yöntemi.....	73
1.4.2. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinde Yararlanılan Temel Değerler.....	73
1.4.2.1. Sevgi.....	75
1.4.2.2. Saygı.....	76
1.4.2.3. Sorumluluk.....	77
1.4.2.4. Güven.....	78
1.4.2.5. Hoşgörü.....	80
1.4.2.6. Affetme.....	81
İKİNCİ BÖLÜM.....	83
YÖNTEM.....	83
2.1. Birinci Aşama (Nitel Bulgular)	84
2.1.1. Çalışma Deseni.....	84
2.1.2. Çalışma Grubu ve Nitelikleri (Evren ve Örneklem)	85
2.1.3. Veri Toplama Araçları.....	87
2.1.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	87
2.1.1.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	87
2.1.4. Verilerin Toplanması ve İşlem.....	88
2.1.5. Nitel Çalışmanın Geçerliliği ve Güvenirliği.....	91
2.2. İkinci Aşama (Model)	92
2.2.1. Yurt Dışında Yaşayan Türk ve Müslüman Göçmenlere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Geliştirilmesi Modelin Amacı ve Önemi	92
2.2.1.1. Model Geliştirme Çalışması	93
2.2.1.2. Modelin Amacı ve Önemi.....	93
2.2.1.3. Model Geliştirme Süreçleri ve Değerlendirme.....	94
2.3. Üçüncü Aşama (Nicel Bulgular)	95
2.3.1. Çalışma Deseni.....	95
2.3.2. Çalışma Grubu ve Nitelikleri (Evren ve Örneklem)	96
2.3.3. Veri Toplama Araçları.....	97

2.3.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	97
2.3.3.2. Aile Huzuru Ölçeği.....	97
2.3.3.3. Dinî Başa Çıkma Ölçeği.....	98
2.3.4. Verilerin Toplanması ve İşlem.....	99
2.3.5. Nicel Çalışmanın Geçerliliği ve Güvenirliği.....	101
2.3.6. Sınırlılıklar ve Zorluklar.....	102
2.4. Yurt Dışında Yaşayan Göçmenlere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Uygulanması.....	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	134
BULGULARIN YORUMLANMASI.....	134
3.1. Nitel Bulgular.....	135
3.1.1. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri.....	135
3.1.2. Yurt Dışında Yaşayan Göçmenlerin Aile İçi Problemleri.....	140
3.1.2.1. Çocuk Kaynaklı Sorunlar.....	145
3.1.2.1.1. Eş ile Yaşanan Sorunlar.....	145
3.1.2.1.1.1. Çocukların Eğitimi.....	146
3.1.2.1.1.2. Disiplin.....	147
3.1.2.1.1.3. Sorumluluklar.....	148
3.1.2.1.1.4. Bakım.....	150
3.1.2.1.2. Çocuklar ile Yaşanan Sorunlar.....	153
3.1.2.1.2.1. Evlilik ve Boşanma.....	154
3.1.2.1.2.2. Kardeşler Arası Sürtüşme.....	154
3.1.2.1.2.3. Sorumluluklar.....	155
3.1.2.1.2.4. Dinî Hayat.....	156
3.1.2.1.2.5. Disiplin.....	157
3.1.2.1.2.6. Sosyal Medya.....	157
3.1.2.1.2.7. Kuşak Çatışması.....	157
3.1.2.2. Akraba Çevresi Kaynaklı Sorunlar.....	158
3.1.2.2.1. Akraba İlişkileri.....	158
3.1.2.2.2. Gelenekler.....	161
3.1.2.2.3. Müdahale.....	161
3.1.2.2.4. Ayrımcılık.....	163
3.1.2.2.5. Kıyas.....	164
3.1.2.2.6. Maddi Sebepler.....	164

3.1.2.2.7. Birlikte Yaşam.....	165
3.1.2.3. Fikir Ayrılıkları.....	167
3.1.2.3.1. Genel Problemler.....	168
3.1.2.3.2. Göçmen Olma Kaynaklı Problemler.....	169
3.1.2.4. İletişim Sorunları.....	171
3.1.2.4.1. Sözlü İletişim.....	172
3.1.2.4.1.1. Zaman Ayırmama.....	173
3.1.2.4.1.2. Anlaşamama/ Geçimsizlik.....	174
3.1.2.4.1.3. Dil.....	175
3.1.2.4.2. Sözsüz İletişim.....	176
3.1.2.4.2.1. Şiddet.....	176
3.1.2.5. Kişilik ile İlgili Sorunlar.....	178
3.1.2.5.1. Mizaç Farklılıkları.....	178
3.1.2.5.2. Güven.....	180
3.1.2.5.3. Kıskançlık.....	181
3.1.2.6. Göçmen Olma.....	182
3.1.2.6.1. Kültür Farkı.....	183
3.1.2.6.2. Aidiyet Duygusu.....	186
3.1.2.7. Ekonomik Sorunlar.....	188
3.1.2.7.1. Maddi Sıkıntılar.....	188
3.1.2.7.2. Harcamalar.....	189
3.1.2.7.3. Ailelere Maddi Yardım.....	190
3.1.2.8. Zararlı Alışkanlıklar.....	190
3.1.2.8.1. Alkol Bağımlılığı.....	190
3.1.2.8.2. Kumar.....	191
3.1.2.9. Aldatma.....	191
3.1.2.10. Sosyalleşme.....	192
3.1.3. Katılımcıların Yaşadıkları Sorunlarla Başa Çıkma Yöntemleri.....	194
3.1.3.1. Yaşanan Sorunların Paylaşılması.....	194
3.1.3.2. Sorunlarla Başa Çıkma Din ve Maneviyat.....	201
3.2. Nicel Bulgular.....	214
3.2.1. Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri.....	214
3.2.2. Yurt Dışında Yaşayan Türk ve Müslüman Göçmenlere Yönelik Manevî	

Danışmanlık ve Rehberlik Modeli Uygulamasına Katılan Bireylerin Katılmayanlara Oranla Aile Huzuru ve Dinî Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırılması	218
3.2.2.1. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	218
3.2.2.2. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	219
3.2.2.3. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği T-Testi Analizi.....	220
3.2.2.4. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	221
3.2.2.5. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	222
3.2.2.6. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği T-Testi Analizi..	223
3.3. Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Oturumlarının Araştırma Bulguları Bağlamında Danışanlar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi.....	225
3.4. Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Nitel ve Nicel Verilerinin Değerlendirilmesi.....	242
SONUÇ.....	247
KAYNAKÇA.....	260
EKLER.....	299
EK-1: ETİK İZİN FORMU.....	299
EK-2: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU.....	300
EK-3: AİLE HUZURU ÖLÇEĞİ.....	301
EK-4: DİNİ BAŞA ÇIKMA ÖLÇEĞİ.....	302
EK-5: DEĞERLENDİRME FORMU.....	303
EK-6: ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU.....	304
EK-7: ÖLÇEK İZİNLERİ.....	305

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Nitel Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	86
Tablo 2 Nitel Örneklemin Derneklere Göre Dağılımı.....	86
Tablo 3 Nicel Örneklemin Dağılımı.....	97
Tablo 4 Deney ve Kontrol Grubu İşlem Tablosu.....	101
Tablo 5 Türk ve Müslüman Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli (Grup Çalışması).....	103
Tablo 6 Nitel Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri.....	135
Tablo 7 Katılımcıların Aile İçi Sorunlarının Dağılımı.....	141
Tablo 8 Temalar, Alt Temalar ve Alt Temalara Ait Kategoriler.....	142
Tablo 9 Katılımcıların Yaşadıkları Sorunları Kimlerle Paylaştıklarının Yüzdelik Dağılımı.....	195
Tablo 10 Katılımcıların Yaşadıkları Sorunlarda Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Maneviyat.....	202
Tablo 11 Nicel Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri.....	214
Tablo 12 Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması	219
Tablo 13 Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	220
Tablo 14 Aile Huzuru Ölçeği T-Testi Analizi.....	220
Tablo 15 Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması	221
Tablo 16 Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması.....	221
Tablo 17 Dinî Başa Çıkma Ölçeği T-Testi Analizi.....	223
Tablo 18 Deney Grubunun Aile İçi Problemlere Verdikleri Tepkiler.....	226
Tablo 19 Kontrol Grubunun Aile İçi Problemlere Verdikleri Tepkiler.....	229

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 <i>Çalışma Akış Şeması</i>	83



KISALTMALAR LİSTESİ

AAPC: American Association of Pastoral Counseling

AHÖ: Aile Huzuru Ölçeği

akt.: Aktaran

Bkz.: Bakınız

CFAIT: Conseil Français des Associations d'Immigres de Turquie

Çev.: Çevirmen

DBÇÖ: Dinî Başa Çıkma Ölçeği

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DİTİB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

Ed.: Editör

EFT: Emotional Freedom Technique

ELCO: Enseignement de la Langue et de Culture d'Origine

GSB: Gençlik ve Spor Bakanlığı

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

H: Hipotez

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

md.: madde

MDR: Manevî Danışmanlık ve Rehberlik

MFA: Ministry of Foreign Affairs

MYK: Mesleki Yeterlilik Kurumu

I'ENAH: La première École Nationale de l'Aumônerie Hospitalière

IOM: International Organization for Migration- Uluslararası Göç Örgütü

INSEE: Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques- Fransa Ulusal İstatistik Kurumu

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

UIP: Uluslararası Eğitim Programı

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

t.y.: tarih yok

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri



GİRİŞ

İnsanın anlam arayışı, tarih boyunca süregelen bir olgudur. Bu arayış, anlamın maddeyle sınırlandırılmayacak bir yapıya sahip olması nedeniyle, insanın madde ve mana bütünlüğü içinde ele alınmasını gerektirir. Batı'da uzun yıllardır kurumsal olarak desteklenen manevî danışmanlık, Türkiye'de son 50 yıldır akademik alanda tartışılmaktadır ve özellikle son 20 yılda Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili kurumlarla imzaladığı protokollerle kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Şahin'e (2019) göre, hastalık, yaşlılık, engellilik, doğal afetler ve yoksunluk gibi hayatın zorlu dönemlerinde bireyler, kaybettikleri anlam ve kontrol duygusunu yeniden kazanma arayışına girmektedir. Bu süreçte, manevî danışmanlık, bireylerin anlam arayışlarını manevî referanslarla destekleyerek onlara rehberlik etmektedir. Bu danışmanlık türü, psikolojik danışma, psikoloji, psikiyatri ve sosyal hizmetler gibi disiplinlerle iş birliği içinde çalışarak, insanın fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevî yönlerden iyilik hali ve sağlıklı oluşuna vurgu yapan disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayten vd., 2016).

Tarih boyunca, insanlar sosyolojik, ekonomik ve politik sebeplerle göç hareketlerinde bulunmuşlardır. Yurt dışında yaşayan Türk göçmenlerin durumunda ise, daha iyi bir yaşam sürme arzusu göç hareketlerini etkilemektedir. Bir bireyin yaşadığı coğrafyanın kültürüne uyum sağlaması genellikle zorlu bir süreçtir; bu durum, göç eden ve başka bir ülkeye yerleşen aileler için çok daha karmaşık hale gelmektedir. İki ülke arasındaki dinî ve kültürel farklılıklar, sorunları derinleştirmekte ve özellikle sonraki nesilleri bir kimlik kriziyle karşı karşıya bırakmaktadır (Güngör, 2012). Sosyo-kültürel değişim, entegrasyon, asimilasyon ve yaşam stresi üzerine yapılan araştırmalar, göçün bireylerin aile içi problemleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Ekici ve Tuncel, 2011). Bu nedenle, göçmenin yaşı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun, bu süreç onun hem kendisiyle hem de çevresiyle olan ilişkilerini etkilemektedir (Koç, 2016a). Literatürdeki kuramsal ve ampirik çalışmalardan manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin göçmenlerin aile huzurları ve dinî başa çıkma düzeyleri üzerinde olumlu etkisinin olabileceği düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

Çalışma Konusu ve Problemi

Bu çalışmanın konusu, “Aile İçi Problemlerin Çözümünde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg’ta Yaşayan Türk- Müslüman Örneği”dir. Çalışmada Fransa Strazburg’ta yaşayan Müslüman-Türk göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler ışığında aile içi problemlerin çözümüne katkı sağlaması düşünülen bir manevî danışmanlık ve rehberlik modeli geliştirilmiş ve gönüllü bir grup ile sahada uygulanarak işlevselliği ölçülmüştür. Bu çerçevede, yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içi problemlerinin çözümünde dinî inançlarının, maneviyatlarının ve manevî danışmanlık hizmetlerinin önemi ortaya konulabilir.

İnsanların yaşadıkları sorunları çözme aşamasında müracaat ettikleri mercîlerden biri olan din, onlar için manevî bir destek işlevi görmektedir. Bu sebeple çalışmada özellikle yurt dışına göç etmiş bir yandan kendi kültürüne sahip çıkan diğer yandan da yaşadığı kültüre uyum sağlama çabasında olan göçmenlerin aile hayatlarında yaşadıkları problemlerde manevî danışmanlık ve rehberlikten ne ölçüde yardım alınabileceği ve bu yardımın bir çözüm olup olmadığı sorgulanmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın temel problemi şu soru etrafında şekillenmektedir: *“Yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içi sorunlarının çözümünde, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında temel değerlerden yola çıkılarak geliştirilecek ve uygulanacak bir model, göçmenlerin aile içi problemlerinin çözümüne katkı sağlayabilir mi?”*

Alt Problemler

- 1- Fransa’nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içinde en sık karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- 2- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, göçmenler tarafından ne kadar tanınmaktadır?
- 3- Göçmenler, aile içi sorunlarının çözümünde hangi dinî başa çıkma yollarına başvurmaktadır?
- 4- Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları kapsamında uygulanacak model, göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunların çözümünde ne ölçüde etkilidir?
- 5- Geliştirilen model, göçmenlerin aile içinde olumlu ilişkiler geliştirmeleri açısından yeterli midir?

6- Manevî danışmanlık ve rehberlik, yurt dışındaki göçmenlerin aile sorunlarının çözümünde etkili bir şekilde kullanılabilir mi?

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin karşılaştıkları aile içi sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden faydalanarak bir model geliştirilmesidir. Bu bağlamda, göçmen ailelere yönelik olarak geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin, dinî referanslar ve psikolojik yaklaşımlar çerçevesinde ailevî sorunların çözümünde nasıl bir destek sağlayabileceği incelenmektedir.

Maneviyatın göçmenler üzerinde önemli bir güç kaynağı ve huzur unsuru olduğu bilinmektedir (Cansever ve Taşbaş, 2022). Bu bağlamda, çalışma her geçen gün gelişmekte olan manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, Türk ve Müslüman göçmen ailelerin aile içi sorunlarının çözümünde bir alternatif olarak sunulması ve bu alana katkı sağlamasını amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle, yurt dışında yaşayan göçmenlerin karşılaştıkları ailevî sorunlar tespit edilmiş, ardından bu sorunların çözümüne yönelik bir model geliştirilerek uygulanmıştır. Modelin etkileri, uygulama öncesi ve sonrası yapılan testlerle ölçülmüş ve manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin göçmen bireylerin aile içi problemlerine olan etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Manevî desteğin aile içi sorunların çözümündeki önemi, bireylerin kişisel inançları ve kültürel arka planlarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Araştırmalar, yüksek evlilik doyumu için eşlerin benzer dinî inanç sistemlerine ve pratiklerine sahip olmasının önemli bir etken olduğunu göstermektedir (Ekşi, 2020). Bu bağlamda, göçmenlerin zor zamanlarda anlam ve teselli bulmalarına yardımcı olan maneviyatın, onların yeni ortamlarına uyum sağlamalarını kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Çalışmada, varoluşçu psikoloji, pozitif psikoloji, logoterapi, bibliyoterapi ve sinematerapi gibi temel yaklaşımlardan yararlanılarak geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin manevî danışmanlar aracılığıyla göçmen ailelere sunulması hedeflenmiştir. Son yıllarda, manevî deneyimlerin psikoterapi süreçlerinde önemli bir yer kazandığı ve manevî yönelimli müdahale stratejilerinin geliştirilmeye başlandığı

görülmektedir. Bu doğrultuda, "geleneksel" psikoterapi yaklaşımlarının yanı sıra, manevî yönelimli eklektik/bütüncül modeller de geliştirilmiştir (Ekşi ve Kaya, 2016). Ekşi (2020), maneviyatın insanın anlam arayışının ve refahının güçlü bir bileşeni olduğunu ve doğası gereği ilişkisel olan maneviyatın en belirgin şekilde çift ve aile bağlarında kendisini gösterdiğini belirtir. Ayrıca, maneviyatın aile işleyişi ve aile yaşam doyumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu gelişmeler ışığında, çalışmada manevî yönelimli psikoterapi yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Tüm bu yaklaşımlardan istifade ederek göçmen bireylerin kendilerini ve ailelerini tanımları, yaşadıkları zorlukları anlamlandırmaları ve temel değerlerden beslenerek aile ilişkilerini olumlu yönde geliştirmeleri bu çalışmanın nihai hedefidir.

Çalışmanın Hipotezleri

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda, Fransa'da yaşayan göçmen bireylerin yaşadıkları aile içi sorunların çözümüne yönelik olarak uygulanan herhangi bir manevî danışmanlık ve rehberlik modeli araştırmasına rastlanmamıştır. Literatürde, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine birçok çalışma bulunmakta olup, bu çalışmaların büyük bir kısmı birey ve aile huzuru ile dinî başa çıkma yöntemleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öncelikle bu çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiş ve çalışma modeli bu bulgulara dayanarak oluşturulmuştur. Çalışmanın hipotezleri, hem nitel hem de nicel araştırmalar için ayrı ayrı geliştirilmiştir.

Ana Hipotez

Bu araştırmanın ana hipotezi: *“Yurt dışındaki göçmenlerin aile içi problemlerinin çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin aile huzurunu arttırıcı ve problemleri çözücü olumlu etkileri mevcuttur.”*

Çalışma modeliyle bağlantılı olarak aşağıdaki alt hipotezler oluşturulmuştur.

Nicel Araştırma Hipotezleri

Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin etkililiğini test eden çalışmada yer alan temel hipotezler aşağıda sunulmuştur.

H1 “Çalışma öncesinde deney ve kontrol grubu arasında Aile Huzuru ve Dinî Başa Çıkma açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır, gruplar birbirine denktir.”

H2 “Deney grubu ön test Aile Huzuru Ölçeği puanlarıyla son test Aile Huzuru Ölçeği puanları arasında, son test lehine anlamlı bir fark olacaktır.”

H3 “Deney grubu ön test Dinî Başa Çıkma Ölçeği son test Dinî Başa Çıkma puanları arasında, son test lehine anlamlı bir fark olacaktır.”

H4 “Kontrol grubunun Aile Huzuru Ölçeğinin ölçtüğü alt boyutlar kapsamında ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olmayacaktır.”

H5 “Deney grubu son test Aile Huzuru Ölçeği puanlarıyla, kontrol grubu son test Aile Huzuru Ölçeği puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.”

H6 “Deney grubu son test Dinî Başa Çıkma Ölçeği puanlarıyla, kontrol grubu son test Dinî Başa Çıkma Ölçeği puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.”

H7 “Kontrol grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeğinin ölçtüğü boyutlar kapsamında ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olmayacaktır.”

Nitel Araştırma Soruları

Deney grubunun "Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli" ile ilgili görüş ve değerlendirmelerini, modelin etkililiği ve faydaları hakkında bilgi edinmek amacıyla şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Deney ve kontrol gruplarına hem ön testte hem de son testte “Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?” sorusu yöneltilmiştir.
2. Deney grubuna, ön testte “Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasına katılmayı neden istediniz?” sorusu sorulmuştur.
3. Deney grubuna, son testte “Aldığınız manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasını nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu sorulmuştur.

Çalışmanın Önemi

İnsanların yaşadıkları sorunların çözümünde başvurdukları kaynaklardan biri olan din, tarih boyunca manevî bir destek işlevi görmüştür. Özellikle hayatın zorlu

süreçlerinde anlam arayışına giren bireylerin kaybettikleri anlamı ve kontrolü yeniden kazanma süreçlerinin manevî referanslarla desteklenmesi, manevî danışmanlık olarak adlandırılmaktadır (Aytan, 2015). Dünya Sağlık Örgütü, insanın fiziksel, zihinsel ve sosyal boyutları yanında manevî bir boyutunun da bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Aytan vd. (2016: 8), manevî danışmanlığı, "psikolojik danışma ve rehberlik, psikoloji, psikiyatri ve sosyal hizmetler disiplinleriyle iş birliği içinde çalışan, insanın fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevî yönlerden iyi oluşunu ve sağlığını hedefleyen disiplinler arası bir çalışma alanı" olarak tanımlamaktadır.

Batı dünyasında uzun yıllardır uygulanan ve yaygın olarak "pastoral" adıyla bilinen manevî terapi, "spiritual" ve "religious" terimleriyle de ifade edilmektedir (Düzgüner, 2021). Bu hizmetin geçmişte farklı isimlerle anılmış olmasına rağmen, günümüzde yaygın olarak "manevî danışmanlık" terimi kullanılmaktadır. Bu hizmeti sunan kişiler, Türkiye'de "manevî danışman" olarak adlandırılırken, Amerika'da "chaplaincy", İngiltere'de "chaplaincy", Fransa'da "aumônerie", Almanya ve Avusturya'da ise "seelsorger" olarak isimlendirilmektedir (Şahin, 2019).

Batı'da kiliseler, bu görevin daha iyi yerine getirilebilmesi için son yarım yüzyıldır din adamlarının klinik ve danışma psikolojisi alanlarında eğitim almalarını teşvik etmektedir. Günümüzde manevî danışman olmak isteyen bireyler için lisans, yüksek lisans ve doktora programları mevcut olup, sahada görev alabilmek için gerekli niteliklerin yanı sıra yaklaşık 1000 saatlik bir staj sürecini tamamlamaları gerekmektedir (Moretti, 2024). Manevî danışmanlardan, dinî ve psikolojik bir altyapıya sahip olmalarının yanı sıra sakin, iyimser, yardımsever, umut dolu ve sabırlı olma gibi insanî özelliklere sahip olmaları da beklenmektedir (Aydın, 2018).

Türkiye'de manevî danışmanlık, 1950'lerden itibaren tartışılmaya başlanmış, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1980'li yıllardan itibaren cezaevlerinde ve 2003 yılından itibaren de aile irşat ve rehberlik bürolarında uygulamaya konulmuştur. 2015 yılında hastanelerde açılan manevî destek birimleri ile bu çalışmalar hız kazanmıştır (Şahin, 2019). Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, hayatın pek çok alanında kullanılmakla birlikte, özellikle sağlık hizmetlerinde ve toplumsal ve bireysel sorunların ortaya çıktığı hastane, hapisane, huzurevleri ve öğrenci yurtları gibi kurumlarda yaygınlaşmaktadır (Başar, 2008).

Literatür incelemesi, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin pek çok alanda kullanıldığını, ancak aile içi sorunların çözümünde henüz yeterince yaygın bir

danışma modeli olarak kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle yurtdışında yaşayan göçmenlerin iki kültür arasında yaşadıkları sorunlar (Şahin, 2001), aile içi iletişimlerine de etki etmekte ve ailelerde huzursuzluk yaratmaktadır. Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, Fransa'da yaşayan göçmen vatandaşların aile içi sorunlarına bir çözüm yöntemi önerisi olarak düşünülmesi, bu çalışmanın önemini vurgulayan bir husustur.

Literatür incelendiğinde, model uygulamalarında genellikle karma desen yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda genellikle önce model uygulanarak nicel veriler elde edilmekte, ardından bu veriler nitel analizlerle değerlendirilerek sonuçlar ortaya konulmaktadır. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri, önce nitel bir çalışma yapılarak Fransa'nın Strazburg kentinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içi sorunlarının tespit edilmesi, ardından bu veriler ışığında bir model geliştirilerek göçmenler üzerinde uygulanmasıdır. Son olarak, göçmenlere model içeriği hakkında sorular yöneltilmiş ve bu sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda son bir nitel çalışma daha gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçların, gerek sosyal bilimler ve din bilimleri, özellikle de din psikolojisi alanındaki bilgi birikimine ve yöntemlere önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sahada yürütecekleri çalışmalar için de veri sağlaması amaçlanmaktadır.

Literatür

Bu çalışma, manevî danışmanlık ve rehberlik, göç ve aile ilişkileri ile manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin aile içi problemlerin çözümüne olan etkilerini ele almaktadır. Literatür incelemesi yapılırken, öncelikli olarak bu üç temel kavramla ilgili literatür taranmıştır. Maneviyat, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik çalışmalar, Batı dünyasında uzun bir süredir gerçekleştirilmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin manevî açıdan onarılması amacıyla, bu alanda daha kurumsal yapılar oluşturularak hizmet verilmeye başlanmıştır (Koç, 2012). Türkiye'de ise manevî danışmanlık ve rehberlik, 1990'lı yıllarda gündeme gelmiş olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle uygulamaya geçirilememiştir. Söylev (2015), 2012 yılında düzenlenen Din Psikolojisi ve Manevî Bakım Çalıştayı'nın, bu konunun akademik platformda yeniden tartışılmaya başlamasına vesile olduğunu

belirtmektedir. Çalıştay sonrasında, kavramsallaştırma, görev tanımı, çalışma alanı ve sınırlılıklar gibi alanla ilgili pek çok konuda çalışmalar yapılmış ve bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye’de bu konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalar Ok’un (1997) “Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı” ve Altaş’ın (2000) “Dinî Danışmanlığın Teorik Temelleri” ve “Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri” (1999) başlıklı eserleri olmuştur. Sonraki yıllarda birkaç yüksek lisans tezi (Simav, 2009; Şahin, 2010; Karaca, 2010) yazılmış olsa da konuyla ilgili yeterli çalışma maalesef yapılamamıştır (Gören, 2023). İlerleyen süreçte yapılan kapsamlı çalışmalardan birisi Ayten, Koç ve Tınaz (2016) editörlüğünde Dem Yayınları tarafından yayınlanan 2 ciltlik “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik” adlı kitaplardır. Eserler 7-10 Nisan 2016 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen Uluslararası Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi kapsamında “Manevî Danışmanlık ve Rehberliğin İnsan Yaşamındaki Yeri ve Fonksiyonu” alt başlığında müzakere edilen konulardan oluşmaktadır. Türkiye’de yeni gelişmekte olan bu uzmanlık alanının uluslararası bir platformda ve disiplinler arası bir bakış ile ele alındığı bu edisyon çalışmasında sahaya ışık tutan makaleler yer almaktadır. Sahaya dair pek çok uzmanın makalelerinden oluşan ve Ayten (2019) editörlüğünde yayınlanan “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları” ile “Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler” eserlerinde de konu bütüncül bir şekilde ele alınarak manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin görev tanımı, çalışma alanı ve sınırlılıkları gibi pek çok hususa değinilmiştir. Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile ilgili başka çalışmalar da incelenmiştir (Cebeci; 2012, Martı; 2013, Söylev; 2014, Düzgüner; 2016 Uğurlu; 2018). Gören’in (2023) “Türkiye’de Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları: Sistemik Bir Analiz (1990-2023)” adlı eserini inceleyerek de sahada yapılmış tüm çalışmalar gözden geçirilmiştir.

Manevî Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri yıllar içinde pek çok alanda hizmet vermeye başlamış özellikle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı aile ve dinî rehberlik bürolarında (Simav, 2009; Şahin, 2010; Karaca, 2010; Yılmaz, 2012; Angın ve Altaş, 2018), hastanelerde (Koç, 2017; Altıntaş, 2018; Özkan, 2019), cezaevlerinde (Subaşı, 2019; Parlak, 2019; Baygeldi, 2022), kadın konukevlerinde (Gülmez, 2020), çocukluk döneminde (Göktepe, 2019), ergenlik döneminde (Demirtaş, 2019), özel gereksinimli çocuklarda (Karagöz, 2019), kanser hastalarında

(Karagöz, 2019; Kurt, 2021) yaşlılarda, (Göktepe, 2019) ve yas sürecinde (Yaman, 2017) sahada uygulanmaya çalışılmıştır. Sahadaki uygulamalarda pozitif psikoloji, bilişsel terapi ve bibliyoterapi (Belen, 2014) uygulamalarından da istifade edilmektedir. Bu bağlamda, Serap Nazlı'nın (2018) "Aile Danışmanlığı" ve "Aile Danışmanlığı Uygulamaları" ile Ekşi'nin (2020) "Aile Terapisi: Manevî Yönelimli Bir Perspektif" ve "Manevî Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma" kitapları bu konuda istifade ettiğimiz eserlerdendir. Kılınçer'in (2022) "Aileye Tutunmak: Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı" ve Bozkaya'nın (2023) "Pozitif Psikoloji Bağlamında Din Eğitimi Temelli Manevî Danışmanlık ve Rehberlik (Sivas GSB Yurtlarında Kalan Kız Öğrenciler Örneği)" isimli doktora tezlerinden de istifade etmiş bulunmaktayız.

Şirin'in (2018) sahaya kazandırdığı İHSAN modeli de uygulama yöntemleri arasında bulunmaktadır. Bu kapsamda ele aldığı "Dinî Danışma ve Rehberlik" adlı eserinde bu modelin işleyiş ve uygulama yöntemlerinden, bu model ile danışanlarda geliştirilmesi istenen davranış becerilerinden bahsetmektedir. Manevî danışmanlık açısından önemli bir alan olan sosyal hizmetler üzerine hazırlanan Coşkunsever'in (2018) "Sosyal Hizmetlerde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Yetiştirme Yurdu ve Çocuk Destek Merkezi Örneği" başlıklı eseri, özellikle yetiştirme yurtları ve çocuk destek merkezlerinde yürütülen çalışmaları daha iyi anlamak için incelenmiştir. Bunun yanı sıra, Özdoğan'ın 2002 yılında temellerini attığı ve 2019 yılında DOMAB (Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım) programını içeren tez ve makaleler de çalışmada dikkate alınmıştır (Gören, 2015; Yılmaz, 2020; Şeker, 2022; Göregen, 2022; Başar, 2022).

Çalışmanın Strazburg'da yaşayan Türk ve Müslüman göçmenler bağlamında ele alınması nedeniyle, göç ve göç olgusuna dair yayınlanmış birçok eser, tez ve makale titizlikle incelenmiş, ayrıca Göç Araştırmaları Derneği tarafından düzenlenen çeşitli seminerler takip edilmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya göç, tarih boyunca farklı dönemlerde gerçekleşmiş, ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle bu göç hareketleri belirgin şekilde artmıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa'ya iş gücü göçü önemli bir yer tutmuştur. Koyuncu (2003), Şahin (2022) ve Zengen (2022) gibi araştırmacılar, bu süreçte göç ağlarının önemine dikkat çekmişlerdir. Türkiye'den yurtdışına göç etmiş bireylerin

psiko-sosyal yaşantıları ve psikolojik destek ihtiyaçlarını inceleyen Hazal (2016) ise bu konudaki ihtiyacı vurgulamıştır.

Çalışmanın uluslararası bir bağlamda olması nedeniyle Batı'daki manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de incelenmiştir. Bu bağlamda, Hollanda'daki uygulamalar için Karagül'ün (2012) "Manevî Bakım: Anlamı, Önemi ve Yöntemi (Hollanda Örneği)" ve "Batı'da Resmî Kurumlarda Profesyonel Manevî Bakım Hizmetleri: Teori ve Pratik" (2020) adlı eserleri değerlendirilmiştir. Almanya'daki uygulamalara ilişkin olarak, Zuhale Ağılkaş Şahin'in (2017) "Manevî Bakım ve Danışmanlık: Almanya Örneği" adlı çalışması ve Bahadır'ın (2022) "Klinik Manevî Danışmanlık Eğitimi: Almanya KSA Modeli ve Türkiye'de Uygulanması" adlı eseri rehberlik etmiştir. İngiltere'de yaşayan göçmenler üzerinde periyodik olarak manevî danışmanlık uygulamaları yaparak konunun işlevselliğini ortaya koyan Koç'un (2016) "Manevî (Psikolojik) Danışmanlık: Müslüman-Türk Diasporası Örneği" adlı kitabı da önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Fransa'da gerçekleştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tespit ve incelenmesi konusunda ise Tınmaz (2019) ve Türkşen'in (2021) konuyla ilgili tez ve makalelerinden yararlanılmıştır.

Fransa'da manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri özellikle hastanelerde, cezaevlerinde, orduda ve yeni bir uygulama olarak hava alanlarında uygulanmaktadır. Bu bağlamda cezaevlerindeki uygulamalar için Beraud, Galember, Rostaing'in (2016) yapmış oldukları ortak çalışma, hastanelerdeki uygulamalar için Kaaniche (2005) ve Ramboud'un (2012) yapmış oldukları çalışmalar teze rehberlik etmiştir. Konuyla ilgili diğer makale ve tezler de incelenmiştir. Fransa'daki göçmen aileler üzerine yapılan çalışmada göç ve göçmenlik (Akıncı; 2014; Erdoğan; 2013, Biehl ve Danış; 2020), kuşaklar arası farklılıklar (Kaya; 2015), toplumsal değişim ve aile (Dikeçligil; 2012, Duman ve Şimşek; 2013, Eraslan; 2013, Yücel; 2013, Vargun; 2013, Ergeshkyzy; 2012), aile içi problemler ve manevî yaklaşım (Tunç ve Totan; 2021; Düzgüner ve Martı; 2020, Belen; 2010, Demir; 2018) ve manevî danışmanlık ve rehberliğin problemlerin çözümünde etkileri (Aybey; 2017, Baygeldi; 2018) başlıkları tez bağlamında incelenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2020 yılında yayımlanan ve Ayten ile Düzgüner'in editörlüğünü üstlendiği Manevî Danışmanlık Hizmetleri kitap serisi, aile ve dinî rehberlik büroları, hastaneler, cezaevleri, çocuk evleri, huzurevleri, yaşlı bakım merkezleri, kadın konuk evleri ile gençlere, bağımlılara ve engellilere yönelik manevî

danışmanlık hizmetleri açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir (Düzgüner ve Ayten, 2020; Karagöz ve Böke, 2020; Düzgüner ve Soykök, 2020). Bu eserlerin yanı sıra, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, göç ve diaspora konularıyla ilgili çeşitli makale ve bildirilerden de yararlanılmıştır.

Literatür incelendiğinde, hastanelerde, cezaevlerinde, öğrenci yurtlarında, sosyal hizmetlerde ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı aile ve dinî rehberlik bürolarında manevî danışmanlık hizmetlerine dair araştırmaların bulunduğu, ancak özellikle yurt dışında yaşayan göçmenler bağlamında, Fransa özelinde aile içi problemlerin çözümüne yönelik bir model önerisinin eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma ile bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanabileceği ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çalışmalarında bu bilgilerin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Varsayımları

Yapılan literatür taramaları ve elde edilen bilgiler doğrultusunda, bu çalışmanın varsayımları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Bu çalışma, yurt dışında yaşayan göçmen bireylerin aile içi problemlerinin çözümünde manevî danışmanlık ve rehberliğin etkili bir model olarak kullanılabileceği varsayımına dayanmaktadır.
- Manevî danışmanlık ve rehberliğin, aile içi problemlerin çözümünde etkili ve önemli bir yöntem olduğu öngörülmektedir.
- Psikolojik problemlerin çözümünde maneviyat, uzun yıllardır önemini koruyan ve etkili olduğu kabul edilen bir kavram olarak değerlendirilmektedir.
- Batı'da kurumsal düzeyde uzun süredir devam eden manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, Türkiye'de de giderek yaygınlaştığı ve etkisini artırdığı düşünülmektedir.
- Toplumun, özellikle de muhafazakar kesimin, yaşadığı problemlere çözüm arayışında manevî değerlere yöneldiği ve dinî referansları temel alan manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden giderek daha fazla yararlandığı gözlemlenmektedir.

Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenler ile onların çocuklarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışma; her yaştan, cinsiyetten ve medenî durumdan bireyleri içermekle birlikte, 18 yaş üzeri, kadın-erkek, evli-bekar-dul, çalışan-çalışmayan, farklı eğitim düzeylerine sahip ve göçmenlik açısından farklı kuşaklardan gelen bireylerin aile içinde yaşadığı problemlerin tespit edilmesi ve uygulanacak model çalışmasının etkilerini değerlendirmeye yönelik olarak sınırlanmıştır.

Çalışma, Strazburg'ta sosyal, kültürel ve dinî faaliyetlerde bulunan DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği), Millî Görüş Derneği, Hüdayi Vakfı, Semerkand Vakfı, Türk Federasyonu gibi kuruluşlara katılım sağlayan gönüllü bireylerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, çalışma verileri muhafazakâr kesimin düşüncelerini daha fazla yansıtırken, seküler yaşam tarzına sahip göçmenlerin görüşlerine daha az yer verilmiştir; bu durum çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilmektedir. Çalışmanın bu bölge ve derneklerde daha önce araştırılmamış olması, hedef kitlenin amaçsal örneklem şartlarını taşıması, ayrıca araştırmacının uzun yıllar Strazburg merkezde din görevlisi olarak çalışmış olması ve bu derneklerin yöneticileriyle kolay iletişim kurabilme avantajı, bu bölge ve derneklerin çalışma sahasına dahil edilmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışma, Strazburg'ta yaşayan göçmen vatandaşların aile içi problemlerinin çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Strazburg'da yaşayan birinci, ikinci ve üçüncü kuşak kadın ve erkek göçmenleri kapsamaktadır. Çalışmanın ikinci aşamasını içeren model uygulaması ise, nitel çalışmada en sık rastlanan problemlerin çocuk ve akraba kaynaklı olması nedeniyle, Strazburg'ta yaşayan farklı kuşaklara mensup evli ve çocuklu göçmen kadınlarla sınırlandırılmıştır. Nicel örnekleme hem kontrol hem de deney grubundaki katılımcıların benzer ya da yakın özelliklere sahip olmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada bilimsel araştırma metot ve tekniklerinden faydalanılmıştır. Alan yazındaki araştırmalar ve birincil ile ikincil kaynaklardan toplanan veriler değerlendirilerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Metodolojik safhanın bu ilk

evresi, konuyla ilgili teorik bilgi birikiminin değerlendirilmesine ilişkindir (Creswell, 2018). Çalışma, teorik ve saha çalışması olmak üzere iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmuştur. İlk olarak manevî danışmanlık ve rehberlik etrafıca ele alınmış, daha sonra yapılan mülakatlardan yararlanılarak yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içi problemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Mülakatların ardından geliştirilen modelin uygulanması ile manevî danışmanlık ve rehberliğin yaşanan sorunlara bir çözüm önerisi olup olmadığı yapılan ön ve son test uygulamalarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, hem nitel hem de nicel bölümler içeren karma desenli bir çalışmadır. Karma desen, araştırmacının hem nitel hem de nicel araştırma tekniklerini (nitel ve nicel bakış açıları, verilerin toplanması, verilerin analizi ve atıf teknikleri) araştırmanın amaçlarını doğru ve derinlemesine anlamak için bir araya getirdiği araştırma şeklidir (Johnson vd., 2007; Creswell ve Plano Clark, 2017). Karma yöntemde araştırmacı nitel ve nicel yöntemleri eşit şekilde kullanabilir ya da yöntemlerden birine daha ağırlık verebilir (Creswell, 2022; Neuman, 2014). Çalışmada Türk ve Müslüman göçmenlerin göç ve aile olgularını nasıl algıladıkları, kendilerini nasıl hissettiklerini tespit edebilmek için fenomenolojik yaklaşımdan da istifade edilmiştir. Creswell'e (2022) göre, fenomenolojik desen, katılımcıların belirli bir fenomeni nasıl deneyimlediklerini ve bu deneyimlerin özünde neler bulunduğunu anlamak için kullanılır. Neuman'a (2018) göre, bu desen, bireylerin belirli bir olay veya durumu nasıl algıladıklarını, hissettiklerini ve anlamlandırdıklarını anlamak için kullanılır.

Çalışmanın örneklemi, Strazburg şehir merkezinde hizmet veren farklı derneklerden gönüllü Türk ve Müslüman göçmen bireylerden oluşmuştur. Çalışmada amaçsal örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Amaçsal örneklem, detaylı bilgi edinilmesi amacıyla yapılan araştırmaya uygun özelliklerdeki kişilere ulaşarak belirlenen örneklem olarak ifade edilmektedir (Erkuş, 2017; Neuman, 2014). Bu tercihte Neuman'ın (2014) amaçsal örneklemin özellikle nitel araştırmalarda araştırma konusuna dair zengin ve ayrıntılı veriler elde edilebilmesini sağladığı ve Creswell'in (2018) belirli bir toplulukta yaşanan sosyal sorunları anlamak için, o topluluğun özelliklerine ve deneyimlerine en uygun katılımcıların seçilmesinin araştırmanın başarısını artıracak düşüncelerinin etkisi olmuştur. Çalışmada öncelikle dernek yetkilileri ile görüşülüp kendilerine proje hakkında bilgi verilmiş ve onayları alındıktan sonra mülakata katılması öngörülen gruplara proje tanıtımı yapılmıştır.

Çalışmada bölgede millî ve manevî değerler üzerine faaliyet gösteren derneklere teklif götürülmüş ve kabul eden derneklerin katılımcılarından gönüllü olanlarla mülakatlar yapılmıştır. Bu çerçevede bölgede hizmet veren dört dernek ile çalışma yapılması kararlaştırılmıştır. Mülakatlarda katılımcılara görüşme formunda belirtilen 10'u demografik toplam 16 soru yöneltilmiştir. Görüşme esnasında ses kaydı alınmıştır. Yapılan mülakatların örnekleminde rastgele yöntem ile seçilen yaklaşık 100 kişinin olması planlanmış ve nihayetinde 96 göçmen ile yapılan mülakatlar çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Erkeklerin çoğunun gündüzleri çalışıyor olmaları, kadınların gündüz saatlerinde erkeklere göre daha ulaşılabilir ve müsait olmaları ve aile içindeki konumları sebebiyle aile yapılarındaki sorunları daha yakından gözlemleyebilecekleri düşünüldüğünden görüşme yapılan kişiler daha ziyade kadınlardan oluşmuştur. Ancak çalışmayı zenginleştirmek için çalışan kadınlar ve erkek katılımcılarla da mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar, Türkiye kökeni açısından farklı şehir ve eğitim seviyelerinden insanlarla yapıldığı için mülakat süresi daha kısa tutularak kişi sayısının daha fazla olması planlanmıştır. Böylece farklı ailelerdeki farklı sorunların tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Teorik olan birinci bölüm literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Saha çalışması bölümünde ise öncelikle çalışmanın yöntemi, evreni, çalışmanın bulguları ve bu bulguların değerlendirilmesi yer almıştır. Bu çalışmanın nitel bölümü yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve kesitsel desenli bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde önceden belirlenmiş soruları içeren bir görüşme formu bulunur. Ancak görüşme esnasında duyulan ihtiyaca göre daha detaya inmek ya da anlaşılmayan kısımları biraz daha açmak için bu sorulara ek-sonda sorular getirilebilmiştir (Karataş, 2017; Patton, 2015). Saha çalışmasında veri toplama aracı olarak daha önce çeşitli yüksek lisans, doktora tezi ve makalelerde kullanılmış mülakat soruları incelenip çalışmanın amacına uygun sorular oluşturulmuştur. Hazırlanan mülakat soruları alan uzmanlarının incelemesine sunulmuş ve onlardan alınan geri dönütlerle mevcut şekilde tamamlanmıştır. Ayrıca görüşme formu veri toplama amacıyla kullanılmadan önce pilot uygulamalar yapılarak formun amaca uygunluğu test edilmiştir (Creswell, 2013).

Çalışmada bireylerin aile sorunlarını görebilmek adına aşağıda belirtilen durumları incelenmiştir.

- Aile içinde en çok hangi problemleri yaşadıkları,
- Göçmen olmalarının yaşanan problemlere etkisi,
- Yaşanan sorunların çözümünde din ve maneviyatın etkisi,
- Yaşanan problemlerin çözümünde profesyonel bir yardıma ihtiyaç duyup duymadıkları,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinden daha önce istifade edip etmedikleri,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sorunlarının çözümlerine katkıları.

Mülakatların neticesinde elde edilen bulgular deşifre edildikten sonra betimleme, analiz ve yorumlama aşamalarından geçirilmiştir. Yapılan mülakatların deşifre edilip analiz çalışmasının yapılmasının ardından yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içi sorunlarına çözüm alternatifi olması adına 60+60 toplamda 120 dakikadan oluşan çevrimiçi 8 oturumluk bir model çalışması hazırlanmıştır. Uygulama modeli için deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Nicel çalışma 15 deney ve 15 kontrol grubundan oluşan toplam 30 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, daha önce kendileriyle mülakat yapılmış kişiler arasından gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Mülakatlarda en sık karşılaşılan sorunların çocuk kaynaklı olması nedeniyle, evli ve çocuk sahibi gönüllüler uygulama modeli için öncelikli olarak tercih edilmiştir. Model çalışmasında olumsuz duyguları kontrol etmede ve sıkıntıları aşmada başvurulacak sabır, şükür, emanet, merhamet ve affedicilik gibi temel değerlerden (Kula, 2018) istifade edilerek grup üyelerinin de aktif olduğu bir uygulama modeli planlanmıştır. Daha sonra geliştirilen uygulama modeli katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda aile huzuru ölçeği (AHÖ) ve dinî başa çıkma (DBÇÖ) ölçekleri katılımcılara ön test ve son test uygulaması olarak yapıp çalışmanın nicel verileri elde edilmiştir. Özdemir ve Bakiler (2021), tarafından geliştirilen aile huzuru ölçeği 5'li likert tipi bir ölçek olup 15 maddeden oluşmaktadır. Derin yıpranmışlık ve genel hoşnutsuzluk alt düzeylerini ölçmektedir. Ekşi ve Sayın (2016), tarafından geliştirilen dinî başa çıkma ölçeği ise 4'lü likert tipi bir ölçektir ve 10 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek de olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma düzeylerini ölçmektedir. Kullanılan ölçekler için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır (Bkz. Ek-7).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle çalışmanın temel kavramları olan manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Avrupa'daki Türk göçmenlerin yaşadıkları problemler ve uygulama modelinde yararlanılan psikoterapötik yaklaşımlar ve değerler literatür eşliğinde açıklanacaktır.

1.1. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik

İnsan yaratılışı gereği bir şeye inanma eğiliminde olan bir varlıktır. Biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları olduğu gibi ruhi ihtiyaçları da bulunmaktadır (Akdoğan, 2012). Bu sebeple Dünya Sağlık Örgütü insanın fiziksel, zihinsel, sosyal boyutları gibi bir de manevî boyutu olduğunu söylemektedir. Maddî ve manevî boyutu olan insanın manevî ihtiyaçlarına en iyi gelen duygu ve düşünceler din duygusu ve inançtır. Bu durum birey ile sınırlı kalmayıp toplumu da etkileyen bir rol üstlenmektedir (Akdoğan, 2012). Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri tam da bu noktada sahada yer almaktadır.

1.1.1. Din ve Maneviyat

Arapça bir isim olup d-y-n- kökünden türeyen “din” kelimesi Arap dilinde pek çok anlam ifade etmektedir. Karagöz (2007: 121-122) bu anlamları “ceza, mükafat, itaat, isyan, hüküm, kaza, tevhit, ibadet, takva, kahr” gibi sözcüklerle ifade etmiştir. İnsanoğlu varoluşundan bu yana din ile etkileşimde bulunmuş ve bu yadsınamayacak gerçek din kelimesinin farklı disiplinlerde farklı tanımlar geliştirmesine sebep olmuştur. Bu metodolojik çeşitliliğin dinin çok yönlü yapısından kaynaklandığını söylemek mümkündür (Mehmedoğlu, 2004). Yavuz (1982:87) dinî “kişinin, ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu gönülden kabul ve tasdik ederek O’nun hizmetine girmesidir.” sözleriyle tanımlamaktadır. Dinlerin aralarındaki farklılığa rağmen hepsinin ortak noktası aşkın varlık ile kurdukları bağ (Peker, 2018) ve hayata yükledikleri anlam sayesinde hissettirdikleri varoluşsal duygulardır (Hökelekli, 2005). Din aynı zamanda insanın hayatı boyunca yaşadığı kriz anlarında gerek dinî öğeler, gerek erdemler ve gerek dinî pratiklerle hayata dair sahip olduğu anlamı yeniden bulmasına ve kontrolü yeniden kazanmasına destek olmaktadır (Pargament, 1997; Gürsu vd., 2021).

Kendimizi ve dünyayı algılama sürecimiz bebeklik dönemiyle başlar. İçinde büyüdüğümüz ailenin duygu ve düşünce kalıplarıyla devam eder. Aile dört duvardan ibaret bir mekân olmanın ötesinde maddî ve manevî değerlerin paylaşıldığı ve bireylerin insan ilişkilerine dair bilgi edindikleri yerdir. Bu yüzden karakterin inşa edildiği, sevgi iletişiminin ilk defa kurulduğu, hayatla ilgili algılarının oluştuğu ilk yer ailedir. Aynı zamanda iletişim becerilerinin geliştirildiği, bireylerin yaşadıkları sorunlara konuşarak çözüm bulabileceklerini öğrendikleri bir meşveret ortamıdır. Aile aynı zamanda öğrenilen değer ve kültürün sonraki nesillere aktarımında da kilit bir rol oynamaktadır (Kılınçer, 2023).

Geçtiğimiz yüzyıldaki bilim çevrelerinin insan algısında, akılcılık (rasyonalist) ve maddecilik (materyalist) öne çıkmıştır. Günümüze kadar oluşan bilimsel gelişmeler ise insanın sadece sağlıklı ve zengin olmasının mutlu ve huzurlu olmak için yeterli olmadığını göstermiştir. İnsanın akli kadar duygu ve düşünceleri de önemlidir. Bedeni onun fiziksel boyutuna; duygu ve düşünceleri psikolojik boyutuna, bu dünyayı aşan bir gerçekliğe olan inancı da onun manevî boyutuna tekabül etmektedir (Düzgüner ve Ayten, 2020). Bu sebeple günümüzde maddeden ziyade mana anlam kazanmakta, ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı bir yaşam için insanın maddî refahı kadar manevî huzuru da önem taşımaktadır. Pargament (2023), dine ve maneviyata dayalı bir yaklaşımın, insanlığın durumunu anlama ve iyileştirme çabalarını aydınlatma, genişletme ve derinleştirme anlamında hayati bir role sahip olduğunu söylemektedir.

Dilimize Arapça'dan geçen *maneviyat* kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre 'maddî olmayan, manevî şeyler' ve 'yürek gücü, moral' anlamlarına gelmektedir. Maneviyat kelimesinin karşılığı olarak İngilizce sözlüklerde 'spirituality' (The Random House, 1987) Fransızca sözlüklerde ise 'spiritualité' (Dictionnaire Larousse) kelimeleri kullanılmaktadır. Maneviyat Batı dillerinde 'ruh' ve 'ruhsal olan' kelimeleriyle ifade edilmiş olsa da anlam olarak tek kelime ile ifade edilmesi mümkün olmamaktadır. Örneğin 'spirituality' kelimesi İngilizce'de 'the quality of being concerned with the human spirit or soul as opposed to material or physical things.' (maddî veya fiziksel şeylerin aksine, insan ruhu veya ruhuyla ilgilenmenin niteliği) ifadeleriyle açıklanmaktadır (Cambridge Dictionary).

Maneviyat aynı zamanda insanın anlam arayışını, huzur ve mutluluğunu destekleyen ve belli uygulamaları içerisinde barındıran insan deneyiminin güçlü bir

boyutudur. İnsanlar özellikle kriz ve sıkıntılı anlarında hayatlarına yeni bir anlam verme ihtiyacı duyar, ayakta kalabilmek için de yeni bir teselli ve ümit kapısı ararlar (Kula, 2018). Bu bağlamda bireyler kendilerine “Neden varım?”, “Başıma gelen bu olayın anlamı nedir?”, “Neden benim başıma geliyor?” gibi soruları sıkça sorarlar. Yaşananlara bir anlam vermek ve böylece hayatı daha anlamlı hale getirerek yaşananları çekilebilir kılmak isterler. Bu noktada inançları, güvenleri, duaları, ibadetleri onlara yol gösterir, kuvvet verir. Bütün bunlar maneviyat ve manevî bakım kapsamına girmektedir (Karagül, 2020).

Göka (2021:31) maneviyatı “insan tecrübesindeki her türlü aşkın boyut ve anlam arayışı, kişinin inancını gündelik hayatta yaşama şekli, insanın varoluşunun nihai koşullarıyla ilişki kurma ve anlamlandırma, bir başka ifadeyle hayatına anlam verme biçimi” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak denilebilir ki maneviyat gerek dinî yönü ile gerek de dinden bağımsız olarak değerlendirildiğinde sorunların çözümünde dinamik bir güç olarak insanların karşısına çıkmaktadır (Düzgüner, 2021).

Toplumun en küçük yapı birimi olan aile de modern yaşamın problemlerinden etkilenmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda maneviyatın aile içi ilişkilerde olumlu etkilerinin olduğu (Aybey, 2017; Ceylan, 2024; Kılınçer, 2022; Tunç ve Totan, 2021) gözlemlenmekte bilhassa göçmenler üzerinde önemli bir güç kaynağı ve huzur sebebi olduğu bilinmektedir (Şeker, 2022). Tarih boyunca insanlar sosyolojik, ekonomik ve politik sebeplerle göç hareketlerinde bulunmuşlardır (Aydın, 2017; Yıldırım, 2015). Yurt dışında yaşayan Türk göçmenlerde ise daha iyi bir yaşam sürme çabası göç hareketlerinin sebepleri arasında en yaygın olanıdır. Göç hareketleri ile göçmenlerde ortaya çıkan uyum ve aidiyete dayalı problemleri hem psikolojik hem de sosyolojik anlamda ele alınması gereken hususlardır (Alptekin, 2011; Sözer, 2019). İnsan yaşadığı coğrafyanın kültürüne dahi uyum sağlamakta zaman zaman zorlanabilirken yeni bir ülke ve yeni bir kültürle bu durum çok daha zorlaşmaktadır. Hele ki bu iki ülke dinî ve kültürel kimlikleri farklı olan iki ülkeyse zorluklar daha da derinleşmekte, özellikle de genç nesilleri entegre olmakla ve asimile olmak arasında bir kimlik çatışmasına sürüklemektedir (Güngör, 2012). Zira mensubiyet duygusu aynı zamanda birey için kimlik demektir (Hökelekli, 2016).

Yapılan çalışmalar uyum sürecinin tek boyutlu ya da iki boyutlu olarak gözlemlendiğini, tek boyutlu kültürleşmede göçmenin kendi kültürünü devam

ettirmesi ya da yeni kültüre uyum sağlaması söz konusu iken iki boyutlu kültürleşmede göçmenin her iki kültüre ait öğeleri bir arada devam ettirmesini içinde barındıran bir yapının ortaya çıktığını söylemektedirler (Berry, 1992). Entegrasyon sürecinde dinî uyum sağlamak da önem taşımakta özellikle birinci ve ikinci kuşak göçmenler için ilk defa farklı dinî gruplarla karşılaşılıyor olmaları ve dinî aidiyetlerinin yüksek olması sebebiyle hem yerleşik halk için dinî kimliklerine yönelik tehdit oluşturdıklarının düşünülmesi hem de göçmen Müslüman Türklerin inanç pratiklerinin engellenmesi uyum süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra üçüncü kuşak da dinî aidiyetlerini oluşturmada zorluk yaşamaları sebebiyle dinî kimlikleri diğer kuşaklara nazaran geri planda kalmış ve daha fazla ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Koca, 2021: 158).

Sosyo-kültürel değişme, entegrasyon, asimilasyon ve yaşam stresi üzerinde yapılan araştırmalar bu olguların bireylerin aile içi problemleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Doğan, 2022; Engin, 2021; Sevinç, 2018; Ünsal 2022; Yıldırım, 2020). Bu sebeple göçmenin yaşı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun yaşanan süreç onun hem kendisiyle hem de çevresiyle yaşadığı ilişkileri etkilemektedir. Zira göç olumsuz hayat tecrübesinin yüksek olduğu bir yaşam alanıdır (Kara, 2018). Yurt dışında yaşayan göçmenler, kendi kültürleri ve yaşadıkları coğrafyanın kültürü olmak üzere iki kültür arasında kalmakta ve tüm yaşantılarını bu ikilem üzerinde bina etmektedirler. Gerek günlük hayatlarında gerekse özel hayatlarında yaşadıkları sorunları da bu bağlamda çözmeye çalışmaktadırlar.

Yaşanan sorunların her zaman ruhi problemler olmasına gerek yoktur. Bazen bireylerin yaşadığı fiziki rahatsızlıklar da bireyde psikolojik ve sosyal bir takım sorunlara sebep olabilmektedir. Bunlardan kaynaklı olarak da bireylerde korku, kaygı, sosyal ilişkilerinde sorunlar ya da hayata karşı kötümser tutum ve davranışlar görülebilmektedir. Bu duyguları yaşayan birey kendisinin Allah tarafından cezalandırıldığını düşünerek sorunlarını manevî bir anlam yükleyebilmektedir. Yaşanan bu durumların neticesinde birey ya çaresiz kalarak sorunlarını daha da derinleştirmekte ya da yaşadıklarını olumlu yönde harekete geçirerek yaşadığı sıkıntılı süreci güçlenerek atlatabilmektedir (Kula, 2022).

Pargamet (2002), maneviyatın hayatın olağan akışında ve zorlu zamanlarda da var olduğunu söyleyerek anlam arayışının insan hayatındaki yerine değinmektedir. Bu bağlamda bireyin manevî yönelimlerinden beslenerek kendini ve ailesini tanıması,

yaşamını anlamlandırması diğer aile bireyleriyle olan ilişkisine de olumlu bir şekilde yansımaktadır. Maneviyat bireyin iyimserliğini ve umudunu koruyan hayatın getirdiği zorluklara karşı dayanıklılığını artıran koruyucu bir faktördür (Gök, 2020). Bireyin dinî inancıyla alakalı olsun ya da olmasın her insan kişisel manevî deneyimlere sahiptir (Gören, 2014) ve bu deneyimler yaşanan sorunların çözümünde insana yarar sağlamaktadır.

1.1.1.1. Batı’da Din ve Maneviyat

Psikoloji alanı anlam olarak ‘ruh bilimi’ olarak tanımlanmış olsa da uzun yıllar ruhun incelenemez olduğu varsayımıyla bu kavramdan uzak kalmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde ise ruh kavramı karşımıza ‘maneviyat’ olarak çıkmış ve insanın iç dünyasını, insan ve evrenle kurduğu ilişkisini anlayabilmek adına psikoloji ilminde yeni bakış açılarının kazanılmasına sebep olmuştur. Geline süreçte geçmişte dine mesafeli durmaya çalışan psikologların faydacı bir yaklaşımla da olsa dine ilgisi artmış, herhangi bir dinî inancı benimsemediğini açıkça ifade eden bazı çağdaş psikologlar dahi artık dinin psikolojik anlamda faydalı olduğunu kabul etmişlerdir (Doğan, 2014: 1). Arapça a-n-y fiilinin mef’ûlü olan maneviyat kelimesi “bir şeyin iç yüzü” anlamına gelmektedir (el- Isfahani, 2010: 733). Maneviyat kişinin iç dünyasını, inancını, ahlakını, duygu ve düşüncelerini kapsayan bir alan olarak hem psikoloji hem din hem ahlak disiplinlerinin kapsamına girmektedir (Düzgüner, 2021:27).

Maneviyat kelimesinin güncel anlamda ilk kullanımı 17. Yüzyıl Fransa’sında Madam Guyon’un eserlerinde yer almaktadır (McGrath, 1999). Batı’da maneviyat kavramı 1975’li yıllara kadar büyük ölçüde din kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. 19. yy. sonrasında ise dinden ayrılmış ve farklı anlamlar yüklenmiştir (Düzgüner, 2016; Mehmedoğlu, 2012). 1975-2000 yılları arasında ise pek çok maneviyat çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda maneviyat ile ilgili şu tanımlar yapılmıştır (Düzgüner, 2013; Düzgüner ve Ayten, 2020: 21; Zinnbauer ve Pargament, 2013): “Tanrı veya yüce güçle ilişki halinde olma hissi” (Zinnbauer vd., 1997: 556), “Aşkın bir boyutun farkına varılmasıyla ortaya çıkan ve kişinin kendisiyle, hayatla ve Nihai gördüğü şeyle ilişkili olarak tanımlanabilir bazı değerler tarafından karakterize edilen oluş ve tecrübe ediş biçimi” (Elkins vd., 1988: 10) “kutsal arama süreci” (Vaughan, 1991: 105). Bazı tanımlarda din müslüman inancına yakın iken bazı tanımlarda ise din bir sistem, gelenek ve sembol sistemi olarak algılanmıştır. Düzgüner (2013), Batı’da insanların dinî kilise kurumu

ve oradaki din adamlarının faaliyetleri olarak, Tanrıyı ise kilisenin işaret ettiği ve kural koyucu bir varlık olarak algıladıklarını ifade etmiştir.

Maneviyatı psikoloji bağlamında ele alacak olursak Jung (1875-1961) psikolojiye ruhsallık kazandırmış, Maslow (1908-1970) terapiye ruhsal bir yüz getirmiş, W. James (1842- 1910) ise Amerika'nın dinî tecrübeleri üzerine konuşan en ünlü psikologu olmuştur (Şirin, 2014). Tarihin her döneminde farklı sıkıntılarla karşı karşıya kalan insanlık İkinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük bir yıkım yaşamıştır. Bu dönemde yaşanan manevî krizler ve anlam kaybına manevî danışmanlık ve rehberlik bir çözüm olmuştur (Koç, 2012). Bu bağlamda ilk hizmetler savaşa giden askerlere ve geride kalan ailelerine yönelik yapılmıştır (Söylev, 2015). Manevî danışmanlığın kurumsal ve akademik temelleri ise 1970'li yıllarda kurulan çeşitli derneklerle atılmaya başlanmış (Koç, 2012) ve hizmet sahası genişletilerek sağlık, askeriye, adalet, eğitim ve sosyal hizmetler gibi pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır (Baygeldi, 2018).

Batı'da farklı kültürlerden insanların bir arada yaşaması sebebiyle gerek kültür, gerek dil ve inanç farklılıkları toplumda çoğulcu bir bakış açısını oluşturmaktadır. Bu bakış açısı da her hususta olduğu gibi dinî hususlarda da “seç, beğen, al” mantığını ortaya çıkarmaktadır. Yani bu durum bireye kendi dinî yaşantısını dinin istediği kısımlarından tercihlerde bulunarak oluşturmak gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bu bakış açısı ile yaşayan bireyler dinlerden istediği kısmı seçip alarak kendi manevî dünyasını bunun üzerine inşa etmektedir. Örnek vermek gerekirse Budizm'den yoga uygulamasını, Hristiyanlıktan kilisede ayine katılmayı, İslam'dan Mevlevi müziklerini dinlemeyi seçerek kişi kendine özgü bir maneviyat oluşturabilmektedir (Düzgüner, 2021).

Kendisini ateist olarak tanımlayan bir kişi “Tanrıya inanmıyorum, kiliseleri reddediyorum ama bu dünyayı aşan bir anlam olduğuna inanıyorum, yüce bir güç var.” diyerek din ile olan ilişkisini kiliseden ziyade aşkın varlıkla yakaladığı his üzerinden tanımlamaktadır (Düzgüner, 2021: 176-177). Bu sebeple Batı'daki maneviyat çalışmalarında Tanrı ile aşkın varlığın, kurumsal kilise ile bireysel tecrübenin farklı noktalara konduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Günümüzde Batı'da her insanın manevî bir boyutunun olduğu ve bunun insanın hayatına anlam kattığı yönünde bir kabul vardır. Dinî inancı olmayan bir kimse için maneviyat, kendini aşma tecrübesi, evrendeki bütünlüğü yakalama hissi vb. olarak tanımlanırken kiliseye giden bir kimse

için maneviyat din ile bağlantılı bir varlığa sahiptir (Düzgüner ve Ayten, 2020). Bu bağlamda maneviyat kavramı İslamî terminolojide hemen hemen din ile özdeşleştirilerek aynı anlamda kullanılıyorsa da Batı'da, dinî olsun ya da olmasın her türlü inancı ifade etmektedir. Maneviyatın bireyde anlam ve amaç duygusunun hissedilmesinde, aidiyet duygusunun geliştirilmesinde, aşkın varlıkla bağ kurulmasında, evrensel bütünün bir parçası olunup bunun farkında olunmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Gören, 2015). Bu nedenle manevî bakım kavramı Batı'da hem dinî inancı hem de (Hümanizm gibi) dinî olmayan inançları kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır (Karagül, 2020). Ok ve Gören (2023), üniversite yıllarında dinî katılımın daha düşük maneviyat konusundaki ilginin ise daha büyük olduğunu söylemektedirler. Bu durumun din ve maneviyata yüklenen anlamlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Din ve maneviyat kavramlarına yönelik yaklaşımlardan bazıları bu iki kavramı zıt kutuplara koyarken bazıları ise, bu iki kavramın birbirinden farklı ancak güçlü bir şekilde bağlantılı olduğunu ileri sürmektedirler (Düzgüner, 2013). Hill vd. (2014), bireyin kutsal arama sürecinde geleneksel dindarlığın bir yönü olarak kabul edilen inanç, tecrübe ve mistik yaşantıların aktif edilmeleri durumunda manevî kabul edilebileceklerini söylemektedirler. Günümüzde geline nokta din ve maneviyat kavramlarının farklılık ve benzerlikleri üzerine dört farklı görüş ortaya çıkmıştır: Din ve maneviyat ayrı kavramlardır diyenler (Rio ve White, 2016; Horozcu, 2012), din ve maneviyat aynı kavramlardır diyenler (Yapıcı, 2018; Ekşi vd., 2016), maneviyat dinî kapsar ve daha geniştir diyenler (Göka, 2021; Düzgüner, 2016; Ian, 2009; Pargament, 2015), maneviyat dinin bir boyutudur ve din daha geniştir diyenler (Richards ve Bergin, 2011:22). Din ve maneviyata yüklenen anlamlar yaşanan sosyolojik değişimlerle paralel bir seyir göstermektedir (Düzgüner, 2021). Bu bağlamda tabiatları açısından çok boyutlu ve karmaşık olan bu terimlerin benzerlik ve farklılıkları göz önünde bulundurularak dinî inançlar bağlamında değerlendirilmesi isabetli olacaktır (Apak ve Acar, 2018).

Maneviyat kavramının dinî de kapsayacak şekilde insanın anlam arayışını ve tecrübe ettiği her çeşit aşkın boyutu içine alan şemsiye bir kavram olduğunu söylenilebilir (İşbilen, 2023). Kavramsal anlamda değişkenlik gösterebilir de din veya maneviyat, bireyin hayatında anlam bulmada ve yaşanabilecek zorluklarla başa çıkmada önemli bir referans kaynağıdır (Kula, 2020). Zorlu yaşam olayları karşısında

insanlar hayatın anlamını sorgulama ve yaşanılanların anlamını keşfetme çabası içindedir (Kula, 2022). Bu duruma modern yaşamın çok katmanlı sonuçları da eklenince insanların kaygı ve depresyon gibi rahatsızlıklarla başa çıkabilmeleri zorlaşmakta, ruhsal bunalımlarını yönetip bütüncül ve anlamlı bir hayat inşa etme ihtimalleri zayıflamaktadır (Baygeldi, 2018).

1.1.1.2. Türkiye’de Din ve Maneviyat

Geçmişten günümüze insanlar, hayat ve insan üzerine sorular sormuş ve bu soruların yanıtlarını büyük ölçüde dinî öğretilerde bulmuşlardır. Bu süreçte, hem bilişsel hem de inanç temelli çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. İşte bu noktada, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri devreye girerek, geleneksel psikolojik danışma süreçlerinden ayrılmakta ve bireylerin sorunlarına dinî referanslar üzerinden çözümler sunmayı hedeflemektedir (Meriç, 2004). Bu bağlamda, bireylerin sorunlarıyla yakından ilgilenmeyi amaçlayan manevî danışmanlık olgusunun ciddiyetle ele alınması ve danışma teknikleri konusunda din hizmeti sunan personelin bilgilendirilmesinin önemli bir ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir (Aşıkoğlu, 2008).

Türkiye ile Batı'nın maneviyat anlayışları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Batı'da din genellikle kiliseye devam etmekle özdeşleştirilirken, Tanrı da kilisenin işaret ettiği bir kavram olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ise dinin kurumsal bir boyutu olmasına rağmen, Batı'daki kilise algısından farklı bir yapı söz konusudur. Müslüman olmak için herhangi bir kurumsal üyeliğe ihtiyaç duyulmamakta, dinî kimlik bireysel ve toplumsal boyutlarda farklı şekillerde deneyimlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924 tarihinde Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılmasının ardından kurulmuş olup, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine ait bir kurumdur. 1965 yılından beri de “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek”, “din konusunda toplumu aydınlatmak” ve “ibadet yerlerini yönetmek” olmak üzere temelde üç görev alanında hizmet vermeye devam etmektedir (Aydın, 2019: 892). İslam’da Allah kullarına şah damarından daha yakındır (Kaf, 50/16) inancı mevcuttur. Bu sebeple kul nerede olursa olsun Yaraticısı ile bağlantı kurabilir, bir günah işlediğinde tövbe ederek Rabbinin affını bizzat O’ndan isteyebilir. Dolayısıyla Müslüman bir zihinde din ve maneviyat kavramlarını birbirinden net bir şekilde ayırmak olanaksızdır (Düzgüner, 2020). Düzgüner (2019), çalışmasında Türkiye’de yaşayan insanların maneviyatı dindarlıktan farklı olarak algılasalar bile

çoğunun bu iki kavram arasında doğal bir bağ olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Ayrıca Müslümanların anlam dünyasında İslam, kul ile Allah arasında oldukça özel bir alanı ifade etmekle beraber hasta ziyareti, yetim ve yoksulları desteklemek gibi sosyal alanlarda da yer almakta (Düzgüner ve Ayten, 2020) ve bu sebeple de düşünülenenden çok daha geniş bir alana yayılmaktadır.

Manevî danışmanlık ve rehberlik, kökenleri milattan öncesine kadar uzanan bir olgudur ve başta Şamanizm olmak üzere Musevilik, Hristiyanlık ve İslam gibi pek çok dinî inançta yer bulmuştur. İslam geleneğinde temelleri bulunmakla birlikte, Hristiyanlıkta daha sistematik ve kurumsal bir geçmişe sahip olması nedeniyle manevî danışmanlık, Batı kökenli bir uygulama olarak anılmaktadır (Gören, 2023). İslamî kaynaklar incelendiğinde ise manevî danışmanlık ve rehberliğin İslam tarihindeki örnek uygulamalarına da rastlanmaktadır (Altaş, 2000; Ok, 1997).

Türkiye’de manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, 1990’lı yıllarda gündeme gelmiş, 2000’li yılların başında sağlık, eğitim, psikoloji ve din psikolojisi gibi çeşitli alanlarda uygulanmaya başlanmış ve özellikle 2010’lu yıllarda hastanelerde uygulanmaya başlamasıyla dikkat çekmiştir (Düzgüner, 2019). Günümüzde manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, cezaevlerinden sosyal hizmetlere, hastanelerden öğrenci yurtlarına kadar genişleyen bir yelpazede hizmet sunmaktadır. Sağlık alanında 1994 yılında yapılan ilk girişim kısa süre sonra sekteye uğramış, ancak 2015 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan protokol sayesinde bu hizmetler yeniden aktif hale getirilmiştir (Gören, 2023). Ayrıca, 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulan Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, halka daha kolay ve erişilebilir bir hizmet sunma niteliği kazanmıştır. DİB (2022) KHK/703/141 md.’de “öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde iş birliği esasına göre manevî danışmanlık ve rehberlik ve din hizmeti sunmak” ifadesiyle manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kullanılacağı sahayı açık bir ifade ile belirtmiştir.

Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yıllar içinde pek çok alanda hizmet vermeye başlamış özellikle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı aile ve dinî rehberlik bürolarında (Simav, 2009; Şahin, 2010; Karaca, 2010; Yılmaz, 2012; Angın ve Altaş, 2018), hastanelerde (Koç, 2017; Altıntaş, 2018; Özkan, 2019; Doğan, 2017), hasta yakınlarında (Doğan, 2019; Gürsu ve İnal, 2023), cezaevlerinde (Subaşı, 2019; Parlak,

2019; Baygeldi, 2022), kadın konukevlerinde (Gülmez, 2020), çocukluk döneminde (Göktepe, 2019), özel gereksinimli çocuklarda (Karagöz, 2020), ergenlik döneminde (Demirtaş, 2019), gençlerde (Aybey, 2023), üniversitelerde (Ok ve Gören, 2023; Maçın vd., 2020), öğrenci yurtlarında (Aybey, 2023), gebelik sürecinde (Başar, 2022), bebek kayıplarında (Işık, 2016) kanser hastalarında (Karagöz, 2019; Kurt, 2021; Gürsu ve İnal, 2023) yaşlılarda, (Göktepe, 2017), bağımlılıklarda (İşbilen, 2023), afetlerde (Alataş ve Çelik, 2021) kriz dönemlerinde (Karlık ve Kula, 2022), göç sürecinde (Aktı, 2021; Gelici, 2021) ve yas sürecinde (Yaman, 2019) gerek sahada uygulanmaya çalışılmış gerekse de konuyla ilgili olarak ihtiyaçları tespit çalışmaları yapılmıştır. Genişleyen bu hizmet sahasıyla birlikte, manevî danışmanlık ve rehberlik alanındaki çalışmalar da artış göstermektedir. Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri incelendiğinde, bu hizmetin din eğitimi sahasında (Bozkaya, 2023; Meydan, 2016), aile danışmanlığı alanlarında (Ağırbaş, 2017; Kılınçer, 2022) ve yurt dışındaki göçmenlere yönelik çalışmalarda (Şeker, 2022) kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

1.1.2. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Manevî danışmanlık literatürde “pastoral care” olarak da ifade edilmektedir. İngilizce’de manevî bakım anlamına gelen bu ifade Almanca’da “seelsorger” ruh bakımı kelimesi ile kullanılır (Ağılkaya Şahin, 2017). Pastoral care, “Din (Hristiyanlık) temsilcisi kişiler tarafından, sorunlu kişilerde ortaya çıkan problemleri, iyileştirmeye yönelik olarak yapılan yardım eylemlerinden oluşmaktadır” şeklinde ifade edilmektedir (Lartey, 2003: 21). Benzer bir ifade olarak “pastoral counseling” ifadesi de pastoral danışmanlık anlamında kullanılmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2017). Dinî danışma olarak da çevirisi yapılan bu kavram belirli zaman ve kültürlerde daha spesifik ve derin yaşamsal krizlere odaklanılmış bir yardım çeşidi olması sebebiyle manevî bakımdan ayrılmaktadır (Gören, 2023). Söylev (2017:274), bu ayrımı “manevî öğretilerin bilgeliği ile insan psikolojisi bilgisininin” bir arada kullanılması olarak ifade etmektedir. Görüldüğü gibi gerek yerli gerek yabancı kaynaklarda sahaya dair zengin bir kavram çeşitliliği mevcuttur (Koç, 2016b).

1.1.2.1. Manevî Danışmanlığın Teorik Temelleri

İnsan farklı boyutları olan bir varlıktır. Bu bağlamda fiziksel boyutunu bedeni, psikolojik boyutunu zihin ve duyguları, sosyal boyutunu da çevresi ile kurduğu ilişkiler oluşturmaktadır. Ancak yıllar içinde yapılan araştırmalar bu üç boyuta ek

olarak insanın manevî boyutunun da olduğunu göstermiştir. İnsanın bu boyutu onun en çok önem verdiklerini, hayatına yüklediği anlamları ve benimsediği inançları kapsamaktadır. Zira kişinin hayatına anlam katan en büyük faktör inancıdır (Düzgüner ve Ayten, 2020).

Altaş (2000), insanın yaratılışı gereği hayatı boyunca danışmanlık ihtiyacı duyan bir varlık olduğunu belirtmektedir. Bu ihtiyacı karşılayan en önemli mekanizmalardan birinin din olduğu görülmektedir. Manevî danışmanlığı diğer danışmanlık türlerinden ayıran en temel unsur, dinin merkezî rolüdür (Ekşi, 2020). Din, insanların problemlerini çözmede ve çevrelerine uyum sağlamalarında önemli bir destek kaynağıdır (Ok, 1997). Birey kendisini dindar olarak tanımlamasa dahi, yaşadığı sorunları paylaşmak ve çözüm aramak için güvenilir ve nitelikli birey ve kurumlara ihtiyaç duyar. Özellikle tarih boyunca üstlendikleri roller ve kültürümüzde sahip oldukları özel konum nedeniyle din görevlileri, bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlarda danıştıkları önemli mercîler olmuşlardır (Ok, 1997). Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.s.) de hem bir rehber hem de danışman olarak insanlara yol göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok ayet, hem bireysel hem de toplumsal meselelerde istişarenin önemini vurgulamaktadır.

İnsanın sosyal bir varlık olarak bulunduğu her ortam, inançlı bireylere yönelik hizmetlerin sunulabileceği potansiyel alanlar olarak görülmektedir. Zira insan, inandığı değerler doğrultusunda yaşama ihtiyacı duymakta ve bu ihtiyacın karşılanabilmesi için farklı mekânlarda hizmet almayı gereksinmektedir (Başar, 2009). Bu amaç doğrultusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı pek çok alanda din hizmeti sunmaya çalışmakta olup, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de bu çabanın bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, özellikle 20. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında bilimsel çerçevede özel bir anlam kazanmış ve bu hizmet özellikle kiliselerdeki papazlar tarafından verildiği için *pastoral* ismiyle anılmış (Şirin, 2014; Karagül, 2020), sonraki yıllarda ise *Pastoral Care and Counseling* kavramı altında manevî bakım ve danışmanlık hizmetleri olarak bağımsız bir disiplin haline gelmiştir (Gürsu: 2022; Yaman, 2009). Pastoral danışmanlığın öncüsü Anton Boisen (1876-1965) kabul edilmektedir. 1963 yılında Amerika Dinî Danışmanlar Derneği (The American Association of Pastoral Counselors) kurulmuş ve din psikolojisi bilim dalı

içerisinde yıllarca pastoral psikoloji kapsamında anılan manevî danışmanlık, özellikle 1970’li yıllardan sonra ciddi bir gelişme göstermiştir (Peker, 2009).

İnsanların dinî ve ruhsal problemlerinin çözümü için tercih edilen pastoral danışma, genellikle dinî kurumlarda papazlar tarafından kiliselerde gerçekleştirilmektedir. Akıl sağlığı açısından tedavi edici bir nitelik taşıdığı kabul edilen pastoral danışma, dua, İncil okuma ve günah çıkarma gibi dinî faaliyetleri içermektedir (Holm, 2004). Pastoral psikoloji, din hizmetlerinde psikolojinin uygulanması olarak dar bir çerçevede değerlendirilebilse de; gelişmiş Batı ülkelerinde hem sosyal hem de manevî ihtiyaçlara yönelik olarak, belirli bir disiplin ve meslekî etik çerçevesi içinde hizmet sunan bir eğitim ve meslek dalıdır. Bu alan, belirli müdahale araçları, stratejileri, yöntem ve teknikleri geliştiren bir yapıyı ifade eder (Düzgüner, 2008; Seyyar, 2009).

Hristiyanlık tarihinde, Kilise’nin özel çalışma alanı olarak tanımlanan pastoral danışmanlık, papazlar, bakanlar ve temsilciler tarafından yürütülmüştür. Katolik manevî danışmanların eski çağlardaki görevleri, ölüleri defnetmek, itirafları dinlemek, pişmanlık ve günah bağışlama merasimlerini düzenlemekle sınırlıydı (Dictionnaire historique de la Suisse, 2013). Zamanla, manevî danışmanlığın kapsamı genişleyerek bireylerin manevî boyutlarına hitap eden bir hizmet haline gelmiştir. Bu alan, bireylerin problemlerini çözmenin ötesinde, iyilik hallerini artırarak ruh ve beden sağlıkları üzerinde olumlu etkiler bırakmayı da amaçlamaktadır. Bu sebeple, başlangıçta yalnızca Katolik papazlar tarafından sunulan hizmet, günümüzde Protestan, Ortodoks, Yahudi, Müslüman ve Budist manevî danışmanlar tarafından verilen hizmetlerle daha da genişletilmiştir.

Yurt dışında süreç içinde gelişen ve değişen manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Türkiye’de daha kısa bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle, 1990’lı yıllardan itibaren, isimlendirme, içerik, alan ve kapsam açısından sürekli bir değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. İsimlendirmede ilk olarak “pastoral,” “religious,” ve “spiritual” terimleri ile “care” ve/veya “counselling” kelimelerinin çeşitli türevleri kullanılmıştır (Gören, 2023). Bu durum, diller arası anlam farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu alandaki ilk lisansüstü çalışmalarda “dinsel danışmanlık” ve “dinî danışmanlık” ifadelerinin tercih edildiği görülmektedir (Ok, 1997; Altaş, 1997; Şahin, 2010).

Sonraki yıllarda dinî danışmanlık pek çok isimle ifade edilmiş son noktada ise “manevî danışmanlık ve rehberlik” kavramı tercih edilmiştir (Gören, 2023). Manevî danışmanlık ve rehberlik, Diyanet İşleri Başkanlığının Manevî Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı ismiyle yayınladığı kararda “Danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevî yöntemleri birlikte kullanan; problem konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla yapılan danışmanlık hizmeti” olarak tanımlanmıştır (MDR, 2019). Bu karar 19/10/2015 tarihli ve 29507 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Ulusal Meslek Standartlarının ve Ulusal Yeterliliklerin Hazırlanması Hakkında Yönetmelik ve 27/11/2007 tarihli ve 26713 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Yayımlanmadan önce Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış, sektördeki ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak değerlendirilmiş ve MYK Sağlık ve Sosyal Hizmetler Sektör Komitesi tarafından incelendikten sonra MYK Yönetim Kurulunca onaylanmış ve Resmi Gazete Tarih-Sayı/ 25.10.2019 – 30929 (Mükerrer) sayısında 19ums0728-6 referans koduyla paylaşılmıştır.

Aynı yönetmelikte manevî danışman; “İSG ve çevre koruma önlemleri çerçevesinde, yetkisi dâhilinde ve tanımlanmış görev talimatlarına göre; farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevî yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla bireyle ve grupla manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sunan ve meslekî gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişidir” şeklinde tanımlanmıştır. (MYK, 2019). Amerikan Pastoral Danışmanlar Derneğine (American Association of Pastoral Counselors, AAPC) ise manevî danışmanlığı (2017) “manevî danışmanlık, iyileştirme ve büyüme için ruhsal kaynakları ve psikolojik anlayışı kullanan benzersiz bir danışmanlık şeklidir. Sertifikalı pastoral danışmanlar, derinlemesine dinsel ve/veya teolojik eğitim görmüş ruh sağlığı uzmanlarıdır. Hizmetler mezhepsel değildir. Manevî danışman, danışana inançları empoze etmeden onlara yardım sağlayan ve yardım arayanların manevî taahhütlerine, teolojik perspektiflerine ve dinî geleneklerine saygı duyan kişidir.” diyerek ifade etmektedir.

Türkiye'deki manevî danışmanlık tarihine tekrar baktığımızda, bu hizmetlerin 1950'lerden itibaren tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980'li yıllardan itibaren cezaevlerinde, 2003 yılında ise Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında bu hizmetleri uygulamaya koymuştur. 2015 yılında hastanelerde açılan manevî destek birimleri ile çalışmalar hız kazanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017 yılında güncellenen görev ve çalışma yönergesi çerçevesinde Din Hizmetleri Genel

Müdürlüğü bünyesinde Göç ve Manevî Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı'nı kurarak bu hizmetlerin nitelikli bir şekilde devamını sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mühtedi Çalışmaları ve Yurt Dışı Sosyal İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanı Sevde Düzgüner, 2024 yılında ilk kez Hac Organizasyonu'nda manevî danışman istihdamına başladığını belirtmiştir. Manevî destek biriminin, depremzede hacı adayları da dahil olmak üzere tüm hacı adaylarına 12 manevî danışman ile hizmet verdiğini ve Diyanet Mekke Hastanesinde de bir manevî danışmanın görev yaptığını ifade etmiştir (Diyanet Haber, 2024).

1.1.2.2. Manevî Danışmanlığın Konusu, Amacı ve İşlevleri

İnsan, aklı ile toplumsal sistemleri inşa etmiş, duyguları ile zengin bir içsel dünya kurmuş, sezgileriyle yeni keşiflere yelken açmıştır (Düzgüner ve Ayten, 2020). Bu sebeple bir insanın günlük hayatı birbirinden farklı yönler içermekte, insan hayatının değişik yönlerinin var olması da psikolojinin değişik alanlar geliştirmesine sebep olmaktadır. Bu alanlardan birisi danışmanlık psikolojisidir. Danışmanlık psikolojisi, bireyin kendi hayatının farklı boyutlarıyla ilgili kararlar verebilmesine katkı sağlayacak bilgi ve yetenekleri bireyde geliştirmeyi amaçlayan bir alandır (Cüceloğlu, 1996).

1940'lı yıllardan sonra popüler olan Rogers (2011) ve Maslow (2011) gibi Amerikalı hümanist psikologların insana psikolojik yardımda kullandıkları insan doğasının iyi olduğunu belirten ve bireyin kendini gerçekleştirme nihai hedefini destekleyen ilke ve yöntemler manevî danışmanlıkta da en çok tercih edilen ilke ve yöntemlerdir (Ağılkaya Şahin, 2017; Karagül, 2020). Danışan merkezli danışmanlık hizmeti sunan bu bakış açısına göre;

- İnsan özü itibariyle iyidir.
- İnsan kendi bakış açısıyla olayları yorumlayıp buna göre bir tepki gösterir.
- İnsanın asıl amacı kendini geliştirmektir. Bu sebeple yaşamında hep bir gayret içindedir.
- İnsanın algılayışını, nasıl davranacağını şekillendiren benliktir (Aydın, 2017).

Yukarıda sayılan temel ilkelerden yola çıkan hümanistik psikoloji, danışmada önyargısız ve şartsız kabul etme, empati gösterme ve samimi olma gibi ilkelerle, derinlemesine soru sorma aktif dinleme, empati gösterme, anlama, anlamlandırma,

yorumlama, farkındalık ve bilinçlendirme gibi terapötik konuşma tekniklerini kullanmaktadır (Çelimli ve Güldal, 2016). Manevî danışmanlık ise, özellikle hastalık, afet, ölüm gibi kriz dönemlerinde teskin ve teselli edici bir nitelik taşır. Bu alan, bireylerin hayatlarında zorlu tecrübeler yaşadıkları ve yaşadıklarını anlamlandırmaya çalıştıkları dönemlerde, dinî ve manevî referanslarla desteklenmelerine yönelik bir hizmet sunar (Kula, 2018). Manevî danışmanlıkta, düzenli ya da düzensiz görüşmelerle bireylerin sıkıntılarını paylaşmaları sağlanır ve aktif dinleme yoluyla bireylerin rahatlaması hedeflenir. Bu süreç, bir nevi katarsis etkisi yaratarak kişinin duygusal yükünü hafifletir. Ayrıca, manevî danışmanlık bireysel ya da toplu dua, ibadet ve meditasyon şeklinde de gerçekleştirilebilir. Konuşmak, insanlara büyük bir şifa kaynağı sağlar ve günlük hayattaki basit sorunların aşılmasında rahatlatıcı bir etki yaratır. Manevî danışmanlıktaki inanç-psikoterapik konuşmalar, genellikle hayatın anlamı ve amacı üzerine odaklanır ve bu konuşmaların tümünde bireylerin manevî gelişim ve olgunlaşmaları amaçlanır. Manevî danışmanlığı diğer danışmanlık türlerinden ayıran en temel özellik, bu konuşmaların inanç esasları çerçevesinde yapılmasıdır (Karagül, 2020).

Manevî danışmanlık, psikolojik danışma tekniklerinin dinî referanslarla desteklenerek uygulandığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Aşıkoğlu (2008: 546), manevî danışmanlığı "kişinin kendini tanıması, çevresine uyum sağlaması ve dinle ilgili problemlerini fark ederek çözmesi için çeşitli teknikler kullanarak profesyonelce yapılan psikolojik yardım" olarak tanımlamaktadır. Manevî danışmanlık genellikle evlilik, aile hayatı, ahlâk, dünya ve ahiret gibi konularla ilgili sorularla ilgilenir. Ayrıca, psikoterapinin kuram ve yöntemlerinden de destek alarak aklî ve ruhsal sorunlarla da ilgilenir (Ok, 1997). Bu nedenle, manevî danışmanlar başvuranların problemleri hakkında konuşurken psikolojinin geniş kaynaklarından faydalanır (Aka, 2020).

Günümüz anlayışıyla manevî danışmanlık, bireyin kendini keşfetme ve gerçekleştirme sürecinde ona destek olan bir hizmet sahası olarak tanımlanabilir (Ağılkaya Şahin, 2017). Daha detaylı bir şekilde ifade edilecek olursa, manevî danışmanlık, dinî sorular veya sorunlar yaşayan ve uzun süreli, bire bir ilgiye ihtiyaç duyan bireyler için sunulan, diğer danışmanlık hizmetlerine alternatif bir hizmet olarak tanımlanabilir (Aybey, 2024; Cebeci, 2012). Bu hizmetin etkili olabilmesi için eğitimli ve uzman kişiler tarafından uygulanması önemlidir. Bu nedenle, manevî danışman,

aşağıdaki üç temel hedef üzerinde görevini gerçekleştirmelidir. Bunlar (Ağılkaya Şahin, 2017);

- 1- Daha anlamlı bir hayata cesaretlendirmek
- 2- Konuşarak yaşam gerçekliğine açılmak
- 3- Umut uyandırmak

Manevî danışman danışanların problemlerine, inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm üretmeye çalışır. Bu bağlamda en önemli hedeflerinden birisi bireyin kendisini gerçekleştirmesinde onun önüne çıkan dinî sorunlarla baş edebilmesine katkıda bulunmaktır. Fakat bunu yaparken diğer disiplinleri de göz önünde bulundurmak zorundadır. Danışmanın başarısı diğer yardım disiplinleriyle ilişkisinin yoğunluğu ile doğru orantılıdır (Ok, 1997). Bu bağlamda geleneksel psikolojik danışmadaki yakın ve uzak hedefler manevî danışmanlığın da hedefleri arasında yer almaktadır. Cebeci (2012) yakın hedefleri şöyle ifade eder:

- Danışanla ilişki kurmak ve sürdürmek
- Danışanın deşarj olmasını sağlamak
- Danışandaki probleme sebep olan semptomların kaybolmasını sağlamak veya minimize etmek
- Danışanın kendi sorununu tanımlamasına yardımcı olmak
- Danışanın kendisine ve problemine dıştan bakabilmesini sağlayacak iç-görü geliştirmesine yardımcı olmak
- Alan otoritesi olarak danışana ilişkin duyarlı, saygılı, anlayışlı ve kabullenici bir yaklaşım göstermek

İslam dinî insanın aklına önem verdiği kadar kalbine de önem vermiş ve kalplerin ancak Allah'ı anmakla huzur bulacağını (Ra'd, 13/28) bildirmiştir. Başka bir ayette de *“Zorluklara göğüs gerip sabredenler, yararlı ve iyi işler yapanlar için bağışlanma ve büyük bir ödül vardır”* (Hud, 11/11) müjdesi verilmiştir. Kişinin başına gelen her işin Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğunu bilmesi (En'am, 6/9) bir zorlukla karşılaştığında kaygı, korku ve ümitsizliğe düşmemesini sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki başka bir ayette Yüce Allah (c.c.) *“Bulutları harekete geçirsin diye rüzgârları gönderen Allah'tır. Sonra O, bulutları gökyüzünde dilediği gibi yayar,*

bazan da parçalara ayırır; nihayet içinden yağmurun çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar. Oysa onlar, yağmurun yağdırılmasından az önce büsbütün ümitsiz ve şaşkın halde idiler.” (Rum, 30/48-49) diye buyurmuştur. Bu ayette kişilerin ümitsiz ve çaresiz hissettikleri zamanlarda sorunlarını ortadan kaldıracak yegâne gücün Allah olduğu görülmektedir. Bu inanç kişilerde ciddi anlamda bir moral gücü sağlamaktadır ki bu da manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin odak noktasını oluşturmaktadır (Düzgüner ve Ayten, 2020).

Örneklem grubunun Müslüman bir grup olması sebebiyle İslam dinindeki manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de incelenmiştir. Hz. Peygamber’in (sav) çevresindeki kişilere benzer bir destekte bulunduğu görülmektedir. Hasta ziyaretini önemsemesi, kuşu ölen bir çocuğa taziyeye gitmesi, eşini kaybetmiş bir hanıma sabrı tavsiye edip bunun mükafatının Allah katındaki büyüklüğünden bahsetmesi, Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın aile içi problemlerine rehberlik etmesi bu hususta verilebilecek örneklerdendir. Allah Rasulü özellikle hasta ziyareti için “ziyaret” yerine “iyadet” ifadesini tercih etmiştir. Çünkü iyadet kelimesi bir sefer yapılan bir ziyareti değil bir gün durup bir gün sonra tekrar ziyaret etmek, bir defa gittikten sonra tekrar ziyarete devam etmeyi ifade etmektedir (Çolak, 2011). Hz. Peygamber (sav) engelliler, yaşlılar ve gençlerle ilgili de pek çok uygulama ve söz ile onların gönlünü teskin ve teselli etmiştir. Görülmektedir ki İslam dininde manevî danışmanlık ve rehberlik, bir anlamda Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (sav) sünnetinden beslenmektedir. Diğer taraftan günümüzde yaşanan sosyolojik değişimin, insanların manevî ihtiyaçlarını belirgin hale getirdiğini bilimsel çalışmalar göstermektedir. Daha sağlıklı, mutlu ve huzurlu bireyler için manevî danışmanlık ve rehberlik oldukça önemli bir hizmet alanı haline gelmiştir (Düzgüner ve Ayten, 2020).

Manevî danışmanlığın temel işlevlerinden birisi de danışanların diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurmalarına, yardımlaşmalarına, toplumda örnek bireyler olmalarına, yardımcı olmaktır (Ok, 1997). Zira çoğu zaman yaşanan çatışmalar bireylerin doğru iletişim kanallarını keşfedememesinden kaynaklanmaktadır. Bireyler arası yaşanan sorunlarda kişinin problem çözme becerilerini geliştirebilmesi, çatışma esnasında sakinliğini koruyabilmesi ve karşısındaki kişiye empatiyle yaklaşabilmesi aralarındaki uzlaşmayı kolaylaştıracaktır (Düzgüner ve Ayten: 2020). Buradan yola çıkarak denilebilir ki manevî danışmanlık dinî hususlardaki rehberlik hizmetlerinin dışında bireylere şu hususlarda da yardımcı olmayı amaçlamaktadır;

- Davranışlarını doğru değerlendirmesine yardımcı olmak.
- Kendisi ve çocukları ile sorun oluşturan yönlerini fark etmesini sağlamak.
- Huzursuzluğun kaynağını rasyonel biçimde tespit etmesini sağlamak.
- Danışanın ve diğer aile bireylerinin kendilerini tanımalarına yardımcı olmak.

Ayrıca manevî danışmanlık, toplumu oluşturan bireylerin akıl sağlığının korunması işlevine de sahiptir. Ok'a (1997) göre din, aklî ve ruhî rahatsızlıklardan, bağımlılıklardan, kişisel ve ailevî sorunlardan ve günümüzün diğer toplumsal problemlerinden kurtulması için bireye yardımcı olmaktadır (Ok, 1997).

Yapılan araştırmalarda görülmektedir ki manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri son yıllarda sağlık hizmetlerinde çok daha fazla uygulanmakta (Koç, 2017; Altıntaş, 2018; Şentürk, 2020; Esendir ve Kaplan, 2018; İşbilen, 2022; Ertunç, 2021), hapisane, huzurevleri ve öğrenci yurtları gibi kurumlarda da yaygınlaşmaktadır. Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile toplumun her kesimine ulaşılması, bireylerin sorunlarla başa çıkma ve yaşadıklarını anlamlandırma süreçlerinde onlara destek olunması hedeflenmektedir. Tolstoy'un (1959) "insan ne ile yaşar?" sorusuna Frankl (1992) "insan hayatını anlamlandırarak yaşar" cevabını vermekte ve bireyin hangi zorlu süreçten geçerse geçsin ümidini ve hayata verdiği anlamı kaybetmemesine dikkat çekmektedir.

1.1.2.3. Manevî Danışmanlık Türleri ve Teknikleri

Manevî danışmanlık, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin kendine özgü bir alanında yer alsa da, psikolojik danışmanlıkta kullanılan bazı teknikler manevî danışmanlıkta da uygulanabilmektedir (Koç, 2016a). Aşıkoğlu (2008), bu teknikleri üç başlıkta gruplandırmaktadır: kabul ve anlayış bildiren teknikler (susma, basit kabul, tekrarlama, özetleme vb.), destek ve teşvik bildiren teknikler (tasvip, teşvik, cesaretlendirme, güvence verme vb.) ve teşhis ile anlama amaçlı teknikler (değiştirme, yansıtma, tahlil ve yorum vb.). Bunlarla birlikte; ses tonu, vücut dili, ortamın rahatlığı da danışmanlığın başarısı için önemlidir.

Danışma sürecinde manevî danışmanlığın amaçlarını meydana getirecek bir yol izlenmesi gerekmektedir. Danışma aşamalarında farklı uygulamalar ve yöntemler kullanılabilir. Williamson (1974) tarafından belirlenen bireysel danışma sürecinden yola çıkarak Peker (akt. Peker, 2009), manevî danışmanlık sürecinde izlenmesi gerek

yolu şu şekilde ifade etmektedir. Öncelikli olarak danışan manevî danışman tarafından dikkatle dinlenilmeli ve yaşanan süreç hakkında bilgi edinilmelidir. Mümkünse iki taraf da dinlenilmelidir. Ardından danışman tarafından sorun doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bir sonraki aşamada ise tüm bu bilgiler eşliğinde danışman danışanın kendisini keşfetmesine yardımcı olmaya çalışarak yaşananları ve onlara sebep olan durumları daha doğru algılayabilmesi hususunda ona destek olmalıdır.

Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin uygulama sahasında bilinmesi gereken yöntem ve tekniklerin yanı sıra şu ilkelere de dikkat edilmesi gerekmektedir (Düzgüner, 2020):

- İnsana saygı
- Danışan merkezli danışma
- Yeni fikirlere açıklık
- Mahremiyete özen gösterme
- Kurum çalışanlarıyla koordinasyon
- Uzman kuruma yönlendirme
- Kendini koruma

Altaş (2000) göre, her din görevlisi kendisini dinî danışmanlığın bir uygulayıcısı olarak görmekte ve bu tanımlama sahada aktif görev alan din görevlilerinin çalışmalarına bakıldığında oldukça yerinde bir ifade olarak değerlendirilmektedir. Hayatlarında problem yaşayan bireylerin bu sorunların çözümünde sıklıkla güvendikleri din görevlilerinden yardım istedikleri gözlemlenmektedir. Özellikle yurt dışında, din görevlileri bu anlamda daha büyük bir rol üstlenmiş durumdadırlar. Manevî danışmanın bu görevi yürütürken dikkat etmesi gereken önemli bir husus, danışmanın bilgi aktarmaktan öte, meseleleri gerçekçi bir bakış açısıyla ele alması ve danışanların da bu gerçekçi yaklaşımla sorunları ele almalarına yardımcı olmasıdır (Dinçer ve Ekşi, 2016).

Manevî danışmanlık, Batı'da özellikle bazı ülkelerde yaklaşık 40 yıldır resmi bir hizmet politikası olarak uygulanmaktadır (Koç, 2017). Bu hizmet, hastaların kendi inançlarına göre, Katolik, Ortodoks, Protestan, Müslüman veya Yahudi manevî danışmanlar tarafından sağlanmaktadır. Danışmanlık hizmetleri, öncelikli olarak

kanserli hastalar, yoğun bakım hasta yakınları, ameliyata girecek hastalar, çocuk hastalar ve manevî danışmanlık talebinde bulunan veya yalnız olan hastalar için sunulmaktadır. Ayrıca, tedaviyi kabul etmek istemeyen hastalar veya ölümcül hastalıkları bulunan kişilere durumları hakkında bilgi verilmesi gereken durumlarda da manevî danışmanların desteğinden yararlanılmaktadır. Danışmanlarla yapılan görüşmeler genellikle 5-10 dakikalık kısa ziyaretler şeklindeyken, ihtiyaç duyulması durumunda saatlerce sürebilmektedir (Aydın, 2018). Manevî danışmanlar için özel ofisler ve ibadethaneler mevcut olsa da, görevlerini genellikle hastane odalarında yürütmektedirler.

Manevî danışmanlıkta yol haritası, tamamen hastanın ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. Çünkü manevî danışmanlık, iyileştirme, destekleme ve yönlendirme özellikleri taşıyan, bireylerin bütüncül anlamda güçlendirilmesini amaçlayan bir rehberlik hizmetidir (Koç, 2012; Ekşi ve Dinçer, 2016). Bu hizmet, sadece dinî problemlerine çözüm sağlamakla kalmayıp, din dışı problemlerle başa çıkmaları konusunda da dinî referanslara dayalı bir destek sunmaktadır (Başar, 2008). Kur'an okumak, hadislerden yararlanmak, Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin hayatlarından örnekler vermek, tevekkül, rıza, tövbe, dua, teslimiyet, şükür, zikir, affetme, sabır, umut, güven, namaz ve oruç gibi uygulamalar, manevî danışmanlıktaki dinî referanslara örnek teşkil etmektedir (Gürsu, 2022; Ağlıkaya Şahin, 2017).

Dinî yaşayışın temelinde Allah inancı yatmaktadır (Şentürk, 1997). Bireyin kutsal varlık olan Allah ile kurduğu ilişki ne kadar sağlam olursa, Allah'a güvenme ve O'na sığınma duygusu da o kadar güçlü olur. Bu durum, bireyin karşılaştığı zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olabilir (Kula, 2022). Allah'ın gücünü, kudretini ve merhametini hisseden bir mümin, yaşadığı olaylar karşısında daha iyimser bir tutum sergileyebilir ve kendi manevî kaynaklarının farkına varabilir. Bu hissiyatla, Allah'ın yardımını yanındaymış gibi hissetmekte ve karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilmekte, olayları daha olumlu bir bakış açısıyla değerlendirebilmektedir (Kula, 2020).

Türkiye'deki manevî danışmanlık hizmetlerinde, yukarıda belirtilen yöntemlerin yanı sıra dikkat çeken diğer yaklaşımlar arasında hastalara kitap okuyarak uygulanan bibliyoterapi ve Şirin'in manevî danışmanlar için geliştirdiği İ.H.S.A.N. modeli bulunmaktadır (Şirin, 2016). Bibliyoterapi, bireylerin mensup oldukları dinin kutsal kitabını okuma, dinleme ve içindeki temel esasları anlama çabalarının, anlam

yolculuklarında onlara destek olabileceğini göstermektedir (Ekşi & Keskinoglu, 2020). Thurneyssen'in (akt. Ağılkaya Şahin, 2017: 32) "İnsan hakkında nasıl düşündüğünü söyle, sana nasıl bir manevî danışman olduğumu söyleyeyim" ifadesi, insan anlayışının manevî danışman için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Manevî danışmanlık hizmetlerinde önemli destek yöntemlerinden biri de duadır. Dua, kişinin Allah ile iletişim kurduğu, O'ndan talep ve ihtiyaçlarını ifade ettiği bir davranış biçimidir. Ayrıca, dua, bireyin Yaratıcısı ile doğrudan bağ kurarak O'ndan yardım talep ettiği ve yardımın geleceğine dair umut duyduğu bir pratiktir. Bu iletişim, bireyin psikolojik olarak rahatlmasına da katkı sağlar (Kula, 2020). Dua eden birçok genç ve yetişkin, kendisini güvende hissetmenin temelinde bu gerçeği yatar. Dua, kişide meydana gelen teslimiyet hali ile yaşanan sorunlarla başa çıkmada önemli bir rol oynar. Yüce Allah, Bakara Suresi'nin son ayetinde hiçbir kimseye kaldıramayacağı bir yük yüklediğini belirterek, insanın karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebileceğine işaret etmektedir. Dua eden kişi, yaşadığı sorunları Yaratıcı'ya havale ederek çözüm yollarını arama sürecinde bir tür mola vermiş olur. Bu süreçte, dinî değerlerle uyumlu bir çözüm bulma ihtimali artar. Dua ayrıca bireyde umut duygusunu beslediği için, oluşturduğu teslimiyet hissi ile kişinin gereksiz yıpranmalara karşı korunmasına yardımcı olur (Baş, 2017).

Netice itibariyle, seküler psikolojide kullanılan yöntem ve tekniklerin birçok yönü manevî danışmanlıkta da uygulanmaktadır. Ancak, manevî danışmanlık, psikopatolojik bir terapi olarak değil, kişinin inançlarına dayalı olarak zararlı duygu, düşünce ve davranışların düzeltilmesi ve olumlu, pozitif duyguların geliştirilmesiyle bireyin olgunlaşmasını ve manevî sağlığını (spiritual well-being) artırmayı hedefler. İslami terminolojide bu süreç "nefis terbiyesi" olarak adlandırılır ve bir çeşit manevî terapi olarak kabul edilir; kötü duygu, düşünce ve davranışların iyileştirilmesi anlamına gelir (Karagül, 2020).

İnsan hayatında beklenmedik ve istenmedik olaylarla karşılaşmak, stresli durumlarda çaresizlik, kızgınlık ve öfke gibi duyguların hissedilmesine neden olabilir. Bu durumlar bireyleri çözüm arayışına yönlendirmektedir (Kula, 2005). Araştırmalar, bireylerin karşılaştıkları sorunlarda çeşitli başvuru yollarını tercih ettiklerini göstermektedir (Ardıç ve Polatçı, 2009; Özdoğru, 2020; Yılmaz ve Oskay, 2015). Bu sürece "baş etme süreci" denir. Kenneth Pargament (1997) tarafından geliştirilmiş dinî başa çıkma anlayışında, dinin acıyı yok etmekten ziyade, acıyı katlanabilir kılma ve

anlamalı hale getirme işlevi öne çıkar. Bu süreçte bireyler, dinî ve manevî unsurları esas alarak yaşadıkları olayları hayra yorar ve manevî alandan olumlu destek alabilirler. Bu olumlu dinî başa çıkma olarak adlandırılır (Ayten vd. 2012; Korkmaz, 2021).

Gören (2023) tarafından Kahramanmaraş depremi sonrası yapılan çalışmada, en yoğun başvuru alan başa çıkma yönteminin olumlu dinî başa çıkma olduğu bulunmuştur. Katılımcılar, depremzedeler için dua ederek, kendileri ve aileleri için Allah'a sığınarak, ibadete yönelerek, tövbe ederek, şükrederek, tevekkül ederek ve dinî sohbetler dinleyerek inançlarından yararlanmışlardır. Ancak bazen bireyler, yaşadıkları olayları bir ceza olarak değerlendirebilir ve Allah'ın kendisini sevmediğini düşünebilirler. Din psikolojisinde bu olumsuz dinî başa çıkma olarak adlandırılır (Düzgüner, 2020; Korkmaz, 2021). Bu tür durumlarda, bireylerin hem psikolojik hem de manevî açıdan desteklenmesi gerekmektedir. Örneğin, bir kişi duygusal bir kriz içerisindeyken dinî inancını sorgulayabilir veya Allah'a öfkesini dile getirebilir. Bu gibi durumlarda, manevî danışman, "Sakin bunları deme, sakın bunları yapma" gibi ifadeler kullanmaktan kaçınmalı, aksine bireye anlam krizi yaşadığı bu durumda rehberlik etmeli ve ona eşlik etmelidir. Danışmanın bazı durumlarda sessiz kalarak sadece kişinin acısını paylaşması da bir destek biçimidir. Özetle, manevî danışmanlık ve rehberlik, hedef kitlenin taleplerine ve ihtiyaçlarına göre verilen bir destek hizmetidir (Düzgüner ve Ayten, 2020).

1.1.2.4. Manevî Danışmanlığın Sınırlılıkları ve Problemleri

Dünya sağlık örgütü insanın fiziksel, zihinsel, sosyal boyutları gibi bir de manevî boyutu olduğunu söylemektedir. Bu boyut bireyin hayatını anlamlı kılan ve onu yaşamaya motive eden tüm kaynakları içermektedir. Dinî inanç bu kaynakların en güçlülerinden. Bu tanıma göre insanın manevî boyutu ile psikolojik boyutu birbirinden farklıdır. Nasıl ki insanın fiziksel ihtiyaçları için doktorun, psikolojik ihtiyaçları için psikolog ya da psikiyatristin hizmet vermesi gerekiyorsa manevî ihtiyaçları için de manevî danışmanların destek olması gerekmektedir (Düzgüner, 2019).

Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, çeşitli alanlarda ve ortamlarda uygulanmaktadır. Bu hizmetler, manevî danışma ve rehberlik merkezlerinden hastanelere, kliniklerden engellilik alanlarına, hapishanelerden üniversitelere, öğrenci yurtlarından çocuk evlerine, çocuk destek merkezlerinden gençlik merkezlerine,

gençlik yurtlarından madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılık alanlarına kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır (Koç ve Gldaş, 2021). Ayrıca huzurevleri ve göçmenler de bu hizmetlerin kapsamına dahil edilmektedir (Gören, 2023).

Manevî danışmanlığın en etkili uygulama alanlarından biri, ibadet merkezleridir. Din adamları, ibadethanelerde zamanlarının büyük bir kısmını cemaatleriyle birlikte geçirerek, onlara dinî pratiklerde destek sağırlar. Bu süreçte din adamları, cemaatlerinin problemleriyle ilgilenme fırsatı bulurlar (Ok, 1997). Örneğin camiler, dinî konularda önemli bir danışmanlık alanı oluşturur. Dinî mekânların ziyaret edilmesi, topluca dinî pratiklerin uygulanması ve dinî gün ve gecelerin kutlanması, kişiye bir bütünün parçası olduğunu hatırlatarak varoluşsal iyi oluş halini artırır (Kayıklık, 2006). Tosun (1992), yurt dışındaki camilerin hem Müslümanlara hem de İşlam hakkında bilgi almak isteyen diğer dinlere mensup bireylere dinî konularda danışmanlık hizmeti sunduğunu ve bu mekanlarda yetişmiş din görevlisi istihdam etmenin önemini vurgulamıştır.

Manevî danışmanlık, öncelikle danışanın manevî sorunlarına yardımcı olmayı hedefler. Bununla birlikte, eğer manevî danışman alanda yeterli uzmanlığa sahipse, diğer problemlere de müdahale edebilir; ancak bu mümkün değilse, danışanı ilgili uzmanlara yönlendirebilir. Manevî danışmanın asıl görevi, bireyin yaşadığı problemin dinî boyutunu ele almaktır. Bu bağlamda, bedensel sağlık sorunları için doktorlara, zihinsel ve duygusal iyileşme için psikologlara ve psikiyatlara, manevî denge ve problem çözümü için ise manevî danışmanlara başvurulması gerekmektedir (Düzgüner ve Ayten, 2020).

Özellikle hastanelerde sunulan manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, şirin'e (2014) göre, ayrı bir hizmet alanı haline gelmiştir. Bu hizmetin, hastalar ve hasta yakınlarının manevî ihtiyaçları üzerine odaklanması gerekmektedir. Hastanın dua edilmesini talep etmesi veya hasta yakınlarının benzer taleplerinin karşılanması, bu hizmetin kapsamına girer. Ancak, hasta kendisi talepte bulunmadan manevî danışmanlık hizmeti verilmesi uygun değildir. Talepte bulunan hastalar için bu hizmetin sunulması ise hasta hakları açısından bir gerekliliktir (Ağılkaya şahin, 2017; Düzgüner, 2021; şirin, 2014).

Manevî danışmanlar, kendilerini psikolog olarak grmemelidirler. Yüksek düzeyde dinî bilgiye sahip ve danışmanlık konusunda bilgi edinmiş olsalar da,

profesyonel sınırları aşmamalı ve gerektiğinde danışanları psikologlara yönlendirmelidirler (Ok, 1997; Düzgüner ve Ayten, 2020; Şirin, 2014). Manevî danışmanlık ile klinik psikoloji arasındaki sınırdaki sınırda, özellikle cezaevleri, hastaneler ve diğer kurumlarda tövbe ve affetme çalışmaları, yaşananların anlamlandırılması, olumlu bakış açısının geliştirilmesi gibi konularda psikolojik yöntemler kullanılabilse de, uygulayıcılar profesyonel sınırları aşmamaya özen göstermelidirler (Özdoğan, 2009).

Manevî danışman sadece dinî bilgiler veren bir hoca ya da dert dinleyen bir kişi değildir. Manevî danışmanlık, temel olarak danışanın halinden anlamak, duygu paylaşımı yapmak, başa çıkma süreçlerine destek olmak ve rehberlik etmeyi içerir. Danışman gerektiğinde dinî bilgi aktarabilir; ancak danışmanlığın kapsamı bu bilgilerle sınırlı değildir (Şirin, 2014). Manevî danışman, danışanın yalnızlık, ölüm korkusu, suçluluk duygusu ve Tanrı tasavvuru gibi konularda rehberlik eden bir destekleyici rolündedir (Gören, 2023).

1.2. Fransa’da Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Batı dillerinde “Pastoral Care” olarak bilinen manevî bakım, Fransız tarihinde “cure d’âme” yani ruh bakımı olarak adlandırılmıştır. Bu görevi üstlenen kişilere ise Fransızca’da sadaka veya bağış kökünden türeyen “Aumônier” denilmiştir. 15. yüzyılda Fransa Kralı VIII. Charles, bu göreve bir papaz atayarak “Fransa Büyük Aumônier” unvanını ilan etmiştir. “Aumônier”ler, geçmişte bağış dağıtma görevlerinin yanı sıra ayin düzenleme ve manevî danışmanlık yapma görevlerini de üstlenmişlerdir. Ancak, “Büyük Aumônier” kavramı 1789 Fransız Devrimi ile sona ermiştir. Bu makam resmi olarak kaldırılmış olsa da, papazlar bu hizmeti devam ettirmişlerdir (Diocèse Aux Armées).

“Aumônier” terimi ilk olarak orduda ve kraliyet alanında kullanılmış, ancak zamanla anlamı genişlemiş ve çeşitli Katolik cemaat kurumlarının başındaki papazlara da bu unvan verilmiştir. Sağlık kurumları da bu kapsamda yer almaktadır (Kaaniche, 2005). Günümüzde, orduda, cezaevlerinde ve hastanelerde görev yapan manevî danışmanlar bu isimle anılmaktadır. Geçmişte papazların manevî danışmanlık görevleri genellikle kişiyi ölüme hazırlamak ve dua etmekle sınırlıyken, günümüzde bu hizmetin niteliği ve kapsamı genişlemiştir. Ayrıca, geçmişte sadece Katolik manevî

danışmanlar tarafından sunulan bu hizmet, günümüzde Protestan, Yahudi ve Müslüman manevî danışmanlar tarafından da verilmektedir.

1905 yılında yayımlanan Laiklik yasası manevî danışmanlara kamu kurumlarında dinî ritüelleri uygulama özgürlüğünü vermiş, 1976'da yayımlanan bir genelge ile de manevî danışmanların görev tanımlarının arasına hastalara (psikolojik) destek verilmesi eklenmiştir (Kaaniche, 2005). Kilise tarafından yürütülen bir derneğin internet sitesinde manevî rehberlik, “bir hayat arkadaşı” olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, yalnızlık hissi yaşayan yaşlı ve hasta bireylerle ilgilenilmesi, onlara destek olunması ve talep etmeleri durumunda İncil'den pasajlar okunması ve birlikte dua edilmesi gibi hizmetler sunulabileceği belirtilmektedir (Le Diaconat de Strasbourg).

Günümüzde manevî danışmanlık eğitimi lisans ve yüksek lisans düzeyinde alınabilmektedir ve bu eğitimler bazı özel üniversiteler tarafından sunulmaktadır. 2017'den itibaren alınması zorunlu olan laiklik ve yurttaşlık diplomasının (Intérieur, 2017) yanı sıra, üniversiteler formasyon belgesine sahip eğitimler sunarak sertifikalar vermektedir. Fransa'da Hristiyanlık dinine bağlı birçok enstitü ve üniversite bulunurken, Müslüman manevî danışmanların yetiştirilebileceği yalnızca bir okul mevcuttur. Bu okul, Fransızca "l'ENAH" (La première École Nationale de l'Aumônerie Hospitalière) adıyla anılan İlk Ulusal Manevî Danışmanlık Okulu olup, 2018 yılında Strazburg'da eğitime başlamıştır (Foundation de l'Islam de France, 2018). Mart 2005'te oluşturulan Müslüman manevî danışmanlık branşında 38 çalışan bulunmaktadır (Saphir News, 2019).

Tınmaz (2019), Fransa'daki manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kökenlerini ve hizmet alanlarını ele aldığı tezinde, ulusal meslekî sertifikalandırma komitesinin, medeniyet ve yurttaşlık eğitiminin amaçlarını şu şekilde sıraladığını belirtmektedir ve bu eğitimin üç temel öğretimi içerecek şekilde en az 125 saatte gerçekleştirilmesi gerektiğini eklemektedir. Bunlar;

- Fransa'nın sosyal ve tarihi bağlamına, hukukuna ve kurumlarına, laiklik ilke ve uygulamaları hakkında temel bilgiler vermek
- Dinî kurum ve görevlilerin çalışmasını kolaylaştıracak materyal hazırlamak ve manevî danışmanları mesleğe hazırlayıcı içerik sunmak.

- Fransa’da mensubiyeti bulunan dinler, dinî kurumlar ile ilgili bilgilendirme ile birlikte dinlerarası diyalogu teşvik etme

Günümüzde Fransa’nın pek çok şehrinde Katolik ve Protestan fakülteleri tarafından kurulan “le DU” (Le Diplôme Universitaire d’Aumônerie) adı altında “Aumônier” yani “manevî danışmanlık” eğitimleri verilmektedir. Adaylar bir yıl süren bu eğitim sayesinde çoğulcu bir bakış açısıyla üniversite düzeyinde manevî danışmanlık eğitimi almaktadırlar (Université de Strasbourg, 2024). Tınmaz (2019), Fransa’da ilk ve tek Türk Müslüman manevî danışmanın Ali Eroğlu olduğunu ve 10 yıldır bu görevi yaptığını ifade etmektedir. Fransa’da manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri günümüzde orduda, cezaevlerinde, hastanelerde ve havaalanlarında sürdürmektedir.

Fransa, 8 Temmuz 1880’de çıkarılan bir yasayla Katolik askeri papazlığını resmileştirerek, 8. yüzyıldan beri var olan Katolik askeri papazlığını resmi statüye kavuşturmuştur (Diocèse Aux Armée). 1 Ekim 1814’te yayımlanan kanunnamede, askeri hastanelerde dinî danışmanların hastaların dinî duygularını düzenleme, ayinler düzenleme ve hastaları teselli etme gibi görevleri belirlenmiştir. Fransa’nın Kuzey Afrika ülkelerindeki askeri varlığı arttıkça, Müslüman askerlerin dinî ihtiyaçlarını karşılamak için manevî danışmanlık hizmetine ihtiyaç duyulmuştur. 1920’de ilk Müslüman manevî danışmanlar atanarak, bu hizmet savaş dönemiyle sınırlı tutulmuştur (Settoul, 2008). Boniface (2005), bu hizmetin 1940’lı yıllara kadar yavaş ilerlediğini belirtir. 1945’te düzenlenen genelge ve kararnamelerle Müslüman manevî danışmanlık hizmeti hukukî bir çerçeveye oturtulmuştur. 1986’da II. John Paul tarafından kurulan Silahlı Piskoposluk, papazları piskoposlarına bağlayan ve ilahiyatçıları eğiten bir yapı olarak tanımlamıştır (Diocèse Aux Armée).

15 Haziran 2012’de yapılan düzenlemede, Katolik, Yahudi, Protestan ve Müslüman askeri manevî danışmanlar için statüler ve atamalar yeniden belirlenmiştir (Legifrance). Bu düzenlemeye göre manevî danışmanlar, komutan manevî danışmanın idaresinde hizmet vermekte ve her ordunun kuvvet komutanlarının yanında görev yapmaktadırlar. 2018’de 7 kadın ve 36 erkek olmak üzere toplam 43 ordu manevî danışmanı görevlendirilmiştir. Frécon (2018), Müslüman manevî danışmanların yeterli dinî bilgiye sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Adaylar, "dinî ilimler", "kişisel gelişim", "iletişim" ve "manevî danışmanlık becerisi" gibi alanlarda eğitim

alirlar. Başarılı olan adaylar, komutan manevî danışmanlar tarafından danışmanlık becerileri açısından değerlendirilir ve onaylanırlar. 18 Mart 2015'te Fransız ordusuna atanan ilk resmî Müslüman komutan manevî danışman Abdelkader Arbi, orduda Müslüman manevî danışmanların varlığını normalleştirmek istediğini söylemektedir (Le Monde, 2018).

Fransa'da ceza infaz kurumları; tutukevleri (maison d'arret), cezaevleri (centre de detention), merkezî cezaevleri (maison centrale) ve çocuk cezaevleri olarak sınıflandırılmaktadır. Dinî temsilciler, cezaevlerinde dinî özgürlüğün teminatı olarak hizmet vermektedir. Bu görev 4. yüzyıldan itibaren papazlar aracılığıyla sürdürülmüştür (Tınmaz, 2019). Günümüzde ise Katoliklerin yanı sıra Protestan, Müslüman, Yahudi, Ortodoks, Budist ve Yahova Şahidi manevî danışmanlar da cezaevlerinde resmî olarak görev yapmaktadır. 1945'te Protestan manevî danışmanlar, 2006'da Müslüman ve Yahudi danışmanlar, 2010'da Ortodokslar, 2012'de Budistler ve 2014'te Yahova Şahitleri resmî olarak cezaevlerinde görev almaya başlamıştır. 2017'de Fransa genelinde 1585 manevî danışman görev yapmaktadır: 19 Budist, 695 Katolik, 347 Protestan, 224 Müslüman, 170 Yahova Şahidi, 76 Yahudi ve 54 Ortodoks (Ministère de la Justice). Mahkûmların %20'si Hristiyan iken, Hristiyan manevî danışmanlar en büyük grubu oluşturur. Müslüman mahkûmlar %30-%50 arasında tahmin edilirken, Müslüman manevî danışman sayısı 224'tür (Le Figaro, 2011; Béraud, Galembert ve Rostaing, 2016). Yahova Şahidi, Yahudi ve Budist manevî danışmanların sayısı sırasıyla 170, 76 ve 19'dur (Ministère de la Justice, 2018).

Manevî danışmanlar, mahkûmlarla güvene dayalı bir ilişki kurarak onları destekler. Cezaevlerine yapılan ziyaretlerde danışmanlar, mahkûmların dosyaları hakkında bilgi sahibi olmadan iletişim kurar. Gerekğinde mahkemede lehlerine şahitlik edebilirler (Béraud, Galembert ve Rostaing, 2016). Manevî danışmanlar, toplumla mahkûmlar arasında arabuluculuk yaparak, toplumu sorumluluk sahibi olmaya teşvik etmektedir (Tınmaz, 2019).

Araştırmalara göre, Müslüman manevî danışmanlar cezaevlerinde yalnızca %7 oranında ziyaret gerçekleştirebilmektedir. Bu oran, diğer din mensubu mahkûmlarla kıyaslandığında oldukça sınırlıdır (Béraud, Galembert ve Rostaing, 2016). Ulusal Müslüman Cezaevi Manevî Danışmanı Samia Al Alaoui Talibi (2022), sorumlu olduğu beş ceza infaz kurumundaki görevi hakkında şu tespitleri yapmaktadır: “2017 yılından önce cezaevi yönetiminden bazı uygulamalar için izin almak çok zordu. Sanırım İslam dinî ile

ilgili bilgileri olmadığından ve ritüelleri Hristiyanlıkla kıyasladıklarından anlatamıyorduk. Fransız toplumunda Noel, yılbaşı vs kutlamaları bellidir. Ve buna herkes alıştı. Biz Ramazan şu tarih dedik ama her yıl tarih değişince bu sefer cezaevi yönetimi de bir karar verin dedi. Biz her defasında sabırla ay takvimini vs. anlattık. Ramazan için kişiler oruç protokolüne yazıldı. Bu protokole göre oruç tutanlara yön verilmiş oldu. Biz bununla bu durumu resmileştirmiş olduk. Mesela biri sahura kalkıyordu, hücresinde Müslüman olmayan diğer iki kişi rahatsız oluyordu. Bu durumda ramazanda oruç tutanların aynı yerde olmalarını sağladık. Bunu resmi bir şekilde istedik ve cezaevi buna anlayış gösterdi. Yine bir Ramazan günü biri yanıma ağlayarak geldi. Bir kadın olarak “bugün oruç tutmadığımı belirttim, hani sen oruç tutuyordun” dedi cezaevi yönetimi dedi. Bu konulara tek tek açıklık getirdik. Bayramlar için de not hazırladık. Ramazan kolileri oluşturduk. Başta bazı kişiler mahkûmlara yönelik şüpheli yaklaşıyorlardı. Adalet Bakanlığının talebi üzerine “mükerrer suçluluk” üzerine not hazırladık. Manevî danışmanın amaçlarından biri de toplumla mahkûmlar arasında arabuluculuk yapmaktır. Biz topluma, “bugün kucağındaki yavrunun ne olacağı belli değil” diyoruz. Toplumun sorumluluk sahibi olmasını sağlamaya çalışıyoruz.”

Fransa’da hastanelerdeki manevî danışmanlık hizmetleri başlangıçta Hristiyan geleneği üzerine kurulmuş, ancak yıllar içinde diğer dinleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1905 yılında hastaneler laikleştirilmiş olsa da, anayasanın vicdan özgürlüğü maddesi kapsamında manevî danışmanlık hizmetleri devam etmektedir. 1926 tarihli bakanlık genelgesi ile başlatılan bu hizmet, 1976 tarihli genelge ile detaylandırılmıştır. Genelgede manevî danışmanların devlet hastanelerinde görev yapacağı, hastaların dinî mensubiyetlerine göre hizmet verileceği ve danışmanların Fransız vatandaşı olma şartı belirtilmiştir. Günümüzde hastalar, dinî mensubiyetlerini belirtmeden talep üzerine yönlendirilmektedir (Kaaniche, 2005).

2015 yasası ile her hastanede en az iki manevî danışman görevlendirilmiştir. Eylül 2011’de tüm dinlerin temsilcileri ile yapılan görüşmeler sonucunda DGOS şartnamesi imzalanmış ve Müslüman manevî danışmanların etik konuları belirlenmiştir. 2017 yılında, devlet yeni bir formasyon formatı ekleyerek manevî danışmanların eğitimi üzerinde kontrol sağlamıştır. Bu eğitimlerde imamlar, İslam’da hastalık, ölüm korkusu, cenaze işlemleri ve güncel sorular gibi konularda dersler vermektedir (Cherkaoui, 2022).

Hastanelerde manevî danışmanlar hastalara ve ailelerine destek sağlamakta, sağlık personeline de bilgi verebilmektedir. Strazburg Üniversite Hastanelerinde (HUS) manevî rehberlik hizmetleri sunulmakta, hastalar kendi dinlerine mensup rehberlerle iletişime geçmektedir. Hanane Lamouri ve Denis Ledogar gibi manevî

danışmanlar, hastalara ve ailelerine destek sağlayarak büyük takdir toplamışlardır (DNA, 2021). Strazburg'taki Manevî Danışmanlık yapan 57 yaşındaki Denis Ledogar verdikleri hizmeti "dinleyerek, dua ederek, ayin yaparak veya bir şefkat hareketi yaparak hastalara bir damla sevgi aşılama çalıştıklarını" söyleyerek ifade etmektedir (Franceinfo, 2013).

Strazburg Üniversite Hastanelerinin internet sitesinde manevî rehberlik hizmetleri için yönlendirici bir bölüm bulunmakta olup hastalar hangi dine mensupsa o dinin temsilcisiyle ilgili iletişim bilgileri bulunmaktadır. Mesela hasta Katolik, Protestan ya da Ortodoks ise kendi mezhebine göre bir manevî rehberle yönlendirilmektedir. Müslüman ve Yahudi hastalar ya da Budist ve diğer dinler için de o dinlere mensup rehberlerin iletişim bilgileri bulunmaktadır (CHRU, 2022).

Manevî danışmanlık Fransa'da uzun yıllardır mevcut olmasına rağmen havaalanlarında bu hizmet yeni verilmeye başlanılmıştır. Paris-Charles-de-Gaulle, Orly ve Le Bourget havaalanlarında Hristiyan, Yahudi ve Müslüman din adamları gelen turistlere manevî danışmanlık hizmeti vermektedir. Paris-Charles-de-Gaulle havaalanını kullanan Hristiyanlar için Pierre de Mareuil, Yahudiler için Deacon Yves de Brunhoff ve Müslümanlar için de İmam Hazem El Shafei görev yapmaktadır. Farklı dinlere mensup din adamlarının meslektaş oldukları bu mekânda bir arada olmalarının insanlar için paylaşmayı ve kardeşliği simgelediğini ifade etmektedirler.

Sinagog, Şapel ve Mescid'in aynı mekânda yan yana olması yine bir masanın üzerinde İncil, Tevrat ve Kur'an'ın bulunuyor olması dikkat çekmektedir. Ne mezhepçiliğin ne de dünya ihtilaflarının ulaşmadığı bir geçiş bölgesinde 70 m2'lik bir sükûnet odası olarak tanımlanan bu bölgeye gün içinde pek çok turist gerek ibadet etmek gerek manevî danışmanlık hizmetlerinden istifade etmek için uğramaktadırlar. Havalimanındaki bu ibadethaneler günde ortalama 60 ila 100 kişiyi ağırlıyor. İmam Hazem El Shafei, "Yoğun bir hareketlilik var, sürekli bir yolculuk içindeyiz" diye açıklıyor. Fransa'nın baş hahamı ve aynı zamanda havaalanının papazı olan Haïm Korsia, "İnsanlar birbirlerine hayret verici bir derinlikle güveniyorlar" diyor ve ekliyor "Bizi bir daha görmeyecekler, bu yüzden yargılanmaktan korkmuyorlar." (Le Figaro, 21 Aralık 2016).

1.2.1. DİTİB'in Fransa'daki Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Fransa'ya göç hareketleri 1965 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bir anlaşmanın ardından başlamış olup, 1971-1973 yıllarında arasında bir göç dalgası yaşanmış fakat 1974 yılında sınırların kapatılmasıyla duraksama dönemine girmiştir

(Erbaş, 2002). Conseil Français Des Associations d'Immigres de Turquie (Fransa Türkiyeli Göçmen Dernekleri Konseyi) bulguları da bu bilgileri desteklemektedir (Değer, 2008). Sonraki yıllarda özellikle de 1986 yılında Mitterand'ın kaçak göçmenlere oturma izni vermesiyle üçüncü göç dalgası başlamış ve halen daha devam etmektedir (Erbaş, 2002). Anne babasının göç etmesinin neticesinde Fransa'da doğup büyüyen sonraki nesillerle birlikte günümüzde 800 bine yakın Türk nüfusu bulunmaktadır. Mevcut nüfus incelendiğinde çoğunlukla üçüncü kuşak göçmenlerin yer aldığı görülmektedir (Koca, 2021). Ülkedeki diğer göçmenlerle kıyasladığında Türkiye Cezayir, Fas ve Tunus'tan sonra göçmen nüfus açısından dördüncü sırada yer almaktadır.

Ülkeye ilk göç edenler, asimile olmamak amacıyla gelenek ve göreneklerine sıkı sıkı tutunmuş, Türk ve Müslüman kimliklerinden taviz vermemişlerdir. Bu sebeple genellikle bir arada olabilecekleri yerlerde konaklamaya, dernek ve camiler etrafında sosyalleşmeye özen göstermişlerdir. Bu tedbirler alınmadığı takdirde, iki ülkedeki dinî ve kültürel farklılıkların genç nesilleri entegre olmak ile asimile olmak arasında bir kimlik çatışmasına sürükleyebileceğinden endişe etmişler ve bu sebeple diasporik kimlikler oluşturmuşlardır (Güngör, 2012). Genellikle göç sonrası süreçlerden doğan bu kimlik “farklı etnik grup ve toplum içerisinde, bağlı olduğu kültüre ve kimliğe sadık olmak, kültürel değerleri korumak ve kendi nesillerine aktarmayı sağlamak, anayurda dönüş amacına sahip olmak” olarak tanımlanabilir (Koca, 2021: 151). Fransa'da eşit hakların verilmesi amaçlanarak kurulan C.F.A.I.T (Conseil Français des Associations d'Immigres de Turquie) Fransa Türk Göçmen Dernekleri Konseyi politik açıdan dernekleşme ve sivil toplum süreçlerini de başlatmış bulunmaktadır. Türk diasporasının Fransa'daki yaşamlarında Türk kimliği ve kültürünü korumaya yönelik dilsel, dinsel ve kültürel korumacılığa yönelik dernekleşme hareketleri zaman içinde daha da belirginleşmiştir. Bu girişimlerin ilk örneği, 1978'de imzalanan “ELCO” Enseignement de la Langue et de Culture d'Origine (Öz Kültürde ve Anadilde Eğitim Programı) çerçevesinde Fransa'ya gelen eğitimcilerdir. Ardından, 1980 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak bölgeye gelen imamlar, göçmenlere hizmet vermeye başlamıştır (Erbaş, 2002).

Bu bağlamda, dinî sosyalleşmenin önemli mekânlarından biri camilerdir. Camilerin bu işlevi, hem kendi kültüründen uzak bir ortamda yetişen çocuklar hem de yetişkinler için büyük bir önem taşımaktadır. Araştırmalar, Müslümanlar için dinî

kimliğin sağlanmasında aile yapısının yanı sıra camilerin de büyük bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle göçmenler için cami, sadece dinî değil, kültürel bilgilerin de öğrenildiği bir merkez olarak değerlendirilmektedir (İnce, 2017; Ataman, 2005). Bu nedenle, Avrupa'daki Türklerin kurduğu en köklü derneklerden biri olan DİTİB, yıllar içinde dinî sosyalleşme için en uygun mekânlardan biri haline gelmiştir.

Fransız dernekler yasalarına göre faaliyet gösteren DİTİB, görev bölgesindeki Müslümanların büyük bir teveccühünü kazanmış bir sivil toplum kuruluşudur. Bu dernekler, tüzük, ortak gayeler ve ilkeler bağlamında DİTİB'e bağlıdırlar. DİTİB'e bağlı dernekler, hukukî ve malî bağımsızlığa sahip tescilli tüzel kişilerdir. Teşkilat yapısı, genel kurul, yönetim kurulu ve denetleme kurullarından oluşmaktadır. DİTİB, çoğunluğu Türkler olmak üzere, çeşitli milletlerden ve yaş gruplarından insanlara dinî, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında hizmet sunmaktadır. Özellikle çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar ve özel ilgi gerektiren kesimlere yönelik çalışmalarında özen göstermektedir. Kuruluş, Müslümanlara ibadet edebilecekleri mekânlar sağlamak ve çeşitli faaliyetlere katkıda bulunmak amacı gütmektedir. Ayrıca, Türk toplumunun yerel kültürle uyumlu ve katılımcı ilişkiler kurmasına destek vermek için projeler ve aktiviteler düzenlemektedir. DİTİB, tüm kesimlere eşit derecede yaklaşarak sosyal ve kültürel alanlarda toplum yararına faaliyetlerde bulunmaktadır. Diğer dinlerin temsilcileriyle hoşgörüye dayalı ve dostane ilişkiler kurma ve sürdürme konusuna büyük önem vermektedir.

DİTİB'in sahadaki en önemli çalışmalarından birisi de cenaze fonu hizmetidir. Yurt dışına göç eden Türkler ilk yıllar gerek ibadetlerini yerine getirecek dinî mekânlara sahip olmamaları gerek cenazeleriyle ilgili nakil ihtiyaçlarından dolayı bir yardımlaşma fonu kurmak istemişlerdir. Cenaze fonu olarak bilinen bu sistem ile yurt dışındaki Türkler en ciddi sorunlarından birisi olan cenaze nakil işlemlerini güven içinde ve kolaylıkla yapabilme imkânına kavuşmuşlardır. Sonraki yıllarda bu yardımlaşma faaliyetine zekât, fitre, kurban faaliyetler de dahil olmuş, hac ve umre hizmetleriyle de yelpaze oldukça genişlemiştir.

Ocak 2020'de Köln'de ve Haziran 2020'de Danimarka'da açılan DİTİB aile bürolarına ek olarak, Ekim 2021'de Fransa'nın Strazburg kentinde DİTİB bünyesinde bir Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu açılmıştır. Bu büronun amacı, ailelerin veya aile olmak isteyen bireylerin sosyo-kültürel, psikolojik ve dinî sorunlarına yardımcı olmak ve çözüm önerileri sunmaktır. Büroda resmi bir manevî danışman bulunmamakla

birlikte, mevcut din görevlileri gönüllü olarak hizmet vermektedir. Büro hafta içi 09.30-12.30 ve 13.30-17.30 saatleri arasında hizmet sunmaktadır. Büroya DİTİB'in dahili hattından ulaşılabilir; sorular yüz yüze, telefon veya kurumsal mail aracılığıyla yanıtlanmaktadır. Şu anda büroda iki kadın din görevlisi bulunmaktadır ve gelecekte Uluslararası İlahiyat Programı mezunları ile personel sayısının artırılması planlanmaktadır. Ocak-Mart 2022 arasında Fransa Din Hizmetleri Müşavirliği tarafından 49 görevliye yönelik olarak "Manevî Danışmanlık ve Rehberlik" konulu 60 saatlik çevrim içi eğitim semineri düzenlenmiştir. Dinî konulardaki sorular büro personeli tarafından yanıtlanmakta, hukukî veya psikolojik konular ise konsolosluk avukatlarına veya psikolojik danışmanlara yönlendirilmektedir.

Büro personeli, danışanların çoğunlukla ders, sohbet veya veli gruplarından tanıdıkları kişiler olduğunu ve yurtdışında yaşayan halkın manevî rehberliğe olan ihtiyacının farkında olduklarını belirtmiştir. Din görevlileri, yıllar içinde kadın, gençlik ve aile konularında yaptıkları çalışmalar sayesinde cemaat ile güvene dayalı bir bağ kurmuştur. Salgın öncesi ve şu an, hafta içi ve hafta sonları kadın, erkek ve genç kızlara yönelik olarak Tefsir, Hadis, İlmihal, Kur'an-ı Kerim, Arapça, Osmanlıca ve Hat gibi dersler ve sohbetler düzenlenmektedir. Ayrıca, ayda bir defa yapılan "Aile Seminerleri" ile aile fertleri bir araya getirilerek seminerler düzenlenmekte ve anne-kız sohbetleri ile ebeveynler ve gençler arasında köprü oluşturulmaktadır. Bu seminerler, aile içi sorunların önlenmesi ve çözümüne yönelik tedbirler sunmaktadır.

Manevî değerlerin bireylerin ve ailelerin huzuru ve ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri iyi bilinmektedir. Bu değerler, bireylerin iyilik halleri ve dinî başa çıkma stratejilerini olumlu yönde etkilemektedir (Ayten ve Sağır, 2015; Kula, 2002; Salim, 2017; Thomas ve Barbato, 2020). Vatan toprağından uzak, farklı bir din ve kültür içinde yaşayan göçmenler için, kendi din ve kültürlerine dair uzmanlardan alacakları manevî danışmanlık ve rehberlik hizmeti büyük önem taşımaktadır.

Son dönemlerde, Fransa'da DİTİB bünyesinde kurulan manevî danışmanlık ve rehberlik birimi, bir koordinasyon merkezi oluşturma hedefindedir. Bu merkez, vatandaşların uzmanlara daha kolay erişim sağlayarak yerinde rehberlik hizmeti alma imkanını sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, 2022 yılında başlatılan “manevî danışma hattı” tüm Fransa'ya hitap eden bir uygulama olup, vatandaşların hem Türkçe hem de Fransızca hizmet alabilmeleri açısından önemli bir hizmet sunmaktadır. Bu hatta, vatandaşlar kadın veya erkek din görevlileriyle görüşme seçeneğine sahiptir.

Merkezde görev yapan personel, çağrılarını sürekli olarak arttığını ve periyodik olarak yapılan aile seminerlerinin vatandaşlar tarafından ilgi gördüğünü bildirmektedir. 2022 Ekim ile 2023 Mart ayları arasında, çeşitli derneklerde uzman psikologlar ve ilahiyatçılar tarafından gerçekleştirilen aile seminerlerine yüksek bir katılım sağlanmıştır (Demirtaş ve Aşan, 2023).

Fransa DİTİB Aile Dinî Rehberlik ve Manevî Danışmanlık Birimi tarafından yapılan bir ankette DİTİB bünyesinde 257 erkek, 86 kadın toplam 343 din görevlisinin bulunduğu ve bu personelin yaklaşık 220'sinin ankete katıldığı söylenmiştir (Demirtaş ve Aşan, 2023). Yapılan ankette din görevlilerine, "Nikah, boşanma, geçimsizlik, ensest, aldatma, kürtaj, miras, ebeveyn-çocuk ve akraba ilişkileri gibi ailevi problemlerle ilgili dinî destek ve çözümler arayanların soru ve sorunlarıyla ne sıklıkla muhatap oluyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Ankete katılan personelin %16'sı bu tür problemlerle haftada en az bir defa karşılaştığını belirtirken, %35'i ayda en az bir defa, %37'si ise üç-beş ayda bir defa bu durumlarla karşılaştığını ifade etmiştir. Ayrıca, %10'u yılda en az bir defa karşılaştığını belirtmiştir. Katılımcıların yalnızca %2'si, bu tür problemlerle hiç karşılaşmadığını bildirmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında görülmektedir ki; Fransa'da anayasanın ikinci maddesine göre, her bireyin kapalı kamu alanlarında dinî ritüellerini yerine getirme hakkı bulunmaktadır. Bu çerçevede devlet, manevî danışmanları ilgili dinî kurumlarından temin etmektedir. Manevî danışmanlık, ordu, hastane, hapisane ve son yıllarda havaalanları gibi kapalı alanlarda sunulabilmektedir. Kurumların türüne göre manevî danışmanların statü ve imkanları değişiklik göstermekte olsa da, 2005 yılından itibaren sayıları artış göstermektedir. Fransa'daki hastane hizmetlerinde ulusal Müslüman manevî danışman ve dernek yöneticileri arasında gerçekleştirilen iş birliği sonucunda hazırlanan şartname, Müslüman manevî danışmanların çalışma koşullarında önemli kolaylıklar ve düzenlemeler getirmiştir. Bununla birlikte, diğer Müslüman gruplarla etkileşime daha kapalı bir yapıya sahip olan Fransa'daki Türk toplumu, hastanelerde Müslüman manevî danışman hizmeti almak yerine hastalarını kendilerinin ziyaret etmeyi tercih etmektedir (Tınmaz, 2019).

Manevî danışmanlık hizmet alanının günümüzde genişlemesi sebebiyle, DİTİB'de görev alacak manevî danışmanların, ilahiyat bilgisi dışında psikoloji, sosyal hizmet ve danışmanlık becerileri gibi alanlarda da yeterli altyapıya sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca, mevcut personel için düzenlenecek seminer, çalıştay ve atölye

uygulamaları, sahadaki tecrübelerin derinleştirilmesine katkıda bulunabilir. Özellikle aileler ile ilgili pek çok çalışmayı bünyesinde toplayabilecek Aile Dinî Rehberlik ve Manevî Danışmanlık Birimleri'nin kurulması, topluma sunulan hizmetlerin kalitesinin artmasını sağlayabilir.

1.3. Türkiye'den Avrupa'ya Göç ve Türk Göçmenler

İnsanoğlu tarih boyunca konar-göçer (Gündüz, 2002) küçük topluluklar halinde göç hareketlerinde bulunmuş bu hareketler bazen kavimler göçü örneğinde olduğu gibi tarihi süreçleri etkileyecek boyutta gerçekleşmiştir. Günümüzde ise her geçen gün artan göçmen sayısı göç hareketleri varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Güllüpinar ve Altunoğlu, 2015). Göç olgusu gerek kavramsal çerçevede gerekse sebep ve sonuçları ile alanyazında pek çok çalışmada yer almıştır. Bu çalışma Fransa Strazburg'ta yaşayan Türk ve Müslüman göçmen aileler üzerine yapıldığı için çalışmanın bu bölümünde göç olgusu kavramsal olarak ele alınıp göçmenlerin ve göçmen ailelerin bu bağlamda yaşadıkları sorunlar incelenmiştir.

1.3.1. Sosyolojik ve Dinî Literatürde Göç Kavramı

Şahin (2001), göçü bireylerin ya da kitlelerin toplumsal, ekonomik veya siyasal nedenlerle gerçekleştirdikleri yer değiştirme hareketi olarak ifade etmektedir. Tanım biraz daha detaylandırıldığında göç kavramı bir yerleşim biriminden, bir gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından bir diğerine bireysel ya da kitlesel, geçici veya sürekli bir hareket olarak da tanımlanabilmektedir (Demir ve Acar, 2002; Gün, 2006). Akkayan (1979: 21) ise göç kavramını “kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere başka bir yerleşim birimine yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayı” olarak ifade etmektedir. Göç tanımlarına bakıldığında “bireylerin tüm gelecek yaşantılarını ya da bir sürelik bölümünü geçirmek üzere yaşamakta olduğu mekândan başka bir yerleşim birimine yerleşmek üzere coğrafi yer değiştirme hareketi” olarak ortak bir paydada buluştukları görülmektedir (Çağlayan, 2008:301-302; Demir, 1997: 85; İçduygu ve Ünal, 1998: 38; Ünal, 1998:91).

Günümüzde devam eden göç hareketleri bazen zorunlu bazen de bireylerin kendi istekleriyle gerçekleşmekte (Polat ve Polat, 2017; Şeker, 2023) ve göç sebeplerine bağlı olarak farklı sonuçlar doğurmaktadır (Erol ve Ersever, 2014). Göç yapan kişilere genel olarak göçmen denilmektedir. Kavramı biraz daha açacak olursak yaşadığı ülkeyi çeşitli nedenlerle kendi isteği ile terk ederek yasal yollarla başka bir ülkeye giriş yapıp o ülkede yaşayan kişiler diye tanımlayabiliriz (Ercan vd., 2019).

Göçmenler göç sebeplerine göre mülteci, sığınmacı, misafir, azınlık vs. gibi isimlerle anılmaktadırlar. IOM'a göre uluslararası ölçekte, evrensel olarak kabul görmüş bir "göçmen" tanımı bulunmayıp şu şekilde ifade edilmektedir (IOM, 2013, 36-37):

"Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve 'kişisel uygunluk' sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddî ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar."

Ünalın'ın (1998:92) tanımına göre göç "durağan bir olgu olmayıp nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte algılanması gereken bir süreçtir." Bu sebeple göçle ilgili açıklamaların bir nüfus akımı değerlendirmesiyle sınırlı kalması, göçün sebep ve sonuçlarına, sürecin sonunda ortaya çıkan uyum sorunlarına ve diğer dinamiklere dair verilere ulaşımı engellemektedir (Bilici ve Yeşildal, 2014).

Marshall (2009), göçün bireylerin ya da grupların sembolik ya da siyasal sınırların ötesine geçerek yeni yerleşim yerlerine ve yeni toplumlara katılmasını içerdiğini söyler. Göçün sosyal, ekonomik ya da siyasî sebepleri olmakla beraber gerek köyden kente gerek bir ülkeden başka bir ülkeye göç edilmesinde ekonomik faktörler oldukça etkili olmaktadır. Yaşanılan bölgedeki ekonomik zorluklar itici bir faktör iken göç edilmesi planlanan bölgedeki ekonomik refah ve iş imkânı çeşitliliği en önemli çekici güçlerden birisini oluşturmaktadır (Şahin, 2001). Bu sebeple göç çeşitlerinden bir tanesi de yaşadığı bölgede iş imkânı elde edemeyen ya da işinden tatminsizlik duyan bireylerin farklı bölgelere ya da ülkelere yapmış oldukları işçi göçüdür. Türkiye'de 1960'lı yıllarda yapılan antlaşmalar kapsamında Avrupa'ya işçi göçü gerçekleştirilmeye başlanılmıştır (Öztürk ve Tekiner, 2017).

Giddens'a (2013) göre daha iyi bir yaşam standardı arayışında olan göçmenler, genellikle düşük ücret veren ve pek az kariyer umudu olan rastlantısal mesleklere yönelir ve kazançlarını sıklıkla geride kalan aile üyelerine yardımcı olmak amacıyla evlerine gönderirler. Marshall (2009), Amerika'ya göç etmiş İrlandalı köylülerin geride bıraktıkları akrabalarına hala para gönderdiklerini söylemektedir.

Göç kavramı İslam literatüründe ele alındığında, Kur'an'da göç kavramının Arapça "hicret" kelimesinden türetilen "muhaceret" terimi ile ifade edildiği

görülmektedir. İslam Ansiklopedisi'ne göre (Önkal, 1998) hicret, "kişinin herhangi bir şeyden bedenlen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" anlamına gelir. Terim anlamında ise "din ve inanç yüzünden bireyin yakınlarından, akraba ve dostlarından, öz yurdundan ayrılması" olarak kullanılır (Gölcük, 1986:9). Kur'an-ı Kerim'de hicret kelimesi doğrudan geçmese de türevleri sıkça yer alır. Hicret eden kimseye "muhacir" denir ve özellikle Mekke'den Medine'ye göç "muhaceret" olarak ifade edilmiştir. Kur'an'da pek çok peygamberin hicretine dair örnekler bulunur. Örneğin, Hz. İbrahim Filistin'e ve ardından Mısır'a göç etmiştir (Yûnus 10/90; Tâhâ 20/77-78; eş-Şuarâ 26/52-67). Hz. Musa ise Mısır'dan Medyen'e ve daha sonra kavmiyle Kızıldeniz'i yararak çöle hicret etmiştir (Köksal, 2007). Hz. Peygamber döneminde de 615 yılında Habeşistan'a daha sonra 622 yılında da Medine'ye hicret edilmiştir (Hamidullah, 2011).

Kur'an'daki göç ya da hicret örneklerine bakıldığında bunların sosyolojik anlamda zorunlu göç bağlamında ele alınabilecekleri düşünülmektedir (Sarıkaya, 2018). Hicrette bireyin iki tercih arasında bırakılma zorunluluğu (ya dinini inkâr et ya da git!) onu zorunlu göç kapsamında değerlendirilmesine sebep olmuştur. İnsanın en temel hakları olan can, mal, ırz, akıl ve din korunması gereken ve korunamadığı takdirde göçü zorunlu kılan temel ilkelerdir. Zorunlu göç de kişi ya mültecidir ya da sürgün edilmiştir (Sarıkaya, 2018).

Kur'an-ı Kerim, Allah'a imanlarından dolayı zorluk çeken Müslümanları hicrete yönlendirmiştir (Nisa, 4/100). Hicret, peygamberler ve toplumları için Allah'ın izniyle gerçekleşmiştir (Enbiya, 21/87; Ankebut, 29/26) ve daha çok Mekke'den Medine'ye göçü ifade etmektedir (Önkal, 1988). Kur'an, hicreti zorlayan sebepler olarak Allah'a ve Resulü'ne yardım etme arzusuyla göç etmek zorunda kalmayı (Haşr, 59/8), zulüm, işkence ve ölüm tehditlerini (Al-i İmran, 3/195; Nahl, 16/41) ve inançlarını inkâra zorlanmayı (Nisa, 4/89) zikretmiştir. Firavun'un İsrailoğulları'na yönelik tehditleri (Araf, 7/127), Hz. İbrahim ve Hz. Lut'un (a.s.) karşılaştığı tehditler (Ankebut, 29/24-26; Hud, 11/81), Ashab-ı Kehf'in ölümle tehdit edilmesi (Kehf, 18/20) de zorunlu göç nedenleri arasında yer almıştır (Sarıkaya, 2018).

Yine Kur'an'da göçe mecbur kalan muhacirlerin gönüllerini ferahlatmak için derecelerinin üstünlüğüne (Âl-i İmran, 195; Tevbe, 9/20-22; Ankebut, 29/56-60; Nisa, 4/100) dikkat çekilerek gelecek kaygıları azaltılmaya çalışılmıştır. Zira göçmenin yaşadığı kültürü ve coğrafyayı terk edip yeni bir coğrafyaya ve yeni bir kültüre geçiş yapması hiç kolay olmamaktadır. Göçmenlik iki kültür arasında sıkışıp kalan

göçmenler için bir kimlik krizine sebep olabilmektedir. Bu süreçte göçmen bulunduğu yeni coğrafyaya ne kadar çabuk entegre olursa süreci o kadar kolay atlatacaktır. Bu süreçte göç edilen bölgede yaşayan halkın göçmene nasıl bir yaklaşımda bulunduğu önemlidir. Kur'an-ı Kerim hicret edenlere yeryüzünde güzel bir yurt edindireceğini (Nahl, 16/41), hicret edenlere sahip çıkanları da onların dostları olduğundan (Enfal, 8/72) bahseder. Ensarın bu bilinçle sahip kendilerine sahip çıkması muhacirlerin yeni coğrafyaya alışmalarına büyük katkı sağlamıştır (Hamidullah, 2011). İnsanlık tarihi boyunca pek çok millet yaşadıkları coğrafyada uğradıkları zulümler sebebiyle göçe mecbur bırakılmışlardır. Bu mecburiyetten de toplumsal değişim meydana gelmiştir. Göç eden grup ile yerleşik yaşayan insanlar arasında bir kültür aktarımı meydana gelmiştir ve medeniyetler bu bileşimler üzerine inşa edilmiştir.

1.3.2. İslam'ın Aileye Verdiği Önem ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri

Aile sözcüğü Arapça'da "âl, aile, usra, ehil ve ehli beyt" olarak karşılık bulur (Mutçalı, 1995). Kur'an'da âl kelimesi 26, ehil pek çok ayette geçerken ehli beyt ifadesi 3 yerde geçer (Abdulgani, 1364; Karagöz, 2017). "Âl" kelimesi kişinin ehli, kavmi ve arkadaşları için kullanılırken, "aile" kelimesi ise aile fertlerinin birbirlerine olan muhtaçlığına dikkat çeker. E-s-r' kökünden türeyen usra kelimesi de içindeki fertlerin varlığıyla güç kazanan aile kurumunu ifade etmektedir (el- İsfahani, 2010). Bu bilgiler ışığında ailenin aralarında kan ve akrabalık bağı bulunan, karşılıklı hak ve ödevleri üstlenen insanların oluşturduğu, toplumun temelini oluşturan, içindeki bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak ortak bir hayat sürdükleri toplumsal bir kurum olduğu söylenilebilir (Ekşi ve Kahraman, 2012). Psikolojik açıdan aile, bireyin ömür boyu bağlarını koparamayacağı bir bağlanma nesnesidir (Doğan, 2023). Bu sebeple toplumdaki bireylerin ruhsal, fiziksel ve zihinsel gelişiminde ve kültürün nesilden nesile aktarımında ailenin önemi büyüktür (Dikeçligil, 2012; Demir, 2018; Ünsal, 2022).

Aile, anne, baba, çocuklar, dede, nine, torunlar, amca, dayı, hala ve teyze gibi bireylerden oluşur (Aydın, 1989). Çekirdek aile ise karı, koca ve çocuklardan oluşur. Kur'an, aile hayatına Hz. Âdem ile değinmiş ve cennet nimetleri arasında aileye vurgu yapmıştır. Allah, Âdem'i yarattıktan sonra eşi Havva'yı yaratarak aileyi kurmuştur. Kur'an'da pek çok aile ve aile fertlerinin yaşamları örnek verilmiştir: İmran ailesi (Âl- İ İmran, 3/35-37), Lokman ailesi (Lokman, 31/13-19) ve Firavun'un ailesi (Kasas, 50/8-9) (Padak, 2019). Kur'an-ı Kerim, özellikle Hz. İbrahim (Âl-i İmran 3/33) ve

İmran ailesini (Nisa, 4/54) ideal aile tipi olarak zikretmektedir. Kur'an, aileyi sevgi, saygı, ülfet, merhamet, iyilik ve ünsiyet bağlarıyla tanımlamakta ve bu anlayışı Rum Suresi'nin 21. ayetiyle desteklemektedir. Söz konusu ayet, eşlerin birbirini tamamlayan bir yapı oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Mevdudi, 2003; Yazır, 2003). Eşler, sükûnet ve huzurun kaynağı olarak kabul edilirken, çocuklar dünya hayatının süsü olarak tanımlanmıştır (Kehf, 18/46). İslam, evlilik, boşanma, hamilelik, çocuk bakımı, emzirme ve karşılıklı haklar gibi aile hayatına ilişkin konulara büyük önem atfetmektedir.

İslam'da aile, toplumun birliği ve beraberliğini devam ettiren bir kurumdur (Rum, 30/21; Nahl, 16/72; Nur, 24/32). Kur'an, ailenin kuruluşunu nikaha bağlar ve bunun "hoşa giden kadınlarla" (Nisa, 4/3) ve "ailelerinin izniyle" (Nisa, 4/25) yapılmasını emreder (Canan, 1988). Hz. Peygamber (sav), *"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim."* hadisi ile evlilik ve aile kurmayı tavsiye eder (İbn Mâce, "Nikâh", 1). İslam hukukçuları evlenmenin dinî hükmünü çeşitli durumlara göre farz, sünnet, mübah, mekruh ve haram olarak belirler (Aydın, 1989). Aile birliğinin önemli parçası olan çocuklar da İslam'ın evliliğe bakışında sıkça gündeme getirilir. Evliliğin temel amaçlarından biri neslin devamıdır (Canan, 1988). Kur'an, hayırlı bir nesil için dualar öğretir (Furkan, 25/74).

İslam dinî aileye önem verdiği gibi akrabalık bağlarına da önem vermiş ve ailenin bir parçası olan akrabaya ve çevremizdekilere de yardımda bulunmayı ve akrabalık görevini yerine getirenleri övmüş, aksini yapmaktan uzak durulmasına tembihlemiştir (Bakara, 2/83; Bakara, 2/215; Nisa, 4/36; Nahl, 16/90). Hz. Peygamber (sav) hadislerinde akraba ile bağı sürdürmenin imanın bir göstergesi olduğunu dile getirmiş (Buhârî, Edeb, 85) ve kişinin rızkının bol, ömrünün uzun olmasına (Müslim, Birr, 20; Buhârî, Edeb, 12) vesile olduğunu belirtmiştir. *"Sıla-i rahim, Rahmân olan Allah'tan bir bağdır. Kim onunla irtibatını sürdürürse Allah da onunla irtibatını sürdürür; kim de onu koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır."* (Tirmizî, Birr, 16) hadisi ile de akrabalık bağının önemine dikkat çekilmektedir.

Farklı kültürlerde farklı şekillerde varlığını sürdüren aileyi tanımlamak kültürel hassasiyetler sebebiyle oldukça zordur (Tunç ve Totan, 2021). Toplumsal aktarımın yanı sıra aile din ve birey arasında en önemli iletişim kanallarından birisidir. Dine bağlı farklılıkların ve geleneklerin nesilden nesile aktarımında da aile önemli bir rol

oynamaktadır (Aktay ve Köktaş, 1998). Aile üzerine yapılan tanımlar incelendiğinde toplum için ailenin hayati bir öneme sahip olduğu (Bayer, 2013) ve kendisine mahsus özellikleri ile her ailenin toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından önem taşıdığı görülmektedir (Hallaç ve Öz, 2014). Kişiliğin kalıttan gelen özellikler ve çevrenin kişiye kazandırdıkları ile oluştuğunu (Kaya, 1997) düşünüldüğünde ailenin insan üzerindeki tesiri daha iyi anlaşılacaktır. İslam dininin aile üzerinde bu kadar durması güçlü bir toplumun ancak sağlam ve güçlü aileler ile meydana gelebileceği gerçeği sebebiyledir. Bu sebeple aile mefhumu günümüzde de koruyucu ve yönlendirici niteliklerini kaybetmeden güçlü ve zayıf yönleriyle günümüz dünyasına ışık tutmaktadır (Küçük, 2019).

Göç, bireyler ve toplumlar üzerindeki etkileri kadar aileler üzerinde de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Kültürel, ekonomik, tıbbî, sosyal ve psikolojik etkiler, özellikle aile biriminde hızlı bir şekilde gözlemlenmektedir. Göçle birlikte ortaya çıkan uyum süreci, aile bireylerinin tutum ve davranışlarında değişikliklere yol açabilmektedir. Bu değişim, özellikle dış göçlerde daha geniş kapsamlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Ailenin erkeğinin daha önce göç etmesi, aile içindeki sorumlulukların ve rollerin yeniden şekillenmesine, otorite ve güç dengesinin değişmesine neden olmaktadır (Ünsal, 2022). Geçmiş göç hikayelerinde, erkeğin tek başına göç ettiği, kadının ise erkeğin ailesinin yanında kalarak geride kalanların sorumluluğunu üstlendiği görülmektedir. Bu süreçte kadın ve çocukların daha sonra yurt dışına göç etmesiyle aile birlikteliği sağlanmış olsa da, göçmen ailelerde yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Çocuklar uyum sürecini daha hızlı atlatsa da, yılların getirdiği mesafe bazen eşler arasında soğukluk ve uzaklaşmaya, bazen de ebeveyn ve çocuklar arasında sorunların yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Ünsal, 2022).

Göç karmaşık bir süreçtir ve kültürel özellikler, ekonomik durum dinî ve etnik yapı gibi bu süreci etkileyen pek çok değişken mevcuttur. Bu süreçten en çok etkilenen kişilerin başında kadınlar gelir. Göçmenler göç edip geldikleri ülkelere tutunabilmek için çok çalışmak zorunda olduklarını düşünürler. Ayrıca geleceklerinin nasıl olduğunu kestiremedikleri için tutumlu olmak da zorundadırlar. Doğduğu yere kök salan insan, her ne kadar bedensel olarak oradan ayrılrsa da oradaki kökleriyle bağ kurmaya devam eder. Vatan sevgisi imandandır ilkesini böylece yaşamaya devam eder. Göçten en çok etkilenen gruplardan birinin kadınlar olması köklerinden koparılmanın hissiyatını daha fazla yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Göç

süreci aile içindeki fertleri ayrı ayrı etkilediği gibi aileyi de topluca etkilemekte ve aile içinde bazı sorunların meydana çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu sebepler çoğu zaman aile içindeki sorumluluklar ile alakalı olsa da akrabalık ilişkileri, fikir ayrılıkları, kişilik farklılıkları gibi farklı sebeplerle de yaşanabilmektedir. Bazı durumlarda bu olumsuz etkiler aile içi şiddet, boşanma ve parçalanmış aileler gibi neticelerle sona erebilmektedir (Acar, 2022; Aktaş, 2011; Yıldırım, 2020). Kalem (2017), Londra’da yaşayan göçmenler üzerinde yaptığı çalışmada göçün şiddeti oluşturan faktörleri tetiklediği ve kadınların yaşadıklarını gizleme eğilimini arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Özellikle ataerkil kültürü devam ettiren ailelerde göçün kadına yönelik şiddeti arttırdığı, zorlaşan yaşam koşullarına paralel olarak kadınların şiddeti daha yoğun yaşadıkları aynı araştırmanın sonuçları arasında yer almıştır.

1.3.3. Avrupa’da Türk Göçmenlerin Karşılaştıkları Problemler

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de özel sektör yatırımlarının artması ve sanayileşme ile kırdan kente başlayan göç hareketliliği 1960 sonrası Türkiye’den Avrupa’ya işçi göçü ile devam etmiştir. Kırsal alandaki işsizlik, hızlı nüfus artışı, sosyal koşullardaki zorluklar ve şehrin bir cazibe merkezine dönüşmesi bu durumu tetiklemiştir. Yurtdışına işçi göçü üzerine yapılan çalışmalar göçün özellikle kırsal kesimden olduğunu ifade etmektedir (Mutluer, 2003). Hatta bir aile üyesinin başarı ile sonuçlanan göç süreci diğer aile üyeleri için de fırsatlar zinciri yaratmaktadır (Marshall, 2009). İsveç’e Konya Kulu’dan gelen göçmenler gibi Türk göçmenlerin ağırlıklı yaşadığı yurt dışındaki şehirlerde belli şehirlerden hatta köylerden gelen göçmenlerin sayıca fazla olması da bu savı desteklemektedir (Tosun, 2019).

Gerek Avrupa’daki işçi ihtiyacını gidermek gerek Türkiye ekonomisini güçlendirmek gibi sebeplerle 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya’ya işçi gönderilmesine dair bir protokol imzalanmış ve toplu işgücü bu protokol ile belirlenmiştir (Acar, 2023). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve bütün Avrupa’da sanayide makineleşme söz konusu olsa da büyük bir işçi açığı belirince ilk başvurularda 45 bin Türk, Almanya’da çalışmak üzere başvuruda bulunmuştur (Acar, 2023). Bu işçilerin çoğu işsizlik sebebiyle Avrupa’ya göç etmek isteseler de bazıları otomobil almak bazıları ise daha iyi bir eğitim imkânı için göç girişiminde bulunmuşlardır (Acar, 2023). 1961 yılında Federal Almanya ile başlayan Avrupa’ya işçi göçü 1964 yılında Belçika, Hollanda, Avusturya ve Danimarka ile devam etmiştir. 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında da İsveç ile anlaşma imzalanarak işçi göçü bu ülkelere de başlamıştır

(Tosun, 2019). Türkiye’den Fransa’ya göç hareketleri böylece başlamış bulunmaktadır. Başlangıçta “konuk işçi” statüsüyle Batı Avrupa’ya kabul edilen göçmenlerin sözleşmeleri dolduktan sonra ülkelerine dönmeleri planlanmaktaydı. Fakat ilerleyen süreçte Türkiye’den Batı Avrupa’ya yönelik işçi göçü geri dönüşümlü olmaktan çıkıp kalıcı hale dönüşmüştür (Gelekçi, 2010). Fransa’ya yönelik göç süreci de bu bağlamda devam etmiş ve yaklaşık altmış yıllık süreçte vatandaşlık kazanımı, ikinci ve üçüncü kuşakların oluşması, cenazelerin yaşanılan ülkede defnedilmesi ve ekonomik entegrasyon gibi faktörlerle Türklerin Avrupa’da kalıcı bir yerleşime geçmesiyle sonuçlanmıştır (Yamaç, 2020).

Fransa Ulusal İstatistik Kurumu (INSEE) tarafından 2021 yılında hazırlanan rapora göre Fransa’da 7 milyon göçmen yaşıyor. Bu oran toplam nüfusun %10,3’ünü oluşturuyor. Aynı araştırmaya göre göçmenlerin %12,5’inin Cezayir, %11,9’unun Fas, %8,2’sinin Portekiz, %4,7’sinin Tunus, %4’ünün İtalyan, %3,5’inin İspanya ve %3,3’ünün Türkiye doğumlu olduğu görülmektedir. Fransa’da 1974-1999 yılları arasındaki uzun bir durgunluğun ardından, 2000 yılından itibaren, göçmen akımında olağanüstü bir yükseliş başladığı ifade edilmektedir. Araştırmada günümüzde göçmenlerin önemli bir kısmının Fransa’da doğduğuna dikkat çekilerek üçüncü nesilde on kişiden dokuzunun Fransa’ya göç etmiş bir veya iki büyükanne ve dedesi bulunduğu söylenilmektedir. INSEE’ye göre, göçmenlerin “bir dine mensup olma” olasılığı, göçmen olmayan insanlara göre iki kat daha fazla. Müslümanlar ülke nüfusunun yüzde 10’unu oluştururken, göçmenler arasında Müslüman olanların oranı yüzde 44. Fransa’daki göçmen nüfusun %3’ünü oluşturan Türk halkındaki göçmen kadınların %46’sının başörtülü olduğunu söylemektedir. İslam Fransa için %10’luk dilimle ülkedeki dinler arasında ikinci sırada yer alıyor. Müslüman bir ailede yetiştirilen insanların %91’i ebeveynlerinin dinini takip ediyor (INSEE, 2023).

Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) 2020 raporuna göre, dünya genelindeki uluslararası göçmen sayısı 281 milyon olarak belirlenmiş olup, bu rakam dünya nüfusunun %3,6’sına tekabül etmektedir. Göçmen işçi sayısı ise 164 milyon olarak belirtilmiştir (IOM, 2020). TÜİK 2023 verilerine göre Türkiye’den Avrupa’ya göç hareketlerinde şu sonuçlar elde edilmiştir: “Türkiye’den yurt dışına göç eden kişi sayısı 2022 yılında bir önceki yıla göre %62,3 artarak 466 bin 914 oldu. Göç eden nüfusun %55,7’sini erkekler, %44,3’ünü ise kadınlar oluşturdu. Türkiye’den yurt dışına giden nüfusun 139 bin 531’ini Türk vatandaşları, 327 bin 383’ünü ise yabancı uyruklular oluşturdu. Türkiye’ye 2022 yılında göç edenlerin yaş grubu incelendiğinde, en fazla göç edenlerin %12,2 ile 25-29 yaş grubunda olduğu görüldü. Bu yaş

grubunu %11,7 ile 20-24 ve %11,3 ile 30-34 yaş grubu izledi. Türkiye'den göç eden nüfusun yaş gruplarına bakıldığında, en fazla göç edenlerin %15,8 ile yine 25-29 yaş grubunda olduğu görüldü. Bu yaş grubunu %13,4 ile 30-34 ve %12,8 ile 20-24 yaş grubu izledi.” (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2023 yılında yayınladığı raporda başkonsolosluk kayıtlarına göre 2023 yılında Fransa'da 773.740 Türk vatandaşının yaşadığı, 261.667'sinin sadece Türk vatandaşı olduğu, 512.073'ünün ise çifte vatandaş olduğu bilinmektedir (MFA, 2023: 119). Bu verilere göre Türk nüfusunun 300 bini Paris'te, 157 bini Liyon'da, 151 bin 376'sı Strazburg'ta 65 bini Marsilya'da, 60 bini Nant'ta ve 40 bini Bordo'da yaşamaktadır. Aynı raporda (2023) Fransa'da yaşayan Türklerin en çok hizmet sektörü alanında çalıştığı bunu inşaat sektörünün takip ettiği sonrasında ise konaklama, lokantacılık, tarım balıkçılık ve ormancılık, idari ve destek hizmetlerinin bulunduğu görülmektedir.

Göç birçok insan için beklentilerin karşılanması, daha iyi yaşam koşullarına kavuşma, huzurlu ve refah bir yaşantıya sahip olma gibi hedeflerin gerçekleşmesi anlamını taşıırken, öte yandan hem bireyler hem de aileler için zorlu bir yaşam, aile bağlarının kopması, yoksulluk, işsizlik ve toplum yaşamından dışlanma gibi sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmayı da ifade edebilmektedir (Yılmaz ve Günay, 2022). Göç olgusu şehir ya da ülke fark etmeksizin her nerede yaşanırsa yaşansın bir uyum sürecini beraberinde getirmektedir. Bu sebeple göç; kültürel, siyasî, sosyal, tıbbî, psikolojik ve sanatsak pek çok etkiye sebep olmaktadır (Ünsal, 2022). Göç edilen bölgedeki farklı yaşam biçimi, din engeli, yeni bir kültüre uyum sorunları, sosyal desteğe ulaşmanın zorluğu, uygun olmayan çalışma şartları ve uyum (Ercan vd., 2019) problemlerinin yanı sıra gelecek kaygısı, ayrımcılık, dışlanma, ötekileştirme (Işık ve Ertuğrul, 2022) sorunları da yaşanmaktadır. Özellikle ülkeler arası göçte ise bu süreç daha da zorlaşmakta fiziksel ve sosyal dünyası değişen göçmenlerin ruhsal dünyalarında da pek çok değişim meydana gelmektedir. Göç olgusu, birçok kaynakta daha çok siyasi ve ekonomik bağlamda ele alınsa da (Aydın, 2017; Şahin, 2001), son yıllarda göçmenlerin ruhsal durumlarına yönelik yapılan sosyo-psikolojik incelemelerin sayısında da artış gözlemlenmektedir (Çetin ve Ercan, 2008; Doğan, 1988; Ercan vd., 2019; Şahin, 2001).

İnsanın yaşadığı yerden bir başka yerleşim alanına gitmesinin pek çok sebebi olmakla birlikte özellikle göç olgusunda ölüm, ölüm tehdidi, beden bütünlüğüne

yönelik tehdit gibi olaylardan yaşamı derinden etkileyen olaylara kadar geniş bir yelpazede tanımlanabilecek travmatik yaşantılar (Ercan vd., 2019) yer alabilir. Araştırmalar diğer insanlara nazaran göçmen bireylerin daha fazla ruhsal rahatsızlıklar yaşadıklarını ortaya koymakta (Kuşdil, 2014), bu durumdan en çok etkilenen grupların ise kadınlar, gençler ve çocuklar olduğunu belirtmektedirler (Ercan vd., 2019). Göç olgusunda kadınlar kendilerini köklerinden koparılmış hissetmekte ve yeniden kök salabilene kadar da bu ruh halini yaşamaktadırlar. Köklerine olan hasretlerine şiirlere, türkülere yansıtmaktadırlar. Asırlardır göç olaylarının ardından yakılan ağıtlar bunun en güzel örnekleridir (Öztürk, 2022). Bir insana, bir gruba ve bir topluma ait özellikleri ifade eden kültür kavramı insan ve toplumla yakından ilişkilidir (Akdoğan, 2012). Meriç'e (1993: 305-306) göre kültür "bir milleti millet yapan her şeydir. Yani dünya görüşüdür... Kültür insanıdır, insanın has bahçesidir. Kültür bir hayat üslubu" olarak tarif edilmektedir. Kültür görgü, tecrübe ve geleneklerle nesilden nesile aktarılmakta ve insanların uygulamaları ile hayat bulmaktadır. Göç ile birlikte kültürleşme denilen iki kültürün birbirine aktarımı (Akdoğan, 2012) söz konusu olsa da köklerinden kopmak zorunda kalan göçmenler için bu kazanım yeterli olmamaktadır.

Göçmenlerde görülen bu travmatik etkiler göç çeşitlerine göre farklılık göstermektedir. Yaşanılan ruhsal değişimler zaman zaman birbirleriyle benzer özellikler gösterse de yapılan araştırmalarda sığınmacılarda hem travma sonrası stres bozukluğunun hem de depresyonun diğer göçmen gruplarından daha yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir (Ekşi, 2002). Bu örnek göç olgusunun özellikle de zorunlu olan göçlerin insanların psikolojik yapılarına olumsuz etkilerde bulunabildiğini göstermektedir (Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021).

Yapılan çalışmalar zorunlu göçün gönüllü göçe kıyasla çok daha travmatik olduğunu söylemekte (Erkan ve Erdoğan, 2006) ve göç yaşantısı ile bireylerin psikolojik yapısı ve ruhsal bozuklukları arasında önemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Şahin, 2001; Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013; Gün, 2006; Aydın, 2017). Göç eden bireylerin geride bıraktıklarının yoksunluğunun da göç sonrası yaşanan olumsuzluklarda etkisinin olabileceği düşünülmektedir (Salı ve Mehmed, 2014). Zira göç eden bireyler ardında sevdiği insanları, işini, hayat standardını hatta köyünü ve kentini ardında bırakmakta ve hayatının bundan sonrasının nasıl olacağını bilmediği yeni yurdunda yeni yüklerle yaşamak zorunda kalmaktadır. Özellikle Avrupa'da yaşayan Türk kökenli kişilerin ruhsal bozukluklarının genel nüfusa göre daha fazla

olduğunu belirten araştırmalar bu konuya dikkat çekmektedir (Koydemir ve Schutz 2014, İren Akbıyık, 1999). Göçmen bireyler için bağımlılık da bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar göçmen çocukların sigara, alkol (Aydın, Şahin ve Akay, 2017) ve madde bağımlılığına daha yatkın olduklarını söylemektedirler (Meryem ve Güngör).

Foster (2001), göç travmaları üzerine yaptığı çalışmasında göç sürecinin göçmenler üzerinde ciddi psikolojik travmalara sebep olabilecek dört aşamasının olduğunu söylemektedir. Bu evreler göç öncesi dönem, göç etme (taşınma) dönemi, kalınacak yer aranması ve yeni bir ülkeye yerleşme aşamalarından oluşmaktadır. Her evrede yaşanan zorluklar ise bireylerin göçü gönüllü ya da zorunlu olarak yapmalarına göre değişmektedir (Uluocak, 2009). Göçmenlerin yaşadıkları psikolojik zorluklarda özellikle göç sonrası yaşadıkları zorlukların etkili olduğu görülmektedir (Hocaoğlu Uzunkaya ve Yılmaz, 2021).

Bilici ve Yeşildal (2014), göç olgusunu anlamak için çok sayıda faktörün göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamış ve göçün psikiyatrik etkilerinden biri olarak "kökten kopma sendromu"nu işaret etmişlerdir. Göç psikolojisini derinlemesine analiz edebilmek için göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası evrelerinin iyi anlaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle zorunlu göçlerde, bireyin geride bıraktıklarına duyduğu acı göç öncesi dönemi kapsarken, göç sürecinde karşılaşılan güvenlik sorunları bu dönemin önemli bir parçasını oluşturur. Göç edilen ülkede karşılaşılan tutumlar ve yeni yaşam koşulları ise göç sonrası sürece ait zorluklardır. Bu bağlamda, en sık rastlanan psikolojik sorunlar arasında depresyon, anksiyete, stres ve ilişki problemleri yer almaktadır (Bilici ve Yeşildal, 2014). Göç edilen ülkeye entegrasyonun hızı, bu psikolojik zorluklarla başa çıkmada önemli bir rol oynamaktadır; entegrasyon ne kadar hızlı gerçekleşirse, olumsuz etkilerin o kadar çabuk aşılabileceği öne sürülmektedir.

Aydın (2017), göçmenler üzerine yaptığı çalışmasında alan yazında yayınlanan bilimsel çalışmalara ve yapılan gözlemlere dayanarak göç eden bireylerin yaşadıkları olumsuzlukları şu şekilde sınıflandırmıştır; korku ve kaygı (Salı ve Mehmed, 2014), uyum sorunu (Şahin, 2001), aidiyet sorunu (Şahin, 200; Salı ve Mehmed, 2014), yabancılık duygusu (Şahin, 2001; İnan, 2010), boşluk hissi (Şahin, 2001), kişilik/kimlik sorunu (Şahin, 2001; Acar, 2023), aşağılanmışlık duygusu (Şahin, 2001; Aksoy, 2010), kuşkuculuk (Şahin, 2001), suçluluk duygusu (İnan, 2010), güvensizlik

duygusu (Salı ve Mehmed, 2014; Bilici ve Yeşildal, 2014), ötekileştirme sorunu (Ekici ve Tuncel, 2015; Kuşdil, 2014), şizofreni ve benzeri psikozlar (Kuşdil, 2014), stres ve depresyon (Tuzcu ve Bademli, 2014).

Aydın (2017), çalışmasında göç olgusunun insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik şu çözüm önerilerini dile getirmektedir: Özel rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmeti (Kahya, 2013), sığınmacı statüsünün kabul edilmesi (Bilici ve Yeşildal, 2014), farkındalık oluşturmak (Sezgin ve Yolcu, 2016), empati duygusu, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin düzenlenmesi ve kalıcı hale getirilmesi (Sezgin ve Yolcu, 2016), olumlu tutum geliştirmek, sosyal ve siyasi destek hizmeti sunmak, korku ve kaygı duygularının giderilmesi, sosyal birliktelik alanlarının oluşturulması (Bilici ve Yeşildal, 2014), diyalogun güçlendirilmesi (Bilici ve Yeşildal, 2014), bilimsel araştırma yapmak (Bilici ve Yeşildal, 2014), yaşama umudu vermek, ülke ve yerel yönetimlerin yerel halkın tüm yaşam alanlarını garanti altına alması ve bunların yanı sıra barınma olanaklarının arttırılması, dil öğretiminin sağlanması ve ulaşılabilir olması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması vb. gibi pek çok hizmet göçmen bireylerin psikolojik iyi hallerinin artmasına katkı sağlayacaktır (Buz, 2017; Güngör, 2012). Göçmenlerin yaşadıkları coğrafyaya daha kolay uyum sağlamalarında sosyal hizmetlerin desteği önemlidir. Göçmenlerin temel hizmetlere ulaşabilmeleri, sosyal haklardan yararlanmaları ve eşit bireyler olarak topluma dahil edilmeleri hususunda alacakları destek onların psiko- sosyal iyi oluşlarını arttıracaktır.

Ailede manevî değerlerin varlığı, sağlıklı bir aile işleyişi açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle hayatın zorluklarıyla başa çıkma sürecinde dinî değerler ve manevî kaynaklar, bireyleri ayakta tutan temel unsurlar arasında yer alır. Yurt dışında yaşayan aileler için dinî inançlar, değerler ve ibadetler, hayatın sürdürülmesinde önemli bir destek kaynağı işlevi görmektedir (Düzgüner ve Ayten, 2020). Bu bağlamda, Aslan (2019), Fransa’da yaşayan Türklerin en sık karşılaştıkları sorunların ana dil, kültür ve ailevi problemler olduğunu belirterek, bu alanlarda danışmanlık hizmeti sunacak birimlerin eksikliğine dikkat çekmiştir. Yurt dışında yapılan evliliklerde, birey yabancı bir partnerle evlendiğinde din, kültür ve aile yapısına dair uyumsuzluklar yaşanmakta; Türkiye’den biriyle evlenildiğinde ise din farkı olmamasına rağmen dil ve kültür farklılıkları yeni sorunlara neden olmaktadır (Demir, 2018). Bu sebeple, yurt dışında yapılan evliliklerde bu unsurlara özel bir hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Avrupa’da yaşayan Türklere ilişkin açıklanan bir raporda, en yoğun Türk nüfusunun bulunduğu Almanya’da doğum oranlarının 1991 yılında 43.971 iken 2013 yılında 12.607’ye gerilediği belirtilmiştir. Raporda, ekonomik zorluklar, kişisel ihtiyaçlar ve önceliklerin değişmesi, evlilikten beklentilerin artması, aldatma, içki, kumar ve şans oyunlarına bağımlılık gibi nedenlerin boşanma oranlarının artışına sebep olduğu ifade edilmektedir (Perspektif, 2018). Türk vatandaşlarının yurt dışında karşılaştıkları yeni imkânların yanında çeşitli psiko-sosyal sorunlarla da mücadele etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Boşanma oranlarındaki artış, çocukların velayet hakları, Türkçe kullanma becerisinin kaybı ve nesiller arası kültürel aktarımın azalması, bu sorunlar arasında öne çıkan unsurlardır.

1960’lı yıllardan itibaren Avrupa’ya göç eden Türkler özelinde yaşanan sorunlar arasında dil bilmeme, uyum sağlamakta güçlük çekme, aidiyet eksikliği, ailelerini geride bırakma, sosyal haklara erişimde zorluk yaşama, düşük ücretler, mesai ücretlerinin ödenmemesi, kadın işçilerin ücret sorunları, yüksek kiralar, helal gıda temini ve ibadet mekânlarının eksikliği gibi meseleler yer almaktadır (Acar, 2023). Göç, ailenin maddî ve manevî değerleri üzerindeki etkilerini derinleştiren bir olgudur. Bu süreçte, yoksulluk, uyum sorunları, aile içi şiddet ve eğitim gibi alanlarda önemli etkiler gözlemlenmektedir. Özellikle, erkeğin eş ve çocuklarından önce yurt dışına gitmesiyle başlayan süreç, araya giren mesafeler, iletişimdeki yetersizlikler ve eşler arasında oluşan resmiyet ve soğukluk ile devam ederek, kimi zaman boşanma ile sonuçlanmaktadır (Ünsal, 2022).

Günümüzde Fransa’da birinci, ikinci ve üçüncü kuşak Türk göçmenler yaşamaktadır. Üçüncü kuşak göçmenler, zaman zaman iki kültür arasında kalmakta ve miras alınan kültüre karşı farkındalıkları ve tutumları konusunda sorunlar yaşamaktadır (Akdoğan ve Taş, 2018). Fransa’da ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin sayısındaki artış, "ithal gelin" ve "ithal damat" olarak adlandırılan bireylerle yapılan evliliklerin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu evlilikler sonucunda ortaya çıkan yeni uyum sorunlarına dikkat çeken çalışmalar, entegrasyon süreçlerinin zorluklarına vurgu yapmaktadır (Akçapar, 2017; Taş, 2018). Bu süreç bazı evliliklerde başarılı bir şekilde yönetilirken, bazı evlilikler boşanma ile sonuçlanmaktadır (Küçükarslan ve Topçuoğlu, 2024).

Taş (2014: 232-233), göçmenler üzerine yaptığı çalışmasında 2003-2007 yılları arasında Belçika’da yaşayan 21 ithal gelin ile görüşmeler yapmış ve ulaştığı bilgileri şöyle ifade etmiştir: “Gelinlerin genelde kırsal bölge kökenli olduklarını, eğitim seviyelerinin ilköğretim düzeyinde odaklandığını, çoğunlukla ev hanımı olduklarını, Belçika’ya refah düzeyi yüksek bir hayat için göç ettiklerini, göç kökenli eşlerine ve çocuklarına dil, din ve Türk kültürünü aktarma sorumluluğu aldıklarını, ülkelerinden kopuş yaşadıklarını, Belçika’da eşe, eşin ailesine, Türk toplumuna ve Belçika toplumuna uyum sağlamak zorunda kaldıklarını, dil bilmediklerini, çevreleriyle olan ilişkilerinin sınırlı olduğunu, Belçika’nın ikliminin, mimarisinin, eski binalarının bu kadınlarda hayal kırıklığı yarattığını, ekonomik imkânlarının sınırlı olduğunu, evliliklerinde eşleriyle zihniyet farklılığı yaşadıklarını, yaşadıkları zorluklara rağmen Belçika devletine güvendiklerini, hayatlarının geri kalan kısmında Belçika’da yaşamayı düşündüklerini, öldükten sonra Türkiye’ye defnedilmeyi planladıklarını tespit etme imkânı vermiştir.” Taş’ın (2018), ithal damatlar üzerine yaptığı başka bir araştırmasında da bu şekilde gerçekleşen bir evlilik ile çift hayatında kadın ve erkek pozisyonlarının yer değiştirdiğini, erkeğin geldiği yeni coğrafyada eşinin ve kayınpederinin otoritesinin altına girdiğini, günlük işlerde dahi eşine, kayınbabasına ya da diğer aile fertlerine bağımlı kaldığını ve böylece sosyal reşitliğini kaybettiğini ifade etmektedir. Bu durum erkeğin sosyal reşitliğini kaybettiği bir kimlik kaybı ortaya çıkmaktadır. Tüm bu süreçlerin ithal damatlarda psikolojik acı, depresyon, kaygı bozukluğu, cinsiyet kimliğinde bozulma, psikotik bozukluklar gibi farklı klinik durumlar gözlemlenmesine sebep olduğunu da sözlerine eklemektedir.

Göç olgusu, göçmen ailelerin sosyal, psikolojik ve fizyolojik birçok sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, aile yapıları üzerindeki etkiler önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Göçmen aileler, göç sonrası sosyal bağlarının zayıflaması, artan stres ve uyum sorunları gibi sebeplerle ruhsal problemler yaşamaktadır (Baş vd., 2017). Farley vd. (2005) belirttiği üzere, dil engeli ve kültürel farklılıklar göçmen bireylerin psikolojik ve fizyolojik sağlık sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca, yapılan diğer araştırmalar da göçmen ailelerde, göçün ardından ailenin yeniden şekillenmesine yol açan yeni ilişki kalıplarının ortaya çıktığını göstermektedir. Göç edilen toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerinin yanı sıra, ailelerin geldikleri ülkelere taşıdıkları kültürel anlamlar ve sosyal uygulamalar da bu yeniden yapılanma sürecine dahil olmaktadır. Bu süreçte özellikle kadınlar ve gençler, ailenin yeniden inşasında belirleyici bir rol üstlenmektedir (Bimay ve Çetin, 2023).

Göçmen kadınlar, göçmen olmanın getirdiği zorlukların yanı sıra toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Karadağ (2022), göçmen kadınların hem göç hem de toplumsal cinsiyet temelli zorlukları bir arada deneyimlediklerini belirtmektedir. Bu sorunlar dil, sağlık, istihdam, eğitim, evlilik, sosyal uyum, dışlanma, çalışma hayatı, şiddet ve istismar gibi birçok alanda kendini göstermektedir (Erdoğan, 2022). Göçmen kadınlar genellikle düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışmakta, bu süreçte ayrımcılığa maruz kalmakta ve ücretli izin, hastalık hakları gibi temel haklardan mahrum kalmaktadırlar (Erbaş, 2002). Ayrıca, dil bilmemeleri ve sosyal çevre eksiklikleri nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde de ciddi zorluklar yaşamaktadırlar (Erbaş, 2002; Erdoğan, 2022).

Göç sürecinden en fazla etkilenen gruplardan biri de çocuklardır. Çocukların göçten etkilenme düzeyleri yaşlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin, 6-14 yaş grubundaki çocuklar ile 1-5 yaş grubundaki çocuklar arasında yeni çevreye uyum süreci açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle 6-14 yaş grubundaki çocuklar uyum sürecinde daha fazla zorluk çekmektedirler. Göçmen çocuklar, dil engeli, eğitimde eşit fırsatlara erişememe, sosyal dışlanma ve kültürel uyum sorunları gibi zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Gelekçi, 2010; Bingöl ve Özdemir, 2014; Öntürk vd., 2023). İlk kuşak göçmen çocuklar için ana dili öğrenme zorlukları ön plandayken, sonraki kuşaklarda hem ana dili hem de yaşadıkları ülkenin dilini tam olarak öğrenememe sorunları ortaya çıkmaktadır. Eğitim müşavirlikleri tarafından verilen "Türk Dili ve Kültürü" derslerinin seçmeli olması, bazı okullarda bu dersin açılmaması veya yeterli başvuru yapılmaması, çocukların ana dillerini yeterince geliştirememesine ve dolayısıyla yaşadıkları ülkenin diline de tam hakim olamamalarına neden olmaktadır (Akıncı, 2009; Yamaç, 2020). Nitekim bugün Avrupa'da dördüncü kuşak olan son neslin ve üçüncü kuşağın önceki kuşaklara nazaran Türkçe'yi daha az kullandığı hatta bir kısmının Türkçe'yi hiç bilmediği görülmektedir (Akıncı, 2009; Yamaç, 2020).

Bu bağlamda, Demirkan ve Akgün'ün (2017) Fransa'daki göçmenlerin entegrasyonu ve dilsel kimlikleri üzerine yaptıkları çalışmada, ana dil ve kültüre bağlılık ile göçmenlerin uyum sorunları arasında güçlü bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Eğitim süreçlerinde maruz kaldıkları yanlış yönlendirmeler de göçmen çocukların eğitim hayatını olumsuz etkilemektedir. Birçok göçmen çocuk, meslek liselerine yönlendirildiği için daha ileri eğitim fırsatlarından yararlanamamaktadır.

Bazı göçmen aileler ise gençlerin maddî katkıda bulunmaları için erken yaşta çalışma hayatına girmesine izin vermekte, bu durum da üniversiteye devam eden göçmen sayısını olumsuz yönde etkilemektedir (Gelekçi, 2010). Özellikle kız çocuklarının eğitim ve meslek hayatlarında başörtüsü sorunu da Fransa’da yaşayan Türklerin eğitimde karşılaştığı sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Erbaş, 2002). 2006 yılında hizmet vermeye başlayan, Avrupada yaşayan Müslüman Türklerin din hizmetleri ihtiyacının, bizzat o ülkede yetişen ve o ülkenin şartlarını bilen hatta o ülke vatandaşı olan kişilerle sağlanması amacıyla başlatılan UIP (Uluslararası Eğitim Programı) başörtülü genç kızlar için meslek edinme bağlamında bir alternatif vazifesi görmektedir (Demir, 2022).

1.4. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli

Çalışmanın bu bölümünde yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içi sorunlarında bir çözüm önerisi olarak sunulan model uygulamasında yararlanılan psikoterapi yaklaşımlarından ve oturumların ana çatısını oluşturan temel değerlerden bahsedilecektir.

1.4.1. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinde Yararlanılan Psikoterapi Yaklaşımları

Sayar’a (2019) göre psikoterapi, bireyin yaşam zorluklarıyla başa çıkma yeteneğini geliştirmeyi ve olumlu-olumsuz yönlerinin farkına varmasını amaçlayan, uzman bir terapist eşliğinde yürütülen güven temelli bir süreçtir. Geçtan (2019), bu süreçte bireyin geçmiş ve gelecek beklentileri birlikte ele alınarak bugüne etkilerinin ele alındığını söylemektedir.

Uygulama modelinde, katılımcıların öncelikle kendilerini tanımaları ve ailedeki diğer bireylerin özelliklerini anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle, eşler ve aile üyeleri arasındaki fitrata dayanan farklılıklar ve güçlü yanlar vurgulanarak katılımcıların bu konularda farkındalık kazanmaları hedeflenmiştir. Bu süreç, aile üyelerini tanıma ve empati geliştirme çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Katılımcıların iletişim becerilerinin ve özgüvenlerinin geliştirilmesi amaçlanmış, böylece aile içi iletişim problemlerinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Açık iletişim üzerinde durularak, katılımcıların küsmeye, ima gibi sözsüz şiddet içeren davranışlardan uzaklaşmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bireylerin yaşamları ve

evlilikleri bağlamında geleceğe yönelik ödevler verilerek yaşam motivasyonlarının artırılması amaçlanmıştır.

Model, dinî referanslar kullanılarak ve bazı psikoterapötik yöntemlerden istifade edilerek sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi, öfke ve stres gibi olumsuz duygularla başa çıkma yeteneğinin desteklenmesi üzerine odaklanmıştır. İlişki yönetimi, anlayışlı olma ve affetme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiş; aile huzurunu ve dinî başa çıkma becerilerini artıracak yöntem ve tekniklerle modelin etkinliği artırılmıştır.

1.4.1.1. Logoterapi

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana aşkın bir güce inanma ve sığınma ihtiyacı hissetmiş, bu inanç ise varoluşunu anlamlandırma, nihai amacını keşfetme ve yaşamın zorluklarına karşı dayanıklılık geliştirme konusunda ona rehberlik etmiştir (Çelimli ve Güldal, 2016). Modern anlamda varoluş problemi ilk olarak Kierkegaard tarafından 19. yüzyılda ele alınmış, ancak bu konuda asıl gelişme 20. yüzyılda gerçekleşmiştir (Bahadır, 2002). Frankl'a (1992) göre, insanın en temel niteliklerinden biri hakikati arama ihtiyacıdır. Bu arayış, bireyin zihinsel gelişim süreçleriyle paralel olarak varoluşsal sorgulamalara yönelmesine ve eğer yaşamında anlamlı bir amaç bulamazsa, "varoluşsal boşluk" olarak adlandırılan bir durumla karşılaşmasına yol açabilir. Bu durum, bireyin derin bir mutsuzluk ve tatminsizlik yaşamasına sebep olabilir. İnsanlar bu varoluşsal boşluğa düşmemek adına yaşamlarını anlamlı kılacak farklı alanlara yönelirler. Anlam arayışında bireyler genellikle bilim, din, meslek ve maneviyat gibi çeşitli alanları tercih etmektedirler (Şirin ve Dursun, 2021).

Frankl'ın (1992) logoterapi yaklaşımı, anlam arayışı üzerine kuruludur ve bu terapi ekolü, insanın varoluşsal boşluktan kurtulmasına ve anlamlı bir yaşam inşa etmesine yardımcı olmayı hedefler. Frankl, logoterapiyi İkinci Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerine dayandırarak geliştirmiştir ve bu yaklaşım, insanın en zor koşullarda bile yaşamı sürdürebilmesini sağlayan anlamı bulma gücüne odaklanır. Anlam arayışının, insanlık tarihi kadar eski olduğu ve yaşamın anlamını bulmanın bireyde pozitif değişimlere yol açtığı belirtilmektedir (Şentürk ve Yakut, 2014).

Maslow'a (1943) göre, sağlıklı bir insan temel gereksinimlerini karşılamış, yeteneklerini geliştirmiş ve kendini gerçekleştirmiş bireydir. Kendini gerçekleştirme süreci, bireyin varoluşsal sorulara yanıt aradığı ve böylece kendini tanıma ve öz bilinç

kazanma süreciyle yakından ilişkilidir (Bahadır, 2002; Tarhan, 2014). Bu süreç sonunda birey, iç huzur ve uyuma ulaşarak yaşamaktan tat alma, mutluluk ve huzur gibi duyguları deneyimler (Maslow, 2011).

Anlam arayışının bir diğer boyutu ise kendini aşma sürecidir; bu süreçte birey, kendini daha aşkın bir varlığa, bir insana ya da bir amaca adan ve böylelikle kendi ötesine geçerek mükemmellik arayışında kalıcı amaçlara ulaşmaya çalışır (Bahadır, 2002). Problem çözme, adaptasyon ve başa çıkma becerilerinin gelişimi de bu sürecin önemli bileşenleridir ve bu beceriler, bireyin karşılaştığı zorluklara uyum sağlamasını ve yeniden yapılanma sürecine girmesini sağlar (Bahadır, 2002). Sürecin sonunda birey, anlamlı bir yaşam sürdürmenin getirdiği iç huzur ve uyuma kavuşur. Model oturumlarında, katılımcıların kendi içsel yolculuklarını keşfetmeleri ve bu süreçte daha anlamlı bir yaşam inşa etmelerine yönelik rehberlik sağlanmıştır. Bu süreçte, katılımcıların kişisel farkındalıklarını artırarak, hayatlarına derinlemesine anlam katacak değerleri ve amaçları belirlemeleri desteklenmiştir. Oturumlar, bireylerin içsel kaynaklarını keşfetmelerine, varoluşsal sorgulamalarını derinleştirmelerine ve kendi anlam arayışlarında yol gösterici bir rehberlik sunmayı amaçlamıştır.

1.4.1.2. Bibliyoterapi

Psikiyatrik tıpta, bireyin ruh sağlığını korumaya yönelik çeşitli teknikler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan bibliyoterapi, "kişinin ruhsal problemlerinin çözümünde rehberlik sağlaması için seçilmiş okuma materyallerinin kullanılması" olarak tanımlanır (Tarhan, 2014: 12). Bu yöntem, kitaplar ve edebi eserler aracılığıyla bireyin sorunlarını tanımasına ve çözüm üretmesine yardımcı olmayı amaçlar (Kaya, 2016). Hikayeler kullanılarak uygulanan bibliyoterapi, psikologlar tarafından da kullanılan ve bilimsel olarak tavsiye edilen bir yöntemdir (Tarhan, 2014). Hikayeler, kolay anlaşılabilirlik, kalıcılıkları ve bireyin kendini özdeşleştirebilmesi gibi özellikleri sayesinde psikoterapi süreçlerine katkı sağlar (Kaya, 2016).

Mevlana'nın "Mesnevi" eseri, birey için içsel onarım sağlayan hikayelerle doludur ve bu hikayeler, bireyin farkındalık kazanmasına yardımcı olur (Tarhan, 2014). Yunus Emre de şiirleriyle bireyin benliğindeki olumsuz özellikleri arındırarak erdemli bir hayat modeli sunar (Dinçer, 2016; Tatlı, 2016). Bibliyoterapi yönteminde bu eserler ödev olarak verilebilir veya uygulayıcının takdirine bağlı olarak özgün yöntemler geliştirilebilir (Kaya, 2016).

Burns (2022), depresyon düzeyi yüksek katılımcılara haftada bir gün 10 dakikalık telefon görüşmesiyle bibliyoterapi uygulamış ve "İyi Hissetmek" kitabını okutarak uzun süreli olumlu değişimler gözlemlemiştir. Bu bulgu, okuma terapisinin depresyonlu bireylerde etkili olabileceğini ve depresyonu engelleme programlarında önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Model uygulamasında gerçekleştirilen oturumlarda, Mevlana ve Yunus Emre'nin eserlerinden seçilen hikayeler ve şiirler ile birlikte diğer edebi eserlerden bölümler okunarak katılımcıların bu metinlerle kendilerini özdeşleştirmeleri hedeflenmiştir. Bu yöntemle, katılımcıların kendi duygularını daha derinlemesine fark etmeleri ve yaşadıkları deneyimlere anlam kazandırmaları amaçlanmıştır. Hikayeler aracılığıyla katılımcıların içsel dünyalarını keşfetmeleri, duygusal farkındalıklarını artırmaları ve bu farkındalık üzerinden varoluşsal anlam arayışlarını güçlendirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

1.4.1.3. Pozitif Psikoloji

Seligman (1999), İkinci Dünya Savaşı sonrasında pozitif psikolojiyi tanıtarak bu yaklaşımın hedeflerini, insanların ruhsal sorunlarını tedavi etmek, üretken ve anlamlı hayatlar yaşamalarına yardımcı olmak, yeteneklerini belirleyip geliştirmek olarak ifade etmiştir (Bulut ve Subaşı, 2020). Seligman, eserlerinde erdemleri geliştirmenin bireylerin karakter güçlerini besleyeceğini (Peterson ve Seligman, 2004) ve pozitif psikolojinin bireyin potansiyelini ortaya çıkaran geliştirici etkisinden bahsetmektedir (Seligman, 2011). Pozitif psikoloji, klasik psikolojinin aksine, insanın kusurlarından ziyade güçlü yanlarına odaklanarak bireyin daha mutlu ve anlamlı bir yaşam sürmesine destek olur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Bu bağlamda, pozitif psikoloji; eğitim, iş, teknoloji ve spor gibi birçok alanda bireyin mutluluğunu ve anlam arayışını destekleyen bir disiplin olarak tanımlanabilir. Ayten (2015), bu yaklaşımın ortaya çıkışıyla dindarlık ve sağlık ilişkisinde erdemlerin rolünün ön plana çıktığını belirtir. Yardımseverlik, affetme ve şükür gibi erdemler, bireyin fiziksel iyi oluşunu olumlu yönde etkiler.

Modern insanın maddî refah içinde yaşamasına rağmen mutlu olmamasını Tarhan (2014), varoluşsal anlam boşluklarına bağlar. Bu durum, son yıllarda mutluluk bilimini ve pozitif psikoloji gibi ekolleri ön plana çıkarmıştır. Birleşmiş Milletlerin 2024 Dünya Mutluluk Raporu'na göre, en mutlu ülkeler arasında Finlandiya, Danimarka ve İzlanda yer alırken, Türkiye 98. sırada yer almıştır (Habertürk, 2024).

Kadim kültürümüzde insanın mutluluğunun ve iyi oluşunun, güçlü bir karakter yapısına sahip iyi bir insan olma çabasında gizli olduğu vurgulanır (Bozkaya, 2023). Pozitif psikoloji de insanın tekâmül süreciyle bu yönde benzerlikler taşımaktadır. Model uygulaması kapsamında, danışanlara şükür defteri tutmak, eşlerinde ve çocuklarında beğendikleri özellikleri ailece paylaşmak veya yazıya dökmek gibi ödevler verilerek pozitif psikoloji yaklaşımının etkileri artırılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalar aracılığıyla, katılımcıların hem kendilerinin hem de aile bireylerinin güçlü yönlerini fark etmeleri, zayıf yönlerini kabul etmeleri ve bu sayede daha mutlu bir yaşam sürmeleri hedeflenmiştir. Çalışmanın temel amacı, katılımcıların olumlu duygularını güçlendirerek yaşam memnuniyetlerini artırmak ve aile içi ilişkilerde empatik ve destekleyici bir atmosfer oluşturulmasını sağlamaktır. Ayrıca, bireylerin kendileri ve aile üyelerinin güçlü yönlerini keşfetmeleri ve bu yönleri odaklanmaları teşvik edilmiştir. Zayıf yönlerin kabul edilmesi, bireylerin kendileriyle barışmalarına ve daha gerçekçi hedefler belirlemelerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarını artırarak olumlu dinî başa çıkma becerilerini geliştirmek ve negatif duyguların etkisini azaltarak daha dengeli, mutlu ve anlamlı bir yaşam sürmelerine destek olmak da çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

1.4.1.4. Sinematerapi

Sinematerapi, danışanların kendilerini keşfetmelerini ve değişim süreçlerini teşvik etmelerini amaçlayan bir terapötik müdahale yöntemidir. Bu yöntem, film karakterleri ve temalarından yararlanarak uygulanır (Sharp vd., 2002; Bayram ve Özkamalı, 2020). Pozitif psikoloji çerçevesinde, filmler güçlü ve zayıf karakter özelliklerini ve erdemleri alt metinlerinde barındırır. Karakterlerin psikolojik durumları da bu alt metnin bir parçasıdır (Wedding ve Niemiec, 2018). Sinematerapi, gözlemsel öğrenme yöntemi olarak kullanılarak izleyicilere davranışlar konusunda fikir verir ve empati geliştirmelerine yardımcı olur (Wedding ve Niemiec, 2018).

Bu yöntem, ruh sağlığı, evlilik ve aile terapisi gibi alanlarda uygulanmaktadır. Süreç, film seçimi, danışana ev ödevi olarak verilmesi ve film deneyimlerinin oturumlar sırasında değerlendirilmesi aşamalarından oluşur (Sharp vd., 2002). Sinema, izleyicide manevî duyguları yükseltir, ahlakî erdemlere tanık olduğunda ise rahatlatıcı bir his uyandırır (Wedding ve Niemiec, 2018).

Sinematerapi, bireylerin umudu artırma, rol model edinme, iletişim kurma, problem çözme ve ölüm-yas süreçlerini anlamlandırma gibi konularda etkili olduğunu göstermektedir (Niemiec ve Schulenberg, 2011; Sharp vd., 2002). Ayrıca, filmler sayesinde bilgelik, yüreklilik, insaniyet ve aşkınlık gibi erdemler hakkında da fikir sahibi olunabilir (Wedding ve Niemiec, 2018). Bayram ve Özkamalı (2020), sinematerapinin özellikle aile terapilerinde daha fazla kullanılmasını ve bu alanda daha fazla araştırma yapılmasını önermektedir. Katmer vd. (2021), film analizinin, kuram öğretimini somutlaştırmada ve pekiştirme ile kalıcı öğretimi sağlamada etkili olabileceğini belirtmektedir. Model uygulamasında, sinematerapi yöntemi kullanılarak katılımcıların kendilerini daha iyi tanımaları ve kişisel değişim süreçlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu yöntem sayesinde, danışanların içsel dünyalarını yansıtabilmeleri, yaşadıkları zorluklara yeni bir perspektif kazandırmaları ve kişisel gelişimlerini teşvik etmeleri sağlanmıştır. Bu bağlamda, kısa videolar ve filmlerden faydalanılarak katılımcıların kendi deneyimleriyle özdeşleşmeleri ve sorunlarını daha iyi anlamaları hedeflenmiştir.

1.4.1.5. Maneviyat Yönelimli Aile Terapisi

İnsan, sosyal bir varlık olarak çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmak zorundadır; aksi takdirde hem kendisi hem de çevresi olumsuz etkilenebilir. Özellikle bebeklik döneminden itibaren biriktirilen duygular, bireylerin insan ilişkilerinde önemli rol oynar. Anne ile kurulan ilişki, bireyin yaşamında kritik öneme sahiptir. Aile içindeki dinamikler, göç, travma veya boşanma gibi faktörler de aile terapisi açısından dikkate alınmalıdır. Bu tür dinamikler, aile üyelerinin tümünü etkileyebilir; bu nedenle aile terapisi, bireylerin yanı sıra eşi, anne, baba, çocuklar, kardeşler ve diğer birincil aile bireylerini de kapsamalıdır (Tuzcuoğlu, 1994; Peker, 2018).

1950'li yıllarda Freud (1856-1939), Adler (1870-1937), Ackerman (1908-1971) ve Bowen (1913-1990) gibi psikologlar aile terapisinin önemini vurgulamış ve aile danışmanlığı giderek gelişmiştir (Algan, 2016; Nazlı, 2014; Mavili Aktaş, 2002; Karataş ve Nadir, 2016; Özabacı ve Erkan, 2020). Türkiye’de aile danışmanlığı 1980’lerde başlamış, ancak 2000’lerden itibaren daha aktif bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır (Nazlı, 2018; Kılınçer, 2022). Günümüzde aile danışmanlığına duyulan ihtiyaç artmakta ve bu ihtiyaca cevap verebilmek için yeni modeller geliştirilmektedir (Ağca ve Avşaroğlu, 2020). Maneviyat ve aile arasındaki ilişkinin önemi gün geçtikçe

artmakta ve maneviyat temelli aile danışmanlığı çalışmalarının sayısı da artmaktadır (Ekşi, 2020).

Aile terapisinin tarihi kısa görünse de, 1940'lı yıllardan önce davranışçı kuram ve psikanaliz aileyi sürecin dışında bırakıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ailelerin destek ihtiyacı artmış, kadınlar üniversitelere giderek bu ihtiyacı dile getirmiştir. 1942'de Amerika'da kurulan Evlilik Danışmanları Derneği, bu alandaki önemli gelişmelerden biridir (Karataş ve Nadir, 2016). 1950'li yıllarda klinik ortamlarda şizofreni hastası olan ailelerle yapılan çalışmalar ve Freud'un bilinç dışındaki aileye odaklanması, Adler'in aileyi daha detaylı incelemesi gibi gelişmeler, aile terapisi alanındaki ilerlemeleri yansıtmaktadır (Nazlı, 2014; Nazlı, 2018). 1960'larda Jay Haley, Virginia Satir, S. Minuchin ve J. Bell gibi isimler, aile danışmanlığında önemli yenilikler getirmiştir (Satir, 2016).

2000'lerden sonra aile danışmanlığı dünya çapında tanınmaya başlamış ve lisansüstü eğitimlerde yer almaya başlamıştır (Algan, 2016). Bu dönemde, özellikle engelli ve yaşlı aile üyeleri, kronik hastalıkları olan aileler ve yurt dışında yaşayan aileler için psikolojik destek sağlayan önleyici-gelişimsel yaklaşımlar geliştirilmiştir (Nazlı, 2018). Ayrıca, maneviyat temelli aile danışmanlığı çalışmalarının artması, bu alandaki gelişmeleri yansıtmaktadır (Ekşi, 2020). Walsh (2010), maneviyatın birey ve aile için köklü bir geçmişi olduğunu, dinî bağlılık ve uygulamaların aile içindeki bağları güçlendirdiğini ve çatışmaları azalttığını belirtmektedir.

Aynı çalışmada Walsh (2010: 3), dindar ailelerle çalışacak olan terapistlere bazı tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Danışanların manevî inanç ve uygulamalarını saygılı bir şekilde araştırın. Bunlara yükledikleri anlam ve önemi belirlemeye çalışarak, danışanların sorunlarla başa çıkma yöntemlerini tespit etmeye çalışın.
- Danışanların acı çekmesine sebep olan ve iyileşmenin önünde engel olan tüm manevî kaygıları (Tanrı'ya öfke, istismar, cinsel yönelim, manevî boşluk vb.) araştırın.
- Ailedeki dinî inanış ve anlam farklılığından kaynaklanan sorunları tespit edin.
- İyileşmeye katkı sağlayabilecek manevî kaynaklarını, geçmiş ve gelecek potansiyellerini harekete geçirmeye çalışın.

Model uygulamasında, aileyi ilgilendiren bir örnek olarak maneviyat yönelimli aile terapisinden de faydalanılmıştır. Bu yaklaşım, aile bireylerinin birbirlerini daha yakından tanımalarını ve aile içindeki birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirerek sorunların çözümünü kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Ayrıca, kök aile ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi hedeflenmiş ve böylece tüm aileyi etkileyen kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür.

1.4.1.6. Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

Manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında dinî referanslar önemli bir yer tutmaktadır. Tövbe, zikir, tefekkür, Esmâ'ül Hüsnâ, dua, şiir, kıssa, hikaye ve nefis terbiyesi gibi uygulamalar, bireyin Allah'a olan güvenini artırarak yaşadığı zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olmaktadır (Çelimli ve Güldal, 2016). Peker (2018), bireyin dinî inançlarının kuvvetlenmesinin onu karamsar duygulardan koruduğunu ve daha sabırlı kıldığını vurgulamaktadır.

Tövbe, İmam Gazzâlî'ye (1986) göre bilme, pişmanlık ve gereğini yerine getirme aşamalarını içermekte ve manevî danışmanlıkta danışan için bir ferahlama kapısı olarak değerlendirilmektedir. Zikir ise bireyin Allah'ı anarak güven ve bağlanma duygularını pekiştirmesine yardımcı olmakta, onu daha dirençli hale getirmektedir. Tefekkür, bireyin yaşadıklarını hikmet çerçevesinde değerlendirmesini sağlarken, nefis terbiyesi ise Allah'ın rızasına uygun bir hayat sürme çabasını güçlendirmektedir (Peker, 2018).

Kur'an okuma ve dua etme gibi teknikler, danışanlarda manevî duyguların harekete geçmesine vesile olmakta ve olumlu bir sürecin başlamasını sağlamaktadır. Doğru yerleştirilmiş dinî inançlar terapi sürecinde olumlu etkiler yaratırken, yanlış bir kader inancı ise bireyin kendini veya başkalarını suçlamasına ve duygusal çöküntüye neden olabilmektedir (Cüceloğlu, 1996). Şükür defteri gibi uygulamalar, bireylerin şükür duygusunu artırmak amacıyla kullanılmakta ve bu tür manevî rehberlik ve danışmanlık etkinlikleri göçmenler gibi çeşitli gruplar arasında olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Demir vd., 2018). Model uygulamasında, tevekkül ve teslimiyet duygularını geliştirmeye yönelik örneklerle danışanların dinî başa çıkma düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir. Danışanlardan, model süreci tamamlanana kadar şükür defteri tutmaları istenmiş ve her oturumda dua örnekleri sunulurken günlük dua etmeleri

teşvik edilmiştir. Bu yöntemle, duanın terapötik etkisinden faydalanılması amaçlanmıştır (Güzel, 2009).

1.4.1.7. Grup Terapi Yöntemi

Grup terapisi, bireylerin bir danışman eşliğinde bir araya gelerek problemlerini paylaştıkları, birbirlerine anlayışla yaklaştıkları ve çözüm önerileri ürettikleri bir terapi türüdür (Peker, 2018). Grup terapisinin temel hedefi, danışanların başkalarını dinleyerek öz farkındalık kazanmalarını ve terapötik bir bağ içerisinde yer almalarını sağlamaktır. Cüceloğlu (1996), son 50 yılda psikoterapide grup çalışmalarının önemli bir gelişme gösterdiğini vurgulamaktadır.

Geçtan (2019), bireylerin grup terapisine katıldıklarında anlaşılma, küçük görülme veya zedelenme korkusu yaşadıklarını belirtmektedir. Bu olumsuz duygular, grup üyeleri arasında zaman zaman yansıtılabilir, bu da terapi esnasında kaçınma reflekslerine yol açabilir. Ancak bu korkuların aşılması durumunda, bireyler kendilerini daha iyi ifade edebilir ve benzer zorluklar yaşayan diğer bireylerle bağ kurarak kendilerini yalnız hissetmezler. Bu süreç, yeni sosyal beceriler geliştirmelerine ve yaşamın getirdiği stresle başa çıkmalarına yardımcı olur.

Grup terapileri genellikle haftada 2-3 saatlik oturumlarla gerçekleştirilir, ancak daha yoğun görüşmeler de yapılabilir. Sayar (2019), her terapi yönteminde olduğu gibi, grup terapisinde de terapistin donanımının önemli olduğunu vurgular. Cüceloğlu (1996) ise, grup terapilerinde terapistin donanımına ek olarak, grup liderinin yönetim becerilerinin terapötik etki açısından kritik olduğunu belirtir. Model uygulaması, bir grup çalışması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, danışanların ortak sorunları birlikte ele alarak yalnızlık duygusunu azaltmayı ve kendilerini ifade etmelerini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, grup ortamında danışanların bir topluluğa ait olma hissini güçlendirerek öz farkındalıklarını geliştirmeleri ve birbirlerinin güçlü yönlerinden yararlanmaları hedeflenmiştir.

1.4.2. Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinde Yararlanılan Değerler

Değerler insan davranışlarını şekillendiren önemli unsurlardır ve aile, bu değerlerin inşa edildiği en kritik yerdir (Doğan, 2023). Ailede sevgi, saygı, sorumluluk, güven gibi temel değerler çocuklar tarafından önce taklit, sonra da model alma yoluyla öğrenilir ve içselleştirilir (Doğan, 2023). Sevgi ve saygı, bireyin kendine

ve başkalarına karşı sorumluluk duygusunu geliştirirken, güvenli bağlanma, hoşgörü ve affetme gibi diğer değerlerin de zeminini hazırlar (Gül, 2020). Bu değerler, aileden topluma yayılarak toplumsal barış ve huzuru destekler.

Din ve maneviyat ise, bireylerin fiziksel ve ruhsal zorluklarla başa çıkmalarını ve yaşam anlamını bulmalarını destekler (Ağılkaya Şahin, 2020; Şirin ve Dursun, 2021). Dindar bireylerde, dinî başa çıkma stratejileri depresyonun iyileşme sürecini hızlandırmakta ve hayat memnuniyetini artırmaktadır (Bonelli vd., 2013; Ayten vd., 2012). Din ve maneviyatın sadece bireysel sağlığı değil, aile içi ilişkileri de olumlu yönde etkilediği de tespit edilmiştir. Dinin evlilik kalitesini artırıcı ve aile bağlarını güçlendirici etkileri vardır (Wolfinger ve Wilcon, 2008; Ekşi, 2020).). Bowen'ın (1985) Aile Sistemi Teorisi'ne göre, aile, birbirine bağlı sistemlerden oluşan bir bütündür ve bireyi anlamak, aile sistemini anlamaktan geçer. Bu bağlamda, aile içindeki problemleri anlamak ve çözmek için manevî danışmanlık ve rehberlik büyük bir rol oynamaktadır (Acar ve Bulut, 2020).

Eşler arasındaki ilişkilerde doğruluk, dürüstlük, sevgi ve güven ön planda gelirken (Belen, 2014), ebeveynlerin çocuklarında görmek istedikleri adalet, sabır, dürüstlük gibi değerler de önem taşır (Arslan ve Ulaş, 2021). Bu değerler, ailelerin manevî danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde temel alınarak, bireylerin ve toplumun huzurlu bir yapıya kavuşmasına katkı sağlar. Williamson vd. (2015) evlilik süreçlerini iyileştiren eğitim programlarının müdahale grubunun memnuniyetini artırdığını göstermiştir. Artan boşanma oranları (TÜİK, 2023), aile huzuru ve evlilik doyumunun önemini vurgulamaktadır. Maslow (2011), terapinin zamanla bir değer arayışı haline gelebileceğini belirtirken, Satir (2016) ailedeki değerlerin önemini ve bireylerin bu değerleri ne ölçüde benimsediklerini vurgular.

Eşler arasındaki ilişkilerde doğruluk, dürüstlük, sevgi ve güven ön planda gelirken (Belen, 2014), ebeveynlerin çocuklarında görmek istedikleri adalet, sabır, dürüstlük gibi değerler de önem taşır (Arslan ve Ulaş, 2021). Bu değerler, ailelerin manevî danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde temel alınarak, bireylerin ve toplumun huzurlu bir yapıya kavuşmasına katkı sağlar.

Model çalışmasında, aile içi ilişkiler bağlamında en çok ihtiyaç duyulduğu düşünülen "sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme" değerleri üzerine odaklanılmıştır. Bu değerler, yalnızca aile fertlerinin manevî ihtiyaçlarını karşılamakla

kalmayıp (Karagöz ve Böke, 2020), olumlu dinî başa çıkma yöntemleri ile desteklenerek aile içi huzuru sağlanmasına katkıda bulunma ve aile içi sorunların çözümünde önemli birer rehber olma niteliği taşımaktadır.

1.4.2.1. Sevgi

Sevgi kavramı, manevî danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde önemli bir rol oynayan temel bir değerdir. İslamî literatürde sevgi, Kur'an-ı Kerim'de geçen hubb (Al-i İmran, 3/14), muhabbet (Taha, 20/39), meveddet (Rum, 30/21) ve vüd (Hud, 11/90) gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Allah'ın isimlerinden biri olan el-Vedûd, "çok seven, çok sevilen" anlamına gelir (Topaloğlu, 2012: 598). Sevgi, kökleri yerde, dalları gökte, meyveleri dilde ve gönüllerde olan bir ağaca benzetilir ve dünyevî ve dinî hayatın dirliği olarak tanımlanır (Kutluer, 2020).

Sevginin bireysel gelişim üzerindeki etkisi, bireyin Allah algısıyla bağlantılıdır. Allah'ın sadece cezalandırıcı bir varlık olarak öğretilmesi bireyde korku temelli bir ilişki yaratabilir. Oysa ki Allah'ın sevgi dolu ve koruyucu bir varlık olarak algılanması, bireyin manevî dünyasında olumlu etkilere yol açar (Peker, 2018). Aile içindeki sevgi de benzer bir işlev görür. Aile, bireylerin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ve onları hayata hazırlayan bir yapıdır (Doğan, 2023). Bu bağlamda, aile içi ilişkilerde sevgi, saygı ve sorumluluk gibi değerlerin yaşatılması, manevî danışmanlık süreçlerinde aile bütünlüğünü güçlendirmeyi hedefler.

Erich Fromm'a göre sevgi bir eylemdir ve bireyin kendisi olmasına yol açar. Sevgi, gelişme ve yaşama yönelik aktif bir ilgi olarak tanımlanır. İlgi, sorumluluk, saygı ve bilgi sevginin unsurlarıdır ve bu unsurlar birbiriyle tamamlayıcı rollere sahiptir (Fromm, 2011). Aynı şekilde, sevgi karşılıklı güven, sorumluluk ve özveri içerdiğinde aile içi ilişkileri güçlü kılar ve bu süreçlerde bireylerin birbirlerine karşı saygılı ve anlayışlı olmaları önemlidir (Gül, 2020).

Sevgi dilleri, eşler arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir zemine oturtulması için önemli bir araçtır. Chapman (2004), sevgi dillerini nitelikli beraberlik, fiziksel temas, sevgi/onay sözcükleri, hizmet davranışları ve hediye alma olarak sıralar. Her bireyin birincil sevgi dili farklı olabilmekle birlikte, bu sevgi dillerinin bilinmesi eşler arasında daha derin ve anlamlı bir ilişki kurulmasına katkı sağlar. Örneğin, nitelikli beraberlik ve fiziksel temas, sevgi dilinin en yaygın biçimleri olarak kabul edilir ve eşler arasındaki duygusal bağı güçlendirmekte kritik bir rol oynar (Chapman, 2004;

Hughes ve Camden, 2020). Hediye alma da özellikle kadınlar için sevgi dilleri açısından etkili bir faktördür (Bland ve McQueen, 2018) Egbert ve Polk (2006), bireyin kendi ve eşinin sevgi dilini bilmesinin ve buna göre ilişkilerini yapılandırmasının sevgi bağına güçlendirdiğini belirtir.

Bireyin sevgi dilinin yanı sıra bağlanma stili de ilişkilerin kalitesini belirleyen bir diğer faktördür. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, daha fazla fiziksel temas ve sevgi sözlerine önem verirken, kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler hizmet davranışlarına yönelirler (Mantova, 2023). Bu bağlamda, danışmanlık sürecinde bireylerin bağlanma stilleri de dikkate alınarak, ilişkilerin derinleşmesine ve aile içi iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine yönelik stratejiler geliştirilmelidir.

Koşulsuz ve duyarlı sevgi, manevî rehberliğin temel taşlarından biridir. Bu sevgi türü, karşılık beklemezsizin başkalarının iyiliğini gözeten, fedakâr ve anlayışlı bir yaklaşımı içerir. Bu sevgi biçimi aile içi huzurun artmasına, bireylerin kendilerini değerli hissetmesine ve aile bağlarının güçlenmesine katkıda bulunur (Doğan, 2023; Welwood, 1985). Sevgi, hem manevî hem de duygusal gelişimin merkezinde yer alır ve başarılı bir evlilikte duygusal, sosyal ve fiziksel yakınlık sağlayarak bireylerin kendilerine ve birbirlerine verdikleri değeri artırır (Çağ ve Yıldırım, 2013).

Sonuç olarak, sevgi, manevî danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde, aile içi ilişkilerin iyileştirilmesi ve bireylerin ruhsal sağlıklarının güçlendirilmesi için temel bir değer olarak kabul edilir. Ailede sevgi değerinin koşulsuz ve önyargısız yaşatılması, bireylerin ruhsal iyilik halleri üzerinde kalıcı olumlu etkiler bırakır ve manevî gelişimin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkar (Şahin ve Kılıç, 2021).

1.4.2.2. Saygı

İnsan varlığı gereği koşulsuz saygıyı hak eder; bu bağlamda, saygının temelinde hürmet duygusunun yattığı ileri sürülebilir (Kıral, 2018). Fromm (2011), saygıyı sevginin bir bileşeni olarak değerlendirse de, bu kavramı ne körü körüne itaat ne de korku temelli bir duygu olarak tanımlar. Aksine, saygı sevgi temelli bir hürmeti ifade eder ve bireyin hem kendisine hem de çevresine karşı duyduğu derin bir saygıyı içerir.

Aile içi ilişkilerde sevgi ve saygı kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Saygının olmadığı bir ailede sevginin varlığından söz etmek güçleşir (Gül, 2020). Saygının hâkim olduğu bir aile ortamında eşler, ebeveynler ve çocuklar kendilerini

daha mutlu ve huzurlu hissederler. Bu ortamda yetişen bireyler, toplumsal yaşamlarında da sağlıklı ilişkiler kurarak başarılı olurlar (Doğan, 2023). Saygı, aile ve toplumda öğrenilebilen bir değerdir. Özellikle ailede verilen "kendine saygı" bilinci, bireyin psikolojik sağlığını ve başkalarına saygı duymayı olumlu yönde etkiler. Bunu takip eden "başkalarına saygı" süreci ise bireyin farklılıkları kabul etmesiyle başlar ve temel insan haklarına saygı duymasını sağlar (Kıral, 2018).

Doğan (2023) saygının, körü körüne itaatle karıştırılmaması gerektiğini söyler ve aile içinde kadının kocasına, çocuğun ebeveynine veya küçük kardeşin büyük kardeşe koşulsuz itaat göstermesi algısı, kültürel uygulamalardan kaynaklanan bir yanlıgı olduğunu ve bu durumun aile içi ilişkilerde sorunlara yol açabileceğini sözlerine ekler. Bu sebeple saygının sevgi kaynaklı olması gerektiği unutulmamalıdır.

Empati, sosyal bilincin ve saygının önemli bir bileşenidir (Tarhan, 2014). Empati, bir bireyin kendini bir başka bireyin yerine koyarak (Türkçapar, 2019) bireylerin farklılıklara saygı ve kabul geliştirmesini sağlar (Doğan, 2023). Empati ile gelişen yardımseverlik, cömertlik ve iyilik gibi erdemler, bireyin toplumsal yaşamında da anlam bulur ve bireyin hem kendini hem de çevresini geliştirmesine katkıda bulunur (Baltaş, 2024). Araştırmalar, evlilik uyumu yüksek olan bireylerin problem çözme, empati ve iletişim becerilerinin daha gelişmiş olduğunu göstermektedir (Bayraktaroğlu ve Çakıcı, 2013).

Sonuç olarak, ailede sevgi kadar saygı da hayati bir değerdir. Saygı, aile içi huzuru desteklediği gibi bireyin sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasına da yardımcı olur. Koşulsuz saygı, dil, din, ırk, mezhep ve cinsiyet gibi tüm ayrımcılıkların ötesinde üstün bir ahlakî özelliktir ve bireyin hem kendisinin hem de başkalarının sınırlarına saygı duyarak davranmasını gerektirir (Doğan, 2023).

1.4.2.3. Sorumluluk

İnsan, yaratılmışlar arasında özel bir yere sahip olup, sorumluluk sahibi olma niteliğini taşıyan tek varlıktır (Yıldız, 2009). Sorumluluk için ön şart, bireyin özgür ve akıl yönünden sağlıklı olmasıdır; bu da özdenetim mekanizmasını güçlendirir (Kazel, 2023). Bahadır (2002), sorumluluğun üç temel unsuru olduğunu belirtir: aklî ve vicdanî olgunluk, kişisel tercihler ve davranışların sebep-sonuç ilişkisini kavrayabilme.

Sorumluluk, bireyde bir ödev bilinci oluşturur ve varoluşçu yaklaşıma göre, bireyin kendi kararlarını vermesi ve bu kararlara sahip çıkması anlamına gelir (Göka, 2021). Logoterapiye göre de sorumluluk, anlam arayışının kilit kavramlarından biridir ve özgürlük, sorumluluk bilincinin temel şartıdır (Bahadır, 2002). İnsan, vicdanî, içtimaî ve dinî sorumluluklar taşır ve bu sorumlulukların temeli vicdandır. Vicdanî sorumluluk, bireyin inandığı yüce varlığa karşı duyduğu sorumluluk duygusudur (Tarhan, 2014). Kur'an'da (Ahzab 33/72), insanın sorumluluğu "takva" kavramıyla ifade edilir ve bu, "Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunma" anlamına gelir (Uludağ, 2010: 484).

Sorumluluk, din açısından önemli bir kavram olup, İslam'a göre Allah'a, bireyin kendisine, ailesine, topluma ve çevreye karşı sorumlulukları içerir (Altuntaş, 2020). Bu sorumluluk bilinci, bireyin ilk sosyal çevresi olan ailesinde gelişir (Ağırakça, 2020). Ebeveynler, çocuğun dinî ve ahlâkî terbiyesinden sorumludur (Tahrim, 66/6). Ancak, toplumsal değişim aileyi de etkilemiş (Dikeçligil, 2018) ve modernleşme süreciyle birçok sorumluluk kurumlara devredilmiştir, bu da aile kurumunu zayıflatmıştır (Demir, 2018).

Sorumluluk, bireyin sağlıklı ve tutarlı bir kişiliğe sahip olmasını ve toplumsal düzenin işleyişine katkı sağlamasını gerektirir. Dindar bir birey, dinî emir ve yasaklara uymada daha dikkatli olur ve sorumluluk bilinciyle hayata dair daha bilinçli tutumlar sergiler (Kazel, 2023). Bireyin özgürlük sahası, aynı zamanda sorumluluk sahasıdır ve sorumluluk bilinci, bireyin olgunlaşma sürecinin önemli bir göstergesidir. Ancak, bireyin kendisine ait olmayan sorumlulukları üstlenmesi, kendine karşı sorumsuzluk olarak değerlendirilir (Cüceloğlu, 2006). Bu bağlamda, bireylerin sorumlu oldukları ve olmadıkları alanları iyi belirlemeleri hem kendilerine hem de topluma karşı bir görevdir.

1.4.2.4. Güven

İnsan ilişkilerindeki güven esastır. Bireyler birbirleriyle iletişim kurarken birbirlerinin güçlü ve zayıf yönlerine dikkat etmek zorundadırlar. Özellikle de güven ve kuşku arasındaki sınırları iyi belirlemek ilişkiler için hayati önem taşımaktadır (Tarhan, 2014). Güven duygusu genellikle, bir kişinin dürüstlüğüne olan inanç olarak tanımlanır (Sayar, 2021). İnsanların tekil olarak birbirlerine güvenmeleri önemli olduğu kadar, toplumu oluşturan herkesin birbirine güvenmesi de güven ortamının

oluşması için önemlidir (Müftüoğlu, 2005). Sosyal hayatın içinde herkesin bu duyguya ihtiyacı vardır. Toplumdaki herkes hasta olduğunda doktorun doğru ilacı yazdığına, yönünü kaybettiğinde karşılaşılan kişinin doğru yönü tarif ettiğine, okuldaki öğretmenin bilgileri doğru öğrettiğine inanma eğilimi ile yaşar (Can, 2019). Güven ortamı toplumu ve toplumu oluşturan bütün kurumları ayakta tutan, onların uzun süreli olmalarını ve yıkılmamalarını sağlayan temel bir unsurdur (Müftüoğlu, 2005).

Güven ile ilgili önemli kavramlardan birisi bağlanmadır. Bağlanma, bir bebek ve birincil bakıcısı arasında gelişen derin duygusal bağ tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu bağ, bir çocuğun gelişimi için çok önemlidir ve gelecekteki ilişkileri ve genel refahı üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir. Bağlanma teorisi ilk olarak 1950'lerde İngiliz psikolog John Bowlby (1988) tarafından çalışılıp günümüze kadar geliştirilerek, insan ilişkilerini anlamak için yaygın olarak kabul edilen bir çerçeve haline getirilmiştir. Bu teoride Bowlby, bir çocuğun bağlanma tarzının büyük ölçüde ilk yıllarında bakıcılarından aldıkları bakımın kalitesine göre belirlendiğini öne sürmektedir. Bir bireyin erken yaşamında yaşadığı deneyimler, bir yetişkin olarak kişilik gelişimini ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyebilir. Çocukluk çağında oluşturulan bağlanma stilleri, genel olarak ilişkileri ve ayrıca yetişkinlikte romantik ilişkileri etkilemektedir (Theodor, 2021).

Bowlby'e (1969) göre bebeklik dönemi özellikle güven inşası açısından birey için önemli bir dönemdir. Bu dönemde bebeğin anne babası ya da bakım vereni ile kurdukları bağ, hayatlarının geri kalan kısmında onların diğerleriyle ilişkilerine yansımaktadır. Bebeğin her ihtiyacı bu dönemde giderilebilmişse bebekte temel güven duygusu gelişmekte, bu duygunun kazanılması ile de birey hayata karşı pozitif bir tutum sergilemeyi ve diğerleriyle güven temelli ilişkiler kurmayı öğrenmektedir. Bowlby (1988) bağlanmanın tanımlayıcı özelliği ve bu ilişkinin üç temel ilkesi olarak "yakınlığı koruma, güvenli üs ve güvence üssü" kavramlarını ifade etmekte ve bu işlevi en iyi yerine getiren kurumun aile olduğunu söylemektedir (Hazan ve Shaver, 1998). Güven ortamının sağlanması ancak huzurlu bir aile ile mümkün olmaktadır (Doğan, 2023).

Güven duygusunun üç farklı yönü bulunmaktadır: kendine güven, güvenilen bir insan olma ve başkalarına güvenmek. İnsanın kendine güven duyması, kendini ve sınırlarını kabul etmesi ile başlayan ve iç sesine kulak vermesiyle devam eden bir süreçtir (Baltaş, 2024). Bowlby (1988), bir çocuğun zihinsel olarak sağlıklı bir şekilde

olgunlaşması için bebeklerin ve çocukların anneleriyle veya ebeveyn figürüyle sıcak, samimi ve sürekli ilişkiler içinde büyümeleri gerektiğini belirtmiştir (Bretherton, 1992). Bireylerin anne-babaları ile kurdukları ilişki bireyin Tanrı algısı ile de bağlantılı olabilmektedir. Ebeveyn özelliklerinin Tanrı'ya yansıtılması ve ebeveyn görüşü ile Tanrı görüşü arasında bir ilişkinin var olduğuna işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Holm, 2004).

Günümüzde aileleri en çok olumsuz etkileyen hususlardan birisi güven ve sadakate dair sorunlar yaşanmasıdır (Koç, 2019; Okumuş, 2019). Yapılan çalışmalarda dindar çiftlerin dindar olmayanlara göre eşlerini daha az aldattıkları tespit edilmiştir (Tuttle ve Davis, 2015). Bu bağlamda eşlerin manevî değerlere sahip olmasının aile huzuru üzerindeki etkisi daha net görülebilmektedir. Başta eşler olmak üzere tüm aile fertlerinin birbirlerine güven duyabilmeleri ve karşılıklı ilişkilerini bu güven ortamında sürdürebilmeleri ailenin en temel gereksinimlerinden birisidir.

1.4.2.5. Hoşgörü

Hoşgörü, farklı dil, din ve inançlardan rahatsızlık duymamayı ifade eden ve karşıt görüşlere tahammülü içeren bir kavramdır (Aslan, 2001; Atalay, 2008). Hoşgörü bireysel olduğu kadar sosyal bir değerdir ve insandaki yeri gönüldedir. Yunus Emre'nin "Yaratılanı hoş gör, Yaratana'dan ötürü" (Tatlı, 2016: 65) sözü bu değerlin önemini vurgular. Hoşgörü, empati, nezaket, alçakgönüllülük ve şefkat gibi olumlu değerleri besler (Doğan, 2023). Bu değer, kalıtsal olmayıp öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir niteliktedir ve ailede, okulda ve toplumda öğrenilir (Bilgin, 1998; Doğan, 2023).

Hoşgörü ile yakından ilişkili olan sabır, bireyin zorluklara gönüllü olarak dayanma eğilimidir. Sabır, ahlakî, dinî ve insanî bir değerdir ve tüm dinler tarafından desteklenir (Doğan, 2014). Sabır, bireyin yaşamını anlamlandırmasına yardımcı olur ve ona güç verir. Bu değer, aile içinde ve dışında önemli olup, bireye bilişsel bir eğitimle kazandırılmalıdır (Doğan, 2023).

Ailede hoşgörü, farklı düşünce ve davranışlara anlayış gösterme, sevgi ve saygıyı artırır. Ancak, hoşgörünün tek taraflı olmaması ve affetme gibi diğer değerlerle desteklenmesi önemlidir (Doğan, 2023). Eşlerin hoşgörülü ve anlayışlı olmaları, aile bağlarını kuvvetlendirir ve çocuklara rol model olmalarını sağlar (Yılmaz, 2004). Fitzpatrick ve Ritchie'nin (1994) çalışmalarına göre, açık iletişimin hâkim olduğu aile yapısı en sağlıklı modeldir. Sayar (2019) da bireylerin konuşarak, aynı veya benzer bir

dili kullanarak çatışma ve yanlış anlamaları çözebileceği ve ahenk içinde yaşayabileceklerini ifade etmektedir.

Hoşgörü, sevgi temeli üzerine bina edilen, saygı, sabır ve sorumluluk gibi diğer değerlerden beslenen bir temel değerdir. Bu değer, ailede öğrenilip, okul ve toplumla pekiştirilir. Ailede hoşgörünün yerleşmesi, toplumsal fayda sağlar ve bireylerin daha esnek ve anlayışlı olmasına katkıda bulunur (Doğan, 2023). Erdemli toplumların, erdemli bireylerden oluştuğu unutulmamalıdır.

1.4.2.6. Affetme

Affetme kavramı sabır ve hoşgörü ile birlikte ele alınan bir erdemdir (Çağrııcı, 1988). İslamî kaynaklar, affetmenin şükür ve minnet duygularını artırdığına işaret eder ve affedenlerin Allah katında ödüllendirileceği vurgulanır (Bakara, 2/52; Nûr, 24/22). Bu bağlamda, affetmenin bireysel ve toplumsal mutluluğa katkı sağlayan bir süreç olduğu belirtilmiştir (Kara, 2009). Ayrıca yapılan çalışmalarda dindar bireylerin affetmeye daha yatkın oldukları tespit edilmiş, affetmenin bireyi olumsuz duygulardan koruyan önemli bir müdahale yöntemi olduğu belirlenmiştir (McCullough ve Worthington, 1999).

Affetme süreci, bireyin olumsuz duygularını empati ve sevgi içeren olumlu duygularla değiştirmesini hedefler (Güven ve Erdem, 2020). Fincham'a (2000) göre, yakın ilişkilerde hayal kırıklıkları kaçınılmazdır ve bu durumlar affetmeyi gerektirir. Affetme, bireyin kendisini veya başkalarını affetmesini içerir ve bu süreç, kişinin kendi hatasıyla yüzleşmesi ve olumlu duygular geliştirilmesiyle mümkündür (Güven ve Erdem, 2020). Affetme sürecinde incinen bireyin inciten birey ile ilişkisinin geçmişi, kalitesi, süresi, verdikleri emek, inciten bireyin pişman olması ve hatanın niteliği gibi etmenler affetme sürecini etkileyen değişkenlerdir (Güven ve Erdem, 2020; Arslan, 2019; Şamatacı, 2013). Bu süreçte yapılan hata tekrar etmez ve karşı taraf pişmanlığını dile getirirse affetme süreci daha kolay atlatılabilir (Fincham, 2000).

Affetmenin ilişkilerdeki önemi, aile içi bağların yeniden kurulması ve sürdürülebilirliği açısından vurgulanmaktadır (Fincham, 2000). Bununla birlikte, affetme süreci her zaman barışma ve kavuşmayla sonuçlanmayabilir; birey, affettiği kişiyle ilişkisini sürdürebileceği gibi hayatına onsuz da devam edebilir (Fincham, 2000; Güven ve Erdem, 2020). Fincham ve Beach (2003), affetmeyle beraber çiftler arasındaki olumsuz duyguların ortadan kalktığını ya da en aza indiğini

söylemektedirler. Affetmenin pozitif psikoloji bağlamında incelenmesi, bu sürecin öğretilabilir ve ilişkilerde olumsuz duyguları azaltıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir (Fincham ve Kashdan, 2004).

Enright vd. (1996), affetmenin keşfetme, karar verme ve derinleştirme evrelerini içeren bir süreç modeli geliştirmiştir. Bu süreçte birey, yaşadığı olumsuzlukları kabullenir, empati geliştirir ve affetmeyi içselleştirerek psikolojik olarak iyileşir (Güven ve Erdem, 2020; Gündüz, 2014). Affetme, bireyin ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratan önemli bir psikolojik süreçtir (Toprak, 2014).

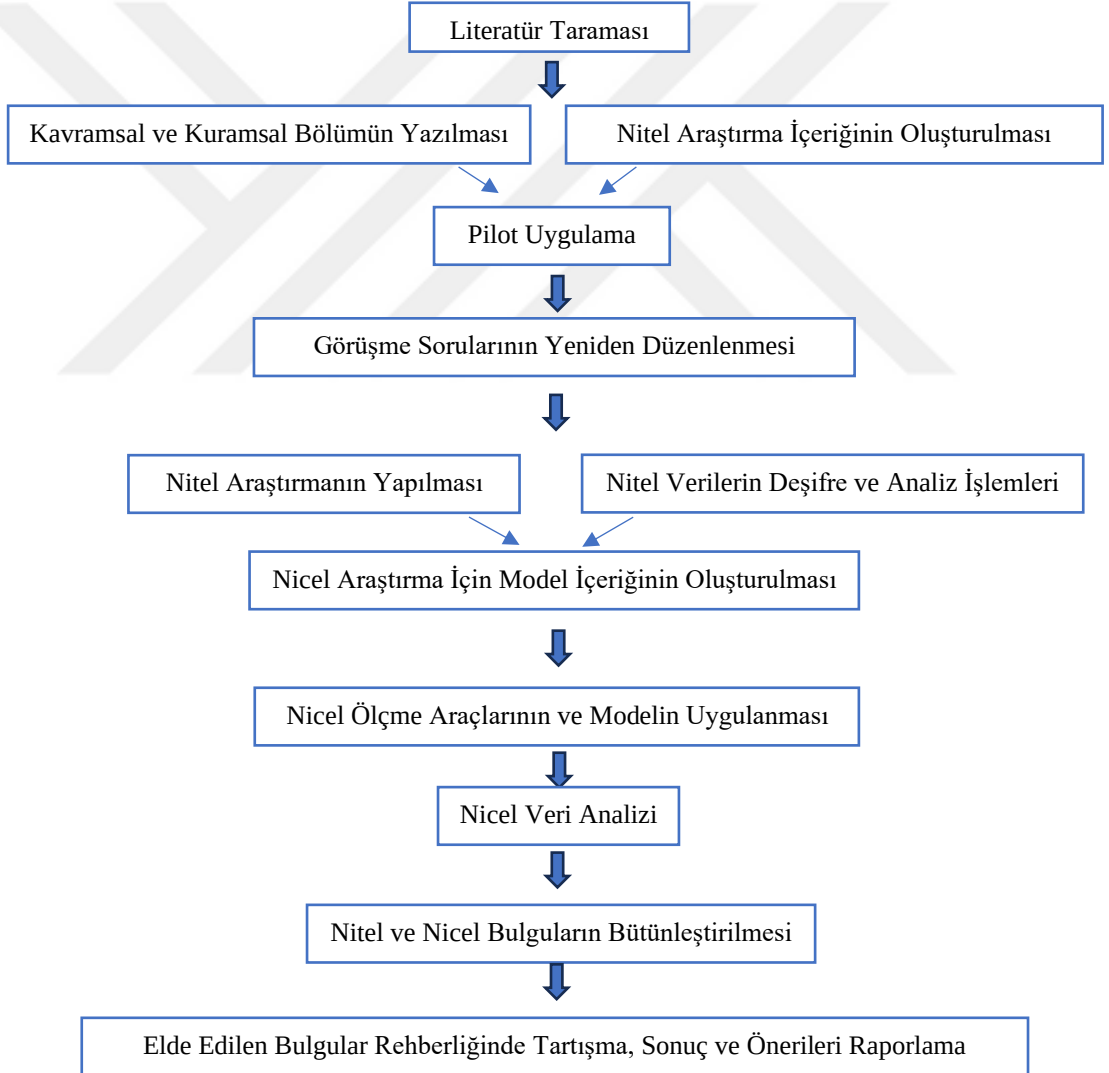
Sonuç olarak, affetme eylemi, kişisel ve ilişkisel dinamiklere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu süreçte, suçlunun pişmanlık göstermesi ve hatasını kabul etmesi affetmeyi kolaylaştıran faktörler arasında yer alır. Affetme, bireyin ruh sağlığı ve genel iyilik hali açısından önemli bir yer tutar ve bu nedenle ruh sağlığı uzmanları tarafından daha etkin bir şekilde kullanılmalıdır (Toprak, 2014).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmada kullanılan yöntem, çalışma deseni ve çalışmanın aşamaları ele alınmıştır. Nitel ve nicel çalışmalar için belirlenen örnekleme ait bilgiler, veri toplama araçları, veri toplama ve verilerin istatistiksel analiz süreci bu başlık altına sunulmuştur. Nicel çalışmada yer alan ön test ve son test çalışmalarına ait tanımlayıcı analizlere yer verilmiştir. Çalışma katılımcıların değerlendirmeleri ile sonlandırılmıştır.

Şekil 1: Çalışma Akış Şeması



Bu çalışmada Fransa’da yaşayan Türk göçmenlerin aile içi sorunlarını tespit etmek için öncelikli olarak saha çalışması yapılmıştır (Bkz. Tablo 7). Elde edilen bulguların ardından bu bulgulara bağlı olarak yurt dışında yaşayan ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen model uygulanarak işlevselliği ölçülmüştür.

2.1 Birinci Aşama (Nitel Bulgular)

Çalışmanın nitel bölümü Fransa Strazburg’ta yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerle yapılan mülakatlardan elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

2.1.1. Çalışma Deseni

Bu çalışmada hem nitel hem nicel yöntemlerin kullanıldığı karma desen tercih edilmiştir. Karma desen, araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu yöntem, elde edilen verilerin birbirini teyit etmesini sağlar ve yöntemlerin güçlü yanlarından faydalanarak zayıf yönlerini saf dışı bırakır (Punch, 2014). Toplumsal ya da bireysel problemlerin anlaşılmasında karma desenin daha etkili olacağı düşüncesiyle göçmenlerin aile içi sorunlarının tespiti ve çözümünde bu yöntemin kullanılması tercih edilmiştir.

Göçmenlerin aile içi sorunlarının tespiti için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak nitel yöntem, manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamasının bu sorunların çözümündeki etkisini görebilmek için de anket uygulaması ile nicel yöntem kullanılmıştır. Karma desenli araştırmalarda hangi yönteme ağırlık verileceği, yöntemlerin kullanılma sırası gibi dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bu çalışmada açıklayıcı sıralı desen tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada Türk ve Müslüman göçmenlerin göç ve aile olgularını nasıl algıladıkları, kendilerini nasıl hissettiklerini tespit edebilmek için fenomenolojik yaklaşımdan da istifade edilmiştir. Creswell'e (2022) göre, fenomenolojik desen, katılımcıların belirli bir fenomeni nasıl deneyimlediklerini ve bu deneyimlerin özünde neler bulunduğunu anlamak için kullanılır. Neuman'a (2018) göre, bu desen, bireylerin belirli bir olay veya durumu nasıl algıladıklarını, hissettiklerini ve anlamlandırdıklarını anlamak için kullanılır.

Çalışma örnekleme çalışmacının problemlerine cevap bulacağına inandığı amaçlı örneklem grubuna giren kişilerden oluşturulmuştur (Altunışık vd., 2005).

Çalışmada bölgede sadece millî ve manevî değerler üzerine faaliyet gösteren derneklere teklif götürülmüş ve kabul eden derneklerin katılımcılarından gönüllü olanlarla mülakatlar yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunlar, yapılan mülakatlar aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmış; ardından, Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik olarak geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modeli uygulanarak, bu sorunların çözümüne katkı sağlamayı amaçlayan bir müdahale gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve kesitsel desenli çalışma tekniklerinden yararlanılmıştır. Benzer problemleri konu edinmiş bilimsel araştırmalardan hareketle mülakat soruları incelenip çalışmanın amacına uygun sorular oluşturulmuştur. Hazırlanan mülakat soruları alan uzmanlarının incelemesine sunulmuş ve onlardan alınan geri dönütlerle mevcut şekilde tamamlanmıştır. Ayrıca görüşme formu veri toplama amacıyla kullanılmadan önce pilot uygulamalar yapılarak formun amaca uygunluğu test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar betimleme, analiz ve yorumlama aşamalarından geçirilmiştir.

2.1.2. Çalışma Grubu ve Nitelikleri (Evren ve Örneklem)

Fransa 67 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Bu nüfusun 10 milyona yakını Müslümanlardan oluşmaktadır. Strazburg 284 bin nüfusu ile Fransa'nın 7. büyük şehridir. Çalışmada amaçsal örneklem tercih edilmiş bu sebeple de Fransa Strazburg'ta millî ve manevî değerler üzerine faaliyet gösteren dernekler örneklem grubu olarak tercih edilmiştir. Çalışmanın yürütüldüğü grup belirlenirken Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşıyor olmak, ismi zikredilen derneklerdeki faaliyetlere katılıyor olmak, 18 yaşın üzerinde olmak, dinî hassasiyetlere sahip olmak ve gönüllü olmak şeklinde karakterize edilmiştir. Çalışma evreni Fransa'ya göç etmiş Türk göçmenlerden ve sonraki 2 nesilden oluşmaktadır. Çalışmanın nitel örnekleme Fransa Strazburg'ta yaşayan 16'sı erkek 80'i kadın toplamda 96 göçmenden oluşmaktadır. Nitel çalışmaya başlamadan önce gönüllülerden 2 kişi ile pilot görüşme yapılarak sorular test edilmiş ve bu görüşmeler analize dahil edilmemiştir.

Çalışmada öncelikli olarak göçmenlerin aile içinde yaşadıkları temel sorunlar ele alınmış ve elde edilen bilgilerle ailelere yönelik bir model uygulaması

oluşturulmuştur. Nitel veriler ışığında hazırlanan bu çalışma nicel verilerle de desteklenerek güçlendirilmiş bir çalışmaya dönüştürülmüştür.

Tablo 1

Nitel Örneklemenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	Yüzde
Erkek	16	16,66
Kadın	80	83,33
Toplam	96	100,0

Katılımcılar, Strazburg merkezde sosyal ve kültürel hizmetler sunan DİTİB, Milli Görüş, Hüdayi Vakfı ve Türk Federasyonu gibi derneklerde aktif olarak yer alan gruplar arasından, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Katılım, tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2

Nitel Örneklemenin Derneklere Göre Dağılımı

Dernek	N	Yüzde
DİTİB	60	62,49
Millî Görüş	11	11,45
Hüdayi Vakfı	11	11,45
Türk Federasyonu	14	14,58
Toplam	96	100,0

Çalışmada tercih edilen derneklerin seçilme nedeni, Strazburg merkezde uzun yıllardır sosyal ve kültürel hizmetler sunan köklü kuruluşlar olmalarıdır. Bu merkezlerde gerçekleştirilen faaliyetlere ağırlıklı olarak kadınların katılması, bu tür çalışmaların gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmesi ve katılım gösteren gönüllülerin çoğunlukla kadınlardan oluşması, nitel çalışmada kadın katılımcı sayısının erkeklere göre daha fazla olmasına yol açmıştır. Nitel bölümde gerçekleştirilen mülakatlara 80 kadın ve 16 erkeğin katılması da bu durumu desteklemektedir.

2.1.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada yurt dışındaki göçmenlerin aile içi sorunlarını tespit edebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda 10'u demografik toplam 16 soru bulunmaktadır. Görüşme öncesi katılımcılara çalışma hakkında kısaca bilgi verilip gönüllü katılım formu okunarak onayları alınmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayalı olduğu için kimlik bilgileri istenmemiştir. Mülakat esnasında ses kaydı alınabilmesi için de izinleri talep edilmiş ve ses kayıtları alınmıştır. Yaş, cinsiyet, doğum yeri, eğitim düzeyi, medenî durumu ve mensup oldukları kuşak gibi bilgileri demografik sorular kısmında sorulmuştur. Daha sonra elde edilen veriler deşifre edilip temalara ayrılarak çalışmanın nitel kısmı tamamlanmıştır.

2.1.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Nitel görüşme formunun giriş kısmında kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda göçmenin yaşı, cinsiyeti, medenî durumu, mesleği ve mensup olduğu kuşak gibi demografik bilgilerinin öğrenildiği 10 soru yer almaktadır.

2.1.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Nitel çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri görüşme yöntemidir (Arslantürk, 2004). Görüşme, bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını öğrenmede kullanılır (Karasar, 2009) ve yüz yüze, telefon veya çevrimiçi olarak gerçekleştirilebilir (Arslantürk, 2004; Karasar, 2009; Altunışık vd., 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Altunışık vd. (2005), görüşmenin özellikle "niçin?" sorusuna yanıt aranan durumlar için ideal olduğunu belirtir. Bu yöntemi etkin kullanmak için, temel özelliklerini ve güçlü/zayıf yönlerini bilmek, doğru hazırlanmış bir görüşme formu oluşturmak önemlidir (Karasar, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşmeler bireysel veya grup şeklinde yapılabilir ve yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış formlar

kullanılabilir (Altunışık vd., 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yarı yapılandırılmış formlar, görüşmeciye ek sorular sorma ve soruların sırasını değiştirme özgürlüğü tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme verilerinin kaydedilmesinde cihaz ile kaydetme ve not alma yöntemleri tercih edilmektedir.

Nitel verilerin tespiti için çalışmada 96 birey ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak mülakatlar yapılmıştır (Bkz. Ek-2). Form oluşturulmadan konuyla alakalı din psikolojisi ve araştırma tekniklerine dair literatür taranmıştır. Ardından sorular oluşturulmuş ve alan uzmanlarının kontrolünden geçirilmiştir. Yapılan değerlendirme ve öneriler ile yarı yapılandırılmış mülakat soruları yeniden düzenlenmiş ve pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamanın ardından sorular son kez düzenlenerek görüşmelere başlanılmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara gönüllü katılım formu okunarak onayları alınmış ayrıca ses kaydı için de ayrıca izin alınmıştır. Görüşmeler hem not alma hem de ses kaydı alma yöntemlerinden istifade edilerek gerçekleştirilmiştir. Ses kaydı alınmasını istemeyen 2 katılımcıda sadece not alma yöntemi kullanılmıştır. Hassas konulara girildiği anlarda kayıt cihazı durdurularak görüşmeye bu şekilde devam edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler sona erdikten sonra elde edilen veriler deşifre edilerek veriler düzenlenmiştir. Anlamli veriler saptanarak veriler kodlara (Karasar, 2009) ayrılmıştır. Öncelikli olarak taslak temalar oluşturulmuş bu temalara göre kodlar düzenlenmiştir. Daha sonra akran araştırmacılara ve alan uzmanlarına kontrol ettirilerek kategoriler gereksiz tekrarlardan arındırılmıştır. Elde edilen kodlar alt kategorilere ve temalara ayrılarak sınıflandırılmıştır (Karasar, 2009). Kodlara ve temalara ayrılan veriler betimlenerek, alanyazındaki bilgilerden istifade edilerek alıntılarla desteklenmiştir. Sonrasında ise elde edilen bulgular tanımlanarak ve birbirleri arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılarak bulgular yorumlanmıştır (Karasar, 2009). Nitel veri analizinin sonucunda anlamlı ilişkiler bulmak hedeflenmiştir.

2.1.4. Verilerin Toplanması ve İşlem

Çalışmanın başlangıç aşamasında, göçmenlerin aile içinde yaşadıkları temel sorunlar ele alınmış ve bu sorunlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, ailelere yönelik bir model uygulaması oluşturulmuştur. Nitel veriler temelinde hazırlanan bu çalışma, nicel verilerle de desteklenerek daha güçlü bir araştırma haline getirilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında, manevî danışmanlık ve rehberlik, göç ve aile, model uygulamasında yararlanılması planlanan terapötik yaklaşımlar ve değerler ile ilgili literatür taraması yapılmış; bu tarama sonucunda teorik bir altyapı oluşturulmuş ve model için ön çalışma gerçekleştirilmiştir. Takip eden aşamada, göçmenlerle yapılan mülakatlar aracılığıyla aile içinde yaşanan sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, uygulama modeli geliştirilmiş ve hayata geçirilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda, benzer problemleri ele alan bilimsel araştırmalardan hareketle mülakat soruları oluşturulmuş ve çalışmanın amacına uygun sorular geliştirilmiştir. Hazırlanan mülakat soruları alan uzmanlarının incelemesine sunulmuş ve uzmanlardan alınan geri bildirimler doğrultusunda son şekline kavuşturulmuştur. Ayrıca, görüşme formu veri toplama amacıyla kullanılmadan önce pilot uygulamalar gerçekleştirilmiş ve formun amaca uygunluğu test edilmiştir. Bu bağlamda, iki gönüllü kişi ile pilot uygulama yapılarak mülakat soruları tekrar düzenlenmiştir. Mülakatlar, çevrimiçi ve yüz yüze yapılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Görüşme ve anket çalışmaları öncesinde pilot uygulamalar gerçekleştirilmiş ve etik kurul izni alınması için başvuruda bulunulmuştur. Çalışmanın etik kurallara uygunluğu açısından, 21/03/2024 tarihinde ESOGÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan onay alınmıştır.

Saha çalışmasının Fransa'nın Strazburg şehrinde bulunan beş dernekte gerçekleştirilmesi planlanmış; ancak, bir derneğin katılım sağlayamaması nedeniyle mülakatlar dört dernek ile yürütülmüştür. Alan çalışmasında mülakat yapılması planlanan dernekler, amaçsal örnekleme tekniği ile belirlenmiş ve dernek yetkilileri ile görüşmeler yapılarak proje hakkında bilgi verilmiştir. Yetkililerin onayları alındıktan sonra, mülakata katılması öngörülen gruplara proje tanıtımı yapılmış ve gönüllülük esasına dayalı olarak rastgele örneklem seçim tekniği kullanılarak katılımcılar belirlenmiştir. Çalışmada bölgedeki millî ve manevî değerler üzerine faaliyet gösteren derneklere teklif götürülmüş ve kabul eden derneklerin gönüllü katılımcıları ile mülakatlar yapılmıştır. Mülakatların daha rahat bir ortamda gerçekleştirilebilmesi ve bu kurumların dinî sosyalleşme merkezleri olarak din ve maneviyatla ilgili daha fazla veri sağlayabileceği düşüncesiyle bu dernekler tercih edilmiştir.

Çalışmanın hedef kitlesi, Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerden oluşmaktadır. Göçmenlerin aile içi sorunlarının olgusal olarak tespit edilmesi amacıyla nitel bir çalışma yapılmış ve bu süreçte yarı yapılandırılmış görüşme ve kesitsel desenli çalışma tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda, katılımcılara çalışmanın içeriği ve güvenilirliği hakkında bilgi verilmiş ve istedikleri zaman çalışmadan ayrılacakları kendilerine bildirilmiştir (Bkz. Ek-6: Araştırma Gönüllü Katılım Formu). Nitel aşamada, katılımcılarla yarı yapılandırılmış sorular üzerinden görüşmeler yapılmıştır (Bkz. Ek-2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu). Görüşmelerin süresi, 15 ile 50 dakika arasında değişmiştir. Görüşme esnasında kısa notlar tutulmuş ve bu notlar ses kayıtları ile desteklenmiştir. Ses kaydı almadan önce katılımcılardan izin alınmış ve yalnızca iki katılımcı ses kaydı alınmasını istememiştir; bu katılımcılarla sadece not alma yöntemi ile mülakat yapılmıştır. Çalışma etiği gereği, katılımcıların kimlikleri gizlenmiş ve her bir katılımcıya K1, K2 gibi kod isimler verilmiştir.

Çalışma, Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenler ve onların çocukları ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca cinsiyet, yaş, sınıf, eğitim durumu ve göç sebebi gibi demografik değişkenler temelinde, yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunların tespit edilmesi ve bu sorunların çözümünde din ve maneviyatın etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Göçmenler tarafından manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tanınırlığı, sorunlarında başvurdukları bir merci olup olmadığı ve manevî danışmanlığın göçmenlerin sorunlarının çözümüne katkı sunup sunamayacağı da araştırılmıştır. Bu doğrultuda, gönüllülerle uygulanması planlanan modelin içeriği, mülakatlardan elde edilen verilere dayanarak oluşturulmuştur.

Çalışmada, farklı yaş, cinsiyet ve medenî durumdan bireylerin aile sorunlarını inceleyebilmek amacıyla, Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan 18 yaş üzeri, kadın-erkek, evli-bekar-dul, çalışan-çalışmayan, farklı eğitim durumlarına sahip ve göçmenlik açısından farklı kuşaklardan bireylerin şu durumları analiz edilmiştir:

- Aile içinde en çok hangi problemleri yaşadıkları,
- Göçmen olmalarının yaşanan problemlere etkisi,
- Göçmenlikteki kuşak farkının bu problemlere ya da çözümlere etkisi,
- Yaşanan sorunların çözümünde din ve maneviyatın etkisi,

- Yaşanan problemlerin çözümünde profesyonel bir yardıma ihtiyaç duyup duymadıkları,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkındaki bilgileri ve bu hizmetten daha önce istifade edip etmedikleri,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sorunlarının çözümlerine katkıları.

Elde edilen sonuçlar betimleme, analiz ve yorumlama aşamalarından geçirilmiştir. Veri analizi gerçekleştirilirken şu işlemler yapılmıştır:

- Ses kayıt cihazına kayıt ve not alma yöntemleriyle elde edilen verilerin müdahale edilmeden yazıya dönüştürülmesi
- Deşifre edilen dökümanların baştan sona okunarak bütüncül bir değerlendirme yapılması
- Kodlama yapılarak temaların oluşturulması
- Oluşturulan üst ve alt temaların akran araştırmacı ve alan uzmanlarının kontrolüne sunulması
- Temaların yeniden düzenlenmesi (Tablo 8)
- Bulguların tanımlanması ve yorumlanması

2.1.5. Nitel Çalışmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Çalışmanın nitel aşamasında gerçekleştirilen görüşmeler için hazırlanan sorular, öncelikle alan uzmanlarının değerlendirmesine sunulmuştur. Uzmanlardan alınan geri bildirimler ve pilot uygulama sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, yarı yapılandırılmış görüşme sorularında gerekli revizyonlar yapılmıştır. Bu süreç sonrasında mülakatlar gerçekleştirilmiş; 96 göçmenle yapılan görüşmeler deşifre edilerek kodlama ve tematik analiz süreçlerine tabi tutulmuştur. Nitel veri analizi sırasında, iki akran araştırmacı tarafından verilerin kontrolü gerçekleştirilmiş ve alan uzmanlarıyla yapılan istişareler doğrultusunda çalışma, anlam kaymalarından ve gereksiz tekrarlardan arındırılmıştır.

Araştırma raporunda, katılımcıların verdiği yanıtların doğrudan alıntılanarak aktarılması, araştırmanın aktarılabilirliğini artırmayı hedeflemiştir. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinin derinlemesine alınabilmesi amacıyla, önceden hazırlanan sorular, görüşmelerin akışına göre sonda sorularla desteklenmiş ve

gerektiğinde farklılaştırılmıştır. Bu yaklaşım, derinlemesine bilgi elde etmeyi amaçlamıştır. Elde edilen temalar, alt problemlere göre organize edilerek anlamlı bütünler oluşturacak şekilde bir araya getirilmiş ve tablollaştırılarak sunuma hazırlanmıştır. Böylece araştırmacı, veri ile uzun süreli ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmuştur. Çalışmada ele alınan konu, amaç, alt amaçlar ve araştırma soruları, verilerle uyumlu bir şekilde kodlanmış ve anlam bütünlüğü gözetilmiştir. Temaların alt problemlere göre tasnifi yapılırken tutarlılık sağlanmasına özen gösterilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde, Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin en sık karşılaştıkları sorunlar tespit edilmiş ve planlanan model uygulamasının içeriği bu veriler ışığında şekillendirilmiştir. Modelin nihai içeriği, alan uzmanlarının geri bildirimleri doğrultusunda son halini almıştır.

2.2. İkinci Aşama (Model)

Bu bölümde, deney grubuna uygulanan Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin amacı, özellikleri, tasarımı, uygulama yöntemi ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.1. Yurt Dışında Yaşayan Türk ve Müslüman Göçmenlere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Geliştirilmesi

Aile içi sorunlara yönelik olarak geliştirilen bu manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin oluşturulması sürecinde, hem yurtiçinde hem de yurtdışında yapılan çalışmalar titizlikle incelenmiş ve elde edilen veriler din psikolojisi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, varoluşçu psikoloji, pozitif psikoloji gibi temel yaklaşımlar ile logoterapi, bibliyoterapi, sinematerapi ve maneviyat temelli aile terapisi gibi yöntemlerden yararlanılarak uygulama modeli geliştirilmiştir.

Modelin hedef kitlesi olan Türk ve Müslüman göçmen grubun özellikleri göz önünde bulundurularak, aidiyet, uyum, kültürel farklılıklar gibi özel durumlar da oturum içeriklerine entegre edilmiştir. Geliştirilen model, deney grubuna uygulanmadan önce farklı gruplar üzerinde test edilmiş ve gereksiz etkinliklerden arındırılarak nihai haline getirilmiştir. Sonuç olarak, bu model, aile içindeki huzuru artırmak ve karşılaşılan sorunlarda dinî başa çıkma mekanizmalarını güçlendirmek amacıyla önleyici ve koruyucu bir müdahale yöntemi olarak tasarlanmıştır.

2.2.1.1. Model Geliştirme Çalışması

Bu bölümde, deney grubuna uygulanacak Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin ön hazırlık süreci ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Öncelikle, yurt dışında yaşayan göçmenlerle yapılan mülakatlar sonucunda, göçmen ailelerin yaşadıkları aile içi sorunlar tespit edilmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda, göçmen ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin içeriği oluşturulmuştur. Belirlenen adımlar, araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde hazırlanmış ve modelin uygulanabilirliğini değerlendirmek amacıyla pilot çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu süreçte, modelin içeriği din psikolojisi, din eğitimi alanlarındaki uzmanlar ve bir psikolojik danışman tarafından gözden geçirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmanın ana teması, Türk ve Müslüman göçmen ailelerin karşılaştıkları sorunlara yönelik bir çözüm önerisi sunmaktır. Bu bağlamda geliştirilen uygulama modeli, özellikle yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin yaşadıkları aile içi sorunların çözümünde, dinî ve manevî unsurları içeren disiplinler arası bir yaklaşım sunmaktadır.

Model, aile içi problemlerin azaltılması, aile huzurunun artırılması ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedefleri doğrultusunda tasarlanmıştır. Danışanın manevî dünyasını merkeze alan bu model, bireyin benimsediği değerler çerçevesinde, dinî ve manevî değerlerinin farkındalığıyla yaşam amacını sorgulamasını ve potansiyelini ortaya koymasını destekleyen bir değişim ve dönüşüm süreci sunmayı amaçlamaktadır.

2.2.1.2. Modelinin Amacı ve Önemi

Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik olarak hazırlanmış, ancak tüm ailelere ve bireylere uygulanabilme esnekliğine sahip olan bu manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin amacı, sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme gibi ailenin temel değerleri konusunda farkındalık kazandırarak bireylerin aile içindeki huzurunu artırmaktır. Ayrıca, katılımcıların güçlü yönlerini ortaya çıkararak yaşadıkları sorunlarda olumlu dinî başa çıkma eğilimlerini daha bilinçli bir seviyeye taşımak hedeflenmektedir. Uygulanan model, öncelikli olarak kadınlardan oluşan bir grupta uygulanmış olsa da verilen ev ödevleri aracılığıyla evdeki eş ve çocuklar da modelin içeriğine dahil edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, model ile hedeflenen diğer bir

husus, katılımcıların güven, affetme, hoşgörü gibi temel erdemlerini artırarak kin, nefret, öfke, mutsuzluk ve bencillik gibi olumsuz duygularını azaltmaktır. Yapılan model uygulamasında aşağıdaki amaçlar hedeflenmektedir;

- Anlam Arayışı
- Niyet
- Sevmeye (Kendini, ailesini ve çevresini)
- Saygı Duyma (Kendine, ailesine ve çevresine)
- Sorumluluk Alma (Alması gerekenler ve almak zorunda olmadıkları)
- Güven (Yaratıcı'ya, kendine, ailesine ve çevresine)
- Hoşgörü (Kendisine, ailesine ve çevresine)
- Affetme (Kendini, diğerlerini ve olayları)

Sayar (2019), tanınmanın varoluşun temel unsurlarından biri olduğunu belirtir. Bireyin öncelikle kendisini ve çevresini tanımasının, ardından çevresi tarafından tanınıp bilinmesinin, anlamlı bir yaşam açısından kritik bir öneme sahip olduğunu vurgular. Her ne kadar Freud, bebeğin anne ile olan ilişkisini yalnızca öz bakım işlemleri ile sınırlamış olsa da, Bowlby'nin (1988) bağlanma kuramı, bu ilişkinin çok daha derin ve kapsamlı olduğunu ortaya koymuştur. Bireyin benliği, ben ve öteki arasında gerçekleşen tüm etkileşimlerle şekillenmekte; aynılık ve farklılıklar ise bireyin gerçeklik duygusunu ve birlik arzusunu pekiştirmektedir. Bu bağlamda, uygulanan modelin nihai amacı, katılımcılara hayatın tüm değerleriyle bir bütün olduğu ve karşılaşılan iyi ya da kötü her şeyin kemâlat (olgunlaşma) yolunun bir parçası olduğu bilincini kazandırmaktır. Ayrıca, Attar'ın (2013) "Mantıku't-Tayr" (Kuşların Dili) adlı eserinde yer alan Simurg hikâyesinde geçen "menzil-i maksud, bazen yolculuğun ta kendisidir" mesajının katılımcılara aktarılması da hedeflenmektedir.

2.2.1.3. Model Geliştirme Süreçleri ve Değerlendirme

Türk ve Müslüman göçmen ailelerin aile içi sorunlara yönelik olarak geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modelini oluşturabilmek için hem yurt içi hem de yurt dışındaki çalışmalardan yararlanılmış, bu süreçte elde edilen veriler, din psikolojisi çerçevesinde istifade edilen varoluşçu psikoloji ve pozitif psikoloji gibi temel yaklaşımlar ile logoterapi, bibliyoterapi, sinematerapi ve manevî temelli aile

terapi gibi yöntemlerle harmanlanarak model oluşturulmuştur. Örneklem grubunun göçmen ailelerden oluşması nedeniyle, aidiyet, uyum ve kültürel farklılık gibi göçmenlerle ilgili özel durumlar da oturum içeriklerine entegre edilmiştir. Olumlu dinî başa çıkma düzeylerini arttırmak amacıyla dinî referanslara ek olarak dua, şükür, tevekkül ve teslimiyeti arttıracak uygulamalar oturum içeriklerine ilave edilmiştir. Hazırlanan model, deney grubuna uygulanmadan önce farklı gruplar üzerinde tek oturumluk seanslar şeklinde test edilmiş ve modelin içeriği gereksiz etkinliklerden arındırılarak nihai hale getirilmiştir. Bu model, aile içi huzuru artırmayı ve karşılaşılan problemlerle başa çıkma becerilerini geliştirmeyi hedefleyen önleyici bir müdahale yöntemi olarak tasarlanmıştır.

2.3. Üçüncü Aşama (Nicel Bulgular)

Çalışmanın nicel bölümü Fransa Strazburg'ta yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik gerçekleştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modeli ile ilgili verilerden oluşmaktadır.

2.3.1. Çalışma Deseni

Bu çalışmada hem nitel hem nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma desen kullanılmıştır. Nitel ve nicel yöntemlerle yapılan karma desen araştırmalarda veri toplama, analiz etme ve bulguları yorumlayarak anlamlı ilişkiler elde edilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmada ön test- son test deseni kullanılmıştır.

Çalışma, 15 deney ve 15 kontrol grubundan oluşan toplam 30 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, önceden belirlenen Aile Huzuru ve Dinî Başa Çıkma ölçekleri her iki gruba da uygulanmıştır. 8 oturumdan oluşan “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli” sadece deney grubuna uygulanmıştır. Model uygulamasının sonunda hem deney hem de kontrol grubu ile ölçekler yeniden çevrimiçi olarak doldurulmuştur.

Çalışmanın nicel kısmında deney ve kontrol gruplarından oluşan ön test ve son test uygulamalarıyla ölçüm yapılmıştır. Müdahale modeli uygulanmadan önce iki gruba da ön test uygulaması yapılarak Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) ön testleri uygulanmıştır. Daha sonra ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modeli deney grubuna uygulandıktan sonra AHÖ ve DBÇÖ son testleri uygulanmıştır. Kontrol grubuna müdahale işlemi yapılmadan son test uygulaması yapılmıştır.

Çalışma deseni 2x2'lik karışık (spilot plot) desen olarak tanımlanabilir. Bu desende birinci faktör uygulama yapılan deney grubu ve uygulama yapılmayan kontrol grubunu, ikinci faktör ise tekrarlı ölçümleri (ön test- son test) göstermektedir. Desenin bağımlı değişkenleri aile huzuru ve dinî başa çıkma düzeyleridir. Ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modeli ise çalışmanın bağımsız değişkenidir.

2.3.2. Çalışma Grubu ve Nitelikleri (Evren ve Örneklem)

Nicel örneklem deney ve kontrol gruplarından oluşmaktadır. Fransa Strazburg'ta yaşayan evli ve çocuklu 15'er kişilik 30 gönüllü bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar, daha önce kendileriyle mülakat yapılmış kişiler arasından gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Mülakatlarda en sık karşılaşılan sorunların çocuk kaynaklı olması nedeniyle, evli ve çocuk sahibi gönüllüler uygulama modeli için öncelikli olarak tercih edilmiştir. Deney ve kontrol grupları arasındaki mümkün olduğunca denklik sağlanarak grupların birbiriyle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Nicel çalışma 8 oturumdan oluşan bir grup çalışması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Model uygulamasının öncesinde ve sonrasında katılımcılara ön test ve son testler uygulanarak nicel veriler elde edilmiştir.

Çalışmanın hem nitel hem de nicel aşamalarında katılımcılarla güven inşa etmeye özen gösterilmiştir. Uygulama modeli çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, araştırmacı, çalışmanın yapıldığı toplulukta 7 yıl boyunca din görevlisi olarak bulunmuş ve bu süreçte katılımcıların çoğuyla yüz yüze tanışarak güven inşasını sağlayacak birçok etkinlikte yer almıştır. Yağcı ve Özdoğan (2019), uygulamalı manevî bakım hizmetlerinde güven inşa sürecinin önemli bir adım olduğunu belirtmekte ve bu sürecin dört temel ilkesi olarak gönüllülük, gizlilik (özel hayata saygı), liyakat/yetenlik ve etkinlikleri (yemek, gezi gibi) vurgulamaktadır. Sağlıklı bir güven inşa sürecini oluşturabilmek amacıyla, uygulama öncesinde sahada uzun süre kalınmış ve katılımcılarla güven temelli ilişkiler kurulmuştur. Bu güvene dayalı ilişkiler, çalışma sonrasında da devam etmektedir.

Çalışmada uygulanan modelin içerik kısmı yurt içinde ve yurt dışında yaşayan erkek ve kadın tüm katılımcıları kapsayacak şekilde planlanmış olup herhangi bir cinsiyet ayırımına gidilmemiştir. Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaş ve evlilik yılı gibi demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 3

Nicel Örneklemin Dağılımı

Grup	N	Yüzde
Deney	15	50
Kontrol	15	50
Toplam	30	100,0

2.3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın nicel kısmında, çevrimiçi veya yüz yüze doldurulabilecek bir anket formu tasarlanmıştır. Anketin giriş bölümünde, çalışmanın amacı ve araştırmacı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Nicel çalışmaya katılım sağlayan kişiler, nitel çalışmada mülakat yapılan bireyler arasından seçilmiştir. Bu bölümde ayrıca, çalışmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcılardan kimlik bilgilerinin talep edilmediği belirtilmiştir. Anketin giriş bölümünde, demografik bilgilere yönelik 10 soru yer almaktadır. Ölçekler kısmında ise Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) kullanılmıştır. Anket formu, bu iki ölçekten oluşan toplam 25 soruyu içermektedir ve bu ölçeklerin kullanım izni (Bkz. Ek-7), ilgili sahiplerinden alındıktan sonra anket formu hazırlanmıştır.

2.3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Nicel çalışma anketinin giriş kısmında kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda göçmenin yaşı, cinsiyeti, medenî durumu, mesleği ve mensup olduğu kuşak gibi demografik bilgilerinin öğrenildiği 10 soru yer almaktadır.

2.3.3.2. Aile Huzuru Ölçeği

Bu çalışmada, Özdemir ve Bakiler (2021) tarafından geliştirilen Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) kullanılmıştır. AHÖ, aile içerisindeki huzuru ölçmek amacıyla evli yetişkin bireylere yönelik olarak geliştirilmiş olup, 5’li Likert tipi 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, iki boyutlu bir yapıya sahiptir ve toplam puan vermektedir.

Ölçekten elde edilen puanlar arttıkça, aile huzurunun da yükseldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .95 olarak belirlenmiştir. Alt-üst grupların madde toplam puan ortalamalarına ilişkin t değerleri -14.98 ile 42.94 arasında değişirken, ölçek maddelerinden elde edilen toplam puanlar arasındaki ilişkilere ait Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayıları .69 ile .82 arasında hesaplanmıştır. AHÖ'nün ölçüt bağlantılı geçerliliğine dair korelasyon değerlerinin .65 ile .82 arasında olduğu gözlemlenmiştir.

Aile Huzuru Ölçeği'nin psikometrik özellikleri şu şekildedir: 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14. ve 15. maddeler "Derin Yıpranmalar" alt faktörü altında yer alırken, 1., 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. maddeler ise "Genel Hoşnutluk" alt faktörü altında bulunmaktadır. Derin Yıpranmalar alt faktörü içindeki maddeler (8 madde) ters puanlanmakta olup, bu maddeler aile yaşamında önemli ve derin yıpranmaların olup olmamasına dair algıya dayalı olarak, ailedeki huzurun varlığını veya yokluğunu işaret etmektedir. Örneğin, madde 10'daki "Aile yaşamında yoğun bir ilgisizlik ve kopukluk hissediyorum" ifadesi bu durumu yansıtmaktadır. Genel Hoşnutluk alt faktörüne ait olan 1., 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. maddeler ise, aile içerisindeki genel ruh halleri ile ilişkili olarak, hoşnutluğun öznel bir değerlendirmesine dayalı olarak aile huzurunun varlığını veya yokluğunu göstermektedir (Özdemir ve Bakiler, 2021).

Ölçeğin Derin Yıpranmalar alt ölçeği için iç tutarlılık katsayısı .93, Genel Hoşnutluk alt ölçeği için ise .92 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı ise .95 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayılarının .90'ın üzerinde olması, Aile Huzuru Ölçeği'nin oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır (Creswell, 2022; Büyüköztürk, 2016). Bu bulgular, AHÖ'nün bireylerin aile içindeki huzur ve huzursuzluklarını belirlemede yeterli bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir (Özdemir ve Bakiler, 2021).

2.3.3.3. Dinî Başa Çıkma Ölçeği

Bu çalışmada, Ekşi ve Sayın (2016) tarafından geliştirilen Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) kullanılmıştır. Dinî başa çıkma, bireylerin hayatın zorlu dönemlerinde yaşadıkları problemler ve stresle başa çıkmak için dinî inançlarını ve alt yapılarını kullanmaları olarak tanımlanır (Pargament vd., 1988; Ekşi, 2001). Din, bireylerin yaşadıkları olayları anlamlandırmalarına, zorluklara karşı cesaret göstermelerine,

üstesinden gelinemeyen zorlukları kabullenmelerine ve psikolojik iyi oluş hallerini korumalarına yardımcı olmaktadır (Abanoz, 2023).

Kullanılan ölçek, 4'lü Likert tipi olup 10 maddeden oluşmaktadır. Dinî Başa Çıkma Ölçeği'nin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. DFA sonuçlarına göre, 10 madde ve 2 faktörlü model için hesaplanan uyum indeksi değerlerinin ($\chi^2/sd = 2,58$; RMSEA= .049; SRMR= .20; GFI= .94; CFI = .95; NFI = .98; NNFI = .93) kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki maddelerin yol katsayılarının ise .64 ile .93 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Ekşi ve Sayın, 2016).

Dinî Başa Çıkma Ölçeği ile dine yönelme stratejisi arasındaki ilişki incelendiğinde; pozitif dinî başa çıkma ile dine yönelme arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki ($r=.88$; $p<.05$), negatif dinî başa çıkma ile dine yönelme arasında ise orta düzeyde pozitif bir ilişki ($r=.34$; $p<.05$) olduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı, pozitif dinî başa çıkma alt ölçeği için .91, negatif dinî başa çıkma alt ölçeği için ise .86 olarak hesaplanmıştır (Ekşi ve Sayın 2016).

2.3.4. Verilerin Toplanması ve İşlem

Tezin saha çalışması, Fransa'nın Strazburg kentinde bulunan beş dernekte gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ancak, derneklerden birinin katılım sağlayamaması nedeniyle mülakatlar dört dernek ile yürütülmüştür. Çalışmanın nitel ve nicel verilerinin elde edilmesi amacıyla öncelikli olarak dernek yöneticilerine çalışma hakkında bilgi verilmiş ve onayları alınmıştır. Bu onay doğrultusunda dernekteki bireylere model uygulaması hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmanın tanıtımını takiben, daha önce mülakat yapılan bireyler arasından gönüllü olanlar belirlenmiş ve model uygulamasına başlanmıştır.

Çalışmanın nicel bölümünde, model uygulamasına katılacak gönüllüler, daha önce mülakat yapılan 96 kişiden oturumlara düzenli katılabilme müsaitliğine sahip olanlar arasından belirlenmiştir. Mülakatlarda en sık karşılaşılan sorunların çocuk kaynaklı olması nedeniyle, evli ve çocuk sahibi gönüllüler uygulama modeli için öncelikli tercih sebebi olmuştur. Gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenen bu 30 kişiden 15'i deney, 15'i ise kontrol grubu olarak atanmıştır. Gönüllü katılımcılardan oluşturulan müdahale grubu ile model uygulaması kapsamında çevrimiçi olarak sekiz

oturum gerçekleştirilmiştir. Oturumlar haftada bir kez olmak üzere, 60+60 toplam 120 dakika sürecek şekilde planlanmıştır.

Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modeli, 22 Nisan 2024 tarihinde başlayıp 10 Haziran 2024 tarihinde tamamlanmıştır. Modelin uygulanması esnasında, slayt ve video gibi teknik imkanlardan yararlanılmıştır. Katılımcılarla iletişim kurmak ve oturum sonrası destekleyici bilgi ve belgeleri paylaşmak amacıyla bir iletişim grubu oluşturulmuş, ayrıca verilen ödevler bu platform üzerinden hatırlatılmıştır. Oturumların çevrimiçi olarak yürütülmesi, katılımcılar açısından zaman ve mekan esnekliği sağlamış ve uygulamaya katılım oranlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Oturumlar, uygun bir çevrimiçi platform üzerinden gerçekleştirilmiş ve katılımcılar için en uygun gün ve saat belirlenmiştir. Oturumlarda, aile huzuru ve evlilik doyumu açısından önemli olan altı temel değer üzerinde durulmuştur: sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme. Bu değerler, yapılan nitel çalışmalardan elde edilen veriler ve ilgili alanyazın kaynaklarından yararlanılarak belirlenmiştir. Her oturumun başlangıcında, katılımcılarla geçmiş haftanın değerlendirmesi yapılmış, ödevler hakkında konuşulmuş ve ardından haftanın teması üzerinde beyin fırtınası gerçekleştirilmiştir. Oturumun devamında ise logoterapi, bibliyoterapi ve sinematerapi gibi tekniklerden yararlanılarak ve dinî referanslar kullanılarak manevî danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmuştur. Bu şekilde, her oturumda danışanlarla dinî başa çıkma yöntemleri üzerinde çalışarak, olumlu dinî başa çıkma düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir. Danışanların, hem görsel hem de işitsel öğrenme yöntemleriyle bu değerlerle bağ kurmaları sağlanmaya çalışılmış ve konu ödevlerle desteklenerek bilgilerin içselleştirilmesi hedeflenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu oturumların tamamına katılım sağlamış, birkaç katılımcı bir ya da iki oturuma katılamasa da neredeyse tüm oturumlar başarıyla tamamlanmıştır.

Ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin etkisini ölçebilmek adına, uygulama öncesinde ve sonrasında hem deney hem de kontrol gruplarına Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) uygulanmıştır. Ölçekler, katılımcılara çevrimiçi olarak sunulmuş, uygulamanın kolaylığı açısından deney ve kontrol grupları için ayrı linkler oluşturulmuştur. Her iki gruba da eş zamanlı olarak ön test ve son test soruları anket formu aracılığıyla

yöneltirilmiş ve elde edilen verilere dayanarak müdahalenin etkili olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Tablo 4

Deney ve Kontrol Grubu İşlem Tablosu

GRUP	ÖN TEST	İŞLEM	SON TEST
DENEY (15 kişi)	Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ)	Model Uygulandı	Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ)
KONTROL (15 kişi)	Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ)	Model Uygulanmadı	Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ)

Bağımsız iki grup ortalamalarının karşılaştırılmasında, katılımcıların verdikleri yanıtlar temel alınarak, ölçek puanları bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Bu test, iki bağımsız grup arasında ortalamalar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır (Field, 2013). Deney ve kontrol grubunun ön testte, son testte ve toplamda elde edilen puanlarının sonucunda ölçekler için hangi analizin uygulanacağı incelenmiştir. İstatistiksel işlemler Statistical Package for the Social Sciences Statistics SPSS 29.0 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) programıyla analiz edilerek tablolar, karşılaştırmalar, yorumlar ve değerlendirmelere ulaşılmıştır.

2.3.5. Nicel Çalışmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Çalışmanın nicel bölümünde, nitel verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda bir model uygulaması içeriği geliştirilmiştir. Bu içerik, aile içi ilişkilerde bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu düşünülen değerlere odaklanan sekiz

oturumdan oluşmaktadır. Model içeriği, deney grubuna uygulanmadan önce farklı gruplar üzerinde tek oturumluk seanslar şeklinde test edilmiş ve gereksiz kısımlardan arındırılarak 15 kişilik deney grubuyla oturumlar başlatılmıştır. Oturumlar çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş ve bu süreçte teknolojik imkanlardan faydalanılmıştır; bu sayede zaman ve mekana bağlı kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. Hem nitel hem de nicel çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliğini sağlamak amacıyla, saha çalışmaları öncesinde uzun süreli bir hazırlık süreci yürütülmüştür.

Evreni temsil eden örneklem dikkatle seçilmiş ve mülakat çalışmaları ile model uygulamasında daha zengin veri elde edebilmek amacıyla görüşmeler gönüllülük esasına dayanarak kayıt altına alınmıştır. Çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliğini artırmak amacıyla kullanılan ölçekler özenle seçilmiştir. Katılımcılara ilk oturumda, tanışma bölümünden sonra ölçekteki maddeler tek tek okunmuş ve nasıl yanıtlamaları gerektiği konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca, model uygulamasının öncesinde ve sonrasında danışanlara açık uçlu birkaç soru yöneltilmiş ve uygulama modelini değerlendirmeleri istenmiştir.

2.3.6. Sınırlılıklar ve Zorluklar

Bu çalışmanın katılımcıları, Fransa'nın Strazburg kentinde yaşayan Müslüman ve Türk göçmenlerdir. Araştırmacı, Fransa'da yedi yıl din görevlisi olarak görev yapmış, DİTİB bünyesindeki Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'nun kuruluşunda ve iki yıl süren hizmetinde aktif rol oynamıştır. Bu deneyimler, araştırmacının Türk ve Müslüman göçmenlerin yaşam koşullarını ve karşılaştıkları sorunları derinlemesine anlamasını sağlamıştır. Ayrıca, Strazburg'daki sosyal ve kültürel dernekler hakkında bilgi edinmesine katkıda bulunmuştur. Bu edinimler, saha çalışmasında güven inşasını desteklemiş ve mülakatlar ile model uygulamalarında gönüllülere erişimi kolaylaştırmıştır.

Çalışma, Strazburg'da yaşayan Türk ve Müslüman göçmenler ile göçmen çocuklarıyla sınırlandırılmıştır. Derneklerde kadınların daha aktif rol oynaması nedeniyle, erkek göçmenlere ulaşım sınırlı kalmış ve bu sebeple nitel çalışmada 80 kadın ve 16 erkek göçmenle görüşme yapılabilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak, sekiz haftalık nicel çalışma sürecinde erkek göçmenlerin düzenli katılım sağlamada zorluk çekebileceği düşünülerek, model uygulaması kadın göçmenlerle sınırlı tutulmuştur. Mülakat sonuçlarındaki çocuk kaynaklı sorunlar

nedeniyle, evli ve çocuk sahibi göçmen kadınlar uygulama modelinde öncelikli olarak tercih edilmiştir. Deney ve kontrol grupları gönüllülük esasına göre oluşturulmuş; modelin sekiz hafta süreceği ve düzenli katılımın gerekli olduğu katılımcılara bildirilmiş, grup bu kriterleri karşılayan gönüllülerle şekillendirilmiştir. Düzenli katılım sağlayamayacaklarını belirten gönüllüler kontrol grubuna dahil edilmiştir. Araştırmacının Türkiye'deki görevine dönmesi nedeniyle, ailelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik modeli çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Katılımcıların neredeyse tamamı düzenli katılım göstermiş, sadece bir katılımcı oturumlardan birine devamsızlık yapmıştır. Oturumlar haftalık rutine uygun olarak gerçekleştirilmiş, çevrimiçi format katılımı artırmıştır. Ayrıca, iletişim grubu aracılığıyla ek bilgiler ve ödev hatırlatmaları yapılmıştır.

Erkek katılımcıların çalışmada yer almaması, çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilmektedir. Ancak, model uygulamasında verilen ev ödevleri aracılığıyla eşlerin sürece dahil edilmesi, bu sınırlılığı kısmen azaltmıştır. Kadın ve erkeklerin birlikte katıldığı karma gruplar veya yalnızca erkek katılımcılardan oluşan gruplarda farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın millî ve manevi faaliyetler yürüten dernekler bünyesinde gerçekleştirilmiş olması, elde edilen sonuçların muhafazakar kesimin görüşlerini yansıtmaya neden olmuştur. Seküler kesimden daha az katılımcının bulunması da bir diğer sınırlılık olarak belirtilmektedir; seküler bir grup üzerinde yapılacak çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesi olasıdır. Ayrıca, deney grubuna uygulama sonrası izleme testi yapılmak istenmiş ancak süre kısıtlılığı nedeniyle bu gerçekleştirilmemiştir, bu da çalışmanın diğer bir sınırlılığıdır.

2.4. Yurt Dışında Yaşayan Göçmenlere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Uygulanması

Bu bölümde, yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik olarak geliştirilen uygulama modelinin uygulama süreçleri hakkında bilgi verilecektir.

Tablo 5

Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli (Grup Çalışması)

**TÜRK VE MÜSLÜMAN GÖÇMEN AİLELERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE
REHBERLİK MODELİ (GRUP ÇALIŞMASI)**

İÇERİK		DEĞERLENDİRME	SÜRE	YÖNTEM	AMAÇ
1. OTURUM: TANIŞMA VE MODEL HAKKINDA BİLGİ VERME					
ALT KONU:	* Tanışma * Ön Test Uygulaması * Bilgilendirme * Anlam Arayışı * Niyet	* Ön Test * Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Modeli tanıtarak bilgilendirme. Evlilikte huzur dolu yeni bir döneme niyet etme.
2. OTURUM: SEVGİ					
ALT KONU:	* Kendini Sevmek * İnsanı Sevmek * Merhamet * Şefkat/ Şefkat	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Bireyin Yaratıcı ve diğer insanlarla ilişkisinde sevginin gücünün huzur verici etkisini fark etmesi
3. OTURUM: SAYGI					
ALT KONU:	* Özsaygı * İletişim * Empati * Sınırlar	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Farklılıkları kabul ve saygının ilişkiler üzerindeki olumlu etkisinin birey tarafından fark edilmesi
4. OTURUM: SORUMLULUK					
ALT KONU:	* Sorumluluk Bilinci * Özdenetim * Takva * Ailede Hak ve Sorumluluklar	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Bireyin hayattaki hak ve sorumluluklar açısından sorumluluk bilincini geliştirmesi
5. OTURUM: GÜVEN					
ALT KONU:	* Kendini Bilmek * Bağlanma Kuramı * Güven/ Özgüven * Güvenilir Olmak * Emanet Bilinci	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Bireyin güven duymanın ve güven vermenin hayattaki kolaylaştırıcı etkisini fark etmesi ve emanet bilincini geliştirmesi
6. OTURUM: HOŞGÖRÜ					
ALT KONU:	* Farklılıkları Kabul * Anlayış * Sabır ve Tahammül * Hilm	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Bireyin kendine ve başkalarına hoşgörü ile yaklaşarak aile içindeki sorunları çözebileceğini fark etmesi
7. OTURUM: AFFETME					
ALT KONU:	* Yaşananları Kabul * Anlamlandırma * Sabır * Tövbe	* Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Geçmişteki olumsuz yaşantı örneklerini kabul edip anlamlandırarak bireyin affetme bilincini geliştirmesi
8. OTURUM: DEĞERLENDİRME					
ALT KONU:	* Kazanımlar * Değerlendirme * Son Test Uygulaması	* Son Test * Görüşme * Değerlendirme	60+60'	* İçerik Sunumu * Etkinlik * Ödev	* Uygulanan modelinin değerlendirilmesi

1. Oturum

Tanışma ve Model Hakkında Bilgi Verme Oturumu

Tanışma ve Bilgilendirme

Oturum Konusu: Oturum katılımcıları ile tanışma gerçekleştirilir ve manevî danışmanlığın ne olduğu ile model uygulamasının içeriği hakkında bilgilendirme yapılır. Mutlu bir yaşam için yaşanan olaylara anlam yüklemenin, şükretmenin ve niyet etmenin önemine değinilir.

Kazanımlar: Grup üyeleri birbirleriyle tanışır ve model uygulaması hakkında kapsamlı bilgi edinir. Yaşama anlam yüklemenin, şükürün ve niyetin bireysel ve ailevî huzur üzerindeki olumlu etkilerini fark ederler. Ayrıca, ön test uygulaması aracılığıyla aile huzuru ve dinî başa çıkma becerileri açısından kendilerini değerlendirme fırsatı bulurlar.

Amaç ve Hedef: Katılımcılara yurtdışında sıkça karşılaşılan aile sorunları hakkında bilgi vererek, bu sorunların benzer durumlarda başkaları tarafından da yaşandığını vurgulamak amaçlanmaktadır. Böylelikle, katılımcılara empati ve farkındalık kazandırılarak, yaşadıkları sorunlarla nasıl başa çıkabileceklerine dair farkındalık geliştirmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

Yöntem: Anlatım, Soru-Cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay.

Süre: 60 + 60 dakika.

Uygulama: Bu oturumda, ilk olarak katılımcılara Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) aracılığıyla ön testler uygulanacaktır. Sonrasında uygulanacak olan manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin içeriği ile süreç içerisinde yapılacak oturumların amaçları hakkında bilgi verilecektir. Katılımcılara, süreç boyunca sorumluluk almaları ve değişime yönelik adımlar atmaları gerektiği ifade edilerek, niyet etmenin bu bağlamdaki önemi ve olumlu etkileri aktarılacaktır. Oturumlara başlamadan önce katılımcılardan değişime niyet etmeleri istenecek; kişinin yaşadığı olaylara yüklediği anlamın ve şükürün mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerindeki olumlu etkileri anlatılacaktır. Oturumlar arasında bilgi paylaşımını desteklemek ve iletişimi kolaylaştırmak amacıyla katılımcılar arasında bir iletişim grubu oluşturulacaktır.

Tanışma Oturumu İçeriği

1- İlk aşamada katılımcılarla tanışma gerçekleştirilir ve her bir katılımcının yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı gibi temel bilgiler paylaşarak grup üyelerine kendilerini tanıtmaları istenir. Katılımcılara "Aile Huzuru Ölçeği" (AHÖ) ve "Dinî Başa Çıkma Ölçeği" (DBÇÖ) ölçekleriyle ön test uygulamaları yapılır.

2- Sonrasında manevî danışmanlığın temel kavramları tanıtılır ve daha önce yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular katılımcılara aktarılır. Katılımcılara yurt dışında sıkça karşılaşılan ailevî sorunlar hakkında bilgi verilir ve bu sorunların pek çok göçmen tarafından deneyimlendiği ifade edilerek katılımcıların kendilerini yalnız hissetmemeleri gerektiği vurgulanır. Bu sayede empati ve farkındalık kazanmaları amaçlanır ve yaşadıkları zorluklarla başa çıkma yollarını keşfetmeleri için destek sağlanır.

3- Uygulanacak olan manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin genel yapısı ve süreç boyunca gerçekleştirilecek olan oturumların içerikleri hakkında katılımcılara bilgilendirme yapılır.

4- Katılımcılara “Sizce hayatın anlamı nedir?” sorusu yöneltir ve bu sorunun ardından anlam arayışı kavramı kısaca açıklanır. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda şükretmenin bireyin iyi olma hali, hayat memnuniyeti ve mutluluğu ile olan ilişkisi ele alınır ve ardından “Sizi hayatta neler mutlu eder?” sorusu ile tartışmaya devam edilir.

5- Şükür sebeplerinin farkında olmanın önemine değinilir ve katılımcılardan birer defter edinmeleri ve günlük olarak şükür listesi oluşturmaları istenir. Her gün bu listeye yeni notlar eklemeleri ve her akşam yatmadan önce listeyi gözden geçirmeleri tavsiye edilir.

6- Katılımcılara “Niyet nedir?”, “Nerelerde niyet ederiz?” ve “Niyetin hayatın içindeki olaylara etkisi nedir?” soruları yöneltilerek bir beyin fırtınası yapılır. Bu süreçte katılımcıların niyet kavramını daha derinlemesine düşünmeleri ve tartışmaları sağlanır.

7- “*Ameller niyetlere göredir.*” hadisi üzerine katılımcılardan yorum yapmaları istenir. Bu bağlamda niyetin hayattaki gücü ve etkisi tartışılır; niyetin, bireyin önce kendisine, ardından da Rabbine verdiği bir söz olduğu ifade edilir. Mutlu ve huzurlu

bir hayatın bir tercih olduğu vurgulanarak, katılımcılara her işe başlarken niyet etmenin önemine dikkat çekilir ve oturumlar için niyet etmeleri teşvik edilir.

8- Katılımcılara dua örnekleri ödev olarak verilir ve hafta boyunca bu duaları okumaları istenir.

- *Allah'ım! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, Senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben Sana döndüm. Muhakkak ki ben Sana teslim olanlardanım.*” (Ahkâf, 46/15)
- *"Ey Rabbimiz, bize gözümüzün nuru eşler ve evlatlar bağışla, bizi takva sahiplerine önder kıl"* (Furkan 25/74)
- *"Rabbim! Onlar (anne-baba) nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi Sen de onlara merhamet göster.*” (İsrâ, 17/24)
- *"Allah'ım! Günahlarımı bağışla, evime genişlik ve huzur ver, rızkımı bereketlendir."* (İbn Hanbel, IV/63)
- *"Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil ihsan eyle! Kuşkusuz sen duayı işitmektesin."* (Âl-i İmrân, 3/38)
- *"Allah'ım! Seni zikretmek, nimetlerine şükretmek ve sana en güzel biçimde ibadet etmek konusunda bana yardım et."* (Ebû Davud, Salât, 361)
- *"Allah'ım! Senden dinde sebat etmemi istiyorum. Doğrulukta kararlı olmak istiyorum.*

Nimetine şükretmek ve ibadetini en güzel biçimde yapmak istiyorum. Doğru söyleyen bir dil, sağlıklı ve sana teslim olan bir kalp istiyorum. Bildiğin her zararlı şeyin şerrinden sana sığınıyorum. Bildiğin her hayırlı şeyi istiyorum. Bildiğin her günah için bağışlamayı diliyorum. Sen gizli olan şeyleri çok iyi bilensin." (Tirmizî, De'avât, 23)

9- Grup üyeleriyle iletişimde kalmak ve oturumlar arasında takviye bilgiler paylaşmak için iletişim grubu kurulur.

10- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

2. Oturum

(Sevgi)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Önceki oturumun değerlendirilmesinin yapılması ve sevgi başlığı altında, bireylerin Yaratıcı ile bağ kurarak kendilerini ve diğer insanları sevmesinin önemini ele alınması.

Kazanımlar: Katılımcılar, sevgi duygusunun kaynağının Allah olduğunu kavrar. Sevgi ve merhamet temeli üzerine kurulan bir ailenin, bireyler için huzur ve mutluluk kaynağı olabileceğini idrak eder.

Amaç ve Hedef: Bu oturum, katılımcıların önce kendilerine, ardından da diğer insanlara sevgi duymanın yaşamlarındaki huzur verici etkisini fark etmelerini hedeflemektedir.

Yöntem: Anlatım, Soru-Cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay.

Süre: 60+60 dakika.

Uygulama: Katılımcılara sevgi duygusunun kökeni hakkında bilgi verilecek, bireyin Allah ile kurduğu sevgi temelli bağın, ruh dünyasına ve günlük yaşamına olan etkileri üzerinde durulacaktır. Yaratıcı ile sevgiye dayalı bir bağ kuran bireyin, kendini bilme ve farkındalık sahibi olmasının önemi vurgulanacaktır. Sevginin ailede başlayan ve öğrenilen bir duygu olduğu, ayrıca kişiden kişiye değişebilen sevgi dillerinin mevcut olduğu üzerinde durulacaktır. Sevgi dilleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecek, konuyla ilgili ayet ve hadisler ışığında katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilecektir. Oturum sonunda konuyla ilgili ödev verilecektir.

Sevgi Oturumu İçeriği

1- Katılımcılarla, önceki oturumun değerlendirmesi yapılarak verilen ödevler üzerine konuşulur.

2- Katılımcılara “Sizce sevgi nedir?”, “En çok kimleri severiz?” ve “Sevdiğimiz kişileri niçin severiz?” soruları yöneltilerek beyin fırtınası yapılır.

3- Yunus Emre’nin “Yaratılanı severim Yaradan’dan ötürü” beyti okunur ve katılımcılardan bu beyti yorumlamaları istenir. Ardından, Yaratıcı ile sevgi temeline dayalı olarak kurulan bağın, bireyin hem kendisiyle hem de diğer insanlarla olan

ilişkilerine olumlu etkileri tartışılır. Sevgi kavramının şefkat ve merhameti de içerdiğine vurgu yapılır.

4- Sevginin ailede başlayan ve öğrenilen bir duygu olduğuna dikkat çekilerek, katılımcılardan, kendi büyüdükleri aile ortamı ile şu an sahip oldukları aile ortamının benzer ve farklı yanlarını düşünmeleri istenir. Ayrıca, katılımcıların "mutlu aile" kavramını tanımlamaları beklenir.

5- Katılımcılara, sevgi dillerinin kişilere göre farklılık gösterdiği açıklanarak, beş sevgi dili (onay sözleri, nitelikli beraberlik, hediye, hizmet davranışları, fiziksel temas) hakkında bilgi verilir. Katılımcılardan, kendi sevgi dillerini, eşlerinin ve çocuklarının sevgi dillerini belirlemeleri ve arzu edenlerin bu bilgileri grupla paylaşmaları istenir.

6- Katılımcılara aşağıdaki hikaye okunarak üzerine konuşulur.

Sevginin Gücü

ABD’de bir profesör, sosyoloji bölümü öğrencileri aracılığıyla Baltimor’un varoşlarında yaşayan öğrenciler üzerinde, gelecek tasarımları ile ilgili bir alan araştırması yürütür. İncelenen öğrenciler ile ilgili verilen ortak raporda, “hiç şansı yok” değerlendirmesi ağır basar. 25 yıl sonra bir başka sosyoloji profesörü aynı araştırma ile ilgilenerken sorgulanan gençlerin 25 yıl sonraki durumlarını öğrenmek için harekete geçer. Ulaştığı sonuç oldukça çarpıcıdır: Proje tamamlandığında, başka bir şehre taşınan veya ölen 20’si dışında, ulaşabildiği öğrencilerden 180’inden 176’sı, büyük bir başarı kaydederek, avukat, doktor, iş adamı vb. gibi saygın bir konuma gelmişlerdir. Duruma şaşırın profesör, bu başarının nedenini araştırmaya karar verir ve araştırmayı derinleştirir. Görüşebildiği bireylerin hepsi, okudukları yıllarda derslerine giren bir kadın öğretmenden söz ediyordu. Profesör halen yaşayan öğretmeni bulur ve ona bu gençlerin başarısı üzerindeki değiştirici rolünün ne olduğunu hayretle sorar. Yaşlı öğretmenin cevabı kısa ve nettir: “Bu çocuklara bütün sevgimi vermeye çalıştım.” (Bahadır, 2022; 93)

7- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin)

delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”
(Rum, 30/21)

"Ey Rabbimiz, bize gözümüzün nuru eşler ve evlatlar bağışla, bizi takva sahiplerine önder kıl" (Furkan 25/74)

Yukarıdaki ayetler katılımcılara okunarak ayetler bağlamında evlilikte huzur ve mutluluk hakkında beyin fırtınası yapılır. Ardından Allah Rasulü'nün hayatı boyunca hangi sevgi dillerini kullandığını katılımcılara sorulup örnek vermeleri istenir.

"Hz. Aişe bir gün eşine sorar: 'Ey Allah'ın Resülü beni seviyor musun?' Peygamberimiz 'Seviyorum' der. Hz. Aişe daha fazlasını duymak ister: 'Nasıl seviyorsun?' Efendimiz cevap verir: 'Kördüğüm gibi...' Aradan zaman geçer. Aişe annemiz eşinin yüreğini arada yoklamak ister. Ya Resulallah kördüğüm ne alemde?' Kutlu Nebi muhabbetle yanıtlar: 'İlk günkü gibi...'” (İbn Hanbel, Müsned, 6; 210) (Sevgi sözcükleri)

"Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey öğreteyim mi? Aranızda selâmı yayın." buyurmuştur. (Müslim, İmân, 93) (nitelikli beraberlik)

Esved İbni Yezîd şöyle dedi Hz. Âişe'ye:

- Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem evinde ne yapardı? diye sordular.

O da şu cevabı verdi:

- Ailesinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza giderdi.

[Buhârî, Ezân 44) (Hizmet Davranışları)

"Birbirinize hediye verin, böylece birbirinizi seversiniz ve aranızdaki düşmanlık gider." buyurmuş (Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 4) (Hediye verme)

Peygamber Efendimiz'in çocukları öptüğünü gören bir bedevî:

"-Hayret! Siz çocukları öpüyor musunuz? Biz çocukları hiç öpmeyiz!" deyince, sevgi ummânı Efendimiz ona acıyarak bakmış:

"-Allah Teâlâ, senin kalbinden sevgiyi söküp almışsa, ben ne yapabilirim!" buyurmuştur. (Müslim, Fedâil, 64; Edeb, 18) (Fiziksel temas)

Daha sonra aşağıdaki hadis okunur.

“Bir gün Muâz b. Cebel'in elini tutarak ona, “Ey Muâz, ben seni seviyorum.” demişti. Bunun üzerine Muâz da, “Ben de seni seviyorum, ey Allah'ın Elçisi!” diye karşılık vermişti. Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: "Biriniz kardeşini (Allah için) seviyorsa, ona sevdiğini söylesin.” (Tirmizî, Zühd 54)

Yukarıdaki hadis okunarak katılımcılara eşlerine en son ne zaman “Seni seviyorum” dedikleri sorulur.

“Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.” (Nisa, 4/19.)

Katılımcılara eşler arası geçimsizlik yaşandığı takdirde eşlerin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği ve aile içinde bir sorun yaşandığında hangi çözüm yollarını denedikleri sorulur.

8- Konuyla ilgili dualar ödev olarak verilir ve hafta boyunca okumaları istenir.

- *Hiz. Davud (as) 'ın duası: “Allahım! Senden seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine ulaştıracak amelleri sevmeyi dilerim. Allahım! Senin sevgini bana canımdan, ailemden ve soğuk sudan daha ileri kıl!” (Tirmizî, Daavât 73)*
- *"Ey Rabbimiz, bize gözümüzün nuru eşler ve evlatlar bağışla, bizi takva sahiplerine önder kıl" (Furkan 25/74)*
- *“Allah 'ım! Ey Rabbimiz ve her şeyin Rabbi! Beni ve ailemi dünya ve âhirette her an sana ihlâsla bağılı kıl. Ey yücelik ve ikram sahibi!” (Ebû Dâvûd, Vitr, 25)*
- *“Allah 'ım! Senden dünya ve âhirette afiyet dilerim. Allah 'ım! Senden dinim, dünyam, ailem ve malım hakkında af ve afiyet dilerim. Allah 'ım! Ayıbımı gizle.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 100-101)*
- *“Allah 'ım! Ey Rabbimiz ve her şeyin Rabbi! Beni ve ailemi dünya ve âhirette her an sana ihlâsla bağılı kıl. Ey yücelik ve ikram sahibi!” (Ebû Dâvûd, Vitr, 25)*
- *“Allah'ım beni sevginle rızıklandır.”*

9- Evlilik Hikayesi filminden eşlerin birbirlerinin güçlü yönlerini söyledikleri bir kesit (ilk 8 dakika) ödev olarak verilir. Kendilerinin ve eşlerinin birbirlerinin sevdikleri yönlerini yazmaları ev ödevi olarak verilir.

10- Katılımcılara mutlu bir evlilik için kendilerinin ve eşlerinin neler yapmaları gerektiği sorularak bu sorunun cevabını bir sonraki oturuma kadar defterlerine not etmeleri istenir.

11- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

3. Oturum

(Saygı)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır ve saygı başlığı altında iletişim, empati ve sınırların öneminden bahsedilir.

Kazanımlar: Saygı duygusunun bireyin kendine ve tüm insanlara karşı duyması gereken bir duygu olduğunu bilir. İnsanlarla saygı sınırları içerisinde iletişim kurmasının ve empati ile yaklaşmasının önemini fark eder.

Amaç ve Hedef: Bu oturum ile farklılıkları kabul ve saygının ilişkiler üzerindeki olumlu etkisinin birey tarafından fark edilmesi hedeflenmektedir.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay, Bibliyoterapi.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Katılımcılara saygı duygusunun ne olduğu sorularak beyin fırtınası yapılır. Özsaygı, empati ve sınırlar hakkında konuşularak katılımcıların kendi hayatlarını bu kavramlar açısından değerlendirmeleri sağlanır. Saygının da sevgi gibi aileden öğrenilen bir duygu olduğunu ve insan ilişkilerinde hayattaki rollerin sınırlarını korumak adına bireye engel olmamasının öneminden bahsedilir. Konuyla ilgili ayet ve hadisler eşliğinde katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir. Ödevler verilir.

Saygı Oturumu İçeriği

1- Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır. Katılımcılara “Sizce saygı nedir?”, “Kimlere saygı duyarız?”, “Aile içinde yaşanan sorunları saygı çerçevesinde nasıl aşabiliriz?” ve “Saygı kazanılan mı yoksa hak edilen bir davranış mı?” soruları yöneltilerek beyin fırtınası yapılır. Saygının hürmet anlamına vurgu yapılır ve kişinin kendisine ve çevresine hürmet göstermesinin önemine dikkat çekilir.

2- Katılımcılara kendilerine nasıl saygı duyabilecekleri sorulur ve özsaygının öneminden ve nasıl geliştirilebileceğinden bahsedilir.

3- Saygının da sevgi gibi ailede öğrenilen bir değer olduğundan bahsedilerek katılımcılara aile içinde saygıyı nasıl yaşar ve yaşatırız sorusu yöneltilerek beyin fırtınası yapılır.

4- Katılımcılara Mesnevi'deki fil hikayesi okunur.

Karanlıktaki Fil

Hintliler karanlık bir ahıra bir fil getirip halka göstermek istediler. Hayvanı görmek için o kapkaranlık yere bir hayli adam toplandı. Fakat ahır o kadar karanlıktı ki gözle görmenin imkanı yoktu. O göz gözü görmeyecek kadar karanlık yerde file ellerini sürmeye başladılar. Birisin eline kulağı geçti, “Fil bir oluğa benzer” dedi.

Başka birisinin eline ayağı geçmişti, dedi ki: “Fil bir direğe benzer.” Bir başkası da sırtını ellemişti. “Fil bir taht gibidir” dedi. Herkes neresini elledi, nasıl sandıysa fili ona göre anlatmaya koyuldu. Onların sözleri, görüşleri yüzünden birbirine aykırı oldu. Birisi dal dedi, öbürü elif. Herkesin elinde bir mum olsaydı sözlerindeki aykırılık kalmazdı.

Katılımcılara, bu hikayeden ne anladıkları ve evliliği nasıl tanımladıkları sorulur. Hikayeden yola çıkarak evliliğe dair yaşantılara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmanın ve etkili iletişimin önemine değinilir. Aile içi iletişimin önemi vurgulanır ve olumlu iletişim becerilerinin rolü açıklanır. Bu bağlamda, teşekkür etme, özür dileme ve takdir etme gibi olumlu duyguları ifade etmenin iletişimdeki önemi üzerinde durulur.

5- Katılımcılara saygılı bir şekilde konuşmanın, karşıdaki kişinin duygularına, düşüncelerine ve bakış açısına değer vermek anlamına geldiği ve bunun empati kurma sürecini başlattığı açıklanır. Bu bağlamda, katılımcılara “Empati nedir?” ve “Empati nasıl yapılır?” soruları yönlendirilir. Dinlenilme ve anlaşılma ihtiyaçları çerçevesinde, empati ve empatik dinleme kavramlarının anlamları hakkında kısa bir bilgi sunulur. Empatinin zıddının bencillik olduğu ve evliliklerde “ben merkezli” bireylerin kendilerine ve çevrelerine verdikleri zararların neler olduğu üzerine katılımcılarla beyin fırtınası yapılır. Bu süreçte, “biz merkezli” bir evlilik hayatının özellikleri maddeler halinde katılımcılarla birlikte belirlenir.

6- Arapçada "saygı" teriminin "haram" kökünden türediği ve bu terimin "sınırlı alan" veya "yasaklı bölge" anlamlarına geldiği açıklanır. Bu bağlamda, Kabe'nin "Beytü'l-Haram" olarak adlandırılması ve bu kutsal mekanın sınırları olan bir bölge olarak kabul edilmesi örnek olarak verilir. Bu girizgâhtan sonra, katılımcılara hayatlarındaki "kırmızı çizgiler", yani sınırların neler olduğu sorulur ve başkalarının kendilerine sınır koymasının duygusal etkileri üzerine düşünmeleri istenir. Aile içinde sınır koymanın önemi ve bu sınırların saygı ile nasıl ilişkilendirildiği tartışılır. Aile içindeki sınırların neler olabileceği ve sınır ihlallerinin olası sonuçları ele alınır. Ayrıca, trafikteki kurallar doğru şekilde belirlenmiş sınırlara örnek verilerek hayatı nasıl kolaylaştırıcı etkiler yarattığına dair bir analiz yapılır. Katılımcılarla, sınır ihlalleri ile başa çıkma stratejileri hakkında beyin fırtınası yapılır ve açık iletişimin bu süreçteki önemi vurgulanır.

7- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Kim Allah Teâlâ’nın dinine saygı gösterirse, şüphesiz bu tutum o kimselerin müttakî olduğunu gösterir.” (Hac 22/32)

“Kullan içerisinde Allah’tan ancak alimler korkar.” (Fâtır, 35/28)

Yukarıdaki ayetler katılımcılara okunarak katılımcılardan yorumlamaları istenir. Allah’a saygı konusu takva ve huşu kavramları ile detaylandırılır.

“Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizî, Birr, 15)

“Allah Teâlâ, yaşından ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lütfeder.” (Tirmizî, Birr, 75)

“Ey Enes! Yaşlılara saygı göster, küçüklere de şefkat et ki, cennette bana arkadaş olasın.” (Beyhakî, Şuab, VII, 458)

Büyüklere ve diğer insanlara hürmet bağlamında yukarıdaki hadisler okunarak katılımcılarla konu hakkında beyin fırtınası yapılır.

8- Dua örnekleri katılımcılara verilerek düzenli okumaları ödev olarak verilir.

- *"Allah'ım senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim." (Müslim, Zikir 72)*

- “*Allâh'ım! Nefsime takvâsını ver ve onu tezkiye et! Sen onu en iyi tezkiye edensin. Sen onun velîsi ve Mevlâ'sısın.*” (Müslim, Zikir, 73)
- “*Allahım! Bize, günahla aramıza engel olacak kadar korkundan hisse ver. Bizi, cennetine ulaştıracak kadar tâatini nasib eyle. Dünya musîbetlerini hafifletecek güçlü iman ver. Allahım! Bizi yaşattığın müddetçe kulaklarımız, gözlerimiz ve kuvvetimizden faydalandır; ölümümüze kadar da onları devamlı kıl.* (Tirmizî, Daavât 80)

9- Katılımcılara, beş yıl sonraki evlilik hayatlarının ve çocuklarının nasıl olacağını hayal etmeleri ve bu düşüncelerini bir sonraki oturuma kadar defterlerine not etmeleri ödevi verilir.

10- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

4. Oturum

(Sorumluluk)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirmesi yapılır ve bu bağlamda sorumluluk kavramı ele alınır. Oturumda, özdenetim, kendini gerçekleştirme ve sorumluluklar bağlamında takvanın (Allah’a karşı gelmekten sakınma bilinci) önemi üzerine beyin fırtınası yapılır.

Kazanımlar: Birey, insanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu idrak eder. Sorumluluk sahibi bireylerin, güçlü bir özdenetim duygusuna sahip olduklarının bilincine varır. Bu farkındalığın, bireyin hem Rabbine hem de diğer insanlara karşı davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu süreçte takva sahibi bir kişiliğe dönüşümdeki rolünü anlar.

Amaç ve Hedef: Bu oturumun temel amacı, katılımcıların sorumluluk duygusunun aile içi ilişkilerdeki destekleyici ve yapıcı etkilerini fark etmelerini sağlamaktır. Katılımcıların, sorumluluk bilincini günlük hayatlarına nasıl entegre edebileceklerini ve bu bilincin takva sahibi bireyler olma yolunda nasıl bir katkı sağladığını anlamaları hedeflenmektedir.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Katılımcılara, aile içi ilişkilerdeki sorumluluklar üzerine bir video izletilir. İzlenen video sonrası sorumluluk kavramı üzerine sorular yöneltilerek beyin fırtınası yapılır ve aile içindeki sorumluluklar tartışılır. Bireyin, hem kendi iç dünyasında hem de diğer insanlarla olan ilişkilerinde sorumluluklarını yerine getirmesinin önemine değinilir. Bu bağlamda, sorumluluk duygusu ile ilişkilendirilerek “takva” kavramının anlamı üzerinde durulur. Takva sahibi bireylerin sahip oldukları özellikler, katılımcılarla birlikte maddeler halinde sıralanır ve bu özelliklerin bireylerin yaşamlarındaki yansımaları üzerinde durulur. Oturumun sonunda, katılımcılara, ödevler verilir.

Sorumluluk Oturumu İçeriği

- 1- Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır.
- 2- Oturuma, katılımcılara aile içi sorumluluklarla ilgili bir örnek teşkil eden video (Adım Adım İnsan, 66. Bölüm “Ailede Sorumluluk Duygusu”, ilk 2 dakika) izletilerek başlanır. Video izletildikten sonra, katılımcılara, hikayede yer alan Demet Hanım’ın nasıl bir anne olduğu sorulur. Bu süreçte, katılımcılardan Demet Hanım’ın güçlü ve zayıf yönleriyle değerlendirilmeleri istenir.
- 3- Katılımcılara, “Sizce sorumluluk nedir?”, “İnsan kimlere karşı sorumludur?”, “Aile içindeki bireylerin sorumlulukları nelerdir?” ve “Sorumluluk bilinci bir ailede yoksa, bu ailelerde hangi sorunlar ortaya çıkar?” gibi sorular yöneltir. Bu sorular aracılığıyla, katılımcılarla beyin fırtınası gerçekleştirilir.
- 4- Bir ailede sorumlulukların aile içindeki bireylere (anne- baba- çocuk) nasıl dağılması gerektiği katılımcılara sorulur ve beyin fırtınası yapılır.
- 5- Katılımcılara, “Sizce takva nedir?” sorusu yöneltir. Takva kelimesinin “sorumluluk bilinci” olarak ifade edilebileceği vurgulanarak, Allah’a karşı sorumlulukların, O’nun rızasını kaybetme korkusu ile yerine getirilmesi gerektiği üzerinde durulur. Sonrasında, “Müttaki kimdir?” ve “Kur’an’da müttaki kullar hangi sıfatlarla tanıtılır?” soruları yöneltir ve bu konuda katılımcılardan açıklamalar yapmaları istenir. (Diğer salih amellerle beraber sözünde durmak, affetmek, adil ve dürüst olmak gibi özellikler vurgulanır). Bu özelliklerin, bireyin özdenetim mekanizmasını güçlendirdiği ve böylece “ihسان” sıfatını gerçekleştirmesine katkıda bulunduğu üzerinde durulur.

6- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!” (Tirmizî, Birr ve sıla, 55)

Katılımcılara yukarıdaki hadis okunarak Allah’a karşı sorumlulukların neler olduğu ve takva kavramının ne olduğu sorulur.

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.” (Tahrim, 66/6)

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır.” (Nisa, 4/34)

“Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz.” (Bakara, 2/187)

“...Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû çerçevede hakları vardır...” (Bakara Sûresi, 2/218)

Ayetler katılımcılara okunarak aile içi sorumluluklar bağlamında değerlendirmeleri istenerek beyin fırtınası yapılır.

“Hepiniz çobansınız. Hepiniz raiyetinizden sorumlusunuz. Âmir (memurlarının) çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da kocasının evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz.” (Buhârî, Cum`a 11)

Enes b. Malik bu husus da şunları ifade etmiştir. *“Ben Resulullah kadar çokluk çocuğuna merhamet ve şefkatle muamele eden hiçbir kimse görmedim.”* (Müslim, Fedail, 62)

Yukarıdaki hadisler katılımcılara okunarak anne ve babaların çocuklarla ilgili sorumlulukları hakkında yorumlamaları istenir.

“...Ana-babaya, akrabâya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş'a, yolcuya ve mâliki bulduğunuz kimselere iyi davranın...” (en-Nisâ, 36)

“Ana-babasına iyilik edene ne mutlu! Allah Teâlâ onun ömrünü ziyâdeleştirsın!” (Heysemî, VIII, 137)

“Sıla-i rahim yapan, akrabasından gördüğü iyiliğe karşılık veren değil, akrabası kendisiyle ilişkiyi kestiğinde bile ona iyilik yapandır.” (Buhârî, Edeb, 15)

Ayet ve hadislerden yola çıkılarak bireyin akrabalık ilişkileri açısından sorumluluklarının ne olduğu hakkında katılımcılarla beyin fırtınası yapılır.

“Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.” (Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59)

“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir bedene benzer. Öyle bir beden ki, bir uzvu rahatsızlandığında diğer uzuvları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıya ortak olur.” (Müslim, Birr, 66)

7- Konuyla ilgili dualar ödev olarak verilir ve hafta boyunca okumaları istenir.

- *“Allah’ım bana sorumluluk bilinci ver ve beni günahlardan arındır. En iyi arındıracak sensin. Benim sahibim ve Mevlam sensin. Allah’ım faydalanılmayan ilimden; korkmayan kalpten, doymayan nefisten; kabul olunmayacak duadan sana sığınırım.” (Müslim, Zikir, 73)*
- *“Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et! (Bakara, 2/286)*
- *“Rabbim! Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver!” (İsra 17/80)*
- *“Allah’ım! Yaratılışımı güzel yaptın, ahlâkımı da güzelleştir.” (İbn Hanbel, Müsned, I/403)*

8- Katılımcılarla, kendi hayatlarında "sorumluluklarım" ve "sorumlu olmadıklarım" başlıkları altında bir beyin fırtınası gerçekleştirilir. Bu süreçte, gereksiz yere üstlenilen sorumlulukların, bireyin kendisine ve çevresine olumsuz etkiler yapabileceği vurgulanır. Katılımcılardan, bu konu üzerine düşünmeye devam etmeleri istenir ve bir sonraki oturuma kadar, hayatta sorumlu oldukları ve sorumlu olmadıkları hususları maddeler halinde defterlerine yazmaları ödev olarak verilir.

9- Katılımcılardan, bir sonraki oturuma kadar evlilikte eşlerin sorumluluklarını maddeler halinde yazmaları istenir. Bu bağlamda, haklılık arayışından ziyade, mutluluğun öncelikli olarak tercih edilmesi gerektiği vurgulanır.

10- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

5. Oturum

(Güven)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Katılımcılarla bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır ve bu bağlamda "güven" kavramı ele alınarak, emanet bilinci, bireyin kendisi ve çevresiyle bağ kurması, ve aile içindeki güvenin önemi üzerinde durulur.

Kazanımlar: Katılımcılar, güven duygusunun kaynağının Allah olduğunu anlar. Aile üyelerini oldukları gibi kabul etmenin ve yaşamlarını güven perspektifinden değerlendirmenin, hayatı kolaylaştırıcı etkilerini fark ederler. Ayrıca, başkalarıyla olan ilişkilerde sağlıklı bağlanmanın önemini kavrarlar.

Amaç ve Hedef: Bu oturumun amacı, katılımcıların güven duygusunun hayattaki kolaylaştırıcı etkilerini idrak etmelerini sağlamaktır.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay, Bibliyoterapi, Şiir.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Katılımcılara, güven duygusunun kökeni üzerinde durularak, Allah tasavvurunun bireyin ruh dünyasına ve günlük hayatına olan etkileri ele alınır. Bu bağlamda, ilgili ayet ve hadisler ışığında, Yaratıcı ile güçlü bir bağ kurmanın bireyin kendini bilme farkındalığına nasıl katkıda bulunduğu vurgulanır. Özgüven kavramı ve John Bowlby ile Mary Ainsworth'e ait bağlanma kuramı üzerinde durularak, bu teorilerin insan ilişkilerine etkileri açıklanır. Katılımcıların, günlük hayattaki insan ilişkilerinde hangi bağlanma türleri ile bağlantı kurduklarını keşfetmeleri sağlanır. Ayrıca, aile fertleri ile sadakat ve güven üzerine kurulan sağlam bağların, bireylerin günlük hayattaki ilişkilerine olan etkileri tartışılır. Katılımcılar, özgüven sahibi bireyler olmaları yönünde teşvik edilir. Konuyla ilgili ödev verilir.

Güven Oturumu İçeriği

1- Katılımcılarla, önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır. Bu süreçte, katılımcılara "Kimlere güvenirsiniz?", "Kimlere güvenmeyiz?" ve "Bir insana güven duymanın önemi nedir?" gibi sorular yöneltilerek beyin fırtınası gerçekleştirilir.

2- Katılımcılara, güven duygusunun kökeni ele alınarak, bireyin Allah ile kurduğu bağın, kişinin ruh dünyası ve günlük hayatı üzerindeki etkileri tartışılır. Bu bağlamda, katılımcılara bu etkilerin neler olabileceği sorularak düşünceleri teşvik edilir.

3- Güven duygusu ve yetişkin bağlanma kuramı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılır. Katılımcıların, günlük hayattaki insan ilişkilerinde hangi bağlanma türleri (kaygılı, kaçınan, düzensiz, güvenli) ile bağ kurduklarını keşfetmeleri sağlanır. Evliliklerde yaşanan sorunların bağlanma türleri üzerindeki etkileri üzerine beyin fırtınası yapılır. Özgüvenin önemi vurgulanarak, ilişkilerdeki etkileri detaylandırılır.

4- Allah Rasulü'nün hayatından bir hikaye katılımcılara okunarak yorumlamaları istenir.

Hicret ve Emanetler

Hiz. Peygamber (sav), Medîne'ye hicret edeceği zaman, Hiz. Ali'yi (r.a.) yanına çağırđı. Ona Allah'ın kendisine hicret için izin verdiğini söyledi. Ardından, kendisinde bulunan emânetleri yerlerine teslim etmesi için onu kendisine vekil tâyin ettiğini söyledi. Çünkü Mekke'de, kıymetli bir eşyası olup da sadâkatini, doğruluğunu ve emînliğini bildikleri için onu Hiz. Peygamber'e (sav)'e emânet etmeyen neredeyse hiç kimse yoktu. Müşriklerin kendisini öldürmek istediğini bildiği için de Hiz. Ali'ye şöyle dedi:

“–Ey Ali! Bu gece benim yatağımda sen yat! Şu hırkamı da üstüne ört! Korkma! Sana hoşlanmayacağın bir şey isâbet etmeyecektir!” (İbn-i Hişâm, II, 95, 98)

Hiz. Ali (r.a.) imanından aldığı kuvvetle Efendimiz'in yatağına uzandı. Allah Resûlü'nü öldürmek için hânesine gelen gözü dönmüş müşrikler, örtünün altında Hiz. Ali'yi (r.a.) görünce iyice öfkeleniler:

“–Amcanın oğlu nerede ey Ali!?” diye bağırdılar.

Hiz. Ali (r.a.):

“Bilmiyorum, bir fikrim yok! Siz ona Mekke’den çıkıp gitmesini söylediniz! O da çıkıp gitti” dedi.

Bunun üzerine müşrikler, Hz. Ali’yi (r.a.) azarlayıp tartakladılar. Hz. Ali asla korkmadı. Müşrikler kendisini serbest bıraktıktan sonra Efendimiz’in bıraktığı emânetleri yerlerine ulaştırmak için hemen harekete geçti. Emanet sahipleri arasında müşrikler de vardı. Kendisinin peygamberliğine iman etmemelerine rağmen hala O’na güveniyorlardı. Mekke sokaklarını dolaşıp vazifesini yerine getirdi. Hz. Peygamber’den (sav) üç gün sonra ona kavuşmak üzere hicret yolculuğuna çıktı.

Katılımcılara bu hikâye okunarak kendilerini hem Hz. Ali’nin hem de Hz. Muhammed (sav)’in yerine koymaları istenir. Hz. Ali’nin Allah Rasulü’ne duyduğu güvene, Hz. Muhammed’in de kendisine güvenilen bir insan oluşuna dikkat çekilir. İnsanlarla ilişkilerimizde güven bağlamında nelere dikkat edilmesi gerektiği katılımcılara sorularak beyin fırtınası yapılır.

5- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun, Ebû Bekr?” (Buhârî, Tefsîru sûre, 9)

“Üzülme, endişelenme, Allah bizimledir” (Tevbe, 9/40)

Yukarıdaki hadis ve ayet katılımcılara okunarak kendilerinde oluşturduğu hissi ifade etmeleri istenir. Allah’a güvenip O’na sığınmanın kişide hangi duyguları uyandırdığı sorulur.

“Mümin, insanların canlarına ve mallarına zarar vermeyeceğinden emin oldukları kimsedir.” (Tirmizi, İman, 12)

Mü’min kelimesinin iman’dan geldiği hatırlatılarak bu hadisten de yola çıkarak katılımcılardan mü’minlerin nasıl kimseler olmaları gerektiğini söylemeleri istenir. Katılımcılara ailenin de bir emanet olduğu ve güvenilen bir insan olmanın bir şartının da kendisine emanet edilen ailesine güzel davranmaktan geçtiğine değinilerek şu hadisler paylaşılır ve katılımcıların bu konuda ne düşündükleri sorulur:

“Ey Abdullah b. Amr, duydum ki gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılıyormuşsun. Sakın böyle yapma. Çünkü bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve eşinin de senin üzerinde hakkı vardır.” (Müslim, Sıyâm, 193).

Katılımcılara yukarıdaki hadis okunarak hadisten ne anladıkları sorulur ve eşlere karşı sorumluluklar bağlamında hadisi yorumlamaları istenir.

“Mü'minlerin iman bakımından en kusursuzu, ahlâkı en güzel olanıdır. Ahlâkı en güzel olanınız da kadınlarına en güzel davrananınızdır.” (Tirmizi Rada' 11)

Kadınlara karşı hayırlı olmanın bir ölçüsünün de onlara hakaret etmeme ve onlara asla şiddet uygulamama olduğu hatırlatılarak başka insanlara bile hakareti hoş karşılamayan Hz. Peygamber (sav)’in özellikle eşlere karşı daha hassas olunmasını tavsiye ettiğinden bahsedilir. Katılımcılardan hadisi değerlendirmeleri istenir.

6- Katılımcılara, "Aile fertleri ile sadakat ve güven üzerine kurulan ilişkiler sizce günlük hayata nasıl yansır? Örneğin, babasıyla sağlıklı bir iletişimi olan bir kadının, bu durumun eşiyle olan ilişkisine nasıl yansıyabileceğini düşünüyorsunuz?" veya "Babasıyla güvensiz bir ilişki yaşayan bir kadının, eşinin sadakatiyle ilgili sorunlar yaşama olasılığı nedir?" soruları yöneltilir ve bu konular üzerine beyin fırtınası yapılır.

7- Katılımcılara, emanet duygusu ile sorumluluk duygusu arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği sorularak, ailenin kendisine emanet olduğunun bilincinde olan bir müminin sergilemesi gereken davranışlar birlikte tespit edilmeye çalışılır. Bu bağlamda, affedicilik, öfkesini kontrol etme, ayıpları örtme, hata yaptığında özür dileme gibi erdemler üzerinde durulur.

8- Dua örnekleri verilerek bu duaları bir sonraki oturuma kadar yapmaları ödev olarak verilir.

- *“...Ben Âlemlerin Rabbi'ne teslim oldum!” (Bakara, 2/131)*
- *“Allâh bize yeter, O ne güzel vekîldir!” (Buhârî, Tefsîr, 3/13)*
- *"Allah'ın ismine sığınıyor ve Allah'a tevekkül ediyorum. Allah'ım, doğru yoldan sapmaktan ve saptırılmaktan kaymaktan ve kaydırılmış olmaktan haksızlık etmekten ve haksızlığa uğramaktan, saygısızlık etmekten ve saygısızlığa uğramaktan sana sığınırım" (Tirmizî, Daavat, 35)*
- *“Allah'ım! Kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana ısmarladım. Rızanı isteyerek, azabından korkarak sırtımı sana dayadım, sana sığındım. Sana karşı yine senden başka sığınak yoktur. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere inandım.” (Buhârî, Daavât, 5)*

9- Katılımcılara evliliklerinin dün, bugün ve yarınını 3 kelime ile ifade etseler bu üç kelimenin neler olacağını defterlerine not etmeleri ödev olarak verilir.

10- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

6. Oturum

(Hoşgörü)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır ve hoşgörü kavramından bahsedilir. Hoşgörü bağlamında sabır konusuna değinilerek aktif ve pasif sabır kavramları hakkında bilgi verilir. Peygamberlerin hayatlarından sabır örnekleri verilir. Hilm kavramı hakkında bilgi verilir. İletişim dillerine değinilerek ayet ve hadisler ekseninde katılımcıların konuyu daha iyi yorumlaması sağlanır.

Kazanımlar: Katılımcıların kendilerine, aile fertlerine ve diğer bireylere karşı hoşgörülü olmanın huzur verici etkisini fark etmeleri hedeflenmektedir.

Amaç ve Hedef: Bu oturumda bireyin kendine ve başkalarına hoşgörü ile yaklaşarak aile içindeki sorunları çözebileceğini fark etmesi hedeflenmektedir.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Katılımcılara hoşgörü kavramı ile ilgili sorular yöneltilerek beyin fırtınası gerçekleştirilir. Hoşgörü çerçevesinde aktif ve pasif sabır kavramları detaylandırılır, ayrıca tahammül ve öfke kavramları üzerine odaklanılır. Kur'an'da adı geçen peygamberlerin sabır örnekleri sunularak, bu kavramların pratikteki yansımaları ele alınır. Ayet ve hadisler ışığında, hilm, anlayış, merhamet ve empati gibi kavramlarla konunun kapsamı genişletilir. Dua örnekleri ödev olarak verilir.

Hoşgörü Oturumu İçeriği

1- Katılımcılar ile bir önceki oturum değerlendirilir ve geçen haftanın ödevleri gözden geçirilir. Hoşgörü teması kapsamında, Adım Adım İnsan programının 73. Bölümündeki “Birleşik Aile Hayatında Kayınvalide-Gelin İletişimi” başlıklı örnek hayat hikayesi (ilk 2 dakika) izletilir ve hoşgörü oturumuna başlanır. Katılımcılara,

hikayede geçen Aynur Hanım'ın öyküsünün kendilerine tanıdık gelip gelmediği sorulur ve bu hikaye, birlikte yaşam bağlamında değerlendirilir.

2- Katılımcılara “Hoşgörü nedir?”, “Nelere hoşgörü gösterebiliriz?”, “İnsanlar hakkında olumlu duygular nasıl beslenir?” soruları yöneltilerek beyin fırtınası yapılır.

3- Hoşgörülü olabilmek için gerekli unsurlar üzerinde beyin fırtınası gerçekleştirilir. Katılımcılarla insan ilişkilerinde ideal tavrın ne olduğuna dair tartışma yapılır ve farklılıkların zenginlik olarak görülmesinin önemi vurgulanır. Katılımcılara, ailelerde en sık yaşanan problemler sorulur ve bu problemlerin sıklıkla iletişim problemleri ile ilişkili olduğu belirtilir. Model öncesinde yapılan mülakatlarda, iletişim sorunlarının sıkça ortaya çıktığı ifade edilir. Aile içindeki iletişimde, aile bireylerinin hangi üslupları (suçlayıcı, yargılayıcı, anlayışlı, ilgisiz vb.) daha sık kullandıkları üzerine beyin fırtınası yapılır. Bu bağlamda, aile içi iletişimin önemi ve etkili iletişimin anlayış, empati ve açık iletişim becerilerini gerektirdiği açıklanır. İlişkilerde empatik dinlemenin, "ben" dilinin yerine "sen" dilinin tercih edilmesinin önemi hakkında bilgi verilir.

4- Kur'an kıssalarından yola çıkarak katılımcılardan geçmiş peygamberlerden sabır örnekleri vermeleri istenerek beyin fırtınası yapılır. (Hz. Eyyüp, Hz. Nuh ve Hz. Lut, Hz. Asiye, Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf gibi)

5- *“Eşlerinizle iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın onda çok hayır takdir ettiği bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz.” (Nisa Suresi, 19. ayet)*

“Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir.” (Müslim, Radâ`, 61)

Aile içindeki ilişkilerde özellikle eşler arasında yaşanan sorunlarda Allah'ın ve Rasulü (sav)'nün tavsiyelerini nasıl değerlendirdikleri katılımcılara sorulur. Sabır ve tahammül kavramları üzerinde durulur. Katılımcılara “Sizce sabır nedir?” sorusu yöneltilir. Aktif sabır ve pasif sabırdan bahsedilir. Sonrasında katılımcılara “Tahammül nedir?” diye sorulur. Pasif sabır ve tahammül ilişkisinden bahsedilir. Tahammül ve öfke arasındaki bağlantıya değinilir.

6- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.” (Teğabün 64/14)

Yukarıdaki ayet katılımcılara okunarak aile içindeki inişli ve çıkışlı zamanlarda nasıl bir duruş sergilenmesi gerektiği hakkında beyin fırtınası yapılır.

“O, kaba ve çirkin söz ve davranışlarda bulunmaz, çarşı pazarda insanlarla uluorta münakaşaya girmez, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, bilakis bağışlayıcı ve hoşgörülü davranırdı.” (Tirmizî, Birr, 69)

“Hz. Peygamber’e on yıl hizmet ettim. Beni bir kez bile ‘Öf!’, ‘Niye böyle yaptın?’ veya ‘Niçin şöyle yapmadın!’ diye azarlamadı.” (Buhârî, Edeb, 39)

Yukarıdaki hadis okunarak Allah Rasülü’nün insan ilişkilerinde bıraktığı olumlu izler üzerine grupla birlikte değerlendirme yapılır.

“Allah’ın rahmetinden dolayı sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz onlar etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet! Onlar hakkında mağfiret iste!” (Ali İmran Suresi, 1/159)

Ayet okunarak katılımcılara yumuşak davranmanın (kavli leyyin) nebevi bir yöntem olduğundan bahsedilir. İslam dninde güzel sözün önemine, konuşurken anlaşılacak bir üslupla konuşmanın gerekliliğine ve insan ilişkilerinde kolaylaştırıcı olan üslubun tercih edilmesinin tavsiye edildiğine vurgu yapılır.

"Hoş gör ki, hoş görülesin." (İbn Hanbel, I, 249)

“Allah’a ve âhiret gününe inanan kişi, ya hayır söylesin ya da sussun.” (Buhârî, Edeb, 31)

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş! Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak (erdemlerde) büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir.” (Fussilet Suresi- 34-35)

Sağlıklı iletişimde hoşgörü sahibi bir birey sorun yaşandığından nasıl davranır?

Yukarıdaki hadisler okunarak insan ilişkilerinde önceliği hoşgörü olduğuna dikkat çekilerek şayet hoş görülemiyorsa gönül kırmak yerine sükut dilinin tercih edilmesinin tavsiye edildiği katılımcılarla paylaşılır.

7- Hoşgörü ile ilgili dualar ödev olarak verilir ve hafta boyunca okumaları istenir.

- *“Ey merhametlilerin en merhametlisi Rabbim! Bana anlayış nuru ver. Beni kötü düşünce karanlıklarından çıkar Allah'ım. Kardeşlerime karşı beni hoşgörü sahibi kıl. Rahmet kapılarını bana aç Allah'ım.”*
- *“Ya Rabbi, günahımı affeyle. Beni kalbimdeki öfkeden ve şeytanın vesvesesinden kurtar”*
- *“Ey Nebî olan Muhammed'in Rabbi Allahım! Günahlarımı bağışla ve kalbimin öfkesini gider” (İbn-i Hanbel)*
- *“Allah'ım bizi ödeyemeyeceğimiz borçtan taşıyamayacağımız kederden, tahammül edemeyeceğimiz acıdan muhafaza eyle.”*
- *“Allah'ım! Öfkenden rızana; cezandan affına sığınırım. Senden yine sana sığınırım. Sana övgüyü saymakla bitiremem. Sen kendini nasıl övdüysen öylesin.” (Müslim, Salât 222)*

8- Katılımcılardan, evde eş ve çocuklarla geçirilen zamanı daha verimli hale getirmek ve aile huzurunu ile mutluluğunu artırmak amacıyla neler yapılabileceğini belirlemeleri istenir. Bu bağlamda, aile üyeleri ile ortak bir görüşme gerçekleştirip neler yapabileceklerini not etmeleri ödev olarak verilir.

9- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

7. Oturum

(Affetme)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Katılımcılar ile bir önceki oturum değerlendirilir ve affetmenin kavramsal temelleri, aşamaları ve çeşitleri ele alınır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, ayetler ve hadisler üzerinden detaylı bir inceleme yapılır. Ayrıca, tövbe kavramı ve çeşitleri hakkında bilgi verilir. Affetmenin pozitif psikoloji alanındaki önemi vurgulanarak, affetmenin bireye sağladığı kazançlar üzerinde durulur.

Kazanımlar: Katılımcılar, affetmenin yaşanan olayları anlamlandırmak anlamına geldiğinin farkına varır. Kendilerinin ve başkalarının yaptığı hataları kabul edebilme konusunda farkındalık kazanır. Ayrıca, Yaratıcıya tövbe ederek onunla kurabilecekleri bağın önemini kavrar.

Amaç ve Hedef: Bu oturum ile katılımcıların geçmişteki olumsuz yaşantı örneklerini kabul ederek anlamlandırmaları ve affetme bilinçlerini geliştirmeleri hedeflenmektedir.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay, Öykü Oluşturma Tekniği.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Pozitif psikoloji bağlamında affetmenin öneminden bahsedilir. Affetmenin çeşitleri anlatılır ve aşamaları hakkında bilgi verilir. Öykü oluşturma tekniği kullanılarak affetme üzerine bir öykü kurgulanıp katılımcıların hikayedeki kişilerle bağ kurarak empati duygularını geliştirmeleri sağlanır. Affetme ile ilgili ayet ve hadislerin katılımcılar tarafından yorumlanması istenir. Konuyla ilgili örnek bir hikaye ile affetmenin bireylere kazandırdıkları üzerine konuşulur. Aile içi ilişkilerde affetme konusuna değinilir. Affedemedikleri bir kişi ile hayallerinde yüzleşmeleri ve yine küs oldukları birini aramak ya da mesaj çekmek yoluyla kendisiyle iletişim kurmaları ödev olarak verilir.

Affetme Oturumu İçeriği

- 1- Katılımcılar ile bir önceki oturumun değerlendirilmesi yapılır. Geçen haftanın ödevleri değerlendirilir.
- 2- Katılımcılara “Affetmek ne demektir?”, “Kimleri affedemeyiz?”, “Kimleri daha kolay affederiz?”, “Affettiğimizde nasıl hissederiz?”, “Yaşanılan kötü olayların olumlu yanı ne olabilir?”, “Affedememek bizi daha öfkeli biri yapıyor olabilir mi?” soruları yöneltilerek beyin fırtınası yapılır.
- 3- Affetme çeşitlerinden bahsedilir (Kendimi, Başkalarını Olayı/Durumu Affetme)
- 4-Affetmenin aşamalarından bahsedilir (Kabul, Anlamlandırma)
- 5- Affetme konusu öykü oluşturma tekniği ile katılımcılarla birlikte yorumlanır.

Annemin Tokadı

“Ayşe bir gün annesiyle misafirlğe gitmişti. Gittikleri evde başka çocuklar da vardı ve birlikte oynamaya başladılar. Anneler bir odada çocuklar diğer odada oynarken ev sahibinin çocuğu oyun oynadıkları odadaki vazoyu kırdı. Ve hemen odadan kaçtı. Odada yalnızca Ayşe vardı. Sesi duyan ev sahibi ve diğer hanımlar odaya geldiler. Ayşenin annesi de gelenlerle birlikteydi. Annesi içeri girer girmez Ayşe’yi vazonun başında şaşkın bir şekilde durduğunu görünce suratına bir tokat patlattı.” katılımcılardan hikâyenin devamını birlikte oluşturmaları istenir. Katılımcılara hayatta böyle bir durumla karşılaşp karşılaşmadıkları sorulur. Hikâyesini anlatmak isteyen grup üyeleri dinlenir.

6- Konuyla ilgili ayet ve hadisler kullanılarak katılımcıların manevî kaynakları harekete geçirilir.

“Ey nefisleri üzerinde haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümitsizliğe düşmeyiniz. Şüphesiz Allah günahların hepsini bağışlar. Muhakkak ki o çok Gafur ve Rahimdir.” (Zümer Suresi 39 / 53)

Yukarıdaki ayet okunarak katılımcılardan kişinin kendisini affetmesi ve Allah’ın affı bağlamında yorumlamaları istenir. Ayetle ilişkilendirilerek tövbenin öneminden ve basamaklarından bahsedilir (Farkındalık, Kabullenme, Anlamlandırma, Salih Amel, Değerleri Doğru Yaşamak, Kararlılık ve Kalıcılık).

“O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” (Al-i İmran 3/ 134)

“Bir iyiliği açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedicidir; O her şeye kadirdir.” (Nisa, 4/149)

“Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükafatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez.” (Şûrâ, 42/40)

Katılımcılara ayetlerden ne anladıkları sorulur ve ayetleri yorumlamaları istenir. Konuyla ilgili örnek bir hikaye paylaşılır.

Affetmek

Bir öğretmen bir gün derste öğrencilerine bir ödev verir. Öğrencilerinden beşer kilo patates ile okula gelmelerini ister. Öğrenciler, bu işten pek bir şey anlamamışlardır. Ama ertesi sabah hepsi ödevleri olan patatesler ile gelirler. Öğretmen derse başladıktan sonra ödevlerini şöyle açıklar: “Arkadaşlar, bugüne dek affetmeyi reddettiğiniz her kişi için bir patates alın, o kişinin adını patatesin üzerine yazıp torbaya koyun.” Bazı öğrenciler üçer-beşer tane patates koyarken, bazılarının torbası neredeyse ağzını kadar dolmuştur. Öğretmen, kendisine: “Peki şimdi ne olacak?” der gibi bakan öğrencilerine ikinci açıklamasını yapar: “Bir hafta boyunca nereye giderseniz gidin, bu torbaları yanınızda taşıyacaksınız. Yattığınız yatakta, bindiğiniz otobüste, okuldayken sıranızın üstünde hep yanınızda olacaktır.” Aradan bir hafta geçmiştir. Hocaları sınıfa girer girmez, denileni yapmış olan öğrenciler şikâyetle başlarlar: “Hocam, bu kadar ağır torbayı her yere taşımak çok zor.”, “Hocam, patatesler kokmaya başladı. İnsanlar tuhaf bakıyorlar bana artık. Hem sıkıldık hem yorulduk.” Öğretmen öğrencilerine dönerek şu açıklamayı yapar. “Görüyorsunuz ki, affetmeyerek asıl kendimizi cezalandırıyoruz. Kendimizi ruhumuzda ağır yükler taşımaya mahkûm ediyoruz. Affetmeyi karşıımızdaki kişiye bir iyilik olarak düşünüyoruz. Halbuki affetmek en başta kendimize yaptığımız bir iyiliktir.’

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Teğabün, 64/14)

Katılımcılara “En büyük sorunları en çok kimlerle yaşarsınız?” diye sorulur. Gelen cevapları ayet bağlamında yorumlamaları istenir.

Abdullah b. Ömer’in anlattığına göre, bir adam Hz. Peygamber’e (sav) gelerek, “Ey Allah’ın Resulü! Hizmetçiyi (işlediği bir hatadan dolayı) kaç kez affedeyim?” diye sordu. Hz. Peygamber (sav) sustu. Ardından adam, “Ey Allah’ın Resulü! Hizmetçiyi kaç kez affedeyim?” diye tekrar sordu. Resulüllah bu sefer şöyle buyurdu: “Her gün yetmiş kere.”

Bu hadis okunarak katılımcılardan affetmek ile ilgili ne anladıklarını söylemeleri istenir. Kendilerine yapılan kötülükleri affeden peygamberlerin kimler olduğu sorulur (Hz. Muhammed, Hz. Yusuf, Hz. Musa vd.)

7- Katılımcılardan, geçmişte kin besledikleri ya da hala kızgınlık duydukları kişileri akıllarına getirmeleri ve bu kişilerle zihinsel olarak yüzleşme senaryoları tasarlamaları istenir. Bu süreçte, söz konusu kişilerin yapmış oldukları hataları hoşgörü ile değerlendirmeleri ve affetme üzerine derinlemesine düşünmeleri teşvik edilir. Bir sonraki oturuma kadar kendi içlerinde affetme pratiği yapmaları önerilir. Ayrıca, bu süreçte hissettikleri duyguları ve düşünceleri bir deftere kaydetmeleri ödev olarak verilir.

8- Uzun süredir küs oldukları birisini aramaları ya da olumlu bir mesaj çekmeleri katılımcılara ödev olarak verilir. Bu ödevi yerine getirirken yaşadıkları süreci ve hissettikleri duyguları defterlerine not etmeleri istenir.

9- Affetmekle ilgili dualar ödev olarak verilir ve hafta boyunca okumaları istenir.

- *“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz.” (A’râf Sûresi 7/23)*
- *“Allâh’ım! Sen benim Rabbimsin. Sen’den başka ibâdete lâayık ilâh yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Sen’in kulunum. Ezelde Sana verdiğim sözümde ve vaadimde hâlâ gücüm yettiğince durmaktayım. İşlediğim kusurların şerrinden Sana sığınırım. Bana lûtfettiğin nîmetleri yüce huzûrunda minnetle anar, günâhımı îtirâf ederim. Beni affet, şüphe yok ki günahları Sen’den başka affedecek yoktur.” (Buhârî, Deavât, 2)*
- *“Allahım! Günahlarımı, bilgisizlik yüzünden yaptıklarımı, haddimi aşarak işlediğim kusurlarımı, benden daha iyi bildiğin bütün suçlarımı bağışla! Allahım! Ciddî ve şaka yollu yaptıklarımı, yanlışlıkla ve bilerek işlediğim günahlarımı affeyle! Bütün bu kusurların bende bulunduğunu itiraf ederim. Allahım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum, ölçüsüz bir şekilde işlediğim ve benden daha iyi bildiğin günahlarımı affeyle! Öne geçiren de Sen, geride bırakan da Sensin. Senin gücün her şeye yeter.” (Buhârî, Daavât 60; Müslim, Zikir 70)*
- *“Ey rabbimiz, bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz Sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.” (Haşr, 59/10)*

- “*Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü Sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.*” (Bakara Suresi 2/128).
- “*Yâ Rabb! Ben herhangi bir mü'mine onu üzecek ve gönlüne ağır gelecek bir söz söylemişsem kıyamet gününde o sözü onun için Sana kurbiyyet eyle; yani o sözden müteessir olduğu kadar onu Sana yaklaştır.*” (Buhârî, Deavât, 34)
- “*Ya Rabbi! Sen affedicisin, affetmeyi seversin, beni affet.*” (Tirmizî, Daavât 84)

10- Allah'ın affetmekle ilgili isimlerini araştırmaları, eşlerinde ve kendilerinde hoşlanmadıkları 5'er özelliği defterlerine yazmaları ödev olarak verilir.

11- Katılımcılara Fatma Bayram'ın “Kur'an'da İnsan İlişkileri” başlıklı video serisini izlemeleri ödev olarak verilir.

12- Katılımcılara “Çocuk, Köstebek, Tilki ve At” isimli animasyon filmini notlar olarak izlemeleri ödev olarak verilir.

13- Oturum değerlendirilip sona erdirilir.

8. Oturum

(Değerlendirme)

Bir Önceki Oturumun Değerlendirilmesi

Oturumun Konusu: Bu oturumda, katılımcılarla gerçekleştirilen önceki oturumların kapsamlı bir değerlendirmesi yapılır ve oturumun sonunda katılımcılarla vedalaşılır.

Kazanımlar: Katılımcılar, bu süreçte sunulan grup manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yanı sıra, uygulanan model hakkında bilgi sahibi olurlar. Ayrıca, son test uygulaması ile birlikte, sekiz oturumluk model uygulamasının ardından aile huzuru ve dinî başa çıkma stratejileri konusunda bir değişim olup olmadığını değerlendirme fırsatı elde ederler.

Amaç ve Hedef: Bu model uygulaması, katılımcılara yaşadıkları sorunlarla başa çıkma becerilerini geliştirmeleri ve manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini bir alternatif olarak değerlendirmeleri konusunda farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Anlatım, Soru-cevap, Beyin Fırtınası, Örnek Olay.

Süre: 60+60 dk.

Uygulama: Uygulanan manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin yanı sıra, sürecin genel bir değerlendirmesi yapılır. Katılımcılara, ilgili ölçekler olan Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) ile son test uygulamaları gerçekleştirilir. Öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi ve manevî desteğin sürekliliği amacıyla oluşturulan iletişim grubunun, bir süre daha aktif olarak kullanılmasına karar verilir. Oturumlar, katılımcılarla vedalaşmanın ardından resmi olarak sona erdirilir.

Değerlendirme Oturumu İçeriği

- 1- Geçen haftanın ödevleri değerlendirilir.
- 2- Geçmiş oturumların içerikleri katılımcılara hatırlatılır.
- 3- Katılımcılardan, "Çocuk, Köstebek, Tilki ve At" filmi üzerine aldıkları notlarla birlikte filmi değerlendirmeleri istenir. Ayrıca, filmde geçen "Sahip olduğumuz en büyük özgürlüklerden biri, olaylara nasıl tepki verdiğimiz." ifadesini yorumlamaları talep edilir. Film, yol, yolculuk, ev, aidiyet ve birliktelik kavramları bağlamında ele alınarak detaylı bir analiz yapılır.
- 4- Katılımcılardan gerçekleştirilen oturumları ve kullanılan yöntemleri sözlü olarak değerlendirmeleri talep edilir.
- 5- Katılımcılara oturumların aile huzuruna ve problem çözme becerilerine katkısı olup olmadığı sorulur. Oturumların içeriği hakkında görüş ve önerileri varsa sözlü olarak ifade etmeleri istenir.
- 6- Katılımcılara ilgili ölçeklerle (Aile Huzuru Ölçeği AHÖ -Dinî Başa Çıkma Ölçeği DBÇÖ). Son test uygulamaları yapılır.
- 7- Öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi ve manevî desteğin sürekliliğinin sağlanması amacıyla kurulan iletişim grubunun bir süre daha aktif kalmasına karar verilir. Ayrıca, belirli aralıklarla takviye edici oturumların düzenlenmesi planlanır.
- 8- Katılımcılara oturumlarla ilgili oluşturdukları defterleri ara ara tekrar okuyup, şükür ve dua listelerine düzenli olarak devam etmeleri tavsiye edilir.
- 9-Vedalaşarak oturumlar sona erdirilir.

Ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik modeli, sekiz hafta boyunca her biri iki saat süren oturumlar şeklinde uygulanmıştır. Bu modelin içeriği, temel değerler üzerine inşa edilmiş olup, her bir değer bir diğerini destekleyecek şekilde sıralanmıştır. Model uygulaması danışanın değişimini hedefleyen bir çalışma olarak geliştirilmiştir. Aile huzurunu ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bu modelde, katılımcılar öncelikle hayatlarını daha anlamlı kılmak amacıyla değişime niyet etmişlerdir. Sonraki aşamada, sevginin çeşitli yollarla ifade edilebileceğini ve herkesin öncelikli sevgi dilinin farklı olabileceğini fark etmişlerdir. Ardından, hem kendi sınırlarını hem de başkalarının sınırlarını tanıyarak, aile içi ilişkilerde saygının önemini kavramışlardır. Sorumluluk duygusunun, özellikle eşler arasındaki ilişkilerde doğru bir denge ile yaşanması gerektiğini öğrenmişlerdir. Güven oturumunda, emanet bilincinin aile içi ilişkilerdeki rolü üzerinde durulmuş, eş ve evlatların birer emanet olarak görülmesi gerektiği ve bu emanetlerin değerinin bilinmesi ile gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hoşgörü oturumunda, katılımcılar hem kendilerine hem de diğer aile üyelerine karşı daha anlayışlı bir yaklaşım benimsemenin önemini anlamışlardır. Affetme oturumunda ise, affetmenin dinî açıdan taşıdığı önemi idrak etmiş, önce kendilerini, ardından da diğer insanları ve yaşanmış olayları affetmenin bireyin kendisine yaptığı bir iyilik olduğunu keşfetmişlerdir. Son oturumda, kazanılan tüm farkındalıklar gözden geçirilmiş ve katılımcılar yeni bir sürece adım atmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN YORUMLANMASI

Çalışmanın bu bölümünde, yurt dışında yaşayan göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen bulgular, çalışmanın nitel boyutunda incelenmiştir. Uygulama modelinin uygulanmasından önce ve sonra yapılan anketlerle elde edilen bulgular ise çalışmanın nicel boyutunda değerlendirilmiştir. Son olarak, tüm bulgular bir araya getirilerek bütüncül bir analiz yapılmıştır.

Çalışmanın nitel bölümündeki mülakatlarda farklı yaş, cinsiyet ve medenî durumdan bireylerin aile sorunlarını görebilmek adına Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan 18 yaş üzeri, kadın-erkek, evli-bekar-dul, çalışan- çalışmayan, farklı eğitim durumlarına sahip ve göçmenlik açısından farklı kuşaklardan bireylerin aşağıda belirtilen durumları incelenmiştir:

- Aile içinde en çok hangi problemleri yaşadıkları,
- Göçmen olmalarının yaşanan problemlere etkisi,
- Göçmenlikteki kuşak farkının bu problemlere ya da çözümlere etkisi,
- Yaşanan sorunların çözümünde din ve maneviyatın etkisi,
- Yaşanan problemlerin çözümünde profesyonel bir yardıma ihtiyaç duyup duymadıkları,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkındaki bilgileri ve bu hizmetten daha önce istifade edip etmedikleri,
- Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sorunlarının çözümlerine katkıları.

Elde edilen bulgular neticesinde Türk ve Müslüman göçmen ailelere yönelik bir uygulama modeli geliştirilmiş ve bu modelinin katılımcıların aile huzurlarında ve sorunların çözümünde bir etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca göçmenler tarafından manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinin tanınırlığı, sorunlarında başvurdukları bir merci olup olmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından, bu nitel verilere dayanarak geliştirilen modelin uygulanması süreci ele alınmış ve ön test ile son test uygulamaları aracılığıyla çalışmanın nicel kısmı

gerçekleştirilmiştir. Nicel verilerin analiz ve yorumlanması ardından, çalışmadaki nitel ve nicel veriler birleştirilerek bütüncül bir değerlendirme yapılmıştır.

3.1. Nitel Bulgular

Bu bölümde, Fransa Strazburg'ta yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerle yapılan mülakatlardan elde edilen verilerin analizi sunulmaktadır.

3.1.1. Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri

Çalışma grubu, Fransa'nın Strazburg şehrinde ikamet eden ve mülakatlara katılmayı gönüllü olarak kabul eden 96 (80 kadın, 16 erkek) bireyden oluşmaktadır. Bu bireyler farklı sebeplerle Fransa'ya göç etmiş ya da göçmen çocuğu olarak burada doğup büyümüş, evli ya da bekar olan birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak göçmenlerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan katılımcıların demografik bilgileri şu şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 6

Nitel Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri

Sosyo- Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	80	83,33
Erkek	16	16,66
Yaş		
18-25	9	9,37
26-35	22	22,91
36-45	34	35,41
46-55	24	24,99
56 ve Üzeri	7	7,29
Medeni Durum		
Evli	67	69,79
Bekar	15	15,62
Dul (Eşinden Ayrılmış)	9	9,37
Dul (Eşi Vefat Etmiş)	5	5,20
Evlilik Yılı		
1-5	4	4,16

6-10	4	4,16
11-15	18	18,74
16-20	8	8,3
21-30	32	33,33
31-40	12	12,49
41-50	2	2,08
50 ve Üzeri	1	1,04
Kaçıncı Kuşak Göçmen		
1. Kuşak	41	42,70
İkinci Kuşak	36	37,49
Üçüncü Kuşak	19	19,79
Eşi Kaçıncı Kuşak Göçmen		
1. Kuşak	28	29,16
İkinci Kuşak	46	47,91
Üçüncü Kuşak	6	6,24
Eğitim Durumu		
İlkokul	17	17,70
Ortaokul	15	15,62
Lise	28	29,16
Önlisans	16	16,66
Üniversite	11	11,45
Yüksek Lisans	5	5,20
Okuma Yazma Biliyor	2	2,08
Okur Yazar Değil	2	2,08
Meslek		
Ev Hanımı	39	40,62
Esnaf	3	3,12
İşçi	20	20,83
Öğrenci	8	8,33
Öğretmen	3	3,12
Din Görevlisi (Fahri)	10	10,41
Sağlık Sektörü	3	3,12
Özel Sektör	12	12,49
Emekli	2	2,08
Göç Etme Sebebi		
Evlilik	37	38,54

İş	2	2,08
Turist	1	1,04
Aile Birleşimi	25	2,08
Toplam	96	100

Mülakatlara katılan bireylerin %83,33'ü kadın (n=80), %16,66'sı ise erkek (n=16) bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek katılım oranının %35,41 (n=34) ile 36-45 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bunu %24,99 (n=24) ile 46-55 yaş grubu takip etmektedir. Üçüncü sırada %22,91 (n=22) ile 26-35 yaş grubu yer alırken, %9,37 (n=9) katılım oranı ile 18-25 yaş grubu dördüncü sırada yer almaktadır. Çalışmaya en az katılım ise %7,29 (n=7) ile 56 yaş ve üzeri yaş grubundan olmuştur.

Katılımcıların medenî halleri de çalışmanın süreçlerini etkileyen önemli demografik faktörlerden biridir. Bu nedenle demografik sorular arasında medenî hal de yer almıştır. Katılımcıların %69,79'u (n=67) evli, %15,62'si (n=15) bekâr, %9,37'si (n=9) boşanmış, %5,20'si (n=5) ise eşini kaybetmiş dul bireylerden oluşmaktadır.

Çalışmaya katılan evli bireylerin evlilik süreleri incelendiğinde, %33,33'ünün (n=32) 21-30 yıl arasında evli olduğu görülmektedir. Bu grubu, %18,74 (n=18) ile 11-15 yıl arası evli olanlar takip etmektedir. Üçüncü sırada %12,49 (n=12) ile 31-40 yıl arası evli olanlar, dördüncü sırada ise %8,3 (n=8) ile 16-20 yıl arası evli olanlar yer almaktadır. Ayrıca, %4,16 (n=4) ile 6-10 yıl ve 1-5 yıl evli olanlar eşit oranda temsil edilirken, %2,08 (n=2) ile 41-50 yıl ve %1,04 (n=1) ile 50 yıl ve üzeri evli olanlar daha düşük oranlarda katılım sağlamıştır.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içinde yaşadıkları problemleri tespit etmeye yönelik yapılan mülakatlarda, katılımcıların göçmenlik açısından hangi nesle ait oldukları çalışmanın içeriği açısından önemli bir madde olarak değerlendirilmiştir. Zira göçmenler arasında en sık yaşanan aidiyet, dil bilmeme ve kültür çatışması gibi sorunlar kuşaklar arasında farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, yurt dışına ilk kez kendisi göç eden bireyler birinci kuşak göçmen olarak, anne ya da babası daha önce göç etmiş olup kendisi yurt dışında doğan veya Türkiye'de doğduktan sonra göç edenler ikinci kuşak olarak, dedeleri yıllar önce yurt dışına göç etmiş, anne ve babasının her ikisi ya da biri yurt dışında doğmuş olup kendisi de yurt dışında doğan bireyler ise üçüncü kuşak olarak tanımlanmıştır.

Çalışmaya katılanların %42,70'i (n=41) kendilerini birinci kuşak göçmen olarak tanımlamıştır. Bu bireylerin büyük bir kısmı göç etme sebeplerini "evlilik" olarak belirtmiş, bir kısmı ise "iş" nedeniyle göç ettiğini ifade etmiştir. Az sayıda katılımcı, başlangıçta "turist" olarak geldiklerini, ancak sonrasında göçmen olarak kaldıklarını belirtmiştir. Türkiye'den göç etme sebepleri arasında en yüksek oranın "evlilik" olması, bu bulgularla uyum göstermektedir. Katılımcıların %37,49'u (n=36) kendilerini ikinci kuşak göçmen olarak tanımlamaktadır. Bu grup, büyük ölçüde, babaları yıllar önce işçi olarak yurt dışına göç eden bireylerden oluşmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), işgücü göçünü, "istihdam amacıyla kişilerin anavatanlarından ayrılarak başka bir devlete gitmeleri" şeklinde tanımlamakta ve "vatandaş olmadığı bir devlette ücretli bir faaliyetle istigal edecek olan, istigal eden veya istigal etmiş olan kişiye göçmen işçi denir" şeklinde açıklamaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 49). Dünya tarihinde işgücü göçüne verilecek en önemli örneklerden biri, Türkiye'den Avrupa'ya yapılan işçi göçüdür (Karakaya, 2020). Katılımcıların %19,79'u (n=19) ise kendilerini üçüncü kuşak göçmen olarak tanımlamıştır. Bu grup, dedeleri işçi olarak göç eden ve sonraki nesillerin tamamen yerleşik hale gelmiş olduğu göçmen çocuklarını kapsamaktadır.

Mülakata katılan evli katılımcıların eşleri açısından incelendiğinde ise şu tablo ortaya çıkmaktadır: Eşlerin %29,16'sı (n=28) birinci kuşak göçmen, %47,91'i (n=46) ikinci kuşak göçmen ve %6,24'ü (n=6) üçüncü kuşak göçmen olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların kendi nesilleri açısından birinci kuşak göçmen oranları daha yüksekken, eşlerinin nesilleri değerlendirildiğinde ikinci kuşak göçmen oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların çoğunun ikinci veya üçüncü kuşak göçmen olan eşleriyle evlenerek yurt dışına göç etmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Çalışmaya katılan bireylerin eğitim düzeyleri incelendiğinde, %29,16'sının (n=28) lise mezunu olduğu, %17,70'inin (n=17) ilkokul, %16,66'sının (n=16) önlisans, %15,62'sinin (n=15) ortaokul, %11,45'inin (n=11) üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %5,20'si (n=5) lisansüstü eğitim almışken, %2,08'i (n=2) okuryazar, %2,08'i (n=2) ise okuryazar olmadığını ifade etmiştir.

Demografik veriler arasında, katılımcıların meslek grupları da değerlendirilmiştir. Bu soruda, katılımcılara hem okuyup hem çalıştıkları veya gün içinde saatlik işlerde çalıştıkları durumlar göz önünde bulundurularak birden fazla

seçenek belirtme imkânı tanınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %40,62'si (n=39) kendilerini ev hanımı olarak tanımlamıştır. Bunu, %20,83 (n=20) ile işçi, %12,49 (n=12) ile özel sektör çalışanı, %10,41 (n=10) ile fahri din görevlisi, %8,33 (n=8) ile öğrenci takip etmektedir. Ayrıca, %3,12 (n=3) oranıyla esnaf, öğretmen ve sağlık sektörü çalışanları yedinci sırada yer alırken, %2,08 (n=2) ise emekli olduklarını belirtmiştir.

Çalışmada yer alan bir diğer demografik soru, Türkiye doğumlu katılımcılara Türkiye'den göç etme sebeplerini belirlemeye yöneliktir. Katılımcıların %67,70'i (n=65) Türkiye'de, %32,29'u (n=31) ise Fransa'da doğmuştur. Katılımcıların %38,54'ü (n=37), Fransa'ya göç etme sebeplerinin evlilik olduğunu belirtmiştir. Bu durum, evliliğin katılımcılar açısından en önemli göç sebebi olduğunu göstermektedir. Göçmenler arasında ikinci en önemli göç sebebi, babalarının Fransa'ya iş amacıyla göç etmesi ve aile birleşimi yoluyla katılımcıların da Fransa'ya yerleşmesidir. Bu gruba girenler %37,9'luk (n=25) bir dilimi oluşturmaktadır. Diğer sebepler arasında, katılımcıların %2,08'i (n=2) iş, %1,04'ü (n=1) ise turist olarak Fransa'ya geldiklerini belirtmiştir. Çalışma grubunun çoğunluğunu kadınların oluşturması, bu sonuçları etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların çoğunun 36-45 yaş grubunda yer alması, bu yaş grubunun sosyal hayatta daha aktif rol oynamasıyla ilişkilendirilebilir.

Mülakatlara katılanların %69,8'i (n=67) evli bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın amacı, aile içi sorunların tespit edilmesi olduğu için, evli bireylerle yapılan mülakatların daha anlamlı sonuçlar vereceği öngörülmüştür. Ancak bekar ve dul bireylerle de görüşülerek, aile içi sorunlar daha geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Eşinden ayrılmış 9 katılımcı, yurt dışındaki göçmenlerin boşanmaya götüren sorunlarının anlaşılması açısından çalışmaya önemli katkılarda bulunmuştur. Evlilik sürelerine bakıldığında, en yüksek katılımın 21-30 yıl arası evli olan bireyler tarafından sağlandığı görülmüştür. Bu sonuç, yaş grubu sonuçlarıyla da uyumlu bir tablo çizmektedir. Katılımcılara yaşamlarını kimlerle sürdürdükleri sorulduğunda, çoğu evli oldukları için eşleriyle birlikte yaşadıklarını belirtmiştir.

Göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunlarda kuşak farkının etkili olduğu varsayımıyla, mülakatlarda katılımcıların kaçınıcı kuşak göçmen oldukları da sorgulanmıştır. Katılımcıların neredeyse yarısı, kendilerini birinci kuşak göçmen olarak tanımlamıştır. Bu grubun çoğunluğu, göç etme sebebi olarak evliliği belirtmiş;

az bir kısmı iş ya da turist olarak gelip, sonrasında evlenerek ülkede kaldığını ifade etmiştir. Katılımcıların eşlerinin hangi kuşaktan olduğu sorulduğunda ise, çoğunluğun ikinci kuşaktan olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, evlilik yoluyla gelenlerin çoğunluğunu kadınların oluşturduğu kanaatini desteklemektedir. Katılımcıların %57,6'sının (n=38) evlilik yoluyla göç ettiklerini belirtmesi de bu bulguyu pekiştirmektedir.

Mülakatlara katılan göçmenlerin eğitim düzeyleri de incelenmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmının lise mezunu olduğu, ayrıca lisans ve lisansüstü eğitim almış bireyler olduğu gibi az sayıda okuma yazma bilmeyen bireylerin de bulunduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar meslek grupları açısından değerlendirildiğinde, %42,7'sinin (n=41) ev hanımı olduğu, diğerlerinin ise esnaf, öğretmen, hemşire, işçi gibi farklı sektörlerde görev yaptığı görülmüştür. Ayrıca, katılımcılar arasında az sayıda emekli bireylerin de yer aldığı tespit edilmiştir.

Mülakatların sosyo-demografik sonuçları incelendiğinde, yurt dışındaki cami ve derneklerde, orta yaş grubu olarak ifade edilen kesimin daha aktif olduğu, özellikle kadınların camilerdeki ders ve sohbetlerden daha fazla faydalandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ev hanımı olması ya da çalışanların bir kısmının saatlik işlerde çalışıyor olmasının bu duruma etki ettiği düşünülmektedir.

Çalışmada farklı kuşaklardan katılımcılar yer alsa da, çoğunluğun birinci ve ikinci kuşaklardan olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışmanın 18 yaş üzeri bireylerle sınırlı tutulmuş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bununla birlikte, bu sonuçlar, özellikle birinci ve ikinci kuşak göçmenler için cami ve derneklerin bir yaşam merkezi haline geldiğini göstermektedir. Eşlerini işe, çocuklarını okula gönderen birçok kadın, cami ve derneklerdeki sosyal aktivitelerden faydalanmaktadır. Bu bağlamda, bu merkezlerin yurt dışındaki göçmenlerin dinî sosyalleşmeleri açısından da önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu mekanlarda daha profesyonel bir şekilde verilecek manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, göçmenlerin sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

3.1.2. Yurt Dışında Yaşayan Göçmenlerin Aile İçi Problemleri

Sosyo-kültürel değişim, kültürleşme, asimilasyon, adaptasyon ve yaşam stresi üzerine yapılan araştırmalar, bu faktörlerin bireylerin aile içi problemleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu süreçler, göçmenlerin yaşı, cinsiyeti ve

sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun, hem kendileriyle hem de çevreleriyle olan ilişkilerini derinlemesine etkilemektedir (Koç, 2016a). Göçmen aileler arasında uyum ve bütünleşme sorunları ise sıkça karşılaşılan zorluklar arasında yer almaktadır (Karataş, 2003).

Çalışmaya katılan göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda, yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içinde en sık karşılaştıkları problemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bu bulgular, geliştirilmiş olan model çalışmasının içeriğinde hangi temaların vurgulanması gerektiğine dair önemli ipuçları sunmuştur.

Tablo 7

Katılımcıların Aile İçi Sorunlarının Dağılımı

Meslek	N	Yüzde
Çocuk	40	41,66
Akraba	32	30,72
Fikir Ayrılıkları	24	23,04
İletişim Sorunları	21	20,16
Kişilik ile İlgili Sorunlar	21	20,16
Göçmen Olma	20	19,20
Ekonomik	11	10,56
Zararlı Alışkanlıklar	3	2,88
Aldatma	3	2,88
Sosyalleşme	2	2,08
Toplam	96	100,0

Elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların %41,66'sı (n=40) aile içindeki en önemli sorunların çocuk kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Bu bulguyu, %30,72 (n=32) oranıyla akraba çevresinden kaynaklanan sorunlar izlemektedir. Katılımcıların %23,04'ü (n=24) fikir ayrılıklarının da önemli bir sorun kaynağı

olduğunu belirtmiştir. İletişim sorunları ve kişilik ile ilgili problemler, katılımcıların %20,16'sı (n=21) tarafından yaşanan sık karşılaşılan sorunlar arasında yer almıştır. Kültürel farklılıklar ise %19,20 (n=20) oranında altıncı sırada yer almaktadır. Ekonomik sorunlar %10,56 (n=11) ile bu sıralamayı takip etmektedir. Zararlı alışkanlıklar ve aldatma, %2,88 (n=6) oranında eşit sıklıkta yaşanan sorunlar olarak listede yer almaktadır. Sosyalleşme ile ilgili sorunlar ise %2,08 (n=2) oranıyla son sıradadır. Katılımcıların %5,20'si (n=5) aile içinde herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. Tezin ilerleyen bölümlerinde elde edilen bu sonuçlar detaylandırılacak ve belirli konu başlıkları ve temalar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Tablo 8

Temalar, Alt Temalar ve Alt Temalara ait Kategoriler

Temalar	Alt Temalar	Kategoriler
Yurt Dışındaki Göçmenlerin Aile İçinde En Sık Karşılaştıkları Sorunlar	Çocuk Kaynaklı Sorunlar	Eş; Çocukların Eğitimi (n=8) Disiplin (n=7) Sorumluluklar (n=6) Bakım (n=2) Çocuk; Evlilik-Boşanma (n=4) Kardeşler Arası Sürtüşme (n=3) Sorumluluklar (n=2) Dinî Hayat (n=2) Disiplin (n=2) Sosyal Medya (n=2) Kuşak Çatışması (n=2)
	Akraba Kaynaklı Sorunlar	Akraba İlişkileri (n=9) Gelenekler (n=7)

	Müdahale (n=7)
	Ayrımcılık (n=)
	Kıyas (n=)
	Maddi Sebepler (n=)
	Birlikte Yaşam (n=2)
Fikir Ayrılıkları	Genel Problemler
	Göçmen Olmaktan Kaynaklı Problemler
	Dinî Hassasiyetler (n=6)
	Bakış Açısı (n=9)
	Kadın-Erkek Hakları (n=3)
İletişim Sorunları	Sözlü;
	Zaman Ayırmama (n=6)
	Dışarıda Zaman Geçirme (n=5)
	Anlaşamama/ Geçimsizlik (n=4)
	Dil (n=4)
	Sözsüz;
	Şiddet (n=2)
Kişilik ile İlgili Sorunlar	Mizaç Farklılığı (n=11)
	Güven (n=6)
	Kıskançlık (n=4)
Göçmen Olma	Kültür Farkı (n=12)
	Aidiyet Duygusu (n=8)
Ekonomik	Maddi Sıkıntılar (n=6)

	Harcamalar (n=3)
	Ailelere Maddi Yardım (n=2)
Zararlı Alışkanlıklar	Alkol Bağımlılığı (n=2)
	Kumar (n=1)
Aldatma	Aldatma (n=3)
Sosyalleşme	Yalnızlık (n=2)

Nişancı vd. (2022), çalışmalarında TAYA 2016 verilerine göre Türkiye'de boşanmanın en yaygın nedenleri sorumsuz ve ilgisiz davranma (%51), ekonomik sıkıntılar (%30) ve aile büyüklerine saygısızlık (%24) olarak sıralandığını ifade etmektedirler. Güncel TÜİK 2021 verileri de benzer sonuçlar göstermektedir. Erkeklerde boşanmanın en önemli nedeni eşlerin sorumsuz davranması (%41,2), kadınlarda ise bu oran (%24,2) daha düşüktür. Erkekler için diğer boşanma nedenleri aile büyüklerinin müdahalesi ve ekonomik sorunlar, kadınlar için ise aldatma ve kötü muamele olarak sıralanmıştır.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içi sorunlarının tespit edilmesi ve manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin çözüm önerisi olarak uygulanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, çalışmacı göçmen halka din görevlisi olarak hizmet verdiği 7 yıllık sürede çeşitli gözlemler yapma ve göçmenlere bireysel destekte bulunma fırsatı bulmuştur. Bu da yapılan mülakatlardan elde edilen verilerin analizine katkı sağlamıştır.

Çalışmanın saha çalışması aşamasında, katılımcılara 10'u demografik bilgilerle ilgili olmak üzere toplam 16 soru yöneltilmiştir. Bu sorular aracılığıyla yaş, cinsiyet, meslek gibi faktörlere dair bilgiler toplanmış ve önceki bölümlerde sunulmuştur. Mülakatların diğer bölümlerinde ise göçmenlerin aile içindeki sorunları, bu sorunların kaynakları, çocuk ve akraba kaynaklı sorunlar, göçmen olmanın aile hayatlarına etkisi, yaşanan sorunlarda maneviyatın rolü, profesyonel destek alıp almadıkları ve manevî danışmanlık hakkındaki görüşleri ve deneyimleri sorulmuştur. Katılımcılardan elde edilen cevaplar, öncelikle kodlanmış ve daha sonra kategorilere

ayrılmış; bu süreçte ana temalar belirlenmiştir. Çalışmada, bir katılımcının cevabı bazen birden fazla başlık altında değerlendirilebilmektedir ve mülakatlardan elde edilen sonuçlar bu bağlamda ele alınmıştır.

Katılımcılara aile içindeki en yaygın sorunlar sorulduğunda, çocuk kaynaklı problemler öne çıkmaktadır. Katılımcıların %69,8'i (n=67) evli bireylerden oluşmakta, %9,4'ü (n=9) boşanmış ve %5,2'si (n=5) eşini kaybetmiş dul bireylerden oluşmaktadır. Bu veriler doğrultusunda, katılımcıların %84,4'ü (n=81) halen evli olan veya geçmişte evlilik tecrübesi yaşamış bireylerden oluşmaktadır. Çocuklardan kaynaklanan sorunlar ise kendi içlerinde çeşitli kategorilere ayrılmıştır.

3.1.2.1. Çocuk Kaynaklı Sorunlar

Bu bölümde, eşler arasındaki çocuk kaynaklı sorunlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada, çocuklardan kaynaklanan sorunlar iki ana kategoriye ayrılmıştır: Eş ile yaşanan sorunlar ve çocuklarla yaşanan sorunlar. Bu ana kategoriler, daha sonra kendi içlerinde çeşitli alt başlıklara bölünmüştür.

Eş ile yaşanan sorunlar, çocukların eğitimi, disiplini, sorumluluklar ve bakım gibi alt başlıklar altında incelenmiştir. Çocuklarla yaşanan sorunlar ise şu başlıklar altında detaylandırılmıştır: evlilik-boşanma, kardeşler arası sürtüşme, sorumluluklar, dinî hayat, disiplin ve sosyal medya. Bu yapılandırma, çocuk kaynaklı sorunların kapsamını ve detaylarını daha iyi anlamak için sistematik bir yaklaşım sunmaktadır.

3.1.2.1.1. Eş ile Yaşanan Sorunlar

Erkek ve kadının yaşam boyu mutluluğu hedefleyerek başladıkları evlilik müessesesi, her zaman hayal edilen güzellikte ilerlemeyebilir. Evlilik, bireylere çeşitli sorumluluklar yükler ve iki farklı kişinin aynı çatı altında bir araya gelmesi, kültürel farklılıklar ve fikir ayrılıklarını beraberinde getirir. Bu unsurlar, evliliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini olumsuz yönde etkileyebilir. Yıllar içinde eşiyile değişen sorunları olduğunu belirten K15, yaşadıkları süreci *“Yıllar içinde sorunlarımız çok değişti. İlk yıllar sen-ben, senin ailen-benim ailem gibi konular aramızda sorun oldu daha sonra çocuklar sebebiyle tartışmalarımız oldu. Son yıllarda bakıyorum da artık savaşımayı bırakmışız çocuklar konusunda daha ziyade iş birliği halindeyiz”* sözleriyle ifade etmektedir.

Evliliğin ilk yılları, bireylerin kendilerini yeniden keşfettikleri ve başka bir birey ile birlikte yaşamayı öğrenme sürecini kapsamaktadır. Aile içi ilişkilerin henüz tam anlamıyla oluşmadığı bu dönemde, ailenin yeni bir üyesi olan çocuğun eklenmesi,

yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çocuklarının doğdukları dönemde eşiyle pek çok konuda sorun yaşadıklarını belirten K82, süreci şöyle özetlemiştir: *“Eskiden, çocuklar küçükken yemeleri, içmeleri, uykuları, hastalıkları ne varsa tartışırdık. Şimdi pek tartışmıyoruz. Tartışırsak da genellikle çocukların disiplini ile ilgili oluyor.”*

Yapılan araştırmalar evliliklerde eş desteğinin evlilik doyumunu olumlu anlamda etkilediğini ortaya koymaktadır (Kabasakal ve Soylu, 2016). Alanyazın incelendiğinde evlilikte eş desteğinin psikolojik iyi oluşa (Arıdağ vd., 2019), aile huzuruna (Aktaş vd., 2023), evliliğin kalitesine (Dinçer, 2022), evlilik doyumuna (Karadağ, 2015) ve problem çözme becerilerinin edinilmesine (Altuntaş ve Durmuş, 2018) olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca sağlıklı bir evlilikte bireylerin daha yüksek yaşam doyumlarına sahip oldukları da tespit edilen bulgular arasındadır (Çağ ve Yıldırım, 2013).

3.1.2.1.1.1. Çocukların Eğitimi

Aile içindeki eşler arası sorunların başında, çocukların eğitimine dair yaşanan problemler yer almaktadır. Bu problemler, çocukların okula ulaştırılması ve okul ödevlerine destek sağlanması gibi çeşitli durumları içermektedir. Çocuklarının eğitimi konusunda eşiyle farklı tutumlara sahip olduklarını belirten erkek katılımcılardan K45, düşüncelerini *“Çocuk eğitimi hakkında çatıştığımız oluyor. Ben eğitim hayatımda yeterince destek alamadığım için çocuklarıma destek olmaya çalışıyorum. O sebeple de çocuklara daha çok yükleniyorum. Ben okul derslerinde daha dikkatliyim eşim de dinî eğitimi yönünden daha dikkatli.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Yurt dışında yaşayan göçmenler için çocukların eğitimi ve ödevleri hususunda eşlerin Fransızca'ya ve Fransa'daki eğitim sistemine hakimiyeti önem arz etmektedir. Eşlerden birinin dil bilmiyor olmasına örnek olarak K62, dile hâkim olmadığı için kendisini yetersiz hissettiğini *“Çocuklarla okul eğitimlerine destek olmak hususunda Fransızcam eksik kaldığı için sorun yaşayabiliyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir. Bazen de eşlerden birinin çocukların okul başarılarıyla yeterince ilgilenmemesi eşler arasında sorunların oluşmasına sebep olmaktadır. Katılımcılardan K15, *“Ben daha kuralcı o daha esnekti. Çocukların okulları konusunda o konuya daha hakimdi. İlgilenmediği zamanlar aramızda sorun oldu. Daha fazlasını yapabilecekken yapmaması eleştirdiğim bir konu oldu.”* diyerek eşiyle yaşadıkları sorunu ifade etmektedir.

Eşlerin kendi yetiştirilme tarzlarından gelen katı düşüncelerin eşlerin çocukların eğitimlerine dair fikir ayrılıklarına düşmelerine sebep oldukları

görülmektedir. Katılımcılardan K94, eşinin kendi hayatındaki bir eksiği çocuklarına yansıtmasından yakınarak *“Kız ve erkek çocukların eğitimi konusunda sorun yaşıyoruz. Ona göre kıza aşırı dikkat edilip erkek serbest bırakılmalı. Eşim evin büyük çocuğu ve kız kardeşiyle yapamadığı sulhu benim çocuklarımla üzerinde uyguluyor. Kendisi vakti zamanında kendisini savunamadığı için oğlumu kız kardeşine karşı sürekli savunma iç güdüsüyle yaşıyor.”* sözleriyle eşini eleştirmektedir.

Çocukların eğitimi sebebiyle eşler arasında sorunlar çıkıyor olsa da bazı evliliklerde eşler arasında sulh sağlandığı ve eşlerin birbirleriyle ortak kararlar alabildikleri görülmektedir. Erkek katılımcılardan K30, çocukların eğitimi konusunda eşiyile ortak kararlar aldıklarını bu sebeple sorun yaşamadıklarını *“Çocuklarımla eğitiminde onlara hep destek olmaya çalıştım. Seçimlerine de hep saygı duydum. Hanımımınla genelde kararları birlikte alırız. O sebeple sorun yaşamadık. Dinî eğitimlerine de hep özen gösterdik. Gerek burada gerek Türkiye’de her fırsatı değerlendirdik. Güzel yerlerde güzel eğitimler aldılar.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Aile kurumunda bireylerin mutluluk ve huzur ortamının sağlanması, aynı zamanda bu ortamın sürdürülebilirliği için aile üyelerinin belirli sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Dai ve Wang (2015) aile işlevselliğini, aileye özgü özellikler ve aile içindeki bireylerin gerçekleştirmesi beklenen yükümlülükler olarak tanımlamışlardır. Matejevic ve Jovanovic (2011), ailenin işlevlerini biyolojik, psikososyal ve ekonomik olmak üzere üç ana başlıkta toplamışlardır. Yazıcıoğlu (2015) ise ailenin işlevlerini; ekonomik ihtiyaçların karşılanması, sosyal statü sağlanması, çocukların eğitimi, dinî eğitim verilmesi, serbest zaman etkinliklerinin düzenlenmesi, karşılıklı sevgi ortamının oluşturulması ve koruyucu aile ortamının sağlanması gibi alt başlıklara ayırarak detaylandırmıştır.

3.1.2.1.1.2. Disiplin

Yurt dışında yaşayan vatandaşların çocuk kaynaklı yaşadıkları bir diğer sorun disiplin konusudur. Yapılan mülakatlarda aile içinde ebeveynlerden birinin daha otoriter diğerinin daha esnek olması sebebiyle bazen sorunlar yaşanabildiğini görülmektedir. Katılımcılardan K64, disiplin konusunda eşinin daha esnek olması sebebiyle çocuklara kendisinin müdahale etmesi gerektiğini bu durumun da çocuklarla arasında çatışmaya sebep olduğunu *“Çocukların disiplini hususunda eşim daha esnek ben daha disiplinliyim. Ben onu sıkıştırmadıkça o gevşek davranmaya devam ediyor. Mesela oğlum okuldan gelince saatlerce oyun oynayabiliyor eşime kalsa hiç ses etmez. Ben müdahale edince oğlumla ben*

çatışma yaşamış oluyorum.” sözleriyle ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı K93, ise eşinin kızlarına aşırı müdahale etmesinden rahatsızlık duyduğunu şöyle ifade etmektedir: “Disiplinleri konusunda sorun yaşıyoruz. O disiplinli ben daha yumuşak karakterliyim. Bebeklik dönemlerinde ilaç vermem bile sorun teşkil ederdi. Şimdi de gençlik çağındalar. Eşim her yaptıklarını bilmek istiyor. Çocuklarımız kız çocuğu artık her şeylerini babalarıyla paylaşmak istemiyorlar.”

Çocukların disiplin edilmesi hususunda eşlerden birinin geri durması ailelerde sorun yaşanmasına sebep olmaktadır. Ebeveynlerden biri çocuklarıyla kötü olmak istemediğinde bu sorumluluğu eşine bırakmakta bu sefer de eşiyile sorunlar yaşamaktadır. Katılımcılardan K76, eşinin çocukların disiplini hususunda hem sorumluluk almamasını hem de yersiz müdahalelerde bulunmasını *“Çocukların eğitimi ile alakalı sorunlarımız oluyor. Ben daha otoriter oluyorum o daha esnek. Çocuklar kavga ederken bile sesini çıkarmaz. O böyle yapınca bu sefer yük hep bende kalıyor. Ben çocuk hata ettiğinde kızarken gelip beni zora sokacak müdahaleler yapabiliyor.”* sözleriyle ifade etmektedir. Benzer bir hususta sorun yaşadığını ifade eden K49, *“Çocukların disiplini ile ilgili sorunlar yaşarız. Bir hususta çocuklar uyarılacaksa o benim yapmamı istiyor. Bu sebeple tartışabiliyoruz.”* ifadelerini kullanmaktadır.

Çocukların teknolojik aletlerle meşgul olmaları hususunda eşler farklı fikirlerde olmakta ve bu sebeple eşler arasında anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Erkek bir katılımcı olan K89, çocuklarının teknoloji ile meşguliyetleri konusunda eşiyile sorunlar yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir: *“Çocukların televizyon ya da telefonla meşguliyetleri hususunda eşimle sorun yaşıyoruz. Ben teknoloji ve oyunlara daha düşkünüm. Eşim daha mesafeli. Eve televizyonu zorla aldım, o istemiyordu. O derslerine ağırlık vermelerini istiyor, ben daha toleranslıyım, biraz daha oynasınlar diyebiliyorum. İkimizin bu konudaki fikirleri farklı. Ama orta bir yolda buluşmaya çalışıyoruz.”*

3.1.2.1.1.3. Sorumluluklar

Eşler arasında çocuklarla ilgili yaşanan sorunlardan biri, aile içindeki sorumlulukların paylaşımıdır. Çocukların yaşamı, eğitimi, terbiyesi veya evdeki rutinlerin düzenlenmesi konusundaki sorumlulukların alınması veya alınmaması, eşler arasında çatışmalara yol açabilmektedir. Evliliğin ve günlük yaşamın yükü bazen eşler arasında ortak olarak paylaşılabilirken, diğer durumlarda bir eşin diğerinden daha fazla sorumluluk taşıması söz konusu olabilmektedir. Bu durumun başlarda kendisi için sıkıntı olmadığını ama zaman geçtikçe ve sorumluluklar arttıkça zorlandığını belirten K13, durumunu *“Aile içi sorumlulukların (ders, telefon, temizlik) hep bende olması eşimle tartışma sebebiziz olabiliyor. Eşimin dilinin olmaması bunda en büyük etkendi. Devlet işleri de hep bendeydi.*

Çözdüğü dil çalıştığı alanda geçerli olan dildi. Bizim ihtiyaçlarımızı karşılamıyordu. Evliliğin ilk yıllarında insan bunu anlamıyor. Fakat zaman geçtikçe sorumlulukların altında ezilip kalıyoruz. Bazen tv kanalı seçimi bile aramızda sorun oluyordu. Çocukların yatma saatleri hususunda da eşimle tartışırız. O erken yatırmama karıştırdı. Sabah uyandırmanın zorluğunu görmediği için bilmiyordu tabi. Çocukların okul ödevleri konusunda da gevşek davranır ben daha sıkıyım. Ben kızlara bağırduğumda eşim çocuğa anneni niye bağırıyorsun demek yerine bana neden bağırıyorsun derdi.” sözleriyle ifade etmektedir.

Eşinin karakter olarak kendisinden daha rahat olması ve evdeki sorumlulukların adil dağılmaması sebebiyle sorun yaşadıklarını söyleyen K5, ise yaşadığı bu durumdan rahatsızlığını *“En büyük sorunumuz onun sorumsuz olması. Çocukların babası olmaktan ziyade kardeşleri gibi davranıyor. Eşimin çocukların sorumluluklarını almasını istiyorum. En çok bu sebeple sorun yaşıyoruz.”* diyerek ifade etmektedir. Günlük rutinlere yetişmekte zorlandığını belirten K65, bu durumunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Burada eşimle en çok çocukların günlük rutinlerine yetişme hususunda sorun yaşıyorum. Bir de eşim insanlara hayır demekte zorlanan birisi. Bu özelliği yüzünden ben olumsuz etkileniyorum. Bu sebeple kendimi değersiz hissettiğim zamanlar oluyor.”* Eşlerin çocuklarının sorumluluklarını ortak bir şekilde alarak evlilik hayatında bir denge oluşturması karşılıklı ilişkilerini de olumlu etkilemektedir. Bu dengeler bozulduğunda ise çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Taylan (2016), Türkiye’deki aile içi sorunları tespit etmek için 367 üniversite öğrencisiyle yaptığı bir çalışmada genç katılımcılara *“Evliliğinizde kendi ailenizden farklı olmasını istediğiniz en önemli konu nedir?”* diye sormuş ve gelen cevapların %22,4’ü aile içinde eşit görev ve rol paylaşımı istediklerini söylemişlerdir.

Eşler arasında çocukların alması gereken sorumluluklar noktasında da fikir ayrılıkları oluşup çatışma yaşanmasına sebep olabilmektedir. Kendisi annesiz büyüdüğü için çocukların üzerine her zaman titrediğini belirten K26, eşinin ise çocukların yeri geldiğinde sorumluluk almaları gerektiğini düşündüğünü bu sebeple de tartışabildiklerini *“Eskiden eşimle çocuklar sebebiyle çok tartışırdık. Ben annemi çok erken yaşta kaybettim. Bu sebeple çocuklarım benim dünyamdı. Çocuklarımla bir tartışmam olmadı. O hayatı öğrensınler isterdi. Ben de hep arkalarında olmak isterdim. Hep destek olmaya çalıştım. Liseye kadar okula ben götürdüm, yorulsunlar istemedim. Eşimin kardeşlerine abilik yapmakta aşırıya gitmesi ve bunda ısrarcı olması bazen sorun oldu.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Çocuklarla ilgili konularda K57, örneğinde olduğu gibi bazı eşler çatışma yaşadığını söylerken *“Benim hayır dediğim bir şeye eşimin evet demesi bir çatışma sebebi oluyor.”* K90, örneğinde olduğu gibi bazı eşler de *“Çocuklarla ilgi pek sorun yaşamayız. Kararları*

genellikle ikimiz ortak alırız. Farklı düşündüğümüz zamanlarda da orta yolu bulmaya çalışırız.” geçen zaman içinde bir denge kurabildiklerini ifade etmektedirler.

Çocuk gelişimi ve eğitimi, hem pedagojik hem de psikolojik yaklaşımlar tarafından erken yaşlardan itibaren desteklenmesi gereken bir süreç olarak kabul edilmektedir. Aile işlevselliği kapsamında, çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması gibi sorumluluklar önemli bir yer tutmaktadır (Yazıcıoğlu, 2015). Ancak bu sorumlulukların yerine getirilmesinde eşler arasında bazen anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Yurt dışında yaşayan göçmenler, kök ailelerinden uzakta oldukları için var olan yalnızlıkla beraber bu sorumluluklar daha da ağırlaşabilmektedir. Özellikle İkinci kuşak göçmenlerin aileleriyle aynı şehirde yaşıyor olmaları, bazı sorumlulukları artırsa da, çocukların ihtiyaçlarında aile desteğinin bulunması, göçmenler için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

3.1.2.1.1.4. Bakım

Evlilik hayatında eşler arasında çatışmalara yol açan konulardan biri, çocukların bakımının ve eğitimine dair sorumlulukların paylaşımıdır. Özellikle çiftler her ikisi de çalışıyorsa, çocukların bakım ve eğitim rutinlerini yönetmek, ebeveynler üzerinde önemli bir yük oluşturabilir. Bu konuda bazı aileler dengeyi sağlayabilirken, diğerleri bu sorumlulukları, genellikle eşlerden birinin fedakarlığı ile yürütmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca, bireylerin karakter özellikleri ve yetiştirilme tarzları da, sorumluluk alıp almamalarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Eşyle çocuk bakımı konusunda yaşadığı sorunu eşini olduğu gibi kabullenerek çözebildiğini belirten K42, durumunu “*Mesela benim eşim çocuk bakımında pek destek olmaz. Karakteri buna hiç müsait değil. Eşimin karakterini bildiğim için genelde ona göre hareket ederim. Bunu kabullenince sorun yaşamıyoruz. Kabullendim ve rahatladım. Onu baskılayarak çözemeyeceğimi biliyorum.*” sözleriyle ifade etmektedir.

Eşinin evlilik boyunca eş sorumluluğunu da baba sorumluluğunu da taşımadığını söyleyen katılımcı eski eşinin temel sorumluluklarını dahi yerine getirmediğini söyleyen K3, yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir: “*Eve para harcamak istemezdi, çocukları da sahiplenmezdi. Sadaka gibi para bırakır çocuklarla zıkkımlanın derdi.*”

İşinin yoğunluğu sebebiyle çocuklarının bakımıyla ilgilenemediğini söyleyen erkek katılımcılardan K18, “*Yoğun çalıştığım için çocukların okula götürülüp getirilmesi, ödevleri ve diğer ihtiyaçları hep eşimin üzerinde. Eşim çocuklara karşı daha disiplinli olmasını istediğim için bu konuda ona ve çocuklara karşı zaman zaman sert davranabiliyorum. Çocukların Türkçe’yi*

unutmalarını istemiyoruz mesela. Ama bu konuda onlara yeterince zaman ayıramadığımı düşünüyorum” diyerek düşüncelerini söylemektedir. Bir başka erkek katılımcı olan K17, de *“Ben buraya babam işçi olarak geldiği için çocukken geldim. Eşim ise benimle evlenerek geldi. Burada erkek genelde Pazar günleri hariç işte çalıştıkları için çocukların tüm sorumluluğu annelerine kalıyor. Çocukları büyütülen eşimle bundan dolayı çok sorunlar yaşadık. Şimdi düşünüyorum da keşke daha fazla ilgilenebilseymişim diyorum ama geçti.”* sözleriyle yaşadığı süreci ifade etmektedir.

Erkeğin babalık rolünü üstlenmesinde toplumsal ve ailesel etkiler oldukça etkili olmaktadır. Her ne kadar erkek çocuk için rol model babası olsa da kimliğin inşası ve babalık algısı ile ilgili zihinsel kalıplarının şekillenmesinde annesinin de rolü büyüktür (Tepe ve Demir, 2019). Çalgı’nın (2020) babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alması bağlamında yaptığı çalışmasında babaların 0-8 yaş aralığındaki çocuklarının bakımında en çok oyun oynamak ve birlikte gezmek görevini üstlendiklerini belirtmektedir. Aynı çalışmada babanın ev işlerinde sorumluluk almasının annenin çocuklara yönelik ihmal ve duygusal şiddet oranlarını azalttığını tespit edilmiştir.

Evlilik doyumu, bireylerin evliliklerini sürdürürken elde ettikleri tatmini ifade eden bir süreç olup, sağlıklı ve başarılı evlilikler için bu doyumun sağlanması büyük önem taşımaktadır. Literatürde, eş desteğinin evlilik doyumunu olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Çağ ve Yıldırım, 2013; Eken, 2005). Evlilik, yakın bir ilişki biçimi olarak, birlikte yaşamaktan kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Sorunların kaynağı ne olursa olsun, eşlerin problem çözme becerilerine sahip olmaları durumunda, ilişkinin bu sorunlardan olumsuz etkilenmediği görülmüştür (Güven ve Sevim, 2007). Eşler üzerine yapılan araştırmalarda, algılanan eş desteği, ev içi sorumluluk paylaşımı ve evlilikte problem çözme arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmış; problem çözmenin ise evlilik doyumunun en önemli yordayıcılarından biri olduğu tespit edilmiştir (Hasta, 1996; Güven ve Sevim, 2007; Akgün ve Uluocak, 2010; Çağ ve Yıldırım, 2013; Altuntaş ve Durmuş, 2017). Ayrıca, eşler arası yardımlaşmanın iletişimin kalitesini ve evlilik mutluluğunu artırdığı da araştırma bulguları arasında yer almaktadır (Altuntaş ve Durmuş, 2017). Çocuk sahibi olmanın evlilik doyumunu açısından negatif (Twenge vd., 2003; Bilici, 2009), çocuk sayısının ise evlilik uyumu açısından pozitif bir yordayıcı olduğu bulgulanmıştır (Bayraktaroğlu ve Çakıcı, 2013). Yurt dışında yaşayan aileler ile yapılan mülakatlar, eşler arasında en sık yaşanan problemlerin

çocuk kaynaklı olduğunu ortaya koymuş, bu durum da bahsedilen bulguları destekler niteliktedir.

Göçmen ailelerle gerçekleştirilen mülakatlar, yurt dışında yaşayan ailelerde en sık karşılaşılan sorunların çocuklarla ilgili olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olma, aileler için hem büyük bir mutluluk kaynağı hem de aile içindeki bireyler için yeni sorumluluklar getiren zorlu bir süreçtir. Bazı çalışmalar, çocuk sahibi olmanın evlilik doyumu ile negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Twenge vd., 2003; Bilici, 2009). Ancak, çocuk sayısının artması ile evlilik uyumunun pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Bayraktaroğlu ve Çakıcı, 2013). Ailenin işlevselliği bağlamında yapılan araştırmalar, aile içindeki bireylerin, özellikle de eşlerin, gerekli sorumlulukları yerine getirmelerinin sağlıklı bir aile yaşamı için önemli olduğunu vurgulamaktadır (Dai ve Wang, 2015; Matejevic ve Jovanovic, 2015; Yazıcıoğlu, 2015). Teyfurov (2014), erkeğin en büyük sorumluluğunun nafaka temini olduğunu ifade ederken, Cüceloğlu (2005) ve Canan (1988), çocuğa sağlıklı bir manevî yaşam sağlamanın ebeveyn görevleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Özellikle çocukların bakımı, eğitimi ve disiplini gibi konularda eşler arasında fikir ayrılıkları yaşanmakta, bu da aile içi çatışmalara neden olabilmektedir (Çağrı, 2020; Günay ve Erdem, 2021)

Taylan (2016), ailedeki rol dağılımına dikkat çekerken, Tepe ve Demir (2019), babalık rolü konusunda erkeklerin zaman zaman zorlandıklarını ve bu rolü kabullenme süreçlerinde kendi anne babalarının ve kişisel algılarının etkili olduğunu vurgulamaktadır. Çalgı'nın (2020) çalışması da bu görüşü desteklemekte ve erkeklerin bir kısmının babalık rolünü yalnızca oyun oynamak ve gezmekle sınırlı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada, çocuklarıyla ilgilenerek eşine destek veren babaların olduğu ailelerde, annelerin çocukları ihmal etme ve duygusal şiddet uygulama oranlarının azaldığı görülmüştür. Eş desteği, evlilik doyumu ve aile huzurunu artıran bir faktör olarak tanımlanmakta, özellikle aile içi problemlerin çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Güven ve Sevim, 2007; Hasta, 1996; Akgün ve Uluocak, 2010; Çağ ve Yıldırım, 2013; Altuntaş ve Durmuş, 2017). Ancak, eşlerden birinin ebeveynlik sorumluluklarını uygun bir şekilde yerine getirirken, diğerrinin ya hiç sorumluluk almaması ya da aldığı sorumlulukları yerine getirmemesi, aile içinde çocuk kaynaklı sorunların artmasına neden olmaktadır

Disiplin konusunda eşler arasında esneklik farklılıkları, aile içinde çatışmaları tetikleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Güvenli bir öğrenme ortamı ve sağlıklı bir iletişim için insan ilişkilerinde sınırların belirlenmesi gerekmektedir. Anne babaların en önemli görevlerinden biri, çocuklara sınırlar hakkında bilgi vererek, öz denetim mekanizmalarının gelişmesine yardımcı olmaktır (Köçer ve Çınar, 2021). Disiplin eğitimi, çocuğa saygı değeri bağlamında verilmesi gereken bir eğitim olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar bu sorunlar pek çok ailede gözlemlense de, az sayıdaki aile bu konuda denge kurabildiğini ve sorun yaşamadığını ifade etmektedir. Eşlerin, aile içindeki sorumluluk bilincine sahip olmaları konusunda teşvik edilmeye ihtiyaç duydukları düşünülmektedir. Matejevic ve Jovanovic (2015), ailenin işlevselliği bağlamında gerçekleştirdikleri çalışmalarında, dengeyi iyi kurabilen ailelerde aile içi yakınlık ve beraberliğin daha yüksek olduğunu ve ergenlerin gelişimine olumlu katkılar sağladığını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, özellikle dinî söylemlerle pekiştirilen toplumsal cinsiyet rolleri hususunda toplumsal farkındalık yaratmada bir katkı sağlayıp sağlamayacağı üzerine düşünülmelidir. Canel (2007), ailede problem çözme ve evlilik doyumu üzerine yaptığı grup çalışmasında, ailelerin bu bağlamda desteklenmesinin evlilik doyumu ve problem çözme becerilerine olumlu katkı sağladığını ortaya koymuştur.

3.1.2.1.2. Çocuklarla Yaşanan Sorunlar

Evlilik hayatında yaşanan sorunların genellikle eşler, çocuklar ve akraba çevresiyle ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle çocukların doğumuyla birlikte, onların bakımı, eğitimi ve disiplini konusunda eşler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmakta, çocukların büyümesiyle birlikte bu çatışmalar ebeveynler ve çocuklar arasında da kendini göstermektedir. Söz konusu çatışmalar, zaman zaman eve giriş-çıkış saatleri, televizyon ve telefon kullanımı gibi konulara ya da çocukların sosyal yaşamlarına ilişkin hususlara dayanmaktadır. Anne-babanın çocuklarına yönelik tutumları, aralarındaki ilişkiyi de derinlemesine etkilemektedir. Kaya (1997: 197), çocuğun gelişimi üzerinde etkili olan anne-baba tutumlarını dört başlık altında ele almakta ve bu kategorilere başka tutumların da eklenebileceğini belirtmektedir. Bu tutumlar, “demokratik, otoriter, aşırı koruyucu ve ilgisiz” olarak sınıflandırılmıştır. Aynı çalışmada, çocuklar için en uygun tutumun ne tamamen serbest bırakıcı ne de sert ve baskıcı olan, bu tutumların dengeli bir karışımını içeren tatlı-sert bir yaklaşım olduğu

önerilmektedir. Zira tutarlı ve dengeli sevgi ile ilgi, çocuğun kendine olan güvenini ve benlik saygısını artırmaktadır.

3.1.2.1.2.1. Evlilik ve Boşanma

Çalışmaya katkıda bulunan katılımcılar ile yapılan mülakatlarda çocuklarıyla en sık yaşadıkları sorunlar arasında ilk sırada evlilik ve boşanmalarıyla ilgili hususlar yer almaktadır. Erkek katılımcılardan K30'un *"Bazen çocuklarla ilgili, onların evlilik seçimleriyle ilgili sorunlar yaşıyoruz."* sözleriyle ifade ettiği gibi bu sorunlar bazen evlilik öncesi dönemdeki tercihler sebebiyle olurken bazen de katılımcılardan K56'nın söylediği gibi *"Çocuklarımın cahilliklerinden dolayı sorunlarım var. Kızım da boşanma sürecinde bu sebeple zorlandığımız oldu."* çocukların eve giriş çıkış saati ya da evliliğini yürütemeyen çocukların boşanmaları sebebiyle olabilmektedir. Boşanma konusu hassas bir konu olduğu için ebeveyn ve çocuklar için bu süreci sağlıklı bir şekilde yürütebilmek ayrı bir hassasiyet gerektirmektedir. Erkek katılımcılardan K22, eşinden ayrılan çocuğu için duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmektedir: *"Aile içinde genelde çocuklar ile ilgili sorunlar yaşıyoruz. Bir çocuğum eşinden ayrıldı. O beni çok üzüyor."*

3.1.2.1.2.2. Kardeşler Arası Sürtüşme

Aile içinde yaşanan sorunlar ailelere göre farklılık arz ediyor olsa da kardeşler arasında yaşanan sürtüşmeler bazen ebeveynlerin bazen de ebeveyn ile çocuklar arasında sorunlara sebep olmaktadır. İkinci kez evlendiğini, ikisinin de ilk evliliklerinden çocukları olduğunu ve çocuklar anlaşımadıkları için eşiyile ayrılmak zorunda kaldıklarını belirten K61, *"İki defa evlenip ayrıldım. İlk evliliğimde mizaç ve karakter farklılıklarımız vardı. İkinci evliliğimde haklılık ve eğitim ile ilgili sorunlar yaşadık. İkimizin de çocukları vardı ve çocuklar arası sürtüşmeler yaşandı. Eşimle bu konuda orta yolu bulamadık maalesef. Çocuklarımın daha fazla mağdur olmasını istemedim. Ayrıldık. Eğer bu sorunu aşabilseydik eşimle başka sorunumuz yoktu bu evlilik devam edebilirdi."* sözleriyle yaşadığı süreci anlatmaktadır.

Bazen de sorunlar doğrudan kardeşler arasında yaşanmaktadır. Erkek katılımcılardan K89, kardeşleri ile sorun yaşadığını belirterek aralarında zaman zaman küslük meydana geldiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan K40, günlük rutin içinde kardeşleri ile arasında ufak tefek sözlü ya da fiziksel sürtüşmeler yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir: *"Anne babamla genelde Türkiye'ye gidince aile ziyaretleri ve abimin eve geç gelmesiyle ilgili sorun olur. Kardeşlerimle de günlük hususlarda tartışmalarımız olur."*

3.1.2.1.2.3. Sorumluluklar

Yapılan mülakatlarda evdeki görev dağılımında ya da görevlerin yerine getirilmesinde ortaya çıkan eksikliklerin ebeveynler ile çocuklar arasında çatışmalara sebep olduğu görülmektedir. Katılımcılardan K87, sorumluluklar konusunda ailesiyle çatışma yaşadığını *“Anne babamla evdeki sorumluluklar açısından sorun yaşıyabiliyoruz. Anneme göre evde daha fazla iş yapmam gerekiyor.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Bazı ailelerde çocukların sorumluluk almaması ebeveynler için sorun olurken bazı ailelerde ise çocukların fazla sorumluluk almaları sorun teşkil etmektedir. Sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinde ebeveyn çocuğun hem araçsal hem de duygusal ihtiyaçlarını karşılar. Bazen tam tersi bir durum yaşanabilir. Psikolojide “ebeveynleşmiş çocuk” olarak zikredilen bu durum ebeveyn ile çocuk arasındaki rol değişimini ifade etmektedir (Haxhe, 2016). Yurt dışındaki göçmen çocukları okula gidip dili öğrendikleri anda ailenin dış işleriyle ilgili en önemli sorumlusu olmaktadır. Bu durum onlara farklı yeterlilikler kazandırsa da bazen erken yaşta birtakım sorumluluklar almak zorunda kaldıkları için zorlandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcılardan K73 yaşadıklarını *“Ailemin Fransızca bilmemesi çocukken beni olumsuz etkiliyordu. Okul derslerime destek olamıyorlardı. Bu yüzden kendi sorunlarını kendi çözebilen çocuklar olarak yetiştik. Üzerimizde hep sorumluluk vardı.”* diyerek anlatmaktadır.

Aile içindeki görev dağılımında çocuklar arasında dengeye dikkat etmek aile fertleri açısından önem arz etmektedir. Ebeveynler bazen farketmeden büyük olan çocuğa ya da daha girişken olan çocuğa daha fazla sorumluluk yüklemekte bu durum zamanla hem çocuğa ağır gelmekte hem de diğer çocukların sorumluluk almaktan kaçınmasına sebep olmaktadır. Mülakatlara katılan K71, kendi ailesinde yaşadığı bu durumu *“Evdeki herkesin resmi işlemlerini ben yapıyordum. Diğer kardeşlerim nasıl olsa yapan bir ablam var diyerek büyüdüler. Ben evin üçüncü ebeveyni olmuştum. İlk zamanlar rahatsız etmiyordu ama giderek yük artınca zorlandığım oldu. Bana ait zamanım kalmıyordu. Babam Fransızca biliyordu ama çok çalışıyordu o yüzden diğerlerinin sorumluluğu bana kalıyordu. Arkamdan gelen kardeşlerim de bu sebeple sorumluluk almadan büyüdüler, onların da gelişimine zarar vermiş bu durum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Modern yaşamda, pek çok aile hayatın hızına ayak uydurmakta zorluk çekmekte ve bu nedenle zaman, onlar için en değerli sermaye haline gelmektedir. Günümüzde yaşanan dönem, sıklıkla “hız çağı” olarak nitelendirilmekte, bu bağlamda, rutinlere yetişmekte güçlük çeken ebeveynler, çocuklarının da belirli sorumlulukları üstlenmelerini beklemektedir. Çocukların sorumluluk bilincine erişmeleri, bilgi ve

deneyimlerinin artmasıyla mümkün olabilmektedir. Ailedeki çocuklar, fiziksel ve bilişsel kapasitelerine göre belirli sorumluluklar üstlenmekte, bu sorumluluklar ise onların hem mesuliyet bilincini geliştirmekte hem de güven ve tecrübe yönünden olgunlaşmalarına katkı sağlamaktadır (Kalay, 2002).

3.1.2.1.2.4. Dinî Hayat

Dinî pratiklerin uygulanmasına hassasiyet gösteren ebeveynler çocuklardan da benzer bir gayreti beklemekte beklentilerine uyulmadığı takdirde de çocuklarıyla çatışma yaşayabilmektedir. Katılımcılardan K52, çocuklarının dinî pratikler konusunda eşinin daha istekli olmalarını istemesi sebebiyle çocuklarıyla sorun yaşadıklarını *“Çocuklarımızın sohbete katılması ve namaz kılmaya zorlanmaları evdeki en önemli sorunlarımız”* diyerek anlatmaktadır. K62 ise eşinin dinî konularda baskıcı davrandığını bu konuda sorunlar yaşadıklarını *“Eşim namaz konusunda çok hassas birisi. Çocuklar üzerinde bu konuda baskıcı davranabiliyor. Ben de çocukları olumsuz etkilemesini istemiyorum. Çocukların dinî eğitimlerini hangi camide alacakları hususunda bile çatışma yaşadık. Hatta oğlumu başka camiye götürüyor ben kızlarımı buraya getiriyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Bazen de çocuklar dinî konularda daha hassas oldukları için ebeveynleriyle fikir ayrılığına düşmektedirler. Katılımcılardan K67, babasıyla kredi konusunda farklı düşündüklerini *“Babamla para konusunda çok tartışırız. Babam çalıştığım için kredi çekip ev almamı istiyor. Ben de günah olduğu için krediyle ev almak istemiyorum.”* sözleriyle ifade ederken, erkek katılımcılardan K69, ise *“Kendi ailemle dinî konularda sorunlar yaşıyoruz. Ailemin dinî hassasiyetler noktasında duyarsız olması bizi olumsuz etkiliyor.”* sözleriyle dinî hassasiyetler noktasında ailesiyle sorun yaşadığını söylemektedir.

Aile, bireyin kimlik ve kişiliğinin oluşması ve gelişmesinde önemli bir rol oynadığı gibi, dinî duygu ve düşüncelerin gelişiminde de kritik bir öneme sahiptir. Özdemir (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, bireyin dinî kişiliği üzerinde aile ve aile bireylerinin etkisinin büyük olduğu tespit edilmiştir; ancak bu çalışma, ailelerin çocuklarına din eğitimi verme konusunda yetersiz kaldığını da ortaya koymaktadır. Araştırmalar, dindar çiftlerin evliliklerinde daha mutlu olduklarını (Yılmaz vd., 2020; Geçioğlu ve Kayıklık, 2019) ve ebeveynlerin dinî tutumlarının çocukları üzerinde belirgin bir etki yarattığını göstermektedir (Özdemir, 2019).

3.1.2.1.2.5. Disiplin

Çocuk kaynaklı sorunlar başlığında eşler arasında disiplin ile ilgili sorunların yaşanıyor olmasının yanı sıra ebeveynler ile çocuklar arasında da gerek aile içinde gerek toplumda kurallara uymaları açısından da sorunlar yaşanmaktadır.

Yapılan mülakatlarda aile içinde yaşanan sorunlardan birisinin de disiplin konusu olduğu görülmektedir. Özellikle çocukların eve giriş-çıkış saatleri en sık yaşanan sorunların başında gelmektedir. Katılımcılardan K9, *“Kızlarımın eve giriş çıkış saatleri aile içinde sorun olabiliyor.”* ve katılımcılardan K56, *“Oğlum dışarı çıkıp gece geç gelmeyi seviyor. Bu aramızda sorun oluyor.”* sözleriyle çocuklarının eve giriş çıkış saatleri ile ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcılardan K58, ise eşinin kızlarının giriş çıkış saatlerine müdahalesi sebebiyle hem kızıyla hem de kendisiyle çatışmaya düştüğünü *“Eşim geleneklerine bağlı bir ailenin çocuğu. Disiplinli bir ailede büyümüş. Çocuklarımızın karakterlerinin de kendisi gibi olmasını istiyor. Bu konularda çatışma yaşıyoruz. Mesela kızım akşam 9'a kadar dışarıda kalabilir miyim dediğinde eşim bunu kabul etmiyor. Ben ise sınırlar koyup onların bizden gizli şeyler yapmasını istemiyorum. Hayatlarının biraz daha esnek olması taraftarıyım.”* diyerek anlatmaktadır.

3.1.2.1.2.6. Sosyal Medya

Çocukların televizyon ve telefonla fazlaca vakit geçirmeleri ebeveynleri ile aralarında çatışmaya sebep olmaktadır. Katılımcılardan K27, anne babasının telefonla meşgul olmasından duyduğu rahatsızlığı şu sözlerle ifade etmektedir: *“Annem ve babam telefonla meşgul olmamdan hoşlanmıyorlar. Telefonla geçirdiğimiz vakti boşa geçirdiğimizi düşünüyorlar. Babam şu an çalışmıyor o sebeple benden hep ilgi istiyor.”* Katılımcılardan K81, çocuklarının sosyal medya kullanmaları sebebiyle onlarla sorunlar yaşadıklarını *“Sosyal medya kullanımı da çocuklarla sorunlarımız arasında”* diyerek anlatmaktadır.

3.1.2.1.2.7. Kuşak Çatışması

Yapılan mülakatlar neticesinde yurt dışında yaşayan göçmenlerin hayatlarında ebeveynler ile çocuklar arasında yaşanan çatışmalardan birisinin de kuşak çatışması olduğu görülmektedir. İkinci ya da üçüncü kuşak olarak Fransa'da doğup büyüyen çocuklar ile Türkiye'de ya da Türk kültüründe büyümüş aileleri arasında zaman zaman kuşak çatışmaları yaşanmaktadır. Katılımcılardan K85, bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Bizim Türk kültürüne yatkın olup çocuklarımızın burada büyümüş olmaları sebebiyle çocuklarla aramızda kuşak çatışması oluyor. Eşimle de çekirdek aile dışındaki kişiler sebebiyle fikir çatışması yaşayabiliyoruz.”*

Görülmektedir ki yurt dışında yaşayan göçmenlerin yaşamlarında çocuklarla ilgili sorunlar, kimi zaman eşler arasında, kimi zaman ise doğrudan çocuklarla yaşanmaktadır. Çocuklarla yaşanan başlıca sorunlar arasında evlilik ve boşanma süreçleri, kardeşler arası çatışmalar, sorumluluk bilinci ve disiplin eksiklikleri yer almakta; buna ek olarak dinî hayatın idamesi ve sosyal medya kullanımı gibi konular da bu sorunlara eşlik etmektedir. Ebeveynlerin çocukları üzerinde sorumlulukları olduğu gibi, çocukların da ebeveynlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır; bu sorumluluklardan biri de anne babaya ihsanda bulunmaktır (Yazır, 2003). Ebeveyn-çocuk ilişkisinde, ebeveyn tutumları da belirleyici bir rol oynamaktadır. Baskıcı ailelerde çatışma oranlarının daha yüksek olduğu, demokratik bir tutum sergileyen ailelerde ise bu oranların daha düşük olduğu gözlemlenmektedir (Kaya, 2002). Kalay (2002), ebeveynlerin çocuklara sorumluluk bilincini kazandırmasının, çocukların gelişimlerine olumlu katkılar sağladığını ifade etmektedir. Ebeveynler, çocuklarını sosyal ve dinî hayatın içindeki sorumluluklara dahil etmek isterken, çocuklar bu konularda isteksizlik gösterebilmektedir. Ayrıca, ebeveynler, kendi yetiştikleri kültürel anlayışları çocuklarında da görmek istediklerinde, bu isteğin karşılanmaması durumunda çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Karataş (2003) ve Aydın (2024), özellikle göçmenlerde, ilk kuşaklar ile üçüncü kuşak çocuklar arasında kuşak farklılıklarına dayalı sorunların yaşanabileceğini belirtmektedirler. Kuşaklar arası bu farklılıklar, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkileri daha da zorlaştırmaktadır. Bu bulgular, yurt dışında yaşayan göçmen ailelerde ebeveyn ve çocuklar arasındaki iletişimin güçlendirilmesi ve birlikte yaşama bilincinin geliştirilmesi gibi ihtiyaçların varlığını ortaya koymaktadır.

3.1.2.2. Akraba Çevresi Kaynaklı Sorunlar

Bu bölümde, akraba çevresinden kaynaklanan sorunlar, ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

3.1.2.2.1. Akraba İlişkileri

Yapılan mülakatlar ile görülmektedir ki yurt dışındaki göçmenlerin aile içinde en sık yaşadıkları sorunlar eş, çocuk ya da akraba çevresi kaynaklı olabilmektedir. Aile içi ilişkilerde karşılıklı beklentilerin karşılanmaması olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Katılımcılardan K51, eşinin ailesinin ilgisizliği sebebiyle sorunlar yaşadıklarını “Ailelerimizden beklentilerimiz sebebiyle sorunlarımız oldu. Eşim ailemin torunlarla ilgilenmesini isterdi. Ben de onun ailesinden saygı ve ilgi beklerdim. Bayramlarda dahi arayıp

sormadılar. Bu sebeple de aramızdaki bağlar zedelendi.” sözleriyle anlatmaktadır. Evliliklerde ailelerin ilgisizliği sorun olduğu gibi kök aile ile çizilemeyen sınırlar da sorun yaşanmasına sebep olabilmektedir. Özellikle yurt dışında yaşayan göçmenlerin “Birbirimize sahip çıkmalıyız” düşüncesiyle akrabalık ilişkilerinde aşırıya gidilmesi hem yeni evlenen süreçte hem de sonraki süreçlerde evlenen çiftlerin kendi yuvalarını kuramamalarına sebep olmaktadır. Katılımcılardan K33, yaşadığı zorlukları şöyle anlatmaktadır: “Evlenince 7-8 sene kayınvalidemle birlikte yaşadık. 4-5 yıldır ayrıyız. Birlikteyken kalabalık bir ailede olduğumuz için iş hiç bitmiyordu, her kafadan bir ses çıkıyordu. Kalabalıktan yorulduğum zamanlar oluyordu. Herkesin sorunu birbirini etkiliyordu. Şimdi daha sakin bir hayatımız var. Kafamız da daha rahat.”

Evliliklerde ailelerin müdahaleleri de evlilik hayatında yaşanan sorunlar arasında yer almaktadır. Eşinin ailesinin müdahaleleri ile evliliklerini olumsuz etkilediklerini söyleyen K57, duygularını “Akrabalarla yakınlık hayatımızı genelde olumsuz etkiliyor. Onun akrabaları hayatımıza daha fazla müdahale ediyorlar. Böyle olunca da kargaşa yaşıyoruz. Hayata bakış açılarımız onlarla çok farklı. Bu sebeple müdahaleleri çok fazla oluyor. Dinî hassasiyetlerimiz de çok farklı. Eşim de ben de uzun yıllardır din eğitimi tahsil ediyoruz. Dinî bir hususta fikrimizi söylediğimizde onlar buna da saygı duymuyor. ‘3 yılda başımıza hoca mı oldunuz!’ diyorlar.” sözleriyle ifade etmektedir. Erkek katılımcılardan K69, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların, ayrımcılık, fikir ayrılıkları ve evliliklerine yapılan müdahalelerden kaynaklandığını belirtmekte; bu durumun zaman zaman aile içinde küslüklere neden olduğunu ifade etmektedir. Bir başka erkek katılımcı K21 de “Bilerek ya da bilmeyerek bizim aile hayatımıza müdahaleleri olabiliyor. Ya da karşılıklı menfaatler yüzünden sorun yaşayabiliyoruz.” sözleriyle aileye yakın olmaları sebebiyle sorun yaşadıklarını ifade etmektedir. Bir başka erkek katılımcı K18 de “İkimizin de ailesi burada. Evliliğimizin ilk yıllarında aileler sebebiyle sorun yaşıyorduk. Fakat zamanla bu konuda dikkatli olmayı öğrendik. Artık ailelere müdahale ettirmemeye çalışıyoruz. Böylece sorunları da engellemiş oluyoruz.” sözleriyle yaşadıkları süreci dile getirmektedir.

Yurt dışında yaşayan bireyler, genellikle karşılaştıkları sorunları yakınlarına üzülmesinler diye paylaşmamayı tercih etmektedirler. Bu durumun zamanla akrabalık bağlarının kopmasına sebep olduğunu belirten K71, düşüncelerini “Burada çekirdek aile olarak yaşadık akrabalarımız hep Türkiye’deydi. Bu sebeple de hayatımıza pek tesirleri olmadı. Akrabalarımız burada neler yaşadığımızı hiç bilmezlerdi. Onları üzme istemediğimizden anlatmazdık. Ama böyle yaparak hata etmişiz. Geçen sene babam vefat etti. Akrabalarımız bize yardım etme konusunda o kadar tecrübesizdi ki cenazede de ne yapacaklarını bilemediler.” sözleriyle ifade etmektedir.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin bir kısmı kök ailelerinden uzakta yaşamaktadır. Bu uzaklığı *“Burada tek aile olduğumuz için rahatız.”* diyen erkek katılımcılardan K19 gibi fırsat olarak görenler olduğu gibi uzaklık sebebiyle mahzun olduklarını ifade edenler de bulunmaktadır. Ailelerle ilgili sorun yaşamadıklarını ifade eden bazı katılımcılar bunun bir sebebinin de ailelerinden uzak olmaları olduğunu söylemektedirler. Erkek katılımcılardan K10, *“Benim ailem Türkiye’de olduğu için hayatımıza karışma imkanları yok, eşimin ailesi burada fakat onlarda da herkes kendi işinde gücünde olduğu için hayatımıza müdahaleleri pek olmuyor. Eşimin abisini belki ayda bir ancak görebiliyoruz. Bu sebeple de olumsuz bir etkileri olmuyor.”* diyerek düşüncelerini söylemektedir.

Katılımcılara göre, ailelerle birlikte olmanın hem olumsuz hem de olumlu etkileri olabilmektedir. Aile içi sorunları daha çok kadın katılımcılar dile getirirken, erkek katılımcıların bir kısmı bu konunun kendileri için sorun teşkil etmediğini ya da ailelerinin müdahalesine fırsat vermedikleri için bu tür sıkıntılar yaşamadıklarını ifade etmektedir. Bu durumun, mülakat yapılan erkeklerin çoğunun ikinci kuşak, kadınların ise birinci kuşaktan olmalarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Kök aile ile ilgili ilişkiler her zaman olumsuz örnekler üzerinden ilerlememektedir. Bu durum olumlu örnekler üzerinden değerlendirilecek olursa ailelerin gelin ve damatlarına sahip çıkmalarının karşılıklı sevgi ve anlayışı arttırdığı görülmektedir. Eşinin ailesinden gördüğü ilgiden memnuniyetini belirten katılımcılardan K35, düşüncelerini *“Evlendiğimizde 1 sene kayınvalidemle birlikte yaşadık. Beni gerçek bir aile olarak kucakladılar. Hala en büyük destekçim eşimin ailesidir.”* sözleriyle ifade etmektedir. Katılımcılardan K70 de, eşinin ailesinin kendisi için büyük bir destek olduğunu *“Hiç karışmazlar, çok saygılılar. İki tarafta evliliğimize karışmaz. Ailesini burada olması bana büyük bir destek. Beni evlatları gibi severler.”* ifadeleriyle anlatmaktadır.

Kendi çocukluğunda akraba ortamından uzakta büyüdüğünü söyleyen K36, kendi çocuklarının akraba ortamında büyüyor olmasından duyduğu memnuniyeti şu şekilde ifade etmektedir: *“İkimizin ailesinin de burada olması çocuklarım açısından güzel oluyor. Onlara gidip gelmek, ihtiyaç olduğunda bırakabilmek güzel oluyor. Benim akrabalarım burada değildi, yokluğunu bildiğim için çocuklarımın akrabalar ile büyümesi beni mutlu ediyor.”* Göçmen vatandaşların gurbetteki yalnızlık duygusuyla baş edebilmek adına birbirlerine daha sıkı sarılmalarının bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir.

Bazı ailelerde kayınvalide ve kayınpeder ile iletişim sağlam temeller üzerine kurulmaktadır. Kendi ailesinden göremediği şefkat ve anlayışı eşinin babasından

gördüğünü söyleyen K26, *“Kayınpederimin en büyük dert ortağımdı. Eğer ben haklıysam gelinim haklıdır der ve oğlunu haksız bulurdu. Baba beni haklı bulduğunda sorun biterdi. 6 sene beraber yaşadık hiç sorun yaşamadık. Ben babamdan görmediğim yakınlığı kayınpederimden gördüm.”* sözleriyle duygularını ifade etmektedir.

Günlük yaşamda en sık iletişim kurulan kişilerin en yakın akrabalar olması, bu kişilerle yaşanan sorunların artmasında büyük bir etken olarak değerlendirilmektedir. Ebeveynlerin evlilik ilişkisine müdahil olma girişimleri ise genellikle uygun görülmemektedir (Ünal, 2017). Yurt dışında yaşayan göçmenler açısından, geçmişte kayınvalide ve kayınpeder ile birlikte yaşama deneyimi, bu süreçte yaşanan müdahalelerin sonuçlar üzerindeki etkisini artırmaktadır. Aynı çatı altında geçirilen bu zamanlar, bazı kişilerde olumlu, bazı kişilerde ise olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

Yurt dışına gelin veya damat olarak gitmek, kimi zaman avantaj sağlarken, kimi zaman da dezavantajlı bir durum oluşturabilmektedir. Toplumda var olan "ithal gelin" ve "ithal damat" algılarını değiştirmek her zaman kolay olmamaktadır. Akdoğan ve Taş (2018) ile Taş (2018) tarafından yapılan çalışmalarda, ithal gelin ve damat olmanın uyum, aidiyet ve kültürel farklar gibi çeşitli zorluklarla ilişkili olduğu ele alınmaktadır.

3.1.2.2.2. Gelenekler

Yurt dışında yaşayan göçmen vatandaşlar her ne kadar Türkiye kökenli olsalar da benimsedikleri gelenekler geldikleri şehre, köye ve aileye göre değişiklik arz etmektedir. Aynı şehirden ya da aynı köyden olan ya da aynı aileden olup akraba evliliği yapan bireylerde dahi gelenek farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların çiftler arasında tolere edilmesi evliliklerde çatışmalara sebep olmaktadır. Eşiyle aynı şehirden fakat farklı köylerden olan K48, yaşadıklarını *“Göçmen bir aile olmaları sebebiyle dinî konularda sorunlar yaşadık. Köylerimiz farklı olduğu için geleneklerimiz farklıydı. Mesela bizde misafire evdeki en güzel şey ikram edilir ama onlarda farklıydı. Bu ve benzeri durumlar aramızda sorun oldu.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Yurt dışına göçen ailelerin pek çoğu millî ve manevî değerlerini kaybetmemek için onlara sıkı sıkıya bağlı kalarak yaşamaktadırlar. Kendi çocuklarından da bunu beklemektedirler. Bazı göçmenler ailelerinden aldıkları eğitimi kendi çocuklarına üzerinde uygulamayı isteseler de bazen sorunlar yaşanabilmektedir. Katılımcılardan K58, eşinin bu konudaki tutumunu *“Eşim geleneklerine bağlı bir ailenin çocuğu. Disiplinli bir ailede büyümüş. Çocuklarımızın karakterlerinin de kendisi gibi olmasını istiyor. Bu konularda çatışma*

yaşıyoruz. Mesela kızım akşam 9'a kadar dışarıda kalabilir miyim dediğinde eşim bunu kabul etmiyor. Ben ise sınırlar koyup onların bizden gizli şeyler yapmasını istemiyorum. Hayatlarının biraz daha esnek olması taraftarıyım.” sözleriyle ifade etmektedir.

Gelenekler ve hayata dair yerleşmiş inançlar bazen bireylerin kök aileleriyle aralarında sorunlar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Eşinin ailesinin torunları kız oldu diye kendilerini tebrik etmeye gelmediğini belirten erkek katılımcılardan K45, düşüncelerini *“Eşimin ailesiyle sorunlar yaşıyabiliyoruz. Mesela ilk çocuklarım kız oldu diye ailesi gelip bizi ziyaret bile etmedi. Ama ben eşimin zoruyla 20 günlük bebeğimle gidip onları ziyaret ettim.”* sözleriyle anlatmaktadır.

3.1.2.2.3. Müdahale

Farklı aile yapıları ve kültürel arka planlara sahip bireylerin evliliklerinde birbirlerine uyum sağlamaları genellikle zaman alabilmektedir. Cüceloğlu (1996), aile içinde bireylerin birbirlerinin farklılıklarına saygı göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Eşlerden birinin Türkiye’de, diğerinin ise Fransa’da doğup büyüdüğü evliliklerde, bireylerin yeni hayatlarına adapte olma süreci oldukça uzun sürebilmektedir. Bu tür evliliklerde, geçmişte çiftlerin kendi evlerine ayrılmadan önce kök ailelerinin yanında bazen 1, bazen 5, hatta 10 yıl kadar kalabildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, bireylerin geldikleri ülkeye adaptasyon süreçlerini hızlandırırsa da, yeni evlenen çiftlerin özel yaşam alanlarına sahip olamaması ve aile fertlerinden gelen müdahaleler nedeniyle evliliklerinde sorunlar yaşamalarına yol açmaktadır. Ailelerin bu tür müdahaleleri, çoğunlukla yeni evlenen çiftlerin evlilik yaşantısına olumsuz bir şekilde etki etmektedir (Ünal, 2017).

Yapılan mülakatlarda görülmektedir ki göçmen ailelerde kök aile ile birlikte yaşamakla ilgili pek çok olumsuz örnek mevcuttur. Evli çiftlerin aile içinde yapılan müdahalelere karşı evliliklerini önceleyen sağlam bir duruş göstermeleri zaman almaktadır. Katılımcılardan K24, *“Kayınvalidemler hayatımıza çok müdahale ettikleri için eşimle tartıştık. Genelde senin ailen benim ailem tartışmaları yaptık. Yaş geçtikçe olgunlaştık tartışmalar azaldı.”* sözleriyle yaşadıklarını özetlerken, K48 de, *“Ben aile apartmanında oturuyorum. Eve girişim çıkışım bile aile içinde sorun olabiliyor. Artık bu müdahaleleri önemsemiyorum. İhtiyacım neyse onu yaşıyorum. Niye bizim gibi değilsin diye baksalar da umursamıyorum.”* diyerek yaşadığı süreci nasıl aştığını ifade etmektedir.

Bazen de evlenen eşin aile tarafından istenmemesi kayınvalide ya da kayınpederden gelen müdahaleleri arttırmaktadır. Kayınvalidesinin kendisini

istemediğini belirten katılımcılardan K77, küslüklerle geçen evlilik hayatlarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Kayınvalidem eşimin benimle evlenmesini istemedi. Ben çalışıyordum. O eğitebileceği bir gelin istedi. Bu yüzden 12 yıl eşimle görüşmediler. Kayınvalidem otoriter bir kadındı. Diğer çocuklarının evliliklerinde sorun çıkardığı için onların da düğünlerine katılmadı. Kovid'den sonra eşimle görüşmeye başladılar. Eşim çok ağır atlatmıştı, ölümden dönmüştü. Geçen yıl görüncem vefat etti. Onun vefatından sonra da benimle konuşmaya başladılar.”*

Başka bir katılımcı olan K42, aileler tarafından yapılan kültürel dayatmaların evliliklerde olumsuz etkilere sebep olduğunu bazen de gelinlerin beklentileri sebebiyle sorunlar yaşandığını *“Eşimle yaşadığımız bir sorun yok şükür. Akrabalarla da yaşadığımız sıkıntı kültürel dayatmalar. Bunları da dinî bir gerçekmiş gibi sunmalarından hoşlanmıyorum. Beklentileri çok yüksek. Kimse kimsenin hayatına saygı duymuyor. Eş herşeyi aileye anlatıyor. Ailede akıl vereceğine oğlunun tarafını tutup olayı daha da zor bir noktaya taşıyor. Bazen de gelinlerin beklentileri çok yüksek oluyor. Eşimin karakterini bildiğim için genelde ona göre hareket ederim. O yüzden çok sorun yaşamayız.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Katılımcılardan K29, geçen zaman içinde hem kendisinin hem de aile bireylerinin duygu ve düşüncelerinin değiştiğini ve ortak bir noktada buluşabildiklerini *“Ailelerimizin etkileri illa ki oluyor. Şimdi daha iyiyiz şükür. 22 yaşında evlendim, o dönemler daha alıngandım. 10 sene boyunca ben de değiştim onlar da değişti. Artık birbirimize karşı daha anlayışlıyız.”* diyerek düşüncelerini söylemektedir.

Aile içinde yaşanan sorunlarda bazen de ailelerin maddî müdahaleleri ilişkilere zarar vermektedir. Eşlerden birisinin ailesine normalden fazla maddî destekte bulunması ya da ailenin böyle bir beklenti içinde olması evlilik hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. Katılımcılardan K3, yaşadığı süreci *“Maddi olarak tüm kazancımız eşimin ailesine harlandı. Ben ve çocuklarım maddî sıkıntı çekerken onlar refah içinde yaşadı. Bu sebeple manen yıkıldım.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Aile ile birlikte olmanın olumlu örnekleri de bulunmaktadır. Kendisi Fransa’da büyümüş olup eşi Türkiye’de gelen erkek katılımcılardan K45, tecrübelerini *“Büyüklerimizle herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Yıllarca birlikte yaşadık şu an da hemen yan evimizde yaşıyorlar ama hiç sorun yaşamadık. Evin tek oğlu olmama rağmen eşimle hayatımıza olumsuz müdahaleleri hiç olmadı.”* sözleriyle ifade etmektedir.

3.1.2.2.4. Ayrımcılık

Aile içinde özel gereksinimli bir çocuk olduğunda ebeveynlerin genellikle bu çocuğa daha fazla zaman harcaması gerekmektedir. Bu durum özel gereksinimli çocuklar için bir ihtiyaç olsa da diğer çocuklar bu durumdan bazen olumsuz

etkilenebilmektedir. Özel gereksinimli bir ablası olan katılımcılardan K68, düşüncelerini *“Ablamın özel ihtiyaçlara gereksinimi olan biri. Ailem hep onunla ilgilenmek zorundaydı. Bu bende depresyon ve anksiyeteye sebep oldu. Yıllarca ailemle iletişimin kopuktu. Ne zaman onlarla konuşmaya başlasam ablam yüzünden kesilirdi. Kendisini hiç suçlamaz hep başkalarını suçlayan biriydi. Ablam sebebiyle ona ve aileme karşı kızgınlıklarım var. Onlar da çözüm bulmaya çalıştılar ama olmadı. Yeni yeni konuşmaya başladım. O kadar yorgunum ki.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Aile içinde akrabalarla yaşanan sorunlar arasında evlatlar arasında yapılan haksız muameleler de yer almaktadır. Aile içindeki haksızlıktan duyduğu rahatsızlığı ifade eden katılımcılardan K49, duygularını şöyle ifade etmektedir: *“Burada aile ile birlikteyiz. Kıyas ve müdahale bizi çok etkiliyor. Bu durum çok yorucu. Biz en küçük olduğumuz için müdahale daha fazla oluyor. Kayınvalidemlerle en çok biz ilgilendiğimiz halde en çok kalbi kırılan eşim oluyor. Büyükler dahi ilgiyi bizden bekleyip övgüyü onlara yapıyorlar.”*

3.1.2.2.5. Kıyas

Kıyas insan ilişkilerinde koşullu bir sevgi tutumudur. Bu tutumun aksine çocuklar ebeveynleri tarafından olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle kabul görmek isterler (Arslan, 2020). Aile içinde yaşanan sorunlardan biri de gerek kardeşler arasında gerek gelin ya da damatlar arasında yapılan kıyastır. Bu gibi durumlarda akrabalık bağları zedelenmekte aileler birbirleriyle görüşmekten imtina edip kök ailelerinden uzaklaşabilmektedirler. Erkek katılımcılardan K47, eşiyle en çok akrabalar arası kıyas sebebiyle sorun yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir: *“Ailemizle ilgili en çok akrabalar arası kıyas yaşıyoruz. Memleketlerimiz Giresun- Kayseri, çok olmasa da kültürel farklılıklar yaşıyabiliyoruz. Senin akraban bizi daha kötü ağırladı benimkisi daha iyiydi gibi. Kıyas anneler arasında da oluyor.”*

Bir başka katılımcı olan K51 ise aile içindeki kıyas ve adaletsizliklerin akrabalık ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilediğini *“Ailelerimizle sorunlar yaşıyoruz. Mesela akrabalar arasında kıskançlık ve kıyas var. Bu da aile bağlarımızı zedeliyor. Kayınpederimin mirası adaletsiz dağıtması ailemizi olumsuz etkiledi, bu sebeple küslükler oluştu.”* diyerek anlatmaktadır.

3.1.2.2.6. Maddî Sebepler

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin bir kısmı yurt dışına Türkiye’deki akrabalarına sahip çıksınlar diye gönderildikleri için özellikle Türkiye’deki kök ailelerin maddî beklentileri göçmenleri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Katılımcılardan K3 eski eşinin geçmişte kazancını kendilerinden sakınıp Türkiye’deki

ailesine göndermesinin evliliklerinin olumsuz yönde etkilediğini, kendisinin bu durumdan rahatsızlık duyduğunu bunu kendisine söylediğinde de şiddete maruz kaldığını ifade etmekte yaşadıklarını “Eski eşim parasını sürekli ailesine gönderirdi. Bunu sorguladığımda da evde kıyamet kopardı. Sinirlendiğinde krize girerdi. Benden herşeyi saklardı. Benimle hiç iletişim kurmazdı. Yeri geldiğinde döverdi de. Sen çene yapmasan, dırđır etmesen dayak yemezsin derdi. Eşim bana değer vermezdi. İlgisizdi, evi otel gibi kullanırdı. Başkalarına cömert bize cimriydi.” sözleriyle anlatmaktadır.

Erkek katılımcılardan K19 ise eşiyile ailelere yapılan maddî yardımlar hususunda sorun yaşadıklarını, bunun zaman zaman kıyasa sebep olduğunu “Bazen de ailelere yardım konusu aramızda sorun oluyor. Senin ailene çok verildi benimkine az verildi gibi.” sözleriyle ifade etmektedir.

Evlilik hayatının çeşitli boyutları bulunmaktadır ve bunlardan biri de maddî boyuttur. Evli çiftler için yaşam standardı ve geçim kaygısı her zaman önemli bir yer tutmuş olup, pek çok sorunun temelinde ekonomik kaygıların yattığı tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2018). Demet (2006), kadınların ekonomik durumlarının yükseldikçe evlilik uyumlarının da arttığını belirtmektedir. Evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, evli bireylerin maddî konularda birbirlerine karşı dürüst ve anlayışlı olmaları gerekmektedir.

3.1.2.2.7. Birlikte Yaşam

Bireylerin ev, aile ve mahrem hayatı, özel alan olarak kabul edilmektedir ve bu alanlar, bireylerin çevrelerine koydukları sınırlarla belirlenmektedir. Aile içi ilişkilerde zamanında konulamayan sınırlar, ilerleyen süreçlerde çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle yurt dışındaki göçmen aileler, ilk geldikleri dönemlerde kayınvalide ve kayınpeder ile yıllarca birlikte yaşamış ve bu ortak yaşamın hem olumlu hem de olumsuz etkilerini deneyimlemişlerdir. Günümüzde ise yeni evlenen çiftler, genellikle kendi evlerine yerleşmeyi tercih etmektedir. Yapılan mülakatlar, özellikle bir önceki kuşaktan göçmenlerin, kalabalık aileyle birlikte yaşamının getirdiği özel alan ihlalleriyle geçmişte sıkça karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılardan K44 yaşadıkları süreci şu sözlerle anlatmaktadır: “İlk yıllar kayınvalidem ile aynı evdeydik. 2,5 yıl beraber kaldık. Eşimle anlaşmazlıklarımız genellikle bu sebeple çıkıyordu. O dönem çok bunaldım. Kendimi o eve de bu ülkeye de ait hissedemedim.”

Kayınvalidesiyle 2 yıl birlikte yaşadığını sonrasında ayrı eve çıksa da yıllarca aynı evde yaşar gibi yaşadıklarını belirtken K93, aile içinde koyulamayan sınırların

kendisine yaşattığı zorlu süreci *“Kayınvalidem ile 2 yıl birlikte yaşadık. Ayrı eve çıksak da yine aynı evde gibiydik. 16 sene böyle geçti. Sonra buraya taşındık, buraya taşındıktan sonra eşim beni daha çok anladı. Sonraki süreçte diğer akrabalar da buraya taşınınca yine eskiye döndük. Büyük bir aile olduğumuz için sınırlar yok. 3 farklı hane olmamıza rağmen tek bir hane gibiyiz.”* sözleriyle özetlemektedir.

Katılımcılardan K90, geçmişte kayınvalidesiyle birlikte yaşadığı yıllarda kendisine bir kaçış yolu olarak temizliği bulduğunu zaman içinde bu durumun kendisinde takıntıya dönüştüğünü ve eşiyile bu sebeple sorunlar yaşadıklarını *“Düzen takıntım var, evde dağınıklık olunca eşimle aramızda sorun oluyor. Kayınvalidem ile beraberken keyfime göre odama çekilemediğim için kendime bir kaçış olarak temizliği buldum. Ya temizlik ya el işi yapardım o dönemler. Temizlik takıntım öyle oluştu.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Evliliğin ilk yıllarında kök aile ile birlikte yaşamak zorunda kalan çiftlerde kök ailenin baskıcı tutumları evliliklerinin sonraki yıllarında da tesirini göstermektedir. Evlendikten sonra 3 yılını kayınvalide yanında geçiren katılımcılardan K5, evliliğinin bu süreç ile şekillendiğini ve olumsuz etkileri sebebiyle kendi evliliğinde pek çok soruna sebep olduğunu *“Evlendiğimde 3 yıl boyunca kayınvalide yanında yaşadım. O süreç eş olmak kadın olmak, anne olmak adına bendeki her şeyi bitirdi. Sadece akşamları uyumak için odamıza çekilebilirdik. Azıcık geç kalsak ailesi için sorun olurdu. Evliliğimizi onlar şekillendirdi. Ben eşimden çok kayınvalidemi memnun etmek için yaşadım o 3 yılı. Anneme göre benim gayet güzel bir evliliğim var. Onların beklentisine göre her şey normal. Dövmüyorsa, sövmüyorsa sorun yok. Ama bana göre değil. Eğer ki eşimin ailesinin yanına gelmemiş olsaydım evliliğime dair her şey çok farklı olabilirdi.”* sözleriyle anlatmaktadır. K5’in bu sözleri kuşaklar arası evlilik anlayışının farklılıklarına da örnek teşkil etmektedir.

Yapılan mülakatlar, akraba çevresiyle yaşanan sorunların, akraba ilişkileri, gelenekler, müdahale, ayrımcılık, kıyaslama, maddî sebepler ve birlikte yaşama gibi başlıklarda sıklıkla ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum evlilik hayatı bağlamında değerlendirildiğinde, özellikle geçmiş yıllarda yapılan evliliklerin büyük çoğunluğunun, halk arasında "ithal gelin" ve "ithal damat" olarak adlandırılan, Türkiye'den evlilik yoluyla gelen bireylerle yapıldığı ve bu durumun da bir süre kök aileyle birlikte yaşama zorunluluğunu doğurduğu anlaşılmaktadır. Birlikte yaşama süreci, bazı çiftler için yeni sürece uyumu kolaylaştırırken, birçok ailede evliliklerini sağlam bir temele oturtamama gibi sorunlara yol açabilmektedir. Akdoğan ve Taş'ın (2018) "ithal gelinler" ve Taş'ın (2018) "ithal damatlar" üzerine yaptıkları çalışmalarda, kök aileyle birlikte yaşamanın, dil bilmemenin ve kültür farklılıklarının

hem bireyler hem de evlilik üzerinde olumsuz etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Farley ve diğerleri (2005), dil engeli ve kültürel farklılıkların, psikolojik ve fizyolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir. Özellikle erkek eşlerin, kök ailelerinin gölgesinde gerçekleştirdikleri evlilikler nedeniyle, kurdukları ailelerin sorumluluklarını yeterince üstlenemedikleri gözlemlenmektedir. Bu süreçte aile büyüklerinin yaptıkları müdahaleler de evliliklerde sorunların yaşanmasına sebep olmaktadır. Ünal (2017) çalışmasında, aile içi müdahalelerde dinî sınırların korunması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Zira, aile içindeki sınırların yeterince iyi korunamaması, yaşanan sorunları artırmaktadır.

Ailelerde evlatlar arasında yapılan kıyaslama ve ayrımcılık, aile bağlarını zedelemekte; hem çiftlerin hem de ailedeki diğer fertlerin bu durumdan olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Arslan (2020), kıyaslamanın koşullu bir sevgi tutumu olduğunu ve gerek ailede gerek toplumsal ilişkilerde bu gibi tutumlardan uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır. Kök ailelerinin maddî beklentileriyle gurbete gönderilen bireyler, ailelerinin bu beklentilerini karşılarken, kendi çekirdek aileleriyle sorunlar yaşamaktadır. Marshall (2009), Amerika'ya göç etmiş İrlandalı köylülerin geride bıraktıkları akrabalarına hâlâ para göndermekte olduklarını ifade etmektedir. Bilecen (2013), Avrupa'daki göçmenlerin Türkiye'deki ailelerine düzenli olarak para yardımı yaptıklarını ve hatta aile üyelerine ve arkadaşlarına yaşadıkları yeri görmeleri için uçak bileti gönderdiklerini belirtmektedir. Yılmaz ve diğerleri (2018), ekonomik kaygıların evli çiftlerin aile huzuru için olumsuz bir öngörücü olduğunu vurgularken, Demet'e (2006) göre de, özellikle kadınların maddî refah seviyesinin yüksek olması, evlilik uyumlarını artırmaktadır. Tüm bu bulgular, yurt dışındaki ailelerin kendi sınırlarını belirlemesi, aile içi ilişkilerde gereksiz müdahalelere karşı daha bilinçli olması ve akraba ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtma konusunda farkındalık kazanmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, manevî danışmanlık ve rehberliğin, dinî referanslar kullanarak birlikte yaşam ve aile içi ilişkilerde göçmenlere destek olabileceği düşünülmektedir

3.2.2.3. Fikir Ayrılıkları

Bu bölümde, fikir ayrılıklarından kaynaklanan sorunlar belirli başlıklar altında ele alınmıştır. Evlilik, iki farklı kültürden, sosyal çevreden ve aileden gelen bireylerin öncelikle aynı evi, ardından ise bir ömrü paylaşmalarını ifade eder. Evliliğin temel

unsurları iletişim ve fikir çatışmalarıdır. Eşler arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörü bulunduğunda, çatışmaların çözümü daha kolay hale gelmektedir. Göçmen ailelerde yaşanan fikir ayrılıkları, hem genel problemlerden hem de göçmen olmaktan kaynaklanan özgül sorunlardan kaynaklanabilir. Bu bağlamda, fikir ayrılıklarında özellikle dinî hassasiyetler, hayat görüşündeki farklılıklar ve kadın-erkek hakları öne çıkan unsurlardır.

3.1.2.3.1. Genel Problemler

Eşyle dinî hassasiyetlerinin farklı olması sebebiyle sorun yaşadıklarını söyleyen K60, bu konudaki düşüncelerini *“Dinî hassasiyetler sebebiyle sorun yaşıyabiliyoruz. Mesela ben evde cemaatle namaz kılmak istiyorum, o TV’de maç izlemek istiyor.”* sözleriyle ifade etmektedir. Evli çiftlerin karakterleri gibi manevî hayatları da birbirinden farklılık arz edebilmektedir. Bu durum fikir ayrılıklarına düşerek zaman zaman sorun yaşamalarına sebep olabilmektedir. Katılımcılardan K78, *“Eşimin dinî hassasiyetleri benimle aynı değil. Bu da aramızda sorun yaşanmasına sebep olabiliyor.”* diyerek bu durumun evliliklerine etkisine dikkat çekmektedir. Örfteki yerleşik düşünceler evli bireylerin de hayatlarını etkilemekte bu bakış açısıyla büyütülen erkek çocuğu evlendiğinde aile içinde sorumluluk almak istemeyip eve dair her işin kadın tarafından yapılmasını istemektedir. Eşinin kendisine ev işlerinde hiç destek olmadığını belirten K33, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı *“Eşimin ailesine göre eve dair her şey kadın tarafından yapılmalı. Eşim de bu kültürle büyüdüğü için bana evde hiç destek olmuyor, çocuklarla ilgilenmek istemiyor. Hasta olduğum zaman bile merhamet edeyim destek olayım demiyor.”* diyerek dile getirmektedir.

Aile içindeki fikir ayrılıkları bazen de ebeveyn ve çocuklar arasında yaşanabilmektedir. Aldıkları eğitimin farklı seviyelerde olması sebebiyle ailesiyle fikir ayrılıkları yaşadığını belirten K55, tesettür sebebiyle ailesinden tepki aldığını, kendisini aşırı bulduklarını bunun da ailesiyle arasına mesafe girmesine sebep olduğunu bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade ediyor: *“Ailemle farklı eğitim seviyelerine sahip olmamız evdeki gündemlerinin farklı olmasına sebep oluyor. Mesela yardım verirken kime verdiklerine bakmadan verebiliyorlar. Ben bu konuda onları eleştiriyorum. Ailemden tesettür sebebiyle tepkiler aldım. İbadet hassasiyetlerimi aşırı buldular. Dinî hassasiyetlerimizin farklı olması aramızda fikir ayrılıklarına sebep oluyor. Bunun sonucunda aramıza mesafe giriyor. Onların içinde kendimi yalnız hissediyorum.”* Benzer bir şekilde ailesi ile dinî hassasiyetler sebebiyle sorun yaşadığını belirten erkek katılımcılardan K69, bu konudaki düşüncelerini: *“Kendi ailemle dinî konularda sorunlar yaşıyoruz. Ailemin dinî hassasiyetler noktasında duyarsız olması bizi*

olumsuz etkiliyor.” sözleriyle ifade etmektedir. Bazen de kredi gibi dinî ve maddî hususlar aile içinde fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır. Babasının kredi çekip ev almasını istediğini söyleyen K67, günah olduğu için bunu kabul etmediğini ama bu sebeple babasıyla tartıştıklarını “Annemle pek tartışmayız. Babamla para konusunda çok tartışırız. Babam çalıştığım için kredi çekip ev almamı istiyor. Ben de günah olduğu için krediyle ev almak istemiyorum.” sözleriyle ifade etmektedir.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerden bazıları kadın-erkek hakları hususunda farklı düşüncelere sahip olmakta, örf ile dinî birbirine karıştırabilmektedir. Bazı kadın katılımcılar “Erkektir yapar” ya da “erkek iş yapmaz” gibi inançlarla kadın-erkek hakları hususunda ailelerinin yanlış inanç ve tutumlarına maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Ailesiyle birlikte yaşayan K72, anne babasının kız ve erkek evlat konusunda farklı tutumlara sahip olduklarını ve bu durumun aralarında sorun yaşanmasına sebep olduğunu “Anne babamın kız ve erkek evlat arasında ayrım yapmaları onlarla sorun yaşamama sebep oluyor. Onlara göre kız çocuğu hizmet eder ama erkekler iş yapmaz. Ailemde erkekler daha serbest ve daha özgür bırakılıyor. Ailemde “Erkektir yapar” bakışı ile “kız dediğin daha edepli olur” bakışı yani örfün etkisi çok belirgin. Örf dinin önüne geçmiş durumda.” sözleriyle ifade etmektedir.

3.1.2.3.2. Göçmen Olmaktan Kaynaklı Problemler

Yurt dışında yaşayan göçmenler, yaşadıkları toplumda çoğunlukla Türklerle evlilik gerçekleştirmekte olsa da, zaman zaman Arap ve Fransızlarla da evlenebilmektedirler. Yabancılarla gerçekleştirilen evliliklerde dinî hassasiyetler birçok göçmen için önem arz etmektedir (Özmüş, 2020). Bu nedenle, evlilik öncesinde din değiştirip Müslüman olan gelin veya damatlar bulunmakta ve bu durum, karma evliliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, daha önce Müslüman olmayı seçmiş mühtedi bireylerle de evlilikler gerçekleşebilmektedir. Örneğin, Fransız Müslüman bir anne ile Türk bir babanın çocuğu olan K67, annesinin yıllar önce Müslüman olduğunu, sonrasında babasıyla tanışarak evlendiğini ancak anne tarafından Hristiyan olan akrabalarıyla zaman zaman sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedir.: “Anneannem ve dedem Hristiyan. Annemin müslüman olması ilişkilerimizi etkiliyor. Mesela anneannemle dinî konularda hiç konuşmuyoruz. Bir defa konuştuk tartışmayla bitti sonra bir yıl görüşmedik. Mesela ben kapanınca çok kızdı, bu sebeple 3 aydır görüşmüyoruz.”

Yurt dışında yaşayan göçmenlerle yapılan mülakatlarda, birinci kuşak göçmenlerin hayatlarının merkezinde hayatta kalma ve güven duygularının baskın

olduğu gözlemlenmiştir. Göçmenler, bu içgüdülerle hayata tutunmaya o kadar adapte olmuşlardır ki, birçokları kültürel anlamda kendilerini geliştirme imkânı bulamadan yıllar geçirmiştir. Bu durum, dinî hayatlarının göç öncesindeki bilgileriyle sınırlı kalmasına ve din ile örf arasındaki sınırların zaman zaman belirsizleşmesine neden olmuştur. Katılımcılar K31, ailesiyle bu konuda yaşadığı çatışmayı *“Ailemle farklı dünya görüşlerine sahibiz. Dinî bilgisi olmadan dinî yaşayan insanlar. Bu sebeple de kültürle dinî birbirine karıştırıyorlar. Bu sebeple onlarla çatışma yaşayabiliyoruz.”* diyerek ifade etmektedir.

Yapılan mülakatların sonucunda, aile içi ilişkilerde en sık karşılaşılan fikir ayrılığının bakış açıları arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Göçmen bireylerin bir kısmında Türkiye'ye geri dönme isteği her zaman mevcutken, yurt dışında çocuk ve torun sahibi olan bazı göçmenler için geri dönüşün artık kolay olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, göçmenlerin yurt dışındaki yaşamlarına kök salma süreçlerinin geri dönüş kararlarını karmaşıktırdığını göstermektedir. Eşiyle bu konuda sorun yaşadıklarını söyleyen K43, eşinin Türkiye'ye geri dönme isteğinde olduğunu fakat kendisinin çocuk ve torunlarını bırakıp gitmek istemediğini *“Eşimle en çok fikir anlaşmazlıkları yaşıyoruz. Mesela o hep Türkiye'ye geri dönmeyi istedi, başlangıçta çok zorluk çekmiş olsak da ben buralara çok alıştım. Çocuklarım ve torunlarım da burada. Türkiye'ye dönülecekse çocuklar küçükken dönülmeli, onlar büyüyünce buraya iyice yerleştikten sonra geri dönmek çok zor.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Yurt dışında gerçekleşen evliliklerde eşlerden birinin Fransa'da doğup diğerinin Türkiye'de doğup büyümüş olması hayata bakış açılarını etkilemekte bu sebeple de aralarında fikir çatışmaları yaşanmaktadır. Katılımcılardan K35, eşiyle yaşadığı kültür farkını *“Ben Türkiye'de doğmuş büyümüş biri olduğum için eşimle kültür farkımız çok. Hayata bakış açımız çok farklı. Birbirimizi anlama konusunda zorlanıyoruz. Mesela tv izleme hususunda dahi o Fransız kanallarını tercih ederken ben Türk kanallarını izlemek istiyorum.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Yurt dışında yaşayan göçmen ailelerde yaşanan aile içi sorunlarda sıklıkla fikir ayrılıkları ön plana çıkmaktadır. Çifçi Dumlu (2022), eşlerin benzer fikirlere sahip olmasının ya da ortak fikirler üzerinde konuşabilmelerinin evlilikte uyumu artırdığını ifade etmektedir. Aksi takdirde, aile içinde uyum problemleri yaşanabilmektedir. Karma evliliklerde, özellikle yabancı gelinlerin ailenin örflerine daha hızlı adapte olmalarına rağmen (Yaralıoğlu (2021), karma evliliklerde kültürel, dinî ve kişisel farklılıklar nedeniyle sorunlar yaşandığını belirtmektedir. Eşlerden birinin dinî değerlere daha bağlı olması ya da diğerinin dine mesafeli olması, ya da birinin ailesinin

örfünü sıkı sıkıya benimsemesi gibi durumlar, din ile örf arasındaki karışıklığa yol açarak eşler arasında sorunlara neden olabilmektedir.

Yapılan çalışmalar, maneviyat ile evlilik uyumu arasındaki yüksek yordayıcılığı göstermektedir (Yapıcı, 2018; Yılmaz vd., 2020; Geçioğlu ve Kayıklık, 2019; Kubilay ve Oktan, 2015). Evli çiftlerde maneviyat duygusunun benzer seviyede olması, aile içindeki ilişkilerin ve iletişimin işlevselliğini artırmaktadır (Yapıcı, 2018; Yılmaz vd., 2020; Geçioğlu ve Kayıklık, 2019). Evlilik uyumu ile değer tercihleri arasındaki ilişki incelendiğinde, evli bireylerin maneviyatı bir değer olarak benimsemelerinin evlilik uyumları açısından anlamlı ve olumlu etkiler sağladığı ortaya konmuştur (Kubilay ve Oktan, 2015). Manevî yönelimlerin yaşam doyumu ve evlilik doyumu üzerindeki anlamlı etkileri de literatürde yer almaktadır. Sayın vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, manevî yönelim, duyarlılık ve fedakarlığın evlilikte mutluluk ve yaşam doyumu açısından yordayıcı katkılar sağladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, mevcut çalışmanın sonuçlarını da desteklemektedir. Toplumun kadın ve erkeğe biçtiği ödev ve sorumlulukların her ailede farklı tezahür ettiği ve bu durumun inançtan ziyade örf ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca, aile bireylerinin farklı eğitim seviyelerine sahip olmaları da bu durumu etkileyebilmektedir. Farklılıkları kabul, karşılıklı anlayış ve hoşgörünün yaşanan sorunlar için olası bir çözüm sunabileceği düşünülmektedir.

3.1.2.4. İletişim Sorunları

Bu bölümde, aile içi iletişim hatalarından kaynaklanan sorunlar ele alınmıştır. Huzurlu ve mutlu bir aile ortamı için bireylerin birbirlerini dinlemesi, açık iletişim kurması ve anlaması gereklidir. Açık iletişim kanallarına sahip ve sorunları tartışarak ortak kararlar alabilen aileler, daha sağlam ve uzun ömürlü ilişkilere sahip olurlar (Abul, 2018). İletişim, insanlık tarihi boyunca önemli bir rol oynamış ve kendini ifade etme ihtiyacı temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Vural, 2012; Durul, 2020).

Sağlıklı iletişim, mesajın doğru anlaşılması ve geri bildirimde bulunulmasını gerektirir. Aile, birey kişiliğinin şekillendiği ve ruhsal eğilimlerin geliştiği kritik bir ortamdır (Hökelekli, 2016). İletişim eksiklikleri ise eşler arasında algı farklılıklarına ve yeni sorunlara yol açabilir (Akgün ve Polat Uluocak, 2010).

Toplum hayatı, diğer insanlarla kurulan iletişim ve etkileşimlerle şekillenir; bu nedenle, sosyal yaşamda etkili iletişim becerilerini kazanmak önemlidir (IİENSTITU,

2021). Uzmanlar, ilişkilerin sevgi, saygı, güven, empati ve etkili iletişim temellerine dayanması gerektiğini vurgular. Saygılı ve destekleyici bir iletişim, evlilikteki mutluluğu artırır. Sağlıklı aile içi iletişim kuralları arasında duyguların net ve dengeli ifade edilmesi, sorunların mevcut bağlamda ele alınması ve yargılamadan kaçınılması yer almaktadır (Cüceloğlu, 2005).

Ebeveynler, aile içi ilişkilerin temel yapı taşlarıdır ve kişilikleri tüm aileyi etkiler. Aile içi ilişkilerin sadakat, dürüstlük ve verilen sözlerin yerine getirilmesi gibi değerlere dayanması gerektiği belirtilmektedir (Dinçer, 2023). Eşler arasındaki manevî yakınlık, hem birlik duygusunu pekiştirir hem de ebeveynlik sürecini kolaylaştırır (Tunç ve Totan, 2021). Ayrıca, eşler arası iletişim, ebeveyn-çocuk ilişkisini de doğrudan etkiler (Fitzpatrick ve Ritchie, 1994). Aile içindeki iletişimi olumsuz etkileyen faktörler arasında kuşak çatışmaları, duygu ve düşüncelerin açıkça ifade edilememesi ve çocukların birey olarak görülmemesi de bulunmaktadır (Şahin ve Aral, 2012).

3.1.2.4.1. Sözlü İletişim

Bireyler arası iletişimde konuşabilmek, sözlü iletişimin temel bir yöntemi olarak kabul edilir. Aile içi iletişim “eşlerin birbirleri arasında, annenin çocuğuyla veya çocuklarıyla, babanın çocuğuyla veya çocuklarıyla, çocuğun anne ve babasıyla, kardeşlerin birbirleri ile kurduğu iletişim” olarak tanımlanabilir (Şahin ve Aral, 2012: 62). Kişinin duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde karşı tarafa aktarabilmesi için sözlü iletişimden yararlanması gerekmektedir.

3.1.2.4.1.1. Zaman Ayırmama

Yurt dışında yaşayan ailelerin evliliklerinde yaşadıkları iletişim sorunlarının başında birbirlerine yeterince zaman ayırmamaları yer almaktadır. Yıllar içinde birbirlerine zaman ayıramamaktan eşiyle iki yabancıya dönüştüklerini ifade eden katılımcılardan K88, gerek kendi hayatı gerek evlilik hayatındaki dönüşümünü şu sözlerle ifade etmektedir: *“Eşim çok çalıştığı için bize pek vakit ayıramazdı. Zaman içinde birbirimize çok yabancılaştığımızı farkettim. Birbirimize çok zaman ayırmadığımız için o kendini farklı geliştirdi ben farklı. Bu da aramızda fikir ayrılıklarına neden oldu. Maneviyat durumumuz farklılaştı, ben gelişime açtım süreç içerisinde değiştim geliştim. O olduğu yerde kalmayı tercih etti. Evlilik sürecimizde hastalıklarla ciddi imtihanlarımız oldu. Oğlumun rahatsızlandığı dönem bu değişimin bir başlangıcı oldu. İlişkiler zamanla değişebiliyor. Birbirimize vakit ayırabilmek önemli. Biz birbirimizin gençliğini sevdik, orta yaşı da sevdik ama yaşlılıklarımızdaki hallerimiz o kadar değişmişti ki birbirimizi*

tanıyamadık. Eşim 45 yıl boyunca kendisini ailesine adayan kadını sevdi. Ne zaman ki ben çalışmaya başladım, içimdeki kadını farkettim. Meğer o kadının kendi için de zaman ayırmaya ihtiyacı varmış. Kendimi çok ötelemişim. Eşim bu değişime alışamadı. Onun bendeki değişimleri, ihtiyaçlarımı görmemesine çok kızgındım. Eşim şimdi yaşasa ona farklı bir gözle bakardım. Her yaşını ve her halini sevmek isterdim. Ama biz gurbette ayakta kalacağız derken bunları hep kaçırdık. Bizim hayatımız iki çocuğun hayat mücadelesiydi.”

Bir başka katılımcı K91 de, eşinin yoğun çalışması sebebiyle birbirlerine yeterince zaman ayıramadıklarını ve geçmişe dair pek çok hususun içinde ukde kaldığını ifade etmektedir: *“Eşimle en büyük sorunumuz aramızda iletişim olmaması. Evliliğimiz boyunca eşim sabah 8’de işe gidip gece 12’de eve döndü. 5 çocuğun sorumluluğu hem bendeydi. O kadar yoğundu ki ne bana ne de çocuklara yeterince ilgi gösteremiyordu. Süreç içinde paylaşımlarımız da çok azaldı.”*

Eşler arasında yaşanan iletişim sorunlarından birisi de, eşlerden birinin dışarıda fazla zaman geçirmesidir. Bu durum iki şekilde kendini gösterebilmektedir: Birincisi, eşlerden birinin ailesine yeterince zaman ayırmadan dışarıda uzun süre vakit geçirmesi; ikincisi ise, eşlerden birinin diğer eşin dışarıda bulunduğu zamanlarda sürekli olarak sınır koyma isteği.

Dernekte fazlaca vakit geçirmesi sebebiyle eşinin kendisine sitem ettiğini belirten erkek katılımcılardan K16, *“Dernekte fazla zaman geçirmem eşimle en büyük sorunumuz. Burada bulunarak onları ihmal ettiğimi düşünüyorum.”* sözleriyle eşinin tepkisini ifade etmektedir. Yine erkek katılımcılardan K19, işi sebebiyle ailesine yeterince zaman ayıramadığını bunun da eşiyle sorun yaşamasına sebep olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Dışarıda fazla kalıyor olmam eşimle aramızda sorun oluyor. İşim sebebiyle eve fazla zaman ayıramıyorum.”* Kadın bir katılımcı olan K23 ise, geçmişte eşinin kahveye gitmesi sebebiyle sorunlar yaşadıklarını *“Eşim kahveye çok giderdi, bu aramızda sorun olurdu.”* diyerek söylemektedir.

Bazı eşler de eve geldiklerine eşlerini hep evde ya da yanında istemekte olduğu, bu durumun diğer eş zaman zaman sıkıntıya soktuğu görülmektedir. Katılımcılardan K43, eşinin bu konudaki tutumunu *“Bir de eşim eve gelince beni evde görmek ister. Dışarı çıkacaksam saat verir o saatte dön der.”* sözleriyle ifade etmektedir. Katılımcılardan K92 ise diğer ailelerde hanımların beylerin ilgisizliğinden şikayetçi olduğunu kendisinin ise eşinin aşırı ilgisinden bunalıldığını *“Hanımlar beylerinin ilgisizliğinden dert eder, ben de eşimin aşırı ilgisinden usandım. Evde ben yoksam canı sıkılır, beni hep yanında ister.”* diyerek anlatmaktadır.

Evlilik, bir etkileşim ve iletişim sistemi olarak kabul edilir. Sevgi, saygı, paylaşma ve uyum eksikliği, evlilik sürecini olumsuz yönde etkileyebilir ve şiddet, aldatma ve boşanma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir (Gül, 2020). Eşlerin birbirine zaman ayırması da bir iletişim biçimidir. Shapiro vd. (2000) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, yeni evli çiftler 6 yıl boyunca takip edilmiştir. Çalışmada, eşlerinden ilgi ve destek gören annelerin evlilik doyumu oranlarının daha yüksek olduğu, düşük evlilik doyumu yaşayan bireylerde ise kocanın karısına karşı olumsuz tavırlarının etkili olduğu belirlenmiştir. Bu çiftler, yaşamlarını kaotik olarak tanımlamışlardır.

3.2.2.4.1.2. Anlaşamama/ Geçimsizlik

Boşanmanın yaygın nedenlerinden biri geçimsizliktir ve bunun altında yatan sebeplerden biri eşler arasındaki iletişim hatalarıdır. Emir verme, yargılama, küçümseme veya alay etme gibi olumsuz iletişim tarzları, bireyler arasındaki sağlıklı iletişimin sürdürülmesini engeller. Evliliğinde yeni bir yuva kurmayı ve karşılıklı beklenti ile isteklerin varlığını göz önünde bulundurmayan bireyler, evliliklerinde çeşitli sorunlar yaşayabilmektedirler. Kendisinden 25 yaş büyük olan eşi tarafından sürekli aşağılandığını ve sözlü şiddete maruz kaldığını söyleyen katılımcılardan K4, katılımcı duygularını *“Çocukları terbiye konusunda eşim beni hep aşağıladı. Beni cahillikle suçlardı. Ananız ne bilsin derdi. O bana saygı göstermeyince çocuklar da saygı duymazdı. Eliyle hiç vurmazdı ama diliyle çok üzerdi. Babaları öldükten sonra çocuklarımla da iletişimim çok değişti.”* diyerek yaşadığı süreci anlatmaktadır.

Uzun süredir gurbette kök ailelerinden uzakta yaşayan bir diğer katılımcı K50 ise yaşadığı bu sürece eşinin sebep olduğunu düşündüğü için yıllardır onu suçladığını *“Bizim sorunumuz aile içinde geçimsizlik. Bunun da sebebi gurbette yalnız olmak. Gurbette yaşadığım bu yalnızlığın sebebi olarak hep eşimi suçluyorum. Tartışmalarımız genelde bu sebeple oluyor. Benim fikirlerime bu konuda saygı duymadığını düşündüğüm için geçmişte ona çok kızdım. Göçmen bi aile olmak çok zor. Derdini anlatacak, üzüntünü ya da sevincini paylaşacak birini bulmak çok zor. Bayram sabahları bizde hep hüznüdür mesela. Çat kapı gidebileceğimiz kimsemiz yok. Yıllarca bunlardan çok mahrum kaldığım için sıkıntı yaşadım.”* sözleriyle ifade etmektedir. Aynı katılımcı eşinin işi sebebiyle yıllardır gurbette kendisinden ayrı kaldıkları için çocuklarının da bu durumdan olumsuz etkilendiğini ve babalarıyla iletişim sorunları yaşadıklarını söylemektedir: *“İlk çocuğum oğlum, buranın zorluklarını ilk o yaşadı. Babası çoğu zaman yanında değildi. Ona ihtiyaç duyduğunda yanında olamadı. Eşim yıllarca işi için çocuklarını ihmal etti. Şimdi*

de ne zaman bir araya gelseler tartışıyorlar. Asla anlaşıyorlar. Bu sebeple babayla oğlu bir araya getirmemeye çalışıyorum.”

Bazı eşler de iletişim sorunlarının kendisini yeterince iyi ifade edemediğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Katılımcılardan K76, eşine karşı kendisini yeterince iyi ifade edemediği için sorunlarını çözemediklerini *“İletişim sorunları yaşıyoruz. Genellikle kendimi ifade edemiyorum. Bu sebeple de yaşanan problemleri çözemiyorum.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Zaman içinde eşler, anlayış ve tahammül gibi önemli niteliklerini yitirebilirler. Ancak, eş olmanın ve birlikte çocuk sahibi olmanın yanı sıra, iyi ve kötü günlerde birbirine destek olma gibi özellikler, sahip olunması gereken değerlerdir. Eşlerin, birbirlerinin zayıf yönlerinden ziyade güçlü yönlerine odaklanmaları, daha huzurlu bir aile hayatının sağlanmasına katkıda bulunabilir. Aksi takdirde, evliliklerde geçimsizlik, kavga, fiziksel veya psikolojik şiddet gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu sorunlarla başa çıkmak için, tüm aile bireylerinin aileyi ayakta tutma konusunda çaba göstermeleri beklenir. Sorunların çözülmemesi, ailede huzursuzluk yaratabilir ve aile üyelerini telafisi zor süreçlerle karşı karşıya bırakabilir.

3.1.2.4.1.3. Dil

Yurt dışındaki eşler arasında yaşanan iletişim problemlerinden biri, eşlerden birinin veya her ikisinin de yaşadıkları ülkenin diline yeterince hâkim olmamasıdır. Bu durum, bazı ailelerde Türkiye’den gelen eşin yaşadıkları ülkenin dilini bilmemesinden, bazı ailelerde ise yurt dışında yaşayan eşin kendi ülkesinin dilinde yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu dil bariyerleri, eşler arasında etkili iletişimi zorlaştırarak, aile içindeki anlayış ve uyumu olumsuz yönde etkileyebilir. İlk evlendiği yıllarda Fransızcası olmadığı için zorlandığını ifade eden K93, yaşadıklarını *“İlk yıllar dili bilmiyor olmam çok sorun oldu. Mesela eve alınan eşyaların üzerinde ne yazdığını anlamadığım için neyi nasıl kullanacağımı dahi bilmiyordum.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Yukarıdaki örneğin aksine eşinin Türkçe’ye yeterince hâkim olamaması sebebiyle evliliğin ilk yıllarında sorunlar yaşadıklarını anlatan K79, *“İlk evlendiğimiz yıllarda türkçesi çok iyi olmadığı için iletişim problemlerimiz olmuştu.”* sözleriyle durumu ifade ederken erkek katılımcılardan K89 ise kendi Türkçesinin yeterince iyi olmaması sebebiyle eşiyile bir dönem iletişim sorunları yaşadıklarını *“Eşim Türkiye’den geldi. 2 yıl adaptasyon süreci oldu. O dönemde benim Türkçem de çok iyi değildi. Eşimle iletişim sorunu yaşadığımız oluyordu. Onun sayesinde kendimi bu konuda geliştirdim.”* diyerek ifade etmektedir.

Yapılan mülakatlarda bazı göçmenlerin gurbete gelmekten dolayı pişman oldukları görülmektedir. Katılımcılardan K6, pişmanlığını *“Dilini bilmiyorsun, dışını bilmiyorsun. Bir yere gitsen ne alacağını bilmiyorsun. Kendi memleketinde olsan böyle mi olurdu. Şimdiki aklım olsa buraya gelmezdim. Burada cahil olduk. Memleketimde olsam her işimi yapardım.”* sözleriyle ifade ederken bir diğer katılımcı olan K78, şimdiki aklı olsa gurbete gelin olarak gelmeyeceğini, ne yaparsa yapsın mutlu olamadığını *“Evlenip buraya gelmek çok zor. Şimdiki aklım olsa asla gelmezdim. Burada ne eşimle ne ailesiyle aynı fikirlerde olamıyoruz. Ne yaparsam yap mutlu olamıyorsun burada.”* diyerek ifade etmektedir. Katılımcılardan K5 ise pişmanlığını benzer ifadelerle dile getirmektedir: *“Türkiye'den evlilik için göç edip gelmek asla güzel bir karar değildi. Şimdiki aklım olsa asla gelmezdim. Eşimle de kesinlikle evlenmezdim.”*

Bireylerin yaşadıkları coğrafyada kendilerini etkili bir şekilde ifade edebilmeleri için, konuşulan dili bilmeleri gerekmektedir. Dil, sosyal uyumu etkileyen önemli bir faktördür (Ercan vd., 2019). Yapılan mülakatlarda, göçmen bireylerin hem aile içinde hem de toplum hayatında dil kaynaklı sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Özellikle, örneklem grubunun büyük bir kısmının evlilik nedeniyle göç eden bireylerden oluşmasının, bu sorunların yaşanmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

3.1.2.4.2. Sözsüz İletişim

Şiddet, sözsüz bir iletişim dili olarak, bireylerin duygusal yoğunluklarını, çatışmalarını veya çaresizliklerini fiziksel eylemlerle ifade etmelerinin bir yoludur. Bu tür bir iletişim, genellikle sözlü ifade yetersizliği veya karşıdaki kişi üzerinde baskı kurma amacıyla ortaya çıkar (Karataş, 2008).

3.1.2.4.2.1. Şiddet

Aile, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı ve beden ile akıl sağlığının korunduğu bir birim olmasına rağmen, zaman zaman şiddetin yaşandığı bir yer haline gelebilmektedir (Mavili Aktaş, 2006). 6284 Sayılı Kanun'a göre şiddet, fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar verme ve tehdit içerir. Aile üyelerinin kendilerini güvende hissetmesi gereken bir ortamda şiddetin varlığı, aile kavramının temel değerlerine aykırı bir durumdur (Düzgüner ve Martı, 2020).

Tarih boyunca var olan ve günümüzde de devam eden aile içi şiddet, bireysel, toplumsal ve kitlesel düzeyde ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir (Gülmez, 2014). Şiddet, çoğunlukla kadınlar ve çocuklar üzerinde, nadiren de yaşlılar üzerinde uygulanmaktadır. Fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet, aile içinde en sık karşılaşılan şiddet türleridir (Mavili Aktaş, 2006; Köse ve Beşer, 2007; Görgülü,

2016). Eşler arasındaki en yaygın şiddet türü ise fiziksel şiddet olarak kabul edilmektedir (Kenney, 2006; Büyükçök, 2015). Ayrıca, aşağılama, karalama, tehdit, sözel öfke ve küfür gibi davranışlar da şiddetin farklı biçimleri olarak görülmektedir (Hanks, 2006). Ataerkil toplum yapısı, fiziksel güç orantısızlığı, çalışma hayatındaki etkinlik düşünüldüğünde fiziksel şiddetin mağduru genelde kadın eş olmaktadır (Ertem ve Baytur, 2006). Eski eşinden fiziksel şiddet gördüğünü hatta içkiliyken bıçakla kendisini yaraladığını ifade eden katılımcılardan K2, yaşadıklarını *“Eski eşimle her gün kavga ederdik. Ailemin yanına gitmeyi vs. her şeyi yasaklardı. İçki de içiyordu. Bir gün içkiliyken ailemin yanına gittiğim için beni bıçakladı. O gün elinden zor kurtuldum. Hastaneye gittim. Hapishaneye atıldı ve boşandık.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Eşinden şiddet gören başka bir katılımcı olan K3 de, aralarındaki geçimsizlik sebebiyle eşinin kendisine fiziksel şiddet uyguladığını şu sözlerle ifade etmektedir: *“Eski eşim parasını sürekli ailesine gönderirdi. Bunu sorguladığımda da evde kıyamet kopardı. Sinirlendiğinde krize girerdi. Benden her şeyi saklardı. Benimle hiç iletişim kurmazdı. Yeri geldiğinde döverdi de. Sen çene yapmasan, dırıldır etmesen dayak yemezsin derdi. Eşim bana değer vermezdi. İlgisizdi, evi otel gibi kullanırdı.”*

Yurt dışında yaşayan ailelerle yapılan mülakatlar, hem sözlü hem de sözsüz iletişim açısından çeşitli sorunların yaşandığını ortaya koymaktadır. Özellikle karşılıklı iletişim hataları, bireylerin birbirlerini anlamalarını ve huzurlu bir yaşam sürmelerini engellemektedir. Şahin ve Aral (2012), aile içi iletişim engellerinin sorunlara yol açtığını vurgularken; Vural (2012) ve Durul (2020), eşlerin en çok anlaşılma ihtiyacı içinde olduklarını belirtmektedir. Fitzpatrick ve Ritchie (1994) ise eşler arası iletişimin çocuklar üzerinde de etkili olduğunu ifade etmektedir. Eşlerden birinin diğerine yeterince zaman ayırmaması ya da dışarıda fazla zaman geçirerek ailesini ihmal etmesi, çiftler arasında ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Bu bulgular, Shapiro vd. (2000) eşin ilgi ve desteğinin evlilik doyumunu artırdığına dair tespitiyle uyum göstermektedir. İletişim hatalarından kaynaklanan bir diğer sorun ise geçimsizliktir. Eşlerden birinin ya da her ikisinin de iletişim kanallarını kapatması ya da alay ve küçümseme gibi iletişim hatalarında bulunması, geçimsizliği artıran önemli etkenlerdendir. Hanks (2006), alay ve küçümsemeyi bir şiddet türü olarak nitelendirirken, Gül (2020) ise ilgi eksikliği ve uyumsuzluğun şiddet ve aldatma vakalarını artırdığını savunmaktadır.

Göçmen ailelerde iletişim sorunlarının bir diğer kaynağı dil bariyeridir. Ercan vd. (2019), dil sorunlarının sosyal uyumu olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Ancak

zamanla dil becerilerinin gelişmesiyle bu sorunlar aşılabilmektedir. Yurt dışındaki evliliklerde, sözsüz iletişim dillerinden biri olan şiddet de aile içi problemler arasında yer almaktadır. Sili Kalem (2017), göçle şekillenen evliliklerin kadınlar için yalnızlık, yabancılaşma, dışlanma, ötekileştirme ve şiddet gibi olumsuz deneyimlere yol açtığını ifade etmektedir. Mülakatlar, iki şiddet vakasına işaret etmekte olup, her iki vakada da şiddetin erkekler tarafından uygulandığı görülmektedir. Bu bulgu, kadınlar ve çocukların şiddet konusunda en büyük mağduriyeti yaşadığını ortaya koyan araştırmaları desteklemektedir (Mavili Aktaş, 2006; Ertem ve Baytur, 2006). Kur'an, aileyi "sevgi" ve "rahmet" çatısı altında birleştirmekte ve bu çatıda birlikte yaşayan bireyleri hoşgörü, sabır ve karşılıklı anlayışa teşvik etmektedir. Aile içi şiddetin önlenmesinde, hem kadın hem de erkeklere verilecek dinî ve ahlakî eğitimin yanı sıra yanlış inanç ve algılarla mücadele ve bilinçlendirme çalışmaları büyük önem taşımaktadır (Görgülü, 2016; Düzgüner ve Martı, 2020). Şiddet, toplumsal bir sorun olduğundan, bu konuda toplumsal bilincin artırılması, aile içindeki iletişim sorunlarının çözülmesi için bireylerin aile içi sorumlulukları konusunda bilinçlenmesi ve sağlıklı iletişim yollarını öğrenmesi gerekmektedir.

Göçmen aileler, aile içi sorumluluklar, akrabalık ilişkileri, fikir ayrılıkları ve kişilik farklılıkları nedeniyle çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar, bazen aile içi şiddet, boşanma ve ailelerin parçalanması gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Acar, 2022; Aktaş, 2011; Kalem, 2017; Yıldırım, 2020). Artan şiddet vakaları, toplumsal yapının bozulmasıyla ilişkilendirilse de, şiddetin hiçbir koşulda meşru bir gerekçe olarak kabul edilemeyeceği vurgulanmalıdır. Şiddet, bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi kayıplara neden olan, bedeli ağır bir olgudur (Düzgüner ve Martı, 2020).

3.1.2.5. Kişilik ile İlgili Sorunlar

Bu bölümde, kişilik farklılıklarından kaynaklanan sorunlar, ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

3.1.2.5.1. Mizaç Farklılıkları

Bireyin kimlik oluşumunda değerler, ferdî ve sosyal kimliğin inşasında merkezî bir rol oynar ve bu süreç, anlam yüklü bir varoluşu beraberinde getirir. Değerler, aşkın ilahî kaynaklar ve içkin toplumsal dinamiklerden beslenerek şekillenir (Akyüz, 2014). Akıncı'nın (2014) Fransa'daki birinci ve ikinci kuşak Türk

göçmenlerin etnik ve dinsel kimlik algılarına yönelik çalışması, bu kimliklerin öz kültüre dayandığını ve kuşaklar arasında köken veya hâkim grup kimliğiyle özdeşleşmenin önem taşıdığını ortaya koymaktadır. İkinci kuşak Türk göçmenler arasında dinî kimlik algısı güçlüdür; birinci kuşakta ise sembolik tanımlamalar ve dinî uygulamalar arasında farklılıklar gözlenmektedir. Diğer araştırmalar da göçmen gençlerin miras kültürel kimliklerini korurken, ulusal toplumla da güçlü bağlar kurmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Sabatier ve Berry, 1994; Meyve vd., 2006).

Evlilik ilişkisi oldukça karmaşık ve sürekli olarak değişen ve gelişen bir ilişki biçimidir. İki farklı kişilikteki bireyin aynı çatı altında yeni bir hayat kurması kolay değildir. Bu sebeple eşler arasındaki ilişkilerde mizaç farklılıkları da oldukça etkilidir. Eşinin ani öfkeleri olduğunu belirten katılımcılardan K77, *“Eşim çabuk sinirlenir ama öfkesi saman alevi gibidir. Merhametli birisi fakat çabuk parlıyor. Öfkesinin şeker hastası olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.”* diyerek eşinin öfkelenmesi sebebiyle sorun yaşıyor olsa da bu durumu anlamaya çalıştığını ifade etmektedir.

İnsan ilişkilerinde karakter farklılıkları oldukça etkili olmaktadır. Eşinden yeni boşanmış olduğunu söyleyen K52, evlilik hayatında yaşadığı sorunların temelinde eşinin bencil bir insan olmasından kaynaklandığını ve ailesinin yetiştirme tarzının bu durumda etkili olduğunu düşündüğünü *“Eski eşim evliliğin, hayatın hiçbir aşamasında bana yardımcı olmadı. Tüm sorumluluklar bana aitti. Eşim birey olmanın, eş olmanın nasıl olması gerektiğini bilmiyordu. Kendisi de 2 erkek kardeşi de eşlerinden boşandılar. Bunun temelinde de bencilliklerinin olduğunu düşünüyorum. Babası annesine şiddet uygularmış, annesi ise çocuklarına karşı ilgisiz biriymiş. Çocuklarına aile olmanın sorumluluklarını öğretememişler.”* sözleriyle ifade etmektedir. Başka bir katılımcı olan K61 de, ilk evliliğinin eski eşiyle arasındaki mizaç farklılıkları sebebiyle sona erdiğini *“İki defa evlenip ayrıldım. İlk evliliğimde mizaç ve karakter farklılıklarımız vardı. İki çocuğumuz olmasına rağmen evliliği sürdüremedik ve boşandık”* sözleriyle dile getirmektedir.

Bir diğer katılımcı K73, ailesinin kendisine müdahale ettiğini ve bunu doğru bulmadığını bu sebeple de aralarında tartışma yaşandığını şöyle ifade etmektedir: *“Biraz rahat bir karakterim var. Ailemle en çok bu hususta tartışırız. Özgürlüğüme müdahaleden pek hoşlanmam. Ailem yanılsa düşmemden korkuyor. Ben ne kadar serbestsem onlar da o kadar kapalı.”*

Bireyin gelişiminde hem kalıtım hem de çevre önemli rol oynar; güvenli ve destekleyici bir çevre, örneğin utangaç bir çocuğun daha sosyal olmasına katkı sağlayabilir. Aile, bireyin ilk ve en etkili çevresi olarak, erken dönem dünyasının

şekillendiricisidir (Young ve Klosko, 2022). Aile içi iletişimde, çocuğun birey olarak kabul edilmesi ve iletişime etkin şekilde katılımı, benlik saygısını artırır (Şahin ve Aral, 2013). Ayrıca, bireyin kendini tanıması ve sevmesi, dünyayı daha iyi anlamasına olanak tanır (Sayar, 2019). Mülakatlarda, mizaç farklılıklarının evliliklerdeki sorunlarda etkili olduğu ve eşler arası ilişkileri doğrudan etkilediği belirlenmiştir.

3.1.2.5.2. Güven

Güven duygusu, sosyal ilişkilerin temel taşlarından biridir ve başkalarına olan inanç, saygı ve samimiyet üzerine inşa edilir. Bu duygu, insanlar arası ilişkilerde sağlıklı iletişim, iş birliği ve yakınlık için kritik öneme sahiptir.

Babasının kendisini küçük yaşta evlendirmesi sebebiyle ona çok kırdığını bu sebeple insanlara karşı da güven sorunu yaşadığını belirten K39, *“Ben genel olarak güven sorunu yaşayan birisiyim. Çünkü babama dair hayal kırıklıklarım var. 15 yaşında beni nişanlaması ile ona olan güvenim kırıldı. Bunun etkisini evliliğimizde de yaşadık. Şu anda da insanlara kolay kolay güvenemem.”* diyerek duygularını anlatmaktadır.

Eşi için güven duygusunun çok önemli olduğunu söyleyen bir başka katılımcı olan K94, bu sebeple evlendikleri ilk yıllarda eşiyle aralarında yaşanan kıskançlık sorunlarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Eşimin en önemli karakter özelliği güven duygusu. İnsanlara güvenmeyi çok önemser. İlk zamanlar bu sebeple kıskançlık sorunları yaşadık. Kayınpederim sonradan ben ona gözünü açtırma diye tembihlemiştim o zamanlar diye itiraf etti. Ben Türkiye’den sağlam bir karakterle gelince eşim kıskançlık duygusunu yaşadı, perdenin arkasından dahi bakmamı istemezdi.”*

Güven duygusu, ilişkilerde zamanla gelişen ve insanları birbirine bağlayan temel bir unsurdur. Başlangıçta yabancı olan bireyler, zamanla iletişim ve karşılıklı etkileşimler yoluyla birbirlerine güven duygusu inşa ederler. Bu süreçte dürüstlük, tutarlılık, adalet ve samimiyet gibi faktörler kritik rol oynar. Erikson (1950) bu durumu, yaşamın ilk yıllarında bebeğin en yakın kişi tarafından gereksinimlerinin karşılanmasına dayalı olarak gelecekte insanların güvenilir ya da güvenilmez olduğuna dair bir inanış geliştirdiği şeklinde açıklar. Bu nedenle, güven duygusu, insan hayatının tamamını etkileyen temel duygulardan biridir.

Aile, bireyin kendini güvende ve huzurlu hissettiği bir sığınaktır. Zorluk ve stresten sonra huzurlu bir ortamda yaşamının ve karşılıklı sevgi ve saygının tadını almak, birey için büyük bir tatmin kaynağıdır (Teyfurov, 2014; Ünsal, 2022). Güven dolu bir aile ortamı, fertlerin birbirine en derin sırlarını ve sorunlarını güvenle

paylaşabildikleri bir alan sunar (Mevdudi, 2003). Ancak, aile içindeki güven sorunları, bu huzur ortamını bozarak bireyler ve toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratır.

3.1.2.5.3. Kıskançlık

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlık olarak diğer insanlarla etkileşim içinde bulunur. Bu etkileşimler sırasında ortaya çıkan kıskançlık ise, rekabet ve şüphe gibi duygulardan beslenen ve birçok bireyin yaşamını etkileyen karmaşık bir ruh halidir. Kıskançlık, her bireyin hayatı boyunca deneyimleyebileceği evrensel bir duygudur (Akça, 2014). Özellikle aile içindeki problemlerde kıskançlık, sıkça karşılaşılan bir durum olarak öne çıkmaktadır. Yıllarca eşinin kıskançlığı ile sabırla mücadele ettiğini, eşinin zamanla kıskançlıktan vazgeçtiğini fakat bu sefer de kendisinin fiziksel rahatsızlıklar yaşamaya başladığını belirten katılımcılardan K63, yaşadığı süreci *“En büyük sorunumuz eşimin kıskançlığı. İlk yıllar çok sorun oldu. Şimdi olmuyor elhamdülillah. Kıskançlığını arttıran sebeplere dikkat ettim, ben böyle yapınca o sorunları aştık. Genelde ben fedakârlık ettim ve sabır gösterdim. Bu sorunları aşmada işe yaradı ama bana fiziksel rahatsızlıklar olarak geri döndü.”* sözleriyle anlatmaktadır. Bir başka katılımcı K80 de, eşinin giyim kuşam konusunda kıskanç olduğunu *“Eşimle kıskançlık hususunda sorunlar yaşıyabiliyoruz. Eşim düşün, ev ortamı gibi ortamlarda kıyafetlerimize dikkat etmemizi ister.”* diyerek ifade etmektedir.

Evli bireyler arasında, evliliğin ilk yıllarında kıskançlık duygusunun sıkça gözlemlendiği bilinmektedir. Zamanla, karşılıklı güvenin inşasıyla birlikte bu duygu daha sağlıklı bir temele oturur. Bununla birlikte, evlilikte kıskançlık olgusu sadece çiftler arasında değil, geniş aile içinde de ortaya çıkabilmektedir. Eşinin ailesinin çok benimsedikleri için kendisini herkesten kıskanıp başkaları ile görüşmesini istemediklerini belirten K93, yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir: *“Evlendiğimizde 17 yaşındaydım, eşim o dönem beni arkadaşlarımdan çok kıskanırdı. Eşim ve ailesi beni hem çok sever hem de başkalarından çok kıskanırdı. İsterlerdi ki sadece onlar olsun hayatımda. Ama benim aileme ve arkadaşlara da ihtiyacım vardı.”*

Kıskançlık duygusu geniş ailelerde, özellikle kıyaslama şeklinde ortaya çıkabilir. Evlatlar, gelin ve damatlar, hatta torunlar arasında birine daha fazla yakınlık gösterildiği hissi, akrabalık ilişkilerinde kıskançlığa yol açabilmektedir. Katılımcılardan K58, kalabalık bir aile oldukları için zaman zaman kıskançlıkların yaşanabildiğini *“Kalabalık bir ailede olduğumuz için eltiler arasında sorunlar yaşandı. Ben eşimin ailesinin akrabası olduğum için eltim tarafından kıskanıldığım oldu. Yeri geliyor bana 25 yıllık*

mevzuları açıp tartışmak istiyor. Kendisiyle arama sınır çizdim. Diğer tüm akrabalarımınla aram iyiydi.” diyerek dile getirmektedir.

Evlilik ilişkilerinde mizaç farklılıklarının önemli bir rol oynadığı, göçmen bireylerle yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir. Bu çalışmalarda, göçmenlerin evliliklerinde mizaç farklılıklarının belirleyici bir etken olduğu görülmüştür. Özellikle öfke ve bencillik gibi olumsuz duyguların evliliklerde yıkıcı sonuçlar doğurduğu, güven duygusunun ise evliliklerin sürdürülebilirliği açısından en temel unsurlardan biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kıskançlık duygusunun sıklıkla güven eksikliğinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Dinçer (2023), eşler arası huzurun sağlanmasında sadakatin kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Özellikle yurt dışındaki evliliklerde yaşanan sorunların çözümünde, güven duygusunun güçlendirilmesinin diğer pek çok problemin çözümüne katkı sağlayabileceği öne sürülmektedir.

3.1.2.6. Göçmen Olma

Bu bölümde, göçmenlikten kaynaklanan sorunlar çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Göç, insanların savaş, hastalık veya ekonomik nedenlerle mevcut yerleşim yerlerinden başka bölgelere geçici ya da kalıcı olarak taşınması olarak tanımlanabilir. Göçmen olmanın bireyler için çeşitli avantajları olabileceği gibi, ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalma gibi ciddi dezavantajları da mevcuttur. Bu tür olumsuz deneyimler, bireylerin sosyal hayatlarını etkilediği gibi, dolaylı olarak aile yaşamlarına da yansımaktadır. Erkek katılımcılardan K30, gurbette göçmen bir aile olmaktan ziyade Müslüman bir aile olmanın hayatlarını olumsuz etkilediğini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Göçmen bir aile olmaktan ziyade Müslüman bir aile olmak etkiliyor, burada Müslüman olmak hayatımız çok etkiliyor. Çalıştığım yerde çok üst pozisyonlara gelebilirdim ama sırf bu yüzden beni hep baskılayıp çok daha yetersiz kişilerin ilerlemesini sağladılar. Hatta patronum bunu itiraf edip benden bizzat özür diledi. 30 yıl boyunca aynı iş yerinde olmama rağmen başıma bu geldi. Ben de bu sebeple haklarımızı savunmak için sendikaya girdim ve yönetici oldum.”* Bir başka erkek katılımcı olan K47 de, yaşadığı ülkede göçmen bir vatandaş olmanın dezavantajlarını zaman zaman yaşadığını *“Kendimi entegre olmuş biri olarak görsem de Fransa’da Türk ve Müslüman bir göçmen olmanın etkilerini yaşıyorum. Okulda, iş hayatında ön yargılarla karşılaşabiliyoruz. Tanıdıkça önyargılar kırılabilir.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Eşinin de kendisinin de Fransa doğumlu olduklarını ve dili gayet yetkin kullanabildiklerini belirten K29, buna rağmen iş hayatında göçmen kökenli olmaları

sebebiyle yaşadıkları zorlukları şöyle ifade ediyor: *“Burada Türk bir aile olarak iş kurma, eve yetebilme, proje oluşturma konusunda hayat daha zor. Böylesi durumlarda Fransızlar daha öncelikli biz ikinci sırada kalıyoruz. Hayatımız mücadele ile geçiyor.”*

Eğitim hayatında ya da sosyal hayatın içinde göçmen olmaları hasebiyle zaman zaman sorunlar yaşayan göçmenler de bulunmaktadır. Katılımcılardan K87, kendi ortamında göçmen çocuğu olduğunu pek hissetmediğini fakat üniversitede bu ayrımı daha net gördüğünü *“Kendi doğal ortamında göçmen çocuğu olduğumu çok hissetmiyorum. Ama şu an üniversitedeyim orada ayrımı daha net görebiliyorum. Ayrımcılıklara muhatap oluyorum. Buradakilerin daha az çalışmayla başarabileceği şeyleri bizim çok daha fazla çabayla başarmamız gerekiyor.”* sözleriyle anlatmaktadır. Başörtüsü sebebiyle ikinci sınıf insan muamelesi görmenin zor olduğunu belirten K81 ise kendisini markette çarşafı gördükleri için tepkisel davrananlar olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Fransa’da başörtüsü sebebiyle hor görülmek, ikinci sınıf insan muamelesi görmek zor. Beni markette çarşafımla gördükleri için tepkisel davrananlar olabiliyor. Onları anlayabiliyor olsam da yaşadıklarımı kabullenmek zor.”*

3.1.2.6.1. Kültür Farkı

Geçtan’a (2019) göre, yaşantı ile dil birbirinden ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir. Bu bağlamda, göçmenlerin dil ve kültür farklılıklarından kaynaklanan sorunları aşmaları genellikle zorlayıcı bir süreçtir. Yurt dışına göç eden aileler hem yeni bir coğrafyaya hem de kültürel farklılıklara uyum sağlama konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, yeni geldikleri coğrafyada ırkçılığa maruz kalmaları, bu uyum sürecini daha da karmaşık ve zor hale getirmektedir. Göçmen olmanın kendisi için zorlayıcı olduğunu belirten K44, yıllar içinde çok zorlandığını daha yeni yeni alışabildiğini *“Bir insanın yer değiştirmesi, ülke değiştirmesi büyük bir karar. Sürekli birilerine muhtaç olma duygusundan hoşlanmıyorum. Bunu o zaman bilsem yurt dışına evlenir miydim bilmiyorum. Kalabalık bir aileden buraya gelince çok bocaladım. Son 5 yıla kadar da sürdü bu halim. Gidebilmek için çok planlar yaptım ama olmadı. Eşim de benim bu konudaki umutsuzluğumdan çok etkileniyordu. Yeni yeni toparlanıyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir. Eşinin Fransa’da büyümüş kendisinin de Türkiye’de yetişmiş bir insan olması sebebiyle kültür farkını çok fazla yaşadığını ifade eden K15, evlilik hayatında çok zorlandığını şu sözlerle açıklamaktadır: *“Onun burada doğmuş büyümüş olması benim ise evlilik sebebiyle gelmiş olmam çok problemli bir hal. Sonraki nesil için asla tavsiye etmediğim bir durum. Akraba olmamıza rağmen çok sorunlar yaşadık. Kültür çatışması, karakter farklılıkları çok oldu. Hiçbir şeyi benimle paylaşmazdı. Nerdeyse hiç ortak noktamız yoktu. O zamanlar bir yerlerde sorun olduğunu aileme söylemiştim ama beni dinlememişlerdi.”*

Evlendiği yıllarda eşiyle arasındaki fikir ayrılıkları ve kültürel farklılıkların evliliklerini olumsuz etkilediğini belirten K38, bu süreçte eşinden de pek destek göremediğini “*Görüş farklılıkları, yaşantı farklılıkları aramızda çok oldu. Ailesinden aldığı eğitimin benden çok farklı olması bu durumu çok etkiledi. Ona göre kadın susar, kadın konuşmazdı. 5 yıla yakın birbirimize alışma dönemimiz oldu. Ben hep sustuğum için eşim hiç sorun olmadığını düşünüyordu. Halbuki benim içimde fırtınalar kopuyordu.*” sözleriyle anlatmaktadır.

Bireylerin ailelerinden aldıkları eğitim, okul süreçlerinde edindikleri bilgiler, kişilik özellikleri ve çevresel gözlemleri, onların yaşam tarzlarını şekillendiren temel unsurlardır. Evlilikle birlikte, çiftler bu birikimlerini bir araya getirerek, iki farklı bireyden oluşan yeni bir aile yapısı oluştururlar. Bu farklılıklar, kimi zaman zenginlik kaynağı olarak görülebilenken, kimi zaman da eşler arasında çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Eşiyle hem kültür hem de yaşam tarzı farklılıklarını olduğunu belirten K94, bu durumda yetiştikleri ailelerin oldukça etkili olduğunu: “*Karakter olarak ben eşimden daha olgundum. Eşim ise yaşından daha çocuksuydu. Eşim benim daha modern daha düşünceli olduğumu düşünüyordu. Dede ve nine ile aynı evde büyümenin etkileri olduğunu düşünüyorum. Anneannem çok geniş görüşlü bir insandı bizleri de öyle yetiştirdiler. İlk zamanlar bu sebeple eşimle kıskançlık sorunları yaşadık. Ben Türkiye’den sağlam bir karakterle gelince eşim kıskançlık duygusunu yaşadı, perdenin arkasından dahi bakmamı istemezdi.*” sözleriyle ifade etmektedir.

Evlenen çiftler eşleriyle aynı şehir aynı köyden olsalar dahi birbirleriyle uyum sağlamakta zorlanabilirler. Bu durum yurt dışında yaşayan göçmenler için de geçerlidir. Eşiyle aralarındaki farklılıklar sebebiyle boşandığını ifade eden K11, “*Eski eşimle para konusunda sorun yaşıyorduk. Ben Türkiye’de doğduğum için aramızda kültür farkları çok oluyordu. Zevklerimizin çoğu uyumsuzdu. Birbirimizin çocukluğunu anlamıyorduk. Fazla baskıcıydı. Beni olduğum gibi kabullenemiyordu. Ona göre kadın susmalıydı. Her ortamda konuşmamalıydı. Ben fitraten böyle bir insan değilim, girişken bir yapım var.*” diyerek yaşadıklarını anlatmaktadır.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi eşlerden birinin Türkiye’de diğeri Fransa’da doğup büyümüş olmasından kaynaklanan kültür ve karakter farklılıkları yurt dışındaki evliliklerde sorunlar yaşanmasına sebep olmaktadır. Eşiyle farklı anlayışlara sahip olduğunu belirten K35, bazen tv izleme hususunda dahi farklılığa düşebildiklerini “*Ben Türkiye’de doğmuş büyümüş biri olduğum için eşimle kültür farkımız çok. Hayata bakış açımız çok farklı. Birbirimizi anlama konusunda zorlanıyoruz. Mesela tv izleme hususunda dahi o Fransız kanallarını tercih ederken ben Türk kanallarını istiyorum.*” sözleriyle dile

getirmektedir. Tv seçimi hususunda benzer yorumlarda bulunan farklı katılımcılar da bulunmaktadır.

Evliliği boşanma ile sona eren K52, eşinin göçmen çocuğu olmasının bu durumda etkili olduğunu belirterek *“Onun göçmen çocuğu olması benim de Türkiye’de doğup büyümüş olmam kültür çatışması yaşamamıza sebep oldu”* diyerek düşüncelerini ifade etmektedir.

Yaşadıkları toplumda asimile olmadan entegre olmaya çalışan bazı göçmenler, kendi kültürlerine sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve çocuklarına da bu kültürel değerleri aktaracak şekilde eğitim vermektedirler. Katılımcılardan K49, çocuklarını Türk örf ve adetlerine göre yetiştirdiklerini *“Çocuklarımızı Türkiye’nin örf ve adetlerine yetiştirmeye çalışıyorum. Fransa’da çocuk yetiştirmek çok zor. Çocuk çevresinden etkilenebiliyor, hep ilgili olmak gerekiyor. İkimizin de Türk ve Müslüman olması çocuklarımızla ilgilenmek açısından avantajlı bir durum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Bazı göçmenler ise iki kültürün de yaşanmasıyla bulundukları ortamda uyum içinde olabildiklerini ifade etmektedirler. Erkek katılımcılardan K89, iki kültürü yaşatma çabasını ve uyum sürecini şu şekilde ifade ediyor: *“Burada yaşayan Türkler için dil, din ve kültür farkı hep var. Hayatımız iş ve aile hayatı açısından ikiye ayrılıyor. İkisinde de iki farklı insana dönüşüyoruz. Evde kendi dilini konuşan, kültürünü ve dinini yaşayan insanlar ama dışarıda onların hayatına entegre olmak zorundayız.”*

Göç olgusu başlı başına zorlu bir süreç olmakla birlikte, özellikle köyden kente yapılan göçler, beraberinde farklı sorunları da getirmektedir. Bu sorunlardan biri, kent yaşamına adapte olamama problemidir. Köyde yaşayan insanların alışkanlıkları ve davranışlarının kentte yaşayanlardan farklı olması nedeniyle, köyden kente göç eden aileler kültür şoku yaşayabilmektedirler (Akgün ve Polat Uluocak, 2010). Göçmenler arasında, birinci kuşak bireyler, ana dillerine ve miras kültürlerine sahip çıkma konusunda genellikle başarılı olurken, ikinci ve üçüncü kuşaklar için bu kültürel mirası korumak daha zorlu bir görev haline gelmektedir. Göç edilen ülkede doğup büyüyen çocuklar, çoğunlukla iki kültür arasında sıkışmış bir konumda kalmakta ve bu durum gerek evlilik gerekse sosyal yaşamlarında belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Akdoğan ve Taş (2018), Fransa’daki üçüncü kuşak göçmenler üzerinde yaptıkları çalışmada, göçmenlerin Türk kökenlerini inkâr etmek istemedikleri için asimile olmadıklarını, ancak Fransız kültürüne de başarılı bir şekilde entegre olduklarını belirtmektedirler.

3.1.1.6.2. Aidiyet Duygusu

Yurt dışında yaşayan vatandaşlar için iki kültür arasında kalmak, hayatlarında çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu bireyler, hangi kültüre ait olduklarını belirlemekte güçlük çektiklerinde, aidiyet duygusu konusunda eksiklikler yaşayabilirler. Bu durum, kimlik bunalımına yol açarak, hem bireysel hem de sosyal yaşamlarını olumsuz etkileyebilir. Çocuğu olana kadar kendisini yaşadığı topraklara ait hissetmediğini ifade eden katılımcılardan K33, duygularını *“Gurbette olmak çok üzücü. Eşim dayımın oğlu olmasına rağmen kendimi burada çok yabancı hissettim. Çocuğum doğduktan sonra buraya ait hissetmeye başladım. Artık daha iyi hissediyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Göçmenlerin bir kısmı ne Fransa’da ne de Türkiye’de kendilerini tam olarak ait hissedemediklerini ifade etmektedirler. Göçmen çocukları için doğup büyüdüğü topraklar olan Fransa’ya alışmak daha kolay gözüktüğü de K66’nın da, *“Fransa bizi göçmen çocuğu olarak görüyor. Türkiye’ye gidince bize göçmen olarak bakıyorlar. Ama iki tarafta da aidiyet tam olarak gerçekleşmiyor.”* sözleriyle ifade ettiği gibi pek çok göçmen aidiyet sorunu yaşamaktadır. Katılımcılardan K27 ise iki ülkede de kendisini yabancı hissettiğini *“Etkiliyor mu bilmiyorum ama hem burada hem Türkiye’de kendimi yabancı hissediyorum. Aidiyet eksikliği yaşıyorum. Burada yabancıyız Türkiye’de Avrupa’lıyız.”* sözleriyle dile getirmektedir.

Aidiyet duygusu, kuşaklar arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Karataş (2003), birinci kuşak göçmenlerin toplumsallaşma süreçlerini büyük ölçüde kendi kültürel yapıları içinde geçirdiklerini ve bu nedenle uyum süreci açısından diğer kuşaklardan ayrıldıklarını belirtmektedir. Aynı çalışmada, ikinci kuşak göçmenler iki grupta incelenmiştir: Türkiye’de doğup aile birleşimi yoluyla sonradan gelenler ve göç edilen ülkede doğanlar. Bu ikinci kuşak, her iki kültürden de yoğun bir şekilde etkilenmiş ve bu durum, onların uyum sorunlarını birinci kuşağa kıyasla daha karmaşık hale getirmiştir. Üçüncü kuşak ise aileleriyle ciddi sorunlar ve kuşak çatışmaları yaşamaktadır. Bu kuşaklar arasında, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler, kendilerini Fransa’ya daha ait hissettiklerini ifade etmektedirler. Üçüncü kuşak göçmen olan K40, kendisini Fransa’da kötü hissetmediğini hatta kendisini Fransa’da daha rahat hissettiğini *“Ben burada üçüncü kuşak olduğum için kendimi burada kötü hissetmiyorum. Burası normal geliyor. Hatta Fransa’da kendimi daha rahat hissettiğimi söyleyebilirim. Türkiye’de daha farklı hissediyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir. Aidiyet ile ilgili bir sorun yaşamadığını belirten K72, üçüncü kuşak göçmen çocuğu olmasının bu durumda etkili olabileceğini *“Çok büyük bir sorun yaşamıyorum. Burada üçüncü kuşak göçmen çocuğu olmamın*

da bunda büyük etkisi olduğunu düşünüyorum.” demektedir. Eşlerden her ikisinin göçmen çocuğu olmasının evliliklerini olumlu bir şekilde etkilediğini belirten K36 da, böylece eşiyle birbirlerini daha iyi anladıklarını “İkimizin de göçmen çocuğu olması sebebiyle evliliğimiz daha kolay oluyor. Buradaki ihtiyaçları daha iyi anlıyor, sorumlukları daha rahat paylaşabiliyoruz.” diyerek memnuniyetini dile getirmektedir.

Yukarıdaki örneklerin aksine ikinci kuşak göçmenlerden K96 ise, göçmen olmanın vatansız olmak gibi olduğunu kendisini her yerde yabancı hissettiğini belirtirken yaşadığı ülkeye dinî değerler açısından tam olarak bağlanamayacağını düşündüğünü *“Göçmen olmak biraz vatansız olmak gibi özellikle ikinci kuşak olmam hasebiyle kendimi her iki tarafta da yabancı hissetme duygusu var. Dinî değerlerimize aykırı olması nedeniyle ne buranın kültürüne adapte olabiliyor ne de Türkiye’ye tam olarak sağlayabiliyoruz”* sözleriyle belirtiyor.

Göç eden bireylerin, yeni yerlerine alışıp oraya ait hissedebilmeleri için zamana, mesken tutmaya ve bulundukları mekânla özdeşleşmeye ihtiyaçları vardır. Birey, sembolik olarak bir yer ve oraya ait toplulukla kendi arasında bağ kurarak toplumsal ilişki ağlarına dâhil olmaya çalışır ve bu sayede yeni mekânına dair aidiyet duygusu geliştirebilir. Mavili vd. (2014), bireyin ailesine, mesleğine, kültüre ve topluma yönelik aidiyet duygusunun, anlam bulma yeteneğini geliştirdiğini belirtmektedir. Aidiyet duygusu, ailede başlayıp toplumda devam eden bir süreçtir. Köklerinden koparak yeni bir coğrafyaya kök salmaya çalışan göçmenler için hemşehricilik, bu nedenle büyük bir önem taşır (Polat ve Polat, 2017). Bu bağlamda Ardahan (2006), aidiyet duygusunu duygusal destek perspektifinden ele almakta ve bireyin toplum, aile, arkadaş çevresi ve diğer kişiler tarafından kabulünün, bireyin sorunlarla mücadele etmesinde ve stresle başa çıkmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Göç etmek ve başka bir coğrafyada yeni bir yaşam kurmak, tarih boyunca zorlu bir süreç olmuştur. Bu zorluklar hem maddî hem de manevî boyutlarda kendini göstermektedir. Göçmen olmak, yeni bir coğrafyayı kabullenme ve kabul edilme, asimile olmadan bulunduğu kültüre uyum sağlama ve kendini ait hissetme gibi zorlukları içerir. Göç edilen ülkedeki dinî ve kültürel farklılıklar, uyum sorunlarını derinleştirmekte; bu durum özellikle sonraki nesiller için entegrasyon ile asimilasyon arasında kimlik krizlerine yol açmaktadır (Güngör, 2012). Kula (2001), kimlik oluşturma sürecinde uygun bir model bulamayan gençlerin yaşadıkları içsel

sıkıntıları, sürekli bir boşluk hissi, zaman zaman aşırı neşe ve durgunluk, derinlemesine hissedilen sıkıntı ve yalnızlık duyguları şeklinde ifade etmektedir.

Göçmenlerle yapılan mülakatlar, göçmen olmanın bireylerin hayatlarında kültürel farklılıklar ve yaşam tarzı gibi etkilerinin yanı sıra aidiyet duygusu ve uyum süreciyle ilgili etkilerinin de olduğunu göstermektedir. Bu etkiler, uyum problemleri, kuşak çatışmaları (Karataş, 2003), dil problemleri (Geçtan, 2019), kültür şoku (Akgün ve Polat Uluocak, 2010) ve asimile olma korkusu (Akdoğan ve Taş, 2018) gibi çeşitli zorluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Göçmenler, kültür farklılıkları ve dinî engeller nedeniyle genellikle aynı bölgelerde yerleşmeyi tercih etmekte ve hemşehriciliğe yönelmektedirler. Göçmen olmanın getirdiği iş veya eğitim hayatındaki ırkçı muameleler de bu bireylerin yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bazı göçmenlerin sosyal yaşamlarında ve evliliklerinde kültürel farklılıkları tolere edebildikleri gözlemlenmektedir. Özellikle eşlerden birinin Türkiye'de, diğersinin Fransa'da doğup büyüdüğü bazı göçmen ailelerde, kültürel farklılıklar daha belirgin hale gelmekte ve eşler arasında sorunlara yol açabilmektedir. Eşler arasındaki yaşam tarzı farklılıkları da zaman zaman bu sorunların kaynağı olabilmektedir. Aidiyet duygusunun gelişmesi ise göçmenler için zaman alan bir süreçtir; bazıları kendilerini her iki tarafa da ait hissedemezken, aidiyet duygusu ancak ikinci ve üçüncü kuşakta belirginleşmektedir. Elde edilen sonuçlar, göçmenler için asimile olmadan yaşadıkları topluma entegre olabilmeleri ve farklılıkları birer zenginlik olarak kabul etmeleri gerektiği bilincinin kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır.

3.1.2.7. Ekonomik Sebepler

Bu bölümde, ekonomik sebeplerden kaynaklanan sorunlar, ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

3.1.2.7.1. Maddi Sıkıntılar

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin bir kısmının göç etme sebeplerinin temelinde, kendilerinin veya ailelerinin maddî refaha ulaşma arzusu yatmaktadır. Göç ettikleri ülkelerde sıfırdan bir hayat kurmaya çalışan ve toplumda "almanca" olarak bilinen göçmenler için yaşam her zaman kolay olmamaktadır. Bu göçmenler, yeni bir ortamda uyum sağlama, kültürel ve sosyal zorluklarla başa çıkma gibi çeşitli güçlüklerle karşılaşmakta ve bu durum yaşam standartlarını etkileyebilmektedir. Göç ettikten 3 yıl sonra eşini kaybeden K83, yaşadığı zorlukları şöyle ifade etmektedir:

“Eşimi kaybettikten sonra maddî imkansızlıklar yüzünden çok zorlandığım günler oldu. Göç süreci de bizim aramızda sorunlara sebep olmuştu. Oradaki düzenimi bozup gelmek çok zordu. Eşimle 12 yıl evli kaldık. Buraya geldikten 3 sene sonra vefat etti. O dönem benim için çok zordu. Göçüp gelince dil bilmiyordum, kültürü bilmiyordum. Maddî manevî başkalarına muhtaç olmak beni çok zorladı. Yalnızdık ve aileden uzak olmak da zordu. Şimdi çocuklarımın hepsi üniversite okudu. İyi ki kalıp o zorlukları çekmişim diyebiliyorum.”

Göçmen bir ailenin ikinci kuşak çocuğu olan ve 13 yıldır maddî sebeplerle Türkiye’ye izne gidemediğini belirten K84, yaşadığı trafik kazası ile değişen hayatını *“Görücü usulüyle evlenmemize rağmen ilk zamanlar herşey iyiydi. 2010 yılında Türkiye’de çok büyük bir trafik kazası geçirdik. O kazadan ben büyük hasarla kurtuldum. Sonrasında her şey değişti. Kazadan sonra uzun süre annemle yaşadık. Annem bize destek olsa da maddî sorunlarımız çok oldu. Şöyle söyleyeyim kazanın üzerinden 13 yıl geçti ve ben maddî sorunlar sebebiyle hiç Türkiye’ye izne gidemedim.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Maddî beklentiler ve maddîyata yüklenen anlamlar, çiftlerin eş seçiminde göz önünde bulundurabileceği önemli faktörlerdir. Yaşam standardı ve geçim kaygısı, evli bireyler için önemli bir yer tutmaktadır. Yılmaz vd. (2018) araştırmaları, evliliklerde karşılaşılan birçok sorunun ekonomik sebeplerden kaynaklandığını ve özellikle kaçınan, değerlendirici ve kendine güvenli problem çözme yaklaşımları ile ekonomik durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit ettiklerini göstermektedir. Maddî beklentilerin düzeyi bireyler için önemli bir etken olsa da, sağlıklı bir evliliğin tek belirleyicisi maddîyat değildir. Bir ilişkinin sağlıklı olması, karşılıklı güven, sadakat, sevgi ve saygı gibi değerlerle bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

3.1.2.7.2. Harcamalar

Yurt dışında yaşayan göçmenler için para kazanmak kadar, paranın doğru şekilde harcanıp harcanmadığı da önemli bir konudur. Özellikle geçmiş yıllarda, gurbetçilerin hayatı genellikle kısıtlı imkanlarla geçmekte ve hem kendileri hem de akrabaları için maddî destek sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, birçok gurbetçinin eldeki imkanlarla yetinen ve daha tutumlu bir yaşam tarzı benimsediği görülmektedir. Ancak, bu durum her göçmen için geçerli değildir. Eşlerden biri daha tutumlu bir yaklaşım sergilerken diğeri serbest harcama yapmayı tercih ediyorsa, bu durum eşler arasında zaman zaman sorunlara yol açabilmektedir. Erkek katılımcılardan K86 kendisinin rahat para harcamak istediğini fakat eşinin bu konuda kendisine müdahale ettiğini hatta çocukları için yaptığı harcamalara dahi karıştığını *“Eşimle en çok para harcama yönünden sorun yaşarız. Benim rahat para harcadığımı söyler. Çocuklar*

için yaptığım harcamaları eşim fazla bulur. Hepsi büyüdü artık kendileri alsın diye düşünüyor.” sözleriyle anlatmaktadır. Katılımcılardan K34 de, eşiyile maddî sebepler yüzünden sorunlar yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir: *“Eskiden alışveriş yaparken eşimle onu alalım bunu almayalım gibi tartışmalarımız olurdu.”*

3.1.2.7.3. Ailelere Maddî Yardım

Eşler arasında yaşanan bir diğer maddî sorun, kazandıkları parayı aileleri için nasıl kullandıklarıyla ilgilidir. Bu konuda adil olup olmamaları, özellikle Türkiye'deki ailelerin ihtiyaç ve beklentilerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, eşler arasında anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açabilmektedir. Katılımcılardan K3, boşandığı eşinin ailesine sürekli para göndermesinden duyduğu rahatsızlığı *“Eski eşim parasını sürekli ailesine gönderirdi. Bunu sorguladığımda da evde kıyamet kopardı.”* diyerek ifade ederken erkek katılımcılardan K19 da, eşiyile ailelere yardım konusunda bazen sorun yaşadıklarını *“Eşimle ailelere yardım konusu aramızda ara ara sorun oluyor. Senin ailene çok verildi benimkine az verildi gibi.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Göçmenlerle yapılan mülakatlarda görülmektedir ki maddî konular ve harcamalar da aile içi sorunlar yaşanmasına sebep olmaktadır. Göçmen ailelerin yaşadıkları maddî sıkıntılar, eşlerin yaptığı gereksiz harcamalar ve kök ailelerin maddî beklentileri eşler arasında tartışma sebebi olarak yer almaktadır. Eşlerin bu konuda sorumluluklarını ve sınırlarını bilmesinin sorunların aşılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

3.1.2.8. Zararlı Alışkanlıklar

Sağlığı olumsuz yönde etkileyen, zararlı olduğu bilindiği halde kolay kolay vazgeçilemeyen alışkanlıklara sağlığa zararlı alışkanlıklar denilmektedir. Bunlar; sigara, alkol, uyuşturucu ve kumar olarak bilinmektedir. Tarih boyunca bilim ve din, insanları iyiye, güzele, doğruya ve huzura götürmek için uğraşmıştır. Bu bakımdan insan sağlığını ve huzurunu bozan alkol ve uyuşturucu ile de mücadele edilmiş, günümüzde de bu mücadeleye devam edilmektedir (Soysaldı, 2007).

3.1.2.8.1. Alkol Bağımlılığı

Yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içinde karşılaştıkları sorunlardan biri de alkol bağımlılığıdır. Özellikle Türkiye'den yurt dışına evlenerek gelen göçmen erkeklerde zamanla alkol ve kumar bağımlılıkları gelişebilmektedir. Bu durumun nedenleri arasında bireylerin bu zararlı alışkanlıklara önceden eğilimli olmaları veya

aile baskısından kurtulup maddî olarak daha rahat bir yaşam sürmeleri yer almaktadır. Yapılan mülakatlar, alkol, kumar ve aldatma gibi kötü alışkanlıklara sahip eşlerle yapılan evliliklerin ya boşanma ile sonuçlandığını ya da mutsuz bir evlilik hayatı ile devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Örneğin, K2 adlı katılımcı, eski eşiyle sürekli kavga ettiklerini, ailesinin yanına gitmesinden bile rahatsızlık duyduğunu ve bir gün içkili olduğu sırada kendisini bıçakladığını ifade etmektedir. Yaşadıklarını şu sözlerle anlatmaktadır: *“Eski eşimle her gün kavga ederdik. Ailemin yanına gitmeyi vs her şeyi yasaklardı. İçki de içiyordu. Bir gün içkiliyken ailemin yanına gittiğim için beni bıçakladı. O gün elinden zor kurtuldum. Hastaneye gittim. Hapishaneye atıldı ve boşandık.”*

Benzer sorunlar yaşayan bir başka katılımcı K25 ise, alkol, aldatma ve şiddet sarmalında yaşadığı zorlukları şu şekilde dile getirmektedir: *“Eski eşimin sorumsuzluğu en büyük sorunumuzdu, mesela sorumsuz olduğu için geçim sıkıntımız çok oldu. Alkol, aldatma ve şiddet sorunlarımız oldu. Evlendiğimizde önce Türkiye'ye yerleşmiştik. 2 yıl orada kaldık, kayınvalidemle birlikte yaşadık. O dönem kendimi açık hava cezaevinde gibi hissettim. Kimsem yoktu orada. Orada yapamayınca buraya geldik. Buraya geldiğimizde eşimin zaaflarına yenileceğini tahmin ediyordum, düşündüğüm gibi de oldu. Türkiye'de baba korkusu vardı, buraya gelince o olmayınca rahatladı. Buraya gelince buradaki özgürlük onu çok değiştirdi.”*

3.1.2.8.2. Kumar

Kumar bağımlılığı gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok ailenin dağılmasına yol açmaktadır. Özellikle yurt dışında kumar oynama imkanlarının ülkemize göre daha fazla olması, göçmen erkekleri bu zararlı alışkanlığa teşvik etmektedir. Eşinin birçok zararlı alışkanlığının yanı sıra kumar bağımlılığı nedeniyle evini ve eşini ihmal ettiğini belirten K6, yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Eşim dışarıya çok giderdi. Karı kız, içki alışkanlıkları vardı. İtiraz ettiğim zaman bağırıp çağırırdı. Ben de sustum. Sonraları bunları bıraktı ama bu sefer de kumara başladı. Felç geçirene kadar kumar oynadı. 10 yıl Türkiye'de kayınvalide yanında beraber yaşadık. Eşim o zamanlar da şehir dışına çalışmaya giderdi. Buraya gelince de kimsemiz yoktu. Eşimle normal bir aile hayatımız hiç olmadı. Şimdiki aklım olsa bu hayatı sürmektense boşanırdım. Eşim baba baskısı, terbiyesi olmadan büyümüş. Bu sorumsuz davranışlarının temelinde de bu var diye düşünüyorum. Ben felç olsam o bana bakmazdı ama ben Allah korkusu sebebiyle bakıyorum.”*

3.1.2.9. Aldatma

Aldatma, ilişkilerde güveni temelinden sarsan eylemlerden biridir. Göçmen erkeklerde de aldatma eylemi sıklıkla yaşanmaktadır. Uzun yıllar eşi tarafından

aldatılan K7 hem ailesinden hem de eşinden göremediği sevgi sebebiyle yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir: “Çocukluğum ailemin ihtiyaçlarını gidermekle geçti, anneme evde yardım ettim, kardeşlerime baktım. Daha sonra akraba evliliği yaptık. 2 sene Türkiye’de kayıinvalidemle yaşadık. Daha sonra buraya göç ettik. Sonrasında da aldatmalar başladı. Eski eşim sorumsuzdu, evin ihtiyaçlarını gidermiyordu. Eşim beni sürekli aldatıyordu. Kısa süreli dost ilişkileri oluyordu. Arada bir geliyor birkaç gün salonda yatıp yeni birini bulunca tekrar gidiyordu. Sırf çocuklarım babasız kalmasın diye sabrettim her şeye. Evliliğimizin son 8 senesi böyle geçti. Daha sonra boşanma kararı aldım ve ayrıldık. O dönem hep kendimi suçluyordum. Kendimi çirkin ve kötü hissettim. Aldatıldığım için böyle hissettim. Anne babadan hiç sevgi görmeyince, eş de aldatınca böyle hissettim.”

Mülakatlar, alkol ve kumar gibi zararlı alışkanlıkların ve aldatmanın evlilikleri olumsuz etkilediğini ve bu tür sorunların yaşandığı evliliklerin genellikle boşanma ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Mülakatlarda zararlı alışkanlıklar ve aldatma ile ilgili sınırlı bilgi elde edilmiştir. Bu durum, mülakatların dinî ve millî faaliyetler gösteren derneklerde yapılmasından kaynaklanabileceği gibi, mahrem konular olduğu için katılımcılar tarafından paylaşılacak istenmemesinden de kaynaklanabilir.

Bu bulgular, literatürde aldatmanın aile üzerindeki yıkıcı etkilerini desteklemektedir. Önder (2019) ve Görgülü (2016), aldatmanın aile içi güveni sarsan ve boşanmaya yol açan en önemli etkenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, İslam’ın zinayı ve zinaya götüren yolları yasaklamasının aile birliğinin korunması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (İsra, 51/32). Bu sonuçlar, zararlı alışkanlıklar ve aldatmanın göçmen ailelerde de ciddi problemlere yol açtığını ve bu tür sorunların aile birliğini zayıflattığını göstermektedir.

3.1.2.10. Sosyalleşme

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlıktır. Toplumun dışında, tek başına yaşaması hem biyolojik ihtiyaçlarının hem de psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması adına zorlayıcıdır. Biyolojik varlığını sürdürmeyi sağlayacak temel maddî ihtiyaçlar karşılanmış olsa bile, konuşmak, iletişim kurmak gibi en temel insanî özelliklerini geliştiremez. Bu sebeple sosyalleşmek insan için önemli bir olgudur. Sosyalleşmenin birçok işlevi vardır; bu işlevlerin en başında bireyin toplumuna uygun bir üye haline gelmesi vardır (Vatandaş, 2020). Bu işlevin yerine getirilmesine katkı sağlayacak ilk müessese ailedir. Cüceloğlu (1996), en temel sosyalleşme aracının aile olduğunu söylemekte bunun sebebinin de en yakın ilişkilerin aile içinde yaşanıyor olmasını örnek göstermektedir.

Göçmenler üzerinde yapılan mülakatlarda, yalnızlık ve sorumluluk paylaşımı gibi sorunların, özellikle yurt dışında yaşayan göçmen ailelerde önemli bir problem olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı K71, çekirdek aile olarak göç eden ve yaşadıkları ülkede kimsesi olmayan bir göçmen ailenin yaşadığı süreçleri şöyle anlatmaktadır: *“En büyük sorunumuz yalnızlık ve görev paylaşımı. Burada kimsemiz olmadığı için aramızda sorumluluk dağılımı ile büyüdük. Dış görevler babamda, iç görevler annemdeydi. Biz yetişirken pek çok sorumluluğu dil bildiğim için ben devralmak zorunda kaldım. Bunlar sebebiyle de evde bir denge kaybı yaşandı. Sorun yaşadığımız oluyordu, sosyal ilişkilerimiz etkileniyordu. Evdeki herkesin resmi işlemlerini ben yapıyordum. Diğer kardeşlerim nasıl olsa yapan bir ablam var diyerek büyüdüler. Ben evin üçüncü ebeveyni olmuştum. İlk zamanlar rahatsız etmiyordu ama giderek yük artınca zorlandığım oldu. Bana ait zamanım kalmıyordu. Babam Fransızca biliyordu ama çok çalışıyordu o yüzden diğerlerinin sorumluluğu bana kalıyordu. Arkamdan gelen kardeşlerim de bu sebeple sorumluluk almadan büyüdüler, onların da gelişimine zarar vermiş oldu bu durum. Şimdi farkediyorum da biz yıllarca hep güvende olma ihtiyacı ile yaşamışız. Hep güçlü olmak zorunda kalmışız. Zayıf yanlarımızı hep bastırmışız. Bir arada yaşamak, aile içinde yakın olmak paylaşımı da artırıyor. Ailem göçmen olmaları sebebiyle kimseden yardım istememeye, yalnız yaşamaya o kadar alışmışlar ki bir gün Türkiye'ye giderken tekerimiz patladı. Birkaç gurbetçi yardım etmek istedi babam onu bile kabul edemedi. İçlerinden birisi (Allah ondan razı olsun) babamı dinlemeyip elinden anahtarı aldı ve yardım etti. Bu olayla bir daha idrak ettim ki bizimkiler için her işini yalnız halletme hali iliklerine kadar işlemişti.”*

Benzer şekilde, katılımcı K34, göçmen bir ailenin çocuğu olarak okul yıllarında dil bilmemenin ve ebeveynlerin desteğinden yoksun olmanın getirdiği zorlukları şöyle dile getirmiştir: *“Ben göçmen bir ailenin çocuğuydum. Anne babam okul derslerime yardım edemezdi. Okulla ve öğretmenlerimle iyi bir iletişim kuramazlardı. Bu sebeple eğitim hayatım boyunca çok zorluk yaşadım. Kendimi hep yalnız hissettim”* sözleriyle çocukluğunda yaşadığı yalnızlık duygusuna dikkat çekmektedir.

Yalnızlık duygusu, özellikle bayram günlerinde daha belirgin hale gelmektedir. Katılımcı K50, yalnız olmanın zorluğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Gurbette yalnız olmak. Buradaki yalnızlık duygusu benim en büyük sorunum. Göçmen bi aile olmak çok zor. Derdini anlatacak, üzüntünü ya da sevincini paylaşacak birini bulmak çok zor. Bayram sabahları bizde hep hüznölüdür mesela. Çat kapı gidebileceğimiz kimsemiz yok. Yıllarca bunlardan çok mahrum kaldığım için sıkıntı yaşadım.”* sözleriyle anlatmaktadır.

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlıktır ve toplum dışında tek başına yaşaması hem biyolojik hem de psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması açısından zordur. Sosyalleşmenin birçok işlevi vardır; bunların en başında bireyin toplumuna uygun bir üye haline gelmesi gelir (Vatandaş, 2020). Bu işlevin yerine getirilmesine

katkı sağlayan ilk müessese ailedir. Cüceloğlu (1996), en temel sosyalleşme aracının aile olduğunu belirtmekte ve bunun sebebinin en yakın ilişkilerin aile içinde yaşanıyor olmasını göstermektedir.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerle yapılan mülakatlarda, özellikle birinci kuşak göçmenlerde ve ailelerinde yalnızlık duygusunun daha hâkim olduğu görülmektedir. Sever (2022), göç eden bireylerin en sık yaşadıkları duygunun yalnızlık olduğunu söylemekte ve özellikle sosyal ve kültürel yalnızlığın göçmenlerde daha sık yaşandığını belirtmektedir. Bu bulgu, göçmenlerin sosyal hayat içindeki yalnızlık duygusunun, özellikle kimsesi olmayan ve çekirdek aile olarak yaşayan göçmenlerde daha yoğun yaşandığını desteklemektedir.

Anne ve babası göç etmiş olan ikinci kuşak göçmen çocuklarının da dil bilmeme sebebiyle olumsuz etkilendikleri görülmektedir. Bu çocuklar, ebeveynlerinin okulla ve öğretmenlerle iletişim kuramaması nedeniyle eğitim hayatlarında zorluklar yaşamaktadırlar. Bu durum, sosyal ve kültürel yalnızlığın, göçmen ailelerin çocukları üzerinde de derin etkiler bıraktığını göstermektedir.

3.1.3. Katılımcıların Yaşadıkları Sorunlarla Başa Çıkma Yöntemleri

Bu bölümde, katılımcıların yaşadıkları bir sorun ile başa çıkma yöntemleri ele alınmıştır.

3.1.3.1. Yaşanan Sorunların Paylaşılması

Göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları sorunları kimlerle paylaştıkları, araştırmanın anlamlı verilerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, katılımcılara sorun yaşadıklarında kime danıştıkları sorulduğunda elde edilen cevaplar şu şekilde olmuştur.

Katılımcıların %26,04'ü (n=25), güven duymama veya başkalarını üzmemeye gibi nedenlerle sorunlarını pek kimseyle paylaşmadıklarını belirtmiştir. Göçmenlerin %37,49'u (n=36), kendilerini en rahat ifade ettikleri grup olarak arkadaşlarını seçmiş ve en çok onlarla dertleştiklerini ifade etmiştir. Arkadaşlardan sonra en çok tercih edilen grup %19,79 (n=19) ile kardeşler olmuştur. Bunu %16,66 (n=16) ile anne ve babalar takip etmektedir. Yenge, teyze, dayı gibi diğer akrabalar ve ailedeki diğer kişiler de %14,58 (n=14) ile en çok dertleşilenler arasında yer almaktadır. Din görevlileri ise %12,49 (n=12) ile sorunların çözümünde destek olarak görülen bir diğer grup olmuştur. Göçmenlerin %11,45'i (n=11), bir sorun yaşadıklarında, o sorun eşiyle

ilgili olsa dahi, sorunlarını yine eşleriyle paylaştıklarını ifade etmiştir. Sorunların paylaşıldığı grupları %4,16 (n=4) ile psikologlar ve %2,08 (n=2) ile komşular takip etmektedir.

Tablo 9

Katılımcıların Yaşadıkları Sorunları Kimlerle Paylaştıklarının Yüzdelik Dağılımı

Meslek	N	Yüzde
Pek Paylaşmam	25	26,04
Arkadaş	36	37,49
Kardeş	19	19,79
Anne- Baba	16	16,66
Aile (Diğer Fertler)	14	14,58
Din Görevlisi	12	12,49
Eş	11	11,45
Psikolog	4	4,16
Komşu	2	2,08
Toplam	96	100,0

Göçmenlerin hayatlarındaki en baskın duygulardan birisinin güven duygusu olduğu görülmektedir. Göç ettikleri yeni ülkede kime güvenip kime güvenemeyeceklerini tespit etmek, onların için genellikle zor olmaktadır. Bu durum, göçmenlerin sorunlarını başkalarına anlatmak yerine kendi içlerinde çözmeye çalışmalarına neden olabilir. Uzaktaki akrabaları üzmeme düşüncesinin de bu sonucu etkileyebileceği söylenebilir.

Mülakat sonuçlarına göre, göçmenlerin en çok dertleştikleri kişiler arkadaşlarıdır. Bu durumun, yaş ve benzer bakış açılarının etkisiyle açıklanabileceği düşünülmektedir. Katılımcılar, arkadaşlarıyla dertleşmenin nedenini, kendilerine

güvenmeleri ve uzun yıllardır dost olmaları olarak belirtmişlerdir. Bazı göçmenler ise sorunlarını eşleriyle paylaştıklarını, hatta eşleriyle ilgili sorunları da onlarla konuşarak çözdüklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgular, eşler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasının aile içi sorunların çözümünde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Rauer ve Volling'in (2015) çalışması, eşler arası manevî uyumun çatışmaları daha iyi ele alma becerisini geliştirdiğini ve özellikle kadınlarda olumlu başa çıkma davranışları oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Yapılan mülakatlarda, yurt dışında yaşayan göçmenlere yaşadıkları sorunlar karşısında profesyonel destek alıp almadıkları da sorulmuştur. Katılımcılardan bazıları sorunları kendi içlerinde aşabildiklerini belirtirken, bazıları profesyonel desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların %62,4'ü (65 kişi) yaşadıkları sorunlarda herhangi bir profesyonel destek almadıklarını, %35,52'si (37 kişi) ise ihtiyaç duymadıkları için böyle bir destek almadıklarını ifade etmektedirler. İhtiyaç duymadıklarını ifade eden katılımcıların kimileri eşi, arkadaşı ya da aileden başka birileriyle kurdukları iletişim sayesinde sorunlarını onlarla paylaşarak aşabildiklerini söylemektedirler. Katılımcılardan K24, bir dönem rahatsızlık geçirdiğini o dönemi aile desteği ile atlattığı için profesyonel bir destek almadığını *"Hastalık sürecinde düşündüm ama almadım, önemsemedim sanırım. Aile desteğimle atlattım."* sözleriyle ifade etmektedir. Bir başka katılımcı K49 da, profesyonel desteğe ihtiyaç duymamasını eşiyle birlikte vakit geçirmeye bağlamış ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: *"Eşimle çok konuştuğum için ihtiyaç duymadım."* Katılımcılardan K79 ise, psikolojik bir rahatsızlık geçiriyor olmasına rağmen desteğe ihtiyaç duymadığını *"Bir dönem panik atak yaşadım. O dönemde doktorum tavsiye etmişti. Ama gitmedim, ihtiyaç duymadım sanırım. Kendi çabalarım ile aşmaya çalıştım."* diyerek ifade etmiştir. Bu durum bazı göçmenlerin gerçekten ihtiyaç duymadıkları için değil de ihtiyaçlarının farkında olmadıkları için profesyonel destek almadıklarını düşündürmektedir.

Katılımcılardan K81, yaşadığı ülkede gideceği doktorun kendisiyle aynı inanç ve kültür birliğine sahip olmadığını ve bu sebeple de kendisini anlamayacağını düşünerek *"Eskiden Türk ve Müslüman psikolog yoktu. Diğerlerinin de yardımcı olmayacağını düşündüm ve gitmedim."* diyerek profesyonel destek almadığını söylemektedir. Katılımcılardan K4, *"Evet 5-6 yıl önce psikoloğa 1 defa gittim. Fakat inanç açısından aynı durumda olmadığımız için devam etmedim."* diyerek oturumlara benzer bir sebeple devam etmediğini

ifade etmektedir. Erkek katılımcılardan K17 de, *“Birkaç defa psikoloğa gittim fakat etkili olmadı.”* demektedir.

Profesyonel destek hususunda bazen de kınanma korkusu insanların bu hizmeti almasına engel olmaktadır. Katılımcılardan K78, psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu bir dönemde kayınvalidesinin izin vermediğini, kendisinin de “deli” derler korkusuyla psikolojik destek alamadığını ama pişman olduğunu şöyle ifade etmektedir: *“Aşırı baş ağrısı yaşadığım bir dönem doktor önerdi de kayınvalidem göndermedi. O dönem birlikte yaşıyorduk. Gidersem "deli" derler diye gidemedim. Şimdiki aklım olsa giderdim”*

Yapılan mülakatlarda bazı katılımcıların bir Müslümanın yaşadığı sorunları kendi başına aşabilmesi gerektiği inancına sahip oldukları bu sebeple de profesyonel destek almadıkları görülmektedir. Katılımcılardan K38, *“Müslümanın psikolojik desteğe ihtiyacı olmadığını düşünüyorum. Ben hep Rabbime sığındım, derdimi O'na anlattım. Hüznümü seccadede ağlayarak akıttım. O sebeple de yardım almadım.”* sözleriyle bu konudaki düşüncesini belirtmektedir. Tasavvuf ehli olduğunu söyleyen K56 ise, yaşadığı zorluklara imtihan olarak baktığı ve bu sebeple sorunlarını kendi başına aşabildiği için destek almadığını şöyle ifade etmektedir: *“Tasavvuf yolunda olan bir insanım, zorlukların birer imtihan olduklarının bilincinde olduğum için ihtiyaç duymuyorum.”*

Yas süreci de insanların profesyonel desteğe en çok ihtiyaç duydukları dönemlerden birisidir. Uzun süren tedavilerin ardından iki evladını kaybeden K46, seans sonrası kendisini iyi hissetmediği için psikoloğa tekrar gitmediğini *“Çocuklarımdan vefatlarından sonra birkaç seans psikoloğa gittim. Sürekli yarımı deştiler. Beni anladıklarını düşünmüyorum. Onlar teknik bir yaklaşımla yaklaştıkları için bana fayda sağlamadı. O sebeple bıraktım. Beni ancak benim gibi damdan düşen anlayabilir diye düşünüyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Katılımcılardan K93 ise, yurt dışına gelince ilk zamanlar desteğe ihtiyaç duyduğunu fakat hem dil sebebiyle hem de eşinin bu konuda “Müslümanın psikoloğa gitmeye ihtiyacı yoktur” düşüncesi sebebiyle destek almadığını *“İlk zamanlar istedim ama olmadı. Engelim Fransızca bilmememdi. Eşim Müslüman birinin psikoloğa gitmeye ihtiyacı olmadığını düşünüyor.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Kimi katılımcılar da cami ya da derneklerde katıldıkları ders ve sohbetlerin kendilerinde olumlu etki yarattığını hayata dair pek çok sorunun cevabını katıldıkları derslerde aldıklarını söylemektedirler. Katılımcılardan K95, yaşadığı huzursuzlukları katıldığı sohbetler sayesinde aştığını *“Buradaki sohbetlere başlamadan önce hayata dair maddi*

manevî her türlü nimete sahiptim. Herşeyim vardı ama huzursuzdum. Hep birşeyler eksikti. Sonra mahallede sohbetler başladı. Sohbetler beni ayağa kaldırdı. 11 yıldır maneviyat benim en büyük ilacım oldu. Hayatımdaki o boşluk maneviyatmış meğer.” sözleriyle ifade etmektedir. Demir (2018), Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yurt dışında yaşayan göçmen vatandaşlara yönelik olarak düzenledikleri aile seminerlerinin göçmenlerden büyük alaka gördüğünü ve bu seminerlere Avrupa’daki pek çok ülkeden yaklaşık 13 bin kişinin katıldığını söylemektedir. Demir (2018), seminer sonrasında yanlarına gelen göçmenlerin yıllarca bu desteğe hasret kaldıklarını, bu seminerlerin devam edilmesini istediklerini ifade ettiklerini belirtmiştir.

Katılımcıların %8,64’ü (9 kişi) ise aslında başvurabilecekleri güvenilir birileri olsaydı yardım almak isteyeceklerini ifade etmektedirler. Bu katılımcılardan K36, geçmişte sorun yaşadığı bir dönemde destek almadığı için pişmanlık duyduğunu “Geçmiş yıllarda ciddi bir rahatsızlık geçirdim. Emziriyordum, stresli bir dönemdi. O dönem destek alsaydım belki daha kolay atlatabilirdim.” sözleriyle ifade etmektedir.

Katılımcıların %29,26’sı (31 kişi) sorun yaşadıkları dönemlerde destek aldıklarını ifade etmektedirler. Katılımcılardan K1, eşinden ayrıldığı dönemde yardım kurumlarının tavsiyesi ile destek aldığını fakat eski eşinin de seanslara katılması gerekirken devam etmediğini şöyle ifade ediyor: “Eşimden ayrıldığım ilk ay destek aldım. 3 seans yaptılar. Fransa'daki yardım kurumları tavsiye etmişti. 8 seans ücretsiz destek alabiliyordum. Gittiğim uzman bana kendine odaklanmalısın dedi. Ben de üniversiteye başladım. Aslında o seanslara eski eşim de gelmeliydi. 1-2 defa geldi sonra gelmedi.” Geçmiş yıllarda destek almak istemesine rağmen imkân bulamayan K54, boşanma sürecinde aldığı profesyonel desteği “Geçmişte istedim ama olmadı. Boşanma kararı almadan önce 2 defa psikolog desteği aldım. Ona anlatırken çok ağladım. Türk bir psikologtu.” sözleriyle anlatmaktadır.

Aile içinde yaşadıkları sorunlar için psikolog desteği alan katılımcılardan K76, aile sorunlarını başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanmasa da yabancı bir profesyonele derdini anlatarak en azından konuşma ihtiyacını giderdiğini “Beni ve ailemi tanımayan yabancı ve profesyonel birine kendimi anlatabilmek iyi geldi. Eşim ve çocuklarımla ilgili sıkıntıları asla kimseye anlatmam. Birkaç seans terapi yaptık. Aynı değerleri taşımadığımız için pek faydası olmadı ama benim konuşma ihtiyacımı gidermiş oldu. Sadece beni rahatlattı.” sözleriyle ifade etmektedir. K76, bu görüşmelerin konuşma ihtiyacını gidermiş olsa da aynı değerlere sahip olmadıkları için psikoloğa gitmenin çok faydasını görmediğini de ayrıca belirtmektedir.

Bir başka katılımcı olan K82 ise, eşiyle boşanma süreci yaşadıkları dönemde destek aldığını fakat aynı değerleri taşımadığı için Fransa’da ki doktorlardan pek istifade edemediğini “*Eşimle boşanma süreci yaşadığımız bir dönem olmuştur. Yaklaşık 3-4 ay sürdü. Eşim o dönem psikolojik bir rahatsızlık geçirdiği için benden ayrılmak istedi. O dönem psikolog desteği aldım. Tavsiyeleri işime yaradı. Burada eşimin doktorları ile de görüştim. Buradakiler tatmin etmedi. Çünkü dinimi, kültürümü bilmedikleri için yönlendirmeleri yetersizdi. Sonrasında Türk bir psikolog ile görüştim.*” sözleriyle ifade etmekte sonrasında Türk bir psikolog ile görüşerek destek aldığını eklemektedir.

Ailesi ve kardeşleriyle birlikte yaşayan K66, ablasının özel gereksinimleri olan birisi olduğunu ve bu durumun ailesiyle iletişim sorunları yaşamasına sebep olduğunu bu sorunlar yüzünden bazı zamanlar kendisine fiziksel olarak zarar verdiğini bu sebeple de profesyonel destek aldığını şu sözlerle anlatmaktadır: “*Ablam özel ihtiyaçlara gereksinimi olan biri. Ailem hep onunla ilgilenmek zorundaydı. Bu bende depresyon ve anksiyeteye sebep oldu. Yıllarca ailemle iletişimim kopuktu. Ne zaman onlarla konuşmaya başlasam ablam yüzünden kesilirdi. Bu sebeple 2 yıldır psikoloğa gidiyordum. Şu an gitmiyorum. Kendimi iyi hissetmeye başladıktan sonra gitmedim. O sırada ablam da evde yoktu. Ben terapiyi bıraktım sonrasında ablam eve geri dönünce sorunlarım tekrar başladı. Kendime fiziksel olarak zarar verdiğim zamanlar da oldu.*”

Doğum sonrasında yaşadığı bazı zorluklar sebebiyle psikolojik olarak sorunlar yaşadığını ifade eden K29, 2 yıldır profesyonel destek aldığını doğum sonrası yaşadığı sorunlar için gittiği seanslarda geçmişe yönelik başka sorunların da keşfedildiğini “*2 senedir psikolojik destek alıyorum. Başlarda her hafta gidiyordum şimdi ayda bir gidiyorum. 2 sene önce yanımda ne zaman doğumdan bahsedilse ağlamaya başlıyordum. Şimdi Arap ve Müslüman bir psikologdan yardım alıyorum. İlk gittiğim seansta ilk oğlumun doğumundan sonra psikolojik olarak zor bir dönemden geçtiğimi farkettim. Doğumda hastanede akrabalarım çok fazlaydı sanırım bu kalabalık beni bunaltmıştı. Bunu konuşurken derinlerde pek çok sorunu keşfettik. Terapiler sayesinde şimdi kendimi daha iyi hissediyorum.*” sözleriyle anlatmaktadır. Çocuğunda görülen genetik bir rahatsızlık sebebiyle psikolog desteği alan ve bu süreçte geçmişe dönük pek çok travmanın açığa çıktığını söyleyen K94, aldığı desteği “*Evet psikolog desteği aldım. Üçüncü çocuğumun genetik bir rahatsızlığı var. Bu durum tüm travmalarımı tetikledi.*” diyerek anlatmakta ve “*Türkiye’deki bir psikologtan online destek aldım. Dinî değerlerimi bilen birisinin olmasını özellikle önemsedim.*” diyerek kendi değerlerine uygun bir uzmandan destek almayı tercih ettiğini sözlerine eklemektedir.

Bir süredir online olarak bir Türk psikologdan destek aldığını söyleyen K88, hastalık sürecinde aldığı bu desteğin kendisine çok iyi geldiğini hayata dair yeni kararlar almasına vesile olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “*Bir süredir online olarak*

bir psikologtan destek alıyorum. Hastalık süreciyle başladık. Bana hayata dair düşünme tekniklerini öğretti ve çok iyi geldi. Eskiden çok kontrolcü bir insandım artık yeri geldiğinde durmam gerektiğini öğrendim. Hayatta yaptığım hatalar bana bunu öğretti. Hayatımda nerede evet nerede hayır demem gerektiğini bilmeden yaşamışım.”

Göçmenlerin bir kısmı Fransız psikologların dil, din ve kültür farkları sebebiyle kendilerini yeterince anlayamayacaklarını düşünmektedirler. Bu sebeple psikologlara ya hiç gitmemekte ya da çok uzun süre devam etmemektedirler. Katılımcılardan K31, Fransız bir psikoloğa gittiğini fakat kültür farkı sebebiyle anlaşılmadığını düşünerek psikoloğunu değiştirdiğini *“Evet Fransız bir psikologdan destek aldım. Kültürel olarak farklı bir bakışa sahip olduğumuz için beni anlamadığını düşünerek değiştirdim. Sonraki psikolog daha iyiydi ama o da tam yeterli değildi.”* diyerek anlatmaktadır. Bir başka katılımcı K56 ise, kendisine “sabret” gibi telkinlerde bulunulmaması için özellikle bir Müslüman ve kadın bir psikoloğa gitmediğini fakat gittiği Fransız psikoloğun da kendisini tesettürü sebebiyle yargıladığı için ona da devam etmediğini *“Evet aldım. Özellikle Müslüman olan bir psikoloğa gitmedim. Bana sabret vs. demesin diye gitmek istemedim. Kadınlardan korktuğum için de erkek bir psikoloğa gittim. Başlarda iyiydi. Ama 6 seans sonra yargılamaya başladı. Tesettürümü yargıladı. Beni manipüle etmek istedi. Ondan sonra devam etmedim. Şu anki fikrim bu tercihimin yanlış olduğu yönünde.”* diyerek Müslüman psikolog konusunda önyargılı davranmasının bir hata olduğunu sözlerine eklemektedir.

Katılımcılardan K13 ise, tam tersi bir tecrübe yaşadığını Türk psikologdan yeterince istifade edemediğini Fransız bir psikologdan daha fazla istifade ettiğini *“Aldım hala alıyorum. Fransız psikologların bazı fikirleri ters gelse de seanslar bana iyi geldi. Türk bir psikologdan da online danışmanlık aldım ama memnun kalmadım. Beni anlayamadı.”* diyerek anlatmaktadır.

İş yerinde yaşadığı sorunlar sebebiyle destek alan erkek bir katılımcı olan K47, gittiği psikolog ile aynı inanca sahip olmadığı için seanslara devam etmediğini *“İşimin sorumluluğu sebebiyle kaygı ve stres yaşıyorum. Psikoloğa 1 seans gittim. Faydasını göremedim. Fransız olması sebebiyle aynı manevî duygulara sahip olmadığımız için devam etmedim.”* diyerek belirtmektedir.

Yapılan mülakatlarda, bazı göçmenlerin dil engeli, dinî ve kültürel farklılıklar nedeniyle profesyonel destek almakta zorlandıkları, hatta uzun yıllar bu hizmetten uzak kaldıkları görülmektedir. Bu göçmenler, sorunlarını genellikle eş, aile veya arkadaş desteği ile aşmaya çalışmış veya manevî kaynaklardan beslenerek psikolojik destek almamışlardır. Zamanla, dil becerilerinin gelişmesi ve Fransa’da doğup

büyüyen göçmen nüfusunun artmasıyla, Fransız psikologlardan destek alanların sayısı artmıştır. Ancak, bu hizmetten memnun kalanlar olduğu kadar, din ve kültür farkı nedeniyle yetersiz bulanların sayısı da oldukça fazladır.

Sayar (2019), mutluluk ve ıstırapın varoluşsal anlamlarının kültürden kültüre değiştiğini ve her kültürde farklı değerlendirildiğini belirtmektedir. Geçtan (2019) ise, trajediyi yadsıyan kültürlerin değerlerinin inandırıcı olamayacağını ve bu kültürlerin üyelerinin yaşamın özüne ulaşabilme ihtimalinin sınırlı olacağını ifade etmektedir. Bu düşünceler, Fransa’da yaşayan göçmenlerin Fransız psikologlar tarafından anlaşılmadıklarını düşünmelerini desteklemektedir.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte online terapilerin yaygınlaşması, göçmenler için bir çözüm alternatifi sunmuştur. Bu sayede, Türk ve Müslüman uzmanlardan destek alanların sayısı artmıştır. Çoğu göçmen, bu terapilerden faydalandığını belirtirken, küçük bir grup, Türkiye’deki uzmanların kendilerini anlamadığını düşündüğü için bu hizmeti sürdürmemiştir. Bazı göçmenler ise, kınanma korkusu nedeniyle ihtiyaç duydukları halde psikologlara başvurmadıklarını ve geçmişte gitmedikleri için şu an pişmanlık duyduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ilk tutumları, toplumda yaygın olan önyargıların etkisini göstermektedir. Özellikle dinî kaygılarla başa çıkma konusunda yanlış anlamaların, tutum ve davranışlar üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, manevî danışmanlık hizmetlerinin dilinin ve anlamlandırılmasının önemine vurgu yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, geçmiş yıllarda profesyonel desteğe erişim imkânı daha kolay olsaydı ve kınanma korkuları olmasaydı, birçok göçmenin bu hizmetten faydalanmak isteyebileceği görülmektedir. Burada, profesyonel destek için yalnızca kök değerlerin değil, aynı zamanda içinde bulunulan durumun farkındalığının da önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

3.1.3.2. Sorunlarla Başa Çıkma Din ve Maneviyatın Etkileri

Yapılan görüşmelerde katılımcılara yaşadıkları sorunlarla başa çıkma din ve maneviyatın etkisi sorulmuş ve elde edilen sonuçlar şu şekilde dağılmıştır: Katılımcıların büyük bir kısmı, yaşadıkları sorunlarla başa çıkma dinî inançlarının ve maneviyatlarının önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.

Tablo 10

Katılımcıların Yaşadıkları Sorunlarda Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Maneviyat

Meslek	N	Yüzde
İman	39	40,62
Teslimiyet	36	37,49
Namaz	19	19,79
Dua	16	16,66
Sabır	16	16,66
Sohbet/ Ders	12	12,49
Allah Sevgisi/ Korkusu	11	11,45
Kur'an	10	10,41
Şükür	7	7,29
Toplam	96	100,0

Çalışmaya katılanların %40,62'si (n=39), bir sorun yaşadıklarında Allah'a, kadere ve ahirete olan imanları sayesinde bu süreçleri aşabildiklerini belirtmiştir. %37,49'u (n=36), yaşadıkları sorunları Allah'tan gelen bir imtihan olarak kabul edip, Allah'a teslimiyetle süreci atlattıklarını ifade etmiştir.

Dinî pratiklerin sorunlarla başa çıkmada etkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların %19,79'u (n=19), bir sorun yaşadıklarında namaz kılarak rahatladıklarını belirtirken, %16,66'sı (n=16) dua ederek, %10,41'i (n=10) ise Kur'an-ı Kerim okuyarak huzur bulduklarını ifade etmiştir. Ayrıca, yaşadıkları süreçte sabrederek sorunları aştıklarını belirtenlerin oranı da %16,66 (n=16) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %12,4'ü (n=12), katıldıkları sohbet ve derslerin sorunlarla başa çıkmada kendilerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. İçlerindeki Allah sevgisi ve korkusu ile zorlukları aşanların oranı %11,45 (n=11) olup, sırf Allah rızası için attıkları adımlarla sorunlarını çözdüklerini ifade etmişlerdir. Yaşanan zorluklara karşı

şükrederek kendilerini daha iyi hissettiklerini belirtenlerin sayısı ise %7,29 (n=7) olarak saptanmıştır.

Yurt dışında yaşayan göçmenlerle yapılan mülakatlarda, pek çoğunun çeşitli başa çıkma stratejilerine başvurduğu görülmüştür. Bazı göçmenler sorunlarını hiç kimseye anlatmadan kendi içlerinde yaşadıklarını belirtirken, kimileri eş, dost ve akraba ile paylaşarak bu sorunları aşmaya çalışmaktadır. Daha az sayıda göçmen ise psikolog ya da din görevlisi gibi profesyonellerden destek aldıklarını ifade etmiştir.

Bu mülakatlar, göçmenlerin yaşadıkları sorunları aşmada din ve maneviyatın etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle iman ve teslimiyet kavramlarının katılımcılar tarafından vurgulandığı görülmektedir. Bu bulgular, dinî ve manevî kaynakların, göçmenlerin zorluklarla başa çıkma süreçlerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılardan K81, yaşadığı zorlukları inancı sayesinde aşabildiğini *“Yaşadığımız her şeyin imtihan olduğunu bilmek, sabrederek sorunları aşabilmek bana inancımın katkısı olduğunu düşünüyorum. Zaten böyle düşünmesem sorunlarımı aşamazdım. Tefekkür etmek, sabretmek ve şükretmek benim manevî reçetelerim.”* Sözleriyle ifade etmektedir. Hayatını zorlu zamanlarında en büyük desteğinin Rabbine olan inancı olduğunu söyleyen K93, hayattaki zorlukları sabrederek aştığını *“Zorlu zamanlarımda manevî duygularımın desteği çok büyüktü. En büyük desteğim Rabbime olan inancımdı. Allah korkusu ve ahiret inancımla sabrediyorum. Mükafatımı ahirette Rabbimden bekliyorum.”* diyerek dile getirmektedir. Erkek katılımcılardan K18, *“Bir sorun yaşadığımda dinî inancım en büyük dayanağım oluyor. Beni daha sabırlı kılıyor. Her zorluğun arkasından bir kolaylığın gelecek olduğunu düşünmek sorunlarla baş etmememi kolaylaştırıyor.”* sözleriyle düşüncelerini ifade etmektedir.

Çalışmaya katılan K78, *“Hayattaki imtihanlarımda dinî inancım bana destek olur. Dualarla Rabbimin yardımıyla ayaktayım. Teslim oldukça imtihanımın kolaylaştığını düşünüyorum. Neden ben diye düşünürsem bencillik etmiş olurum. İnsanın yaşadığı her imtihanda kendini kurban olarak görmemesi gerektiğini düşünüyorum.”* sözleriyle hayattaki zorluklarda kişilerin kurban psikolojisine girmeden yaşadıkları imtihanları anlamlandırabilmesinin önemine dikkat çekmektedir

Ailesindeki fertlerden pek çoğunun ciddi hastalıklarla mücadele ettiğini geçtiğimiz yılda babasını kaybettiğini belirten K71, *“İman gücüyle sorunlarımızı aşılabiliyoruz. Din güncel bir alan, yaşadığımız her hususa bir delil sunabiliyor. Teslimiyet, en büyük güç kaynağımız. Kardeşim 3 yaşında ağır bir hastalık yaşamıştı. Teslimiyeti o zaman öğrenmiştik. Son 3 yıldır da zorlu bir süreçten geçiyoruz. Babamı kaybettik annem kanserle mücadeleye ediyor. Tüm bunların teslimiyet duygumuzu daha da geliştirdiğini düşünüyorum.”* diyerek yaşadığı zorlu

süreçleri iman gücü ve teslimiyet ile atlatabildiğini ifade etmektedir. Eşinden şiddet gören ve bir tartışma esnasında eşi tarafından çocuğuyla evden atılan K3, eğer dinî inancı olmasaydı o an kızıyla birlikte intihara teşebbüs edebileceğini ama inancı sayesinde böyle bir şey yapmadığını şu sözlerle anlatmaktadır: *“Eğer dinî inancım olmasaydı eşimin beni evden attığı gün kızımı da yanıma alıp kendimi kanala atabilirdim. Yapmadıysam inancım sayesinde.”*

Dinî inanca dair pek çok bilgiyi ilerleyen yaşında öğrendiğini söyleyen K4, özellikle kadere imanı öğrenince değişen hayatını *“Hayatta çok büyük acılar yaşadım. Bazen isyan ettiğim zamanlar oldu. Ben çirkin bi insan olduğum için mi böyle oluyor dediğim zamanlar oldu. O dönemler Allah'a sığınmadım. Ben hep ezik bir insandım. Halen daha da öyleyim. Hayatta güzel bir gün görememiş olmak beni çok yıprattı. Dinî inancım vardı ama bilgim çok eksikti. Ne zamanki camilerde dinî dersler almaya başladım o vakit Allah'ı tanıdım. Kadere imanı, teslimiyeti öğrendim. Bazen günahlarım aklıma gelince çok üzülüyorum. Rabbime sığınıyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Katılımcıların çoğu yaşadıkları zorluklarla başa çıkmada namaz, dua ve Kur'an gibi dinî pratiklerin kendilerine iyi geldiğini ifade etmektedirler. Eşiyle ya da bir başkasıyla sorun yaşadığı zamanlarda ibadetlere sığındığını belirten erkek katılımcılardan K10, *“Dinî inancımın yaşadığım zorlukları aşmamda çok büyük etkisi var. Eşimle tartıştığım zamanlarda ya da başka bir sorun yaşadığımda namaz kılarken daha hissederek kılıyorum. İçimizi kimseye dökemiyoruz ancak Allah'a dökabiliyoruz.”* sözleriyle en büyük sırdaşının Rabbi olduğunu ifade etmektedir. Mahoney ve Cano (2014) araştırmalarında eş için dua etmenin, manevî yakınlık göstermenin ve evliliği kutsal görmenin evlilikleri güçlendirdiğini söylemektedirler.

Hastalık ve kayıp sonrası yaşanan yas süreçleri, bireyler için son derece zorlayıcı dönemler olarak kabul edilmektedir. Bu süreçlerde bireyin yaşadığı durumu kabullenme kapasitesi ile çevresinden alacağı sosyal destek, hayatın akışına yeniden adapte olabilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Örneğin, küçük yaşta bir evladının kanser hastalığını atlatması, birkaç yıl önce eşini kaybetmesi ve ardından kendisine kanser teşhisi konulması gibi travmatik deneyimlerle karşılaşan K88, yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Bir gün doktora gittim ve doktor bana kanser olduğumu söyledi. Öncesinde küçükken oğlum benzer bir süreçten geçmişti. O an hiç paniklemedim. Kızıma teslim olalım kızım korkma dedim. Çok agresif olmasına rağmen çok çabuk farkedilen bir kitleydi. Rabbim derdi öyle güzel verdi ki, kızım da daha bir ay önce o hastanede çalışmaya başlamıştı. Hastalık süreci aslında benim manen de iyileşme sürecimdi. Dualar ettim "Rabbim beni korktuklarımla sına" dedim. Sınamadı bin şükür. Bu süreçte dinî sohbetler dinledim, kitaplar okudum bana iyi geldi. Benim hayatım*

hep koruma iç güdüsüyle geçti. Artık Rabbime sığınmayı öğrendim. Eksişim tevekkülmüş onu bulunca hayata bakışım değişti. Tedavi süreci kolay değildi ama hiç isyan etmedim. Hiç kötü bir şey düşünmedim. Zor bir süreç ama bana bir şey öğretecek diyerek yaşadım. Duaların gücünü de idrak ettim bu süreçte. Şimdi hep dilimde dualar var.”

K12, “Hamilelik sonrası vesvese ve kaygı bozukluğu yaşadığım çok zor bir dönemden geçtim. 5 yıl sürdü. Birilerine anlattığımda şükürsüz olduğumu söylüyorlardı. Ben de bu yorumları duydukça imanımı sorguluyordum. Bu süreçte Allah'a sığınarak iyileştim. İyileşmek için maneviyatımı geliştirmeye çalıştım.” şeklinde yaşadığı süreci dile getirmektedir. K12'nin hamilelik sonrası yaşadığı kaygı bozukluğu ve bu süreçte çevresel faktörlerin etkisiyle imanı sorgulama süreci, bireyin dinî ve manevî inançlarının psikolojik iyileşme sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Bu ifadeler, bireylerin manevî inançlarının zayıflaması ile yaşadıkları psikolojik zorlukların yoğunlaşabileceğini ve manevî güçlenmenin iyileşme sürecine katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Aile yakınlarından birisinin kaybedildiği zamanlarda din ve maneviyat yas süreciyle başa çıkmada destek alınan yöntemlerinden birisi olmaktadır. Eşinin vefatından sonra yaşadığı yas sürecini inancı ve ailesinin desteği ile atlattığını belirten K34, “Eşimin vefatı sürecinde ailem ve çocuklar en büyük desteğim oldu. Allah'a ve ahirete olan inancım bu süreci atlattım da bana yardımcı oldu. Eşim kanser hastasıydı. Bir buçuk yıl kemoterapi aldı. O dönem çok zordu. Hep dua edip Rabbime teslim oluyordum.” yaşadığı süreci sözleriyle ifade etmektedir.

İki evladını genetik bir rahatsızlık sonucu 15 yıllık hastane ve tedavi sürecinin ardından kaybeden K46, yaşadığı derin acılarla başa çıkma sürecini şu şekilde dile getirmektedir: “Hayatımın çok zorlu dönemleri oldu. 3 çocuğumun genetik sebepli uzun soluklu hastane süreçleri oldu. 14 senem hastanelerde geçti. 2 çocuğumu bu hastalık sebebiyle kaybettim. Bu dönemleri Allah sevgisi ve Allah korkusu ile atlattım. Eğer O bana sabır vermeseydi dayanamazdım. O dönemde herhangi bir ilaç kullanmadım, sadece tevekkül ettim.” K46'nın bu ifadeleri, dinî inanç ve tevekkülün, bireyin travmatik kayıplarla başa çıkma sürecinde ne denli önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, hastalık ve yas süreçlerinde manevî inancın destekleyici gücüne işaret etmektedir.

Yas ve hastalık süreçleri gibi zorlu süreçler bazen bireylerin din ve maneviyata yönelme sebebi olmaktadır. Katılımcılardan K41, “Babamın vefatından sonra dine tutundum. Öncesinde de Müslümandım ama dinî pratiklerim yoktu. Taklide dayalı bir imana sahiptim. Sonrasında ölümü sorgulamaya başladım ve devamında manevî bir dönüşüm yaşadım.” sözleriyle yas sürecinin kendisinde oluşturduğu dönüşümü anlatmaktadır. Fransa'da doğup büyümüş

birisi olan K67, maneviyatın özellikle de dinî pratiklerin hayatın zorlu zamanlarında kendisini teselli ettiğini belirterek hissettiklerini *“Annem bizi her hafta sonu camiye götürürdü. Namazlarımı düzenli kılan bir insanım. Canım sıkın olduğunda uzun süre seccadede kalır, dua ederim. Düşünürüm. Sonra kendimi hafiflemiş hissederim. Maneviyatım beni her zaman teselli ediyor.”* sözleriyle dile getirmektedir.

Bireylerin Allah ile kurdukları ilişki, dine ve maneviyata yükledikleri anlamlara göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, Rabbi ile inişli çıkışlı bir ilişkisinin olduğunu belirten K78, düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: *“Rabbimle inişli çıkışlı bir ilişkim var. Psikolog desteği aldığımdan beri Allah ile daha çok görüşüyorum. Allah'tan başka bana yardım eden yok. Namaz kıldığımda hafiflediğimi hissediyorum ama namaz kılmak zor geliyor.”* K78'in bu ifadeleri, bireyin dinî pratiği ve maneviyatını nasıl yaşadığına dair önemli bir içgörü sunmaktadır. Manevî bağların güçlenmesi ve dinî pratiklerin bireyin psikolojik ve duygusal durumları üzerindeki etkisi, bu tür ifadelerle daha iyi anlaşılabilir. K78'in yaşadığı bu deneyim, Allah ile kurulan ilişkinin psikolojik destekle nasıl etkileşime girdiğini de gözler önüne sermektedir.

Dua ibadeti de zorlu zamanlarda göçmenler için bir huzur kaynağı olmaktadır. Katılımcılardan K11, yaşadığı zorlu bir süreci namaz kılıp, dua ederek atlattığını *“Bu süreçte namazlarımı daha çok dikkat edip daha çok kılar oldum. O dönemde hayırlısı için çok dua ettim.”* diyerek belirtmektedir. Yaşadığı acılarla baş ederken dine ve ibadetlere sığındığını belirten bir başka katılımcı K83, duygularını *“Hayatım boyunca tüm zorlu zamanlarda en büyük dayanağım din oldu. Derdimi kimselere anlatamayınca Kur'an'a sarıldım. Kur'an okuyup, namaz kılarak derdimi aşmaya çalıştım. Kurtarıcım bunlar oldu. Yaşadığım acılardan sonra daha dindar bir insan oldum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, göçmenlerin sosyal hayat içinde diğer insanlarla yaşadıkları sorunları aşmalarında maneviyat, özellikle Allah sevgisi ve korkusu, önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, din ve maneviyat, bireyler için bir tür kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Anne ve babasına kızdığı zamanlarda öfkesine hâkim olan ya da bir tartışma esnasında susup sabreden bireyler, bu davranışlarının altında yatan motivasyonun dinî inançları olduğunu ifade etmektedirler.

Erkek katılımcılardan K47, annesine kızdığı durumlarda dinî inancının ona annelere saygı göstermeyi öğütlemesi nedeniyle daha anlayışlı biri olmaya çalıştığını şu sözlerle dile getirmektedir: *“Tabii ki etkiliyor. Anneme kızdığım bir durum olduğunda, dinî inancımın bana annelere hürmeti emretmesi, beni daha anlayışlı bir insan kılıyor. Allah korkusu pek*

çok olumsuz duygumuzu bastırıyor." Bir diğer katılımcı, K61 ise, maneviyatın zor zamanlarda ayakta durabilmesi için en büyük dayanak olduğunu ve iyi günlerde biriktirilen manevî duyguların özellikle kötü günlerde destekçi olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *"Sorunlarımı aşmamda maneviyatın büyük etkisi oldu. Büyüklerimizin duası çok etkiliydi. Ayakta durabilmek için maneviyat en büyük dayanak. Hele ki bu topraklarda maneviyattan beslenmezsek, ayağımız her an kayabilir. Her zorluktan sonra gelen kolaylıklar beni ayakta tuttu. Yaşadığım her zorlukla ben Rabbime yaklaştım. İçimdeki Allah sevgisi beni çok güçlü kıldı. İmtihansız hayat yok. Maneviyatı iyi günlerimizde kendi içimizde biriktiriyoruz, adeta zulalıyoruz. Zor zamanda oradan besleniyoruz."* Bu ifadeler, manevî inançların bireylerin zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkmalarında nasıl bir rol oynadığını ve dinî inançların günlük hayattaki karar ve davranışlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Bireylerin manevî bağlılıkları, hem sosyal ilişkilerde hem de kişisel zorluklarla başa çıkmada merkezi bir yer tutmakta ve bu durum, dinî inançların sadece bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda psikolojik bir destek mekanizması olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Katılımcıların bir kısmı da katıldıkları sohbet ve derslerin kendilerine manevî rehber olduğunu, onlar sayesinde hem sorularına cevap bulduklarını hem de kendilerini kontrol etmeyi öğrendiklerini ifade etmektedirler. Sohbet geldiğinde aklına gelen kötü düşüncelerin silinip gittiğini söyleyen K54, *"Maneviyatın hayatımda çok güzel bir etkisi var. Tasavvuf sohbetleri bana çok iyi geliyor. Aklıma gelen kötü düşünceler sohbete gelince silinip gidiyor. Yaşadığım sorunları yalnız aşmam zor olabilirdi."* diyerek ifade ediyor. Bir diğer katılımcı K59 da, eskiden her şeyi kafaya takan bir insan olduğunu katıldığı dersler sayesinde bundan kurtulduğunu *"Uzun süredir tasavvuf sohbetlerine katılıyorum. Eskiden her şeyi kafaya takardım. Ama buradaki dersler sayesinde imtihanlarımıza karşı nasıl davranmamız gerektiğini anlıyoruz. Sohbetlerde her imtihanımıza teselli olacak bir cevap buluyorum. Salihlerle beraber olmak büyük nimet."* sözleriyle dile getiriyor.

Maneviyatın kendisinde olumlu etkiler bıraktığını belirten K53, zorlayıcı bir haftanın olumsuz etkilerini sohbete gelerek atlattığını *"Benim için maneviyatım tamamen bir terapi. Bunalımlı bir haftanın ardından sohbetlere gelerek dünyam tamamen değişiyor. Ne yaşarsam yaşayayım. Buraya gelmezsem eğer hayatım eksik kalır. Dinî meşguliyetler kalbimi manevî duygularla dolduruyor."* diyerek anlatmaktadır. Ailesinin yaşadığı miras sürecinde çok yıprandığını belirten K51, camide katıldığı dersler sayesinde rahatladığını *"Büyük etkisi var. Mesela ailemizle yaşadığımız miras haksızlığında çok üzülmuştüm. Maddi olarak ihtiyacımız olmasa da yapılan haksızlık bizi çok etkiledi. Bu dönem cami derslerine gelmeye başladım. Bu derslerde öğrendiklerim*

gönlüme teselli oldu. Allah korkusu ve maneviyatım en büyük desteğim oldu.” sözleriyle paylaşmaktadır.

Din ve maneviyat, katılımcıların hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Birçok katılımcı, olumsuz duygulardan arınmalarında ve yaşamın zorluklarını aşmalarında dinin kendilerine rehberlik ettiğini belirtmektedir. Örneğin, K42, inançları sayesinde COVID-19 pandemisi döneminde birçok insanın yaşadığı çaresizlik ve boşluktan uzak durabildiğini ifade etmiştir. *"Müslüman olmanın avantajını hayatımda her zaman yaşıyorum... Sığınmamız gereken kapının O'nun kapısı olduğunu bilmek bana iyi geliyor."* sözleriyle inancının kendisine huzur verdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, K2, eşinin kendisini bıçaklamasının ardından iki çocuğuyla yeni bir hayata başlarken inancının ona güç verdiğini belirtmektedir. Yaşadığı tüm zorluklara rağmen namaz ve dua ile ayakta kaldığını ifade eden K2, *"Zor günlerden geçmiş olsam da şu an beni erıştirdiği güzellikler için Rabbime hep şükrediyorum."* diyerek, dinin hayatındaki dönüştürücü etkisini anlatmaktadır. Bu örnekler, dinî inançların bireylerin travmalarla başa çıkmalarında ve hayatlarına anlam katmalarında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Göçmenlerin yaşadıkları zorluklarla başa çıkma süreçlerinde din ve maneviyatın merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle dil engeli ve kültürel farklılıklar nedeniyle profesyonel destek alamayan birçok göçmenin, inançlarının zorlu zamanlarında en büyük sığınak olduğunu ifade etmeleri dikkat çekicidir. Katılımcılar, kader inancı sayesinde isyan etmeden, sabırla bu süreçleri aştıklarını belirtmektedir. Yapılan mülakatlar, dua, namaz ve Kur'an okumak gibi dinî pratiklerin göçmenler için önemli birer destek mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçioğlu ve Kayıklık (2019) tarafından yapılan bir çalışmada da, "eşin iyiliği için dua etme", "dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olma üzerinde etkisi" ve "dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması" gibi değişkenlerin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları vurgulanmaktadır.

Özellikle, namaz ibadetiyle kurulan bağın önemi üzerinde durulmakta ve *"Huzuru seccademde buluyorum"* diyen bir göçmenin (K31) ifadesi, bu bağın derinliğini yansıtmaktadır. Ayrıca, cami ve derneklere verilen ders ve sohbetlerin de göçmenlerin sorunlarıyla başa çıkmalarında olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir. Bu faaliyetlere düzenli katılan katılımcılar, her defasında gönüllerindeki yüklerden

arındıklarını ve bu dinî öğretilerin aile hayatlarına da olumlu tesirlerde bulunduğunu ifade etmektedirler. Bazı göçmenler, bu derslerde öğrendiklerini hayata geçirerek aile içi ilişkilerini iyileştirmeye çalışmakta ve bunu bir yaşam biçimine dönüştürmeye gayret etmektedir.

Din ve maneviyatın, hayatın zorlu zamanlarında göçmenler için bir destek hizmeti sunduğu ve inançları sayesinde pek çok zorluğun üstesinden geldiklerini belirten katılımcılar, Allah'a sığınmanın ve her şeyin bir anlamı olduğunu bilmenin kendilerine iyi geldiğini ifade etmektedirler. Camilerde katıldıkları ders ve sohbetlerin olumlu etkiler yarattığını, dinî bilgilerini artırarak daha iyi bireylere dönüştüklerini dile getirmektedirler. Bu bulgular, Yapıcı'nın (2018) dindarlık ve maneviyatın eşler arası sorunları önleme ve çözmede olumlu bir rol oynadığı ve Kılınçer'in (2022) aile danışmanlığında maneviyatın olumlu etkileri olduğu kanaatiyle örtüşmektedir.

Göç olgusunun travmatik etkileriyle başa çıkma sürecinde din ve maneviyatın önemi, Cantekin ve Taşbaş'ın (2022) çalışmalarında da vurgulanmakta; bu çalışmalar, maneviyatın psikolojik iyi oluş ve güçlüklerle baş etme açısından göçmenler için birey ve aile bazında bir güç kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Doğan (2018) çalışmasında, içsel dinî motivasyon, dinî başa çıkma, sabır ve şükür değişkenleri ile travma sonrası gelişim arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Dilmaç vd. (2016) ise, psikolojik danışma deneyiminin dinî başa çıkma stili, psikolojik iyi oluş ve affediciliği doğrudan yordadığını ifade etmektedir. Karakaş'ın (2014) uyguladığı dinî başa çıkma modelinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Horozcu (2010) da çalışmasında maneviyatın ve dindar yaşantının insanların fiziksel ve ruhsal sağlığında önemli bir etkisi olduğunu, genel olarak ruh ve beden sağlığını olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Bu bulgular, uygulanan modelin etkinliğini desteklemekte ve manevî danışmanlık hizmetlerinin bireyler üzerindeki anlamlı etkisini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, din ve maneviyatın göçmenlerin hayatında önemli bir yer tuttuğu, inanan bireyler için travmatik süreçlerle başa çıkmada etkili bir mekanizma sunduğu ve manevî danışmanlık hizmetlerinin bu bağlamda önemli bir katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Göçmenlerin yaşadıkları sorunlarda din ve maneviyattan sıklıkla istifade ediyor olmalarına rağmen yapılan mülakatlarda katılımcıların çoğunun manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin varlığından habersiz olduğu görülmektedir. Katılımcılara yöneltilen "*Hayatınızın herhangi bir döneminde manevî danışmanlık ve*

rehberlik hizmeti aldınız mı? Cevap evetse, aldığınız bu destek size ne kadar yardımcı oldu? Cevabınız hayırsa, neden destek almak istemediniz?” sorusuna katılımcıların %59,52’si (62 kişi) böyle bir hizmetten haberdar olmadıklarını ifade ederek cevap vermişlerdir. % 27,84 (29 kişi) ise bu hizmetten haberdar olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %4,8’i (5 kişi) ise bu konuda yorum yapmamıştır.

Bu hizmetten haberdar olan katılımcıların bir kısmı din görevlilerinden manevî destek aldıklarını söylemektedirler. Katılımcılardan K74, “Evet yaklaşık 6 senedir bu hizmeti alıyorum. Dine ve hayata dair sorunlarımda camideki manevî danışman olan hocamıza hep başvururdum.” sözleriyle bu hizmetten istifade ettiğini belirtmektedir. Kök aile ile sorun yaşadıkları bir dönemde erkek bir din görevlisinden destek aldıklarını söyleyen K57, din görevlilerinin bu konuda diğer aile fertlerinden daha objektif davranacağını düşündükleri için kendisine başvurduklarını “Derdimi herkesi aynı anda dinleyip kimin doğru kimin yanlış olduğunu objektif olarak değerlendirecek birilerine anlatmayı isterim. Ailevi bir konuda bölgemizdeki erkek din görevlisinden destek almıştık. Eşimin ve babasının hatalı yanlarını yazarak bir görüşme yapılmıştı.” diyerek söylemektedir.

Evlilik, bireylerin genellikle mutlu bir aile hayatı kurma arzusu ile başladığı bir süreç olarak değerlendirilir. Ancak, bazı durumlarda evlilik, çiftlerin başlangıçta bekledikleri tatmini sağlamayabilir ve bu durum, çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açabilir. Sorunlar etkili bir şekilde çözülmediğinde, boşanma süreci devreye girebilmektedir. Bu süreçte, bireylerin manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine ihtiyaç duyabileceği gözlemlenmektedir. K1, eski eşiyle boşanma sürecinde camideki din görevlilerinden manevî destek aldığını ifade etmektedir. K1, “Evet aldım. Eski eşim camiye gidip gelen birisiydi. O sebeple özellikle camiden birileri bize yardım edebilir diye düşündüm ve kadın din görevlisine başvurdum. Önce onunla yüz yüze görüştük. Daha sonra kadın manevî danışman benimle, erkek manevî danışman ise eşimle görüştü. Sonrasında ortak bir görüşme yapıldı. Sonraki süreçte de görüşebileceğimizi söylediler. Eşim değişime açık değildi. Görüşme çabalarım cevapsız kaldı. Her zaman olduğu gibi beni suçladı. Sonuç değişmedi.” şeklinde danışmanlık hizmetinden elde ettiği deneyimi aktarmaktadır. K82 ise ,boşanma sürecinde camideki kadın din görevlisinden destek almış ve manevî danışmanın yönlendirmesiyle psikolog ile görüşmüştür. K82, bu deneyimini şöyle ifade etmektedir: “Boşanma döneminde camideki kadın hocamla pek çok defa görüştüm. İncam sebebiyle kendisine güvendiğim bir insanla derdimi paylaşmak beni rahatlattı. Bu durum kendi başıma almak zorunda olduğum kararlarımda etkili oldu. Kalbim mutmain oldu. Beni Türkiye’den bazı psikologlara yönlendirdi. Onlarla görüşmelerimin de sürece katkısı oldu. Sonuç olarak boşanmadan evliliğimizi sürdürebildik, elhamdülillah.”

Katılımcılar, özellikle hastalık, ölüm ve karantina süreçleri gibi zorlu dönemlerde camideki din görevlilerinden destek aldıklarını ifade etmektedirler. K49, koronavirüs salgını sırasında yoğun bakımda kaldığını ve bu dönemde manevî destek sağladığını belirttiği bir hocadan yardım aldığını ifade etmektedir: *"Evet danıştığım oldu. Korona döneminde yoğun bakımda kaldım. Bu süreç benim ve ailem için oldukça zordu. O dönemde, manevî danışman olarak tanımlayabileceğim bir hocam bana sürekli manevî destek sağladı."* Başka bir katılımcı olan K14 ise, annesinin vefat ettiği dönemde camideki din görevlilerinin kendisine sağladığı desteği şu şekilde açıklamıştır: *"Annemin vefatı döneminde camideki kadın hocalarımızın desteği çok oldu."*

Örneklerde de görüldüğü gibi, evlilik, boşanma, hastalık ve yas süreçleri, bireylerin manevî danışmanlara en sık başvurdukları dönemlerdir. Göçmenlerden K90, çocuk sahibi olma arzusu taşıdıkları bir dönemde manevî destek aldıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *"Dinî konularda din görevlilerine danıştığım oldu. Çocuğumuzun olmadığı dönem de hocalara danıştığımız zamanlarımız oldu."*

Katılımcıların K75 ise, din görevlilerinden destek aldığını ama bunun manevî danışmanlık kapsamına girip girmediğinden emin olmadığını *"Dinî bazı hususlarda hocalara danıştığım oldu ama bu manevî danışmanlığa girer mi bilmiyorum. Mesela tesettüre girerken kararsızdım camideki hocamla görüşmüştüm."* diyerek dile getirmektedir. Bu durumun manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ne olduğu hususunda göçmenlerin zihinlerinde bir netliğin oluşmadığının göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Bazı göçmenler, yaşadıkları sorunların çözümünde bilgi ve tecrübelerine güvendikleri kişilerden, özellikle anne, baba ve akraba gibi yakınlarından yardım almayı tercih etmektedir. Bu kişiler, zaman zaman aile dışından da olabilmektedir. Örneğin, bir katılımcı, sorunlarını manevî danışman olduğunu belirten bir hanımla görüştüğünü ve bu kişinin kendisine hacamatı önerdiğini ifade etmiştir. Bir katılımcı (K77), bu durumu *"Manevî rehber olduğunu söyleyen bir hanıma danışmıştım, bana hacamatı önerdi."* şeklinde dile getirmiştir.

Başka bir katılımcı K23 de oğlunun yıllar önce evi terkettiğini ve onu bulmak için gittiği hocanın Yıldızname ismini verdiği bir kitaptan kendisine bilgiler aktardığını şöyle anlatmaktadır: *"İşyeri çalıştırdığımız zaman oğlum bizimle çalışmak istemedi, zor bir zamandı. 5-6 sene bizden uzakta farklı bir şehirde yaşadı. 2 sene kendisinden hiç haberimiz olmadı. 5 sene sonra oğlumu rüyamda gördüm. İyi bir hoca var dediler. Ona gittik. Yıldızname'ye baktı. Oğlum bir işyerinde dedi. Hocaya para verdiğimiz için çok rahatsız oldum. Buradaki insanların*

%99'unun çocuklarıyla sorunu var. Kimi eroin kullanıyor kimi yabancılarla evleniyor. Gayri Müslimlerle evlenen Müslüman ve Türk gençlerin sayısı çok arttı.” sözleriyle anlatmaktadır.

Bu örneklerden hareketle, manevî danışmanlık hizmetlerinin suistimale açık alanlar olduğu ve bu alanda gerekli düzenlemelerin yapılmasının elzem olduğu sonucuna varılmıştır. Devletin bu konuda gerekli tedbirleri alması, özellikle meslekî tüzüğün daha net ve kapsamlı bir şekilde yürürlüğe konulması, bu hizmetlerin daha güvenilir ve etik bir çerçevede sunulmasını sağlayacaktır. Bu tür düzenlemelerin, manevî danışmanlık hizmetlerinin daha sağlam ve profesyonel adımlarla ilerlemesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bazı katılımcılar da gördükleri rüyaların tabiri için din görevlilerine başvurduklarını söylemektedirler. Katılımcılardan K25, yaptığı istihareyi danışmak için hocasına başvurduğunu *“Tanıdığım kadın hocalar var, onların sohbetlerine katılmayı seviyorum. Zor zamanlarda onlarla dertleştiğim de oldu. Hatta istihare yapmışım bu sebeple ve bir rüya görmüştüm, rüyamı bir hocaya anlatmışım. Hoca rüyamı yorumlayarak eşimin değişmeyeceğini söylemişti. Sonrasında da kesin kararımı verdim.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Göçmenlerin bir kısmı da güvenememe sebebiyle sorunlarını dinî danışman da olsa kimseye anlatmadıklarını belirtmektedirler. Küçük yerlerde her şeyin çabuk duyulacağını söyleyen K31, bu endişeyle dertlerini pek kimseye paylaşmadığını *“Küçük yerlerde herkes her şeyi duyabiliyor. Bu sebeple hiçbir zaman bir hocaya gidip derdimi anlatmak istemedim. Kimseye güvenemedim. Şimdiki ben hocalara daha fazla güveniyor olsa da yine de her şeyimi anlatamam.”* diyerek söylemektedir. Bir başka katılımcı K7 de, sorunlarını ancak tanıyıp güvendiği kimselere anlatabileceğini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Daha önce hiç anlatmadım, şimdi de olsa anlatmazdım. Kimseye güvenemedim. Anlatacak cesaretim de yok. Şimdi size anlattım çünkü size güvendim. Tanıdığım, güvendiğim birileri olsa belki anlatabilirim.”*

Yurt dışında manevî danışmanlık ve rehberlik hizmeti alan katılımcıların çoğunun aldıkları hizmetten memnun kaldığı görülmektedir. Geçmişte anksiyete krizleri yaşadığını belirten K74, camideki kadın din görevlisinden aldığı destekle bu süreci daha rahat atlattığını *“Çok faydası oldu. Ufkumu açtı, korkularımı giderdi artık ailemle daha iyi geçiniyorum. Gülebiliyorum, korkularımı ve acılarımı umursamayabiliyorum. Anksiyete krizlerim azaldı. Beni yadırgamadan dinleyen birilerinin olması çok güzel.”* sözleriyle ifade etmektedir. Bir diğer erkek katılımcı K10 da, din görevlileri ile sıklıkla iletişimde olduğu için bu hizmetten istifade ettiğini fakat yurt dışında yaygınlaşması gerektiğini düşündüğünü *“Din görevlileri ile sık sık iletişim kuran insanlarız. Onlarla görüşmelerimizin katkısı çok oldu. Diyanet'in bu konuda daha aktif olması gerekiyor. Yurt dışına göç etmiş kişiler olarak bizim*

imkanlarımız bu anlamda çok sınırlı. O sebeple daha çok yaygınlaştırılması gerektiğini düşünüyorum.” diyerek dile getirmektedir. Bir başka katılımcı K90, aldığı manevî destek ile olaylara bakış açısının değiştiğini *“Yanlış baktığım yerleri görmemi sağladı, karşı tarafın baktığı yeri göstermeye çalıştı, faydası oldu.”* diyerek ifade ederken bir diğer katılımcı K96 da, anlaşılmanın insan için ferahlatıcı bir his olduğunu aldığı manevî desteğin kendisinde böyle bir etki bıraktığını *“İnsanın anlaşıldığını bilmesi ferahlatıcı bir hal. Anlaşılmak, yargılanmamak iyi geliyor sonra hakikate göz açmak, imtihan olduğunu bilmek, sabr etmek. Sanırım en büyük manevî desteğimiz Efendimiz (sav)’in her duruma verdiği gerek lafzi veya fiili cevaplar yani hadisler. Ama bilmek lazımki herkes bu cevapları bulamıyor manevî destek yapan uzmanlarımıza bu zamanda çok ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.”* sözleriyle ifade etmektedir.

Bir diğer katılımcı K55, aldığı manevî danışmanlık hizmetinin kendisini yeniden sosyal bir insana dönüştürdüğünü ayrıca bu konuda yalnız olmadığını bilmenin kendisine iyi geldiğini şu sözlerle dile getirmektedir: *“Sosyal bir insandım sorun yaşadığım dönem kendimi tamamen kapatmışım. Onlar beni bu durumdan çekip çıkardı, tekrar sosyal olmaya başladım. Bu konularda yalnız olmadığımı anladım. Onlarla bizi buluşturdular. Bu da bana çok iyi geldi.”*

Erkek katılımcılardan K69 ise, diğer örneklerin aksine ailesinin dinî hassasiyeti olmayan bireylerden oluşması sebebiyle aldıkları manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sorunlarının çözümünde bir değişime sebep olmadığını *“Ailemin dinî hassasiyetleri olmadığı için bu görüşme maalesef bir işe yaramadı.”* diyerek ifade etmektedir.

Göçmenlerin din ve maneviyatla ilgili konulardan büyük ölçüde faydalandıkları gözlemlenmiştir, ancak manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden çoğunun haberdar olmadığı da tespit edilmiştir. Bu hizmetler, hem tanım hem de işlev açısından göçmenler tarafından yeterince bilinmemektedir. Sosyolojik bir değerlendirme yapıldığında, mülakatlara katılanların çoğunun kadın olması, bu hizmetlerden faydalanmak için kadın din görevlilerine duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980 yılından itibaren Fransa’ya imam göndererek göçmenlere din hizmeti sunmaya başlamıştır (Erbaş, 2002). Ancak, bu din görevlilerinin büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturmuştur. Kadın din görevlilerinin sahada hizmet vermeye başlaması ise oldukça yeni bir gelişmedir. Bu nedenle, kadın cemaatin kendisine manevî danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunabilecek bir kadın din görevlisine ulaşma imkanı geçmiş yıllarda oldukça sınırlı olmuştur. Bu durum, göçmenler arasında bu hizmetten yararlananların sayısının düşük kalmasına neden olmuştur.

Özellikle evlilik, boşanma, hastalık ve yas süreçlerinde manevî desteğe ihtiyaç duyan göçmenlerin çoğu, aldıkları hizmetten memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalar da bu süreçlerde manevî danışmanlık hizmetlerinin olumlu etkilerini desteklemektedir (İnal ve Gürsu, 2023; Doğan ve Karaca, 2021; Karlık ve Kula, 2022; Kılınçer, 2022; Baynal, 2018). Bazı göçmenler, bu hizmetin yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Son dönemde kadın din görevlilerinin sayısındaki artışla birlikte, hem cami hizmetlerinden hem de manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden faydalanan kadınların sayısının artacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere ilgili kurumların gerekli tedbirleri alarak bu hizmetlerin sahada daha işlevsel hale getirilmesi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin gittikçe yaygınlaşan ve hatta markalaşan bir alana dönüşmesi nedeniyle, bu konunun suistimale açık olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Devletin ve ilgili kurumların bu hizmette daha aktif rol alarak göçmenleri dinî istismardan koruması gerekmektedir. Bu da ancak manevî danışmanlığın ne olduğu, neyi amaçladığı ve hangi yöntemlerin kullanılabileceği konusunda net bir çerçevenin oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

3.2. Nicel Bulgular

Bu bölümde, yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman ailelere yönelik geliştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin, denek grubuna uygulanmadan önce ve sonra gerçekleştirilen testlerden elde edilen verilerin analizi sunulmaktadır.

3.2.1. Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri

Tablo 11

Çalışma Grubunun Sosyo- Demografik Özellikleri

Sosyo- Demografik Özellikler	Deney Grubu		Kontrol Grubu	
	N	%	N	%
Yaş				
25-30	1	6,6	0	0
30-35	5	33,3	3	19,9
36-40	3	19,9	7	46,6
41-45	4	26,6	2	13,3
46-50	2	13,3	1	6,6

51-55	0	0	1	6,6
Evlilik Yılı				
1-5	0	0	0	0
6-10	1	6,6	1	6,6
11-15	3	19,9	3	19,9
16-20	3	19,9	4	26,6
21-30	8	53,3	6	39,9
31-40	0	0	1	6,6
Çocuk Sayısı				
1	1	6,6	3	19,9
2	2	13,3	1	6,6
3	9	59,9	11	73,3
4	2	13,3	0	0
5	1	6,6	0	0
Eğitim Durumu				
İlkokul	0	0	1	6,6
Ortaokul	1	6,7	2	13,3
Lise	8	53,3	1	6,6
Önlisans	6	39,9	8	53,3
Üniversite	0	0	2	13,3
Yüksek Lisans	0	0	1	6,6
Meslek				
Ev Hanımı	12	79,9	6	39,9
Öğretmen	0	0	1	6,6
Din Görevlisi	1	6,6	1	6,6
İşçi	0	0	4	26,6
Diğer	2	13,3	3	19,9
Doğum Yeri				
Türkiye	11	73,3	13	86,6
Fransa	4	26,6	2	13,3
Göç Etme Sebebi				
Evlilik	9	59,9	9	59,9
Aile Birleşimi	2	13,3	4	26,6
Fransa'daki Yaşam Süresi				
10 yıl altı	0	0	1	6,6
11-20 yıl	4	26,6	6	39,9

21-30 yıl	6	39,9	2	13,3
31-40 yıl	2	13,3	4	26,6
41-50 yıl	2	13,3	2	13,3
Kaçıncı Kuşak Göçmen				
Birinci Kuşak	7	46,7	4	26,6
İkinci Kuşak	6	39,9	9	59,9
Üçüncü Kuşak	2	13,3	2	13,3
Eşi Kaçıncı Kuşak Göçmen				
Birinci Kuşak	1	6,6	2	13,3
İkinci Kuşak	12	79,9	12	79,9
Üçüncü Kuşak	2	13,3	1	6,6
Toplam	15	100	15	100

Çalışmanın demografik özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde deney grubunun da kontrol grubunun da evli kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Grupta bekar ya da dul katılımcılar bulunmamaktadır. Deney grubundaki katılımcılarda en düşük 29 en yüksek yaş 46 olmuştur. Grubun yaş ortalaması 38.06'dır. Evlilik yılı en yüksek olan grup %53, 3 (n=8) ile 21-30 yıl arası evli olanlardır. En düşük grup ise %6,6 (n=1) ile 6-10 yıl evli olanlardır. 11-15 ile 16-20 yıllık evli olanlar % 19,9 (n=3) ile üçüncü sırada yer almaktadır. Çocuk sayısında listede en yüksek oran % 59,9 ile (n=9) ile 3 çocuk olarak tespit edilmiştir. 2 ve 4 çocuk sahibi olanlar sıralamada %13,3 (n=2) ile ikinci sırada yer alırken 1 ve 5 çocuk sahibi olanlar %6,6 (n=1) ile üçüncü sırada yer almıştır. Çocuk sahibi olmayan kimse bulunmamaktadır.

Deney grubunda eğitim düzeyi olarak en yüksek oran % 53,3 (n=8) ile lise mezunu olanlar olmuştur. Bu sırayı %39,9 (n=6) ile önlisans mezunu olanlar %6,6 (n=1) ile de ortaokul mezunu olanlar takip etmektedir. Deney grubunda üniversite ya da ilköğretim mezunu bulunmamaktadır. Meslek grupları açısından deney grubundaki katılımcıların %79,9'u (n=12) kendisini ev hanımı, %6,6'sı din görevlisi olarak tanımlamış, %13,3'ü (n=2) ise diğer şikkını işaretlemiştir. Katılımcıların %73,3'ü (n=11) Türkiye doğumlu olduklarını, % 26,6'sı (n=4) da Fransa doğumlu olduklarını söylemişlerdir. Türkiye'den göç ederek gelenlerin toplamda 11 kişidir. Bu kişilerin %81,81'i (n=9) göç sebeplerinin evlilik olduğunu söylerken %18,18'i (n=2) göç sebeplerinin aile birleşimi olduğunu belirtmişlerdir. Deney grubunun tamamı

Fransa’da 10 yıldan fazla yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Grupta % 39,9 (n=6) ile 21-30 yıl arası yaşayanlar ilk sırada yer alırken, %26,6 (n=4) ile 11-20 yıl arasında yaşayanlar ikinci sırada yer almaktadır. %13,3 (n=2x2) ile 31-40 ile 41-50 yıl arası yaşayanlar üçüncü sırada bulunmaktadır.

Deney grubunun %46,7’si (n=7)’si kendilerini birinci kuşak olarak ifade ederken, %39,9’u (n=6) kendisini ikinci kuşak olarak tanımlamıştır. Üçüncü kuşağa mensup olanların sayısı ise % 13,3 (n=2) olarak tespit edilmiştir. Deney grubunda bulunan katılımcıların eşlerine bakıldığında ise %79,9 (n=12) ile eşlerin çoğunun ikinci kuşak olduğu görülmektedir. Bu sonuç katılımcıların çoğunun evlilik sebebiyle geldiği bilgisini teyit etmektedir. Bu sıralamayı %13,3 (n=2) ile üçüncü kuşak % 6,6 (n=1) ile birinci kuşak takip etmektedir.

Kontrol grubuna bakıldığında katılımcılarda en düşük yaşı 33 en yüksek yaşı 52 olduğu görülmektedir. Grubun yaş ortalaması ise 37.4’tür. Kontrol grubunun da evli kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Grupta bekar ya da dul katılımcılar bulunmamaktadır. Evlilik yılı en yüksek olan grup %39,9 (n=6) ile 21-30 yıl arası evli olanlardır. En düşük grup ise %6,6 (n=1) ile 6-10 ve 31-40 yıl arası evli olanlardır. 16-20 yıllık evli olanlar % 26,6 (n=4) ile üçüncü sırada yer almaktadır. %19,9 (n=3) ile 11-15 yıl arası evli olanlar dördüncü sırada yer almaktadırlar. Çocuk sayısında listede en yüksek oran % 73,3 ile (n=11) ile 3 çocuk olarak tespit edilmiştir. % 19,9 (n=3) ile 1 çocuk ikinci sırada yer alırken % 6,6 (n=2) ile 2 çocuk sahibi olanlar son sırada yer almaktadır. Kontrol grubunda 4 ve 5 çocuğu olan kimse bulunmamaktadır.

Kontrol grubunda eğitim düzeyi olarak en yüksek oran % 53,3 (n=8) ile önlisans mezunu olanlar olmuştur. Bu sırayı % 13,3 (n=2x2) ile ortaokul ve üniversite mezunları %6,6 (n=1x2) ile de ilkokul ve yüksek lisans mezunu olanlar takip etmektedir. Meslek grupları açısından kontrol grubundaki katılımcıların %39,9’u (n=6) kendisini ev hanımı olarak tanımlamış, %26,6’sı (n=4) işçi olduğunu belirtmiş %19,9’u (n=3) diğer şikkını işaretlemiştir. %6,6’sı (n=1x2) ise öğretmen ve din görevlisi olduklarını söylemişlerdir. Katılımcıların %86,66’sı (n=13) Türkiye doğumlu olduklarını, % 13,3’ü (n=2) da Fransa doğumlu olduklarını söylemişlerdir. Türkiye’den göç ederek gelenlerin toplamda 13 kişidir. Bu kişilerin %69,23’ü (n=9) göç sebeplerinin evlilik olduğunu söylerken %30,76’sı (n=4) göç sebeplerinin aile birleşimi olduğunu belirtmişlerdir. Kontrol grubunda da deney grubunda da eğitim ya da iş sebebiyle göç eden kimse bulunmamaktadır. Kontrol grubunun %39,9’u (n=6)

11-20 yıl arasında Fransa’da yaşadıklarını söylemişlerdir. Bunu %26,6 (n=4) ile 31-40 yıl arası yaşayanlar takip etmektedir. Üçüncü sırada ise %13,3 (n=2x2) ile 21-30 ve 41-50 yıl arasında yaşayanlar olmuştur. % 6,6 (n=1) ile 10 yıl altında yaşayanlar son sırada yer almaktadır.

Kontrol grubunun %59,9’u (n=9) kendilerini birinci kuşak olarak ifade ederken, %26,6’sı (n=4) kendisini ikinci kuşak olarak tanımlamıştır. Üçüncü kuşağa mensup olanların sayısı ise % 13,3 (n=2) olarak tespit edilmiştir. Kontrol grubunda bulunan katılımcıların eşlerine bakıldığında ise %79,9 (n=12) ile eşlerin çoğunun ikinci kuşak olduğu görülmektedir. Deney grubunda da aynı sonuç çıkmıştır. Bu sıralamayı %13,3 (n=2) ile birinci kuşak % 6,6 (n=1) ile üçüncü kuşak takip etmektedir.

3.2.2. Yurt Dışında Yaşayan Türk ve Müslüman Göçmenlere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli Uygulamasına Katılan Bireylerin Katılmayanlara Oranla Aile Huzuru ve Dinî Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırılması

Bu bölümde yurt dışında yaşayan göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına katılan deney grubunun ve uygulamalara katılmayan kontrol grubunun uygulamalardan önce yapılan ön test ve uygulamalardan sonra yapılan son test puanlarının istatistik olarak karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Sonuçlar aşağıda tablolar halinde gösterilmektedir.

Söz konusu araştırmanın örneklemi Fransa’da en kısa 5 en uzun 40 senedir yaşayan 30 kişi oluşturmuştur. Model uygulaması 22 Nisan 2024 tarihinde başlayıp 10 Haziran 2024 tarihinde sona ermiştir. “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli” eğitiminin etkisi hem deney hem de kontrol gruplarından elde edilen ön test ve son test ölçümlerle incelenmiştir. Aile huzuruna ve dinî başa çıkmaya ilişkin tutumlar Likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür.

3.2.2.1. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

Yurt dışında yaşayan göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamaları yapılmadan önce ön testte deney ve kontrol grubu arasında AHÖ puanı açısından anlamlı bir farklılık olmaması beklenmektedir. Çalışmada deney ve kontrol

grubu olmak üzere iki değişken olduğundan “Bağımsız örneklem t-testi istatistiği” uygulanmıştır.

Tablo 12

Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

	Grup	N	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)	Sd	t	P
Aile Huzuru Ön Test	Deney Grubu	15	3,30	,29154	14	-,249	,805
	Kontrol Grubu	15	3,33	,35115	14		

Çalışmaya katılan kontrol ve deney grubunda bulunan göçmenlerin ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir ($p= 0,805$; $p> 0,05$). Hiçbir uygulama yapılmadan deney ve kontrol grubu arasında farklılığın çıkmaması araştırmanın hipotezleri açısından beklenen bir durumdur.

3.2.2.2. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

Yurt dışında yaşayan göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamaları yapıldıktan sonra son testte deney ve kontrol grubu arasında AHÖ puanı açısından anlamlı bir farklılık beklenmektedir.

Tablo 13 incelendiğinde modele katılan deney grubu katılımcılarının kontrol grubu katılımcılarına oranla aile huzuru seviyelerinde önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Buradan çıkan sonuca göre din psikolojisinin kaynak ve yöntemlerini kullanarak yapılan uygulamalar ve düzenli oturumların bireylerin aile huzuru seviyelerinde olumlu yönde bir iyileşme gerçekleştirdiği sonucuna varılabilir.

Tablo 13

Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

	Grup	N	Ortalama (x)	Standart Sapma (ss)	Sd	t	P
Aile Huzuru Son Test	Deney Grubu	15	4,37	,25	14	4,94	0,43
	Kontrol Grubu	15	3,64	,51	14		

Tablo 13’de katılımcı gruplarının son test puan ortalamaları arasında farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçları yer almaktadır. Kontrol ve deney grubunun ön test-son test fark ortalamaları sırasıyla .97 ve .16 bulunmuştur. Yapılan bağımsız örneklem t-test testi sonucunda bu iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur $t=-5.767$, $p<.05$. Bu durum kontrol ve deney grubu ön test-son test fark ortalamaları istatistiksel olarak birbirinden farklı olduğunu desteklemektedir. Bu fark deney grubu lehinedir.

3.2.2.3. Deney ve Kontrol Grubunun Aile Huzuru Ölçeği T-Testi Analizi

Yurt dışında yaşayan göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamaları bağlamında "Aile Huzuru Ölçeği" için deney ve kontrol gruplarının “derin yıpranmalar” ve “genel hoşnutluk” alt faktörlerine yönelik ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki değişim aşağıda sunulmuştur.

Tablo 14 ortalama, standart sapma, t-testi sonuçları ve p değerleri, deney ve kontrol grupları arasındaki ön test ve son test farklarını göstermektedir. Elde edilen verilere göre hem "Derin Yıpranmalar" hem de "Genel Hoşnutluk" faktörlerinde deney grubuna lehine anlamlı bir azalma/farklılık ($p < 0.05$) gözlenmiştir.

Tablo 14

Aile Huzuru Ölçeği T-Testi Analizi

Faktör	Grup	N	Öntest Ortalama ($\bar{x}$)	Öntest Standart Sapma (ss)	Sontest Ortalama ($\bar{x}$)	Sontest Standart Sapma (ss)	Fark ($\Delta\bar{x}$)	sd	t değeri	p değeri
Derin Yıpranmalar	Deney Grubu	15	3.50	0.29	3.20	0.25	+1.07	14	-5.767	< 0.05
Derin Yıpranmalar	Kontrol Grubu	15	3.33	0.35	3.44	0.51	+0.31			
Genel Hoşnutluk	Deney Grubu	15	3.30	0.29	4.54	0.25	+1.24	14	4.94	< 0.05
Genel Hoşnutluk	Kontrol Grubu	15	3.33	0.35	3.68	0.51	+0.35			

Kontrol grubunda ise artışlar anlamlı değildir. Bu sonuçlar, manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin aile huzuru üzerindeki etkisini vurgulamakta ve bu faktörlerde anlamlı değişimlere neden olduğunu göstermektedir.

3.2.2.4. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

Model uygulamasına katılmadıkları için kendilerine herhangi bir uygulama yapılmayan kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında deney grubuna oranla anlamlı bir farklılık olmaması beklenmektedir. Beklenildiği üzere yapılan istatistiksel sonuçlara göre uygulamaya katılmayan kontrol grubunda ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmanın seyri açısından bu beklenen bir sonuç olarak kabul edilmektedir.

Çalışmaya katılan kontrol ve deney grubunda bulunan göçmenlerin ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir ($p= 0,166$; $p> 0,05$). Hiçbir uygulama yapılmadan deney ve kontrol grubu arasında farklılığın çıkmaması araştırmanın hipotezleri açısından beklenen bir durumdur. Kontrol ve deney grubunun ön test puan ortalamaları sırasıyla 3.54 ve 3.36 bulunmuştur.

Tablo 15

Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Ön Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

	Grup	N	Ortalama (x)	Standart Sapma (ss)	Sd	t	P
Dinî Başa Çıkma Ön Test	Deney Grubu	15	3,54	,38	14	1,01	,166
	Kontrol Grubu	15	3,36	,53	14		

Yapılan bağımsız örneklem t-test testi sonucunda bu iki grup arasında istatistiksel olarak farklılık bulunmamıştır $t = 1.01$, $p > .05$. Bu durum kontrol ve deney grubu ön test puan ortalamalarının istatistiksel olarak birbirinden farklı olmadığını desteklemektedir.

3.2.2.5. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

Verilen tablolarda katılımcılardan kontrol grubunda yer alanların ön test ve son test puan ortalamaları arasında bir farklılık olup olmadığına dair analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 16

Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırılması

	Grup	N	Ortalama (x)	Standart Sapma (ss)	Sd	t	P
Dinî Başa Çıkma Son Test	Deney Grubu	15	4,55	,17	14	14,19	,038
	Kontrol Grubu	15	3,57	,30	14		

Kontrol ve deney grubunun son test puan ortalamaları sırasıyla 4.55 ve 3.57 bulunmuştur. Yapılan bağımsız örneklem t-test testi sonucunda bu iki grup arasında istatistiksel olarak farklılık bulunmuştur $t = 14, 19$, $p < .05$. Bu durum kontrol ve deney

grubu son test puan ortalamalarının istatistiksel olarak birbirinden farklı olduğunu desteklemektedir. Bu fark deney grubu lehinedir.

3.2.2.6. Deney ve Kontrol Grubunun Dinî Başa Çıkma Ölçeği T-Testi Analizi

Yurt dışında yaşayan göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamaları bağlamında "Dinî Başa Çıkma Ölçeği" için deney ve kontrol gruplarının "olumlu dinî başa çıkma" ve "olumsuz dinî başa çıkma" alt faktörlerine yönelik ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki değişim aşağıda sunulmuştur.

Tablo 17, ortalama, standart sapma, t-testi sonuçları ve p değerleri, deney ve kontrol grupları arasındaki öntest ve sontest farklarını göstermektedir. Elde "Olumlu Dinî Başa Çıkma" faktöründe deney grubunda anlamlı bir artış gözlemlenmiştir ($p < 0.05$). Ayrıca, "Olumsuz Dinî Başa Çıkma" faktöründe de deney grubunda anlamlı bir artış görülmektedir ($p < 0.05$). Bu sonuç, katılımcıların olumsuz dinî başa çıkma stratejilerinde de değişim olduğunu göstermektedir. Kontrol grubunda her iki faktör için de anlamlı bir değişim bulunmamaktadır.

Tablo 17

Dinî Başa Çıkma Ölçeği T-Testi Analizi

Faktör	Grup	N	Öntest Ortalama ($\bar{x}$)	Öntest Standart Sapma (ss)	Sontest Ortalama ($\bar{x}$)	Sontest Standart Sapma (ss)	Fark ($\Delta\bar{x}$)	t değeri	sd	p değeri
Olumlu Dinî Başa Çıkma	Deney Grubu	15	3.54	0.38	3.83	0.17	+1.01	14.19	14	< 0.05
Olumlu Dinî Başa Çıkma	Kontrol Grubu	15	3.36	0.53	3.57	0.30	+0.21			
Olumsuz Dinî Başa Çıkma	Deney Grubu	15	3.54	0.38	3.75	0.17	+0.21	2.34	14	< 0.05
Olumsuz Dinî Başa Çıkma	Kontrol Grubu	15	3.36	0.53	3.40	0.30	+0.04			

Bu sonuçlar, manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin dinî başa çıkma stratejileri üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve bu faktörlerde anlamlı değişimlere neden olduğunu göstermektedir.

Model uygulaması sonrasında elde edilen istatistik bulguların yorumuna göre; uygulama içeriğinin katılımcıların aile huzuru seviyeleri üzerinde olumlu yönde etkili olduğu söylenebilir. Katılımcılar modeli içeriği sonrasında sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme değerleri bağlamında kendilerini geliştirmiş bulunmaktadır. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların ön test ve son test

puanları arasında istatistiki açıdan farklılıklar belirlenmiştir. Buna göre deney grubu katılımcılarına “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli” uygulanmadan, deney ve kontrol grubuna farklı zamanlarda uygulanan ön test sonuçlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Söz konusu araştırma sonuçlarına göre; deneklerin son testte elde edilen aile huzuruna ve dinî başa çıkmaya ilişkin algılarına yönelik ölçümlerde, ön testte edilen ölçümlere kıyasla, anlamlı bir artış olduğunu gözlenmiştir. Bu bulgular uygulama modelinin eğitiminin önemli katkıları olduğu sonucuna işaret etmektedir. Söz konusu araştırmada bu olumlu sonucu gösteren iki önemli durum vardır. Bunlardan birincisi, uygulama modelinin etkisi deney grubundan elde edilen son test ölçümleri, ön test ölçümlerine göre daha yüksek iken, kontrol grubunda son test ile ön test ölçümleri arasında önemli bir farklılık bulunmamasıdır. İkincisi ise uygulama modelinin etkisi kontrol grubundan elde edilen son test ölçümleri ön test ölçümlerine göre bir farklılık göstermez iken, deney grubunda son test ölçümleri, ön test ölçümlerine kıyasla anlamlı bir gelişme göstermiştir. Ayrıca aile huzuru ölçeğinin genel hoşnutluk alt faktöründe artma, derin yıpranmışlık alt faktöründe ise azalma görülmüştür. Dinî başa çıkma ölçeğinde ise olumlu dinî başa çıkma alt faktöründe artma, olumsuz dinî başa çıkma alt faktöründe ise değişim gözlemlenmiştir. Söz konusu araştırma sonuçlarının kurama ve uygulamaya olan katkıları tartışılmış, ileride yapılacak araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Elde edilen sonuçlar, modelde kullanılan temel değerlerin öğretilebilir olduğunu ve bireylerde bu değerlerin seviyesinin belli bir çalışma ve çaba sonucunda artırılabilceğini göstermektedir. Din psikolojisinin kaynaklarından yararlanılarak gerçekleştirilen temel değerler odaklı uygulamalar, katılımcıların aile içi huzur seviyesini ve olumlu dinî başa çıkma düzeylerini yükseltmenin yanı sıra, ailenin değeri ve önemi ile modelde işlenen değerlerin birey ve toplum üzerindeki olumlu etkilerinin anlaşılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu bulgular, temel değerlerin bireysel ve toplumsal düzeyde kazandırılmasının mümkün olduğunu ve bu tür uygulamaların değerlerin içselleştirilmesine katkı sağladığını kanıtlamaktadır.

3.3. Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Oturumlarının Araştırma Bulguları Bağlamında Danışanlar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

Daha önce belirtildiği gibi, göçmenler, aile yapısı ve manevî danışmanlık üzerine birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, ailevî sorunları önceliklendiren ve özellikle Fransa'da yaşayan göçmenler üzerinde doğrudan bir model uygulaması mevcut değildir. Bu bağlamda, “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli”nin sahada önemli bir boşluğu doldurduğu kanaatindeyiz. Nitel çalışmanın ardından uygulanan modelin işlevselliği nicel çalışmalarla tespit edilmiş olsa da katılımcıların değerlendirmeleri de dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. Bu çalışmada, geliştirilen modelin deney grubundaki danışanlar üzerindeki etkileri, literatür çerçevesinde tartışılacaktır.

Katılımcılar, oturumlar sırasında ve sonrasında kendilerini etkileyen yönleri ifade etmişlerdir. Oturumlar tamamlandıktan sonra da hayatlarındaki değişimi dile getirenler olmuştur. Çalışmanın birinci aşamasında, göçmenlerle yapılan mülakatlar aracılığıyla aile içinde en sık karşılaştıkları sorunlar tespit edilerek uygulama modelinin içeriği hem bu sorunlar hem de literatür taraması sırasında belirlenen ailenin temel değerleri üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşayan göçmenlerle yapılan mülakatlarda, aile içinde en sık karşılaşılan sorunlar; çocuk kaynaklı problemler, akraba çevresiyle ilgili sorunlar, iletişim problemleri, kişilikle ilgili çatışmalar, göçmen olmakla bağlantılı zorluklar, ekonomik sıkıntılar, zararlı alışkanlıklar, aldatma ve sosyalleşme sorunları olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, göçmen sorunları üzerine yapılan literatürle de uyum göstermektedir (Akıncı, 2014; Cüneyd, 2017; Değer, 2008; Ercan vd., 2019; Şahin, 2001; Yeşildal ve Bilici, 2014; Yıldırım, 2020; Yılmaz ve Günay, 2022). Mevcut çalışmalar, aile işlevselliğinin göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarda koruyucu bir rol oynadığını belirtmektedir (Uzunkaya ve Yılmaz, 2021). Bu çalışma, göçmen ailelerin aile huzurunu artırmayı ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen yönüyle bu bağlamda da anlamlıdır.

Çalışmanın ikinci nitel bölümünde hem deney hem de kontrol grubuna açık uçlu sorular sorulmuştur. Katılımcılara aile içi sorunlarla karşılaştıklarında kullandıkları çözüm yollarını belirlemeye yönelik “*Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?*” sorusu yöneltilmiştir. Aynı soru, son test

uygulamasında da sorularak, geçen süre içinde katılımcıların yanıtlarında bir değişim olup olmadığı incelenmiştir.

Ön test aşamasında, deney grubundan gelen yanıtlar arasında, bazı katılımcılar ilk etapta susmayı ve düşünmeyi tercih ettiklerini, sonrasında konuşmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, bir katılımcı *“Öncelikle susarım hemen yorum yapamam, biraz düşünmem lazım, sonra konuşmaya başlarım. Aile içinde bazen tepkiler alırım neden müdahale etmiyorsun diye.”* ifadesiyle, öncelikli olarak sessiz kalmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise sorunları konuşarak çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, bir katılımcı *“Konuşarak ortak, doğru, mantıklı bir çözüm bulmaya çalışırım”* diyerek sorunları çözmek için diyalog yolunu tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, bazı katılımcılar dua etmek veya yakınlarıyla dertleşmek gibi manevî yaklaşımları tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Model uygulamasının sonunda, aynı soru yeniden sorulduğunda, deney grubundaki katılımcıların yanıtlarında bir değişim gözlemlenmiştir. Katılımcıların bir kısmı, sorunları *“Konuşarak halletmeye çalışırım.”*, *“Sakin bir vakitte konuşarak çözmeye çalışırım.”* ve *“Doğru üslupla konuşur, sakın tepkiler vermeye çalışırım.”* şeklinde yanıtlayarak, sorunları diyalog yoluyla aşmaya daha fazla odaklandıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, çözüm odaklı ve empatik davranmaya yönelik eğilimlerini dile getirmişlerdir. Örneğin, *“Sabırla karşı tarafı dinleyip empati kurarak orta yolu bulmaya çalışırım (sesimin yükseldiği zamanlar da oluyor). Bazen de sessizliğe bürünüp konunun kapanmasını beklerim.”* diyerek, daha yapıcı ve anlayışlı bir yaklaşım sergilediklerini ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılar ise bir sorun karşısında hemen tepki vermek yerine durup düşünmeyi ve daha sakın bir zamanda konuşmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri öncesi ve sonrası *“Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?”* sorusu sorulmuş ve verilen cevaplar analiz edildiğinde, üç temel tepki şekli ortaya çıkmıştır: pasif tepki veya tepkisizlik, anında aktif tepki ve bastırıp sonrasında tepki. Bu analiz, katılımcıların sorunlarla başa çıkma yöntemlerinde bir gelişme ve değişim olduğunu, özellikle de daha çözüm odaklı ve empatik yaklaşımlara yöneldiklerini göstermektedir.

Tablo 18

Deney Grubunun Aile İçi Problemlere Verdikleri Tepkiler

Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması	ÖNCESİ		SONRASI	
	N	%	N	%
Pasif Tepki veya Tepkisizlik	3	19,9	1	6,6
Anında Aktif Tepki	10	66,6	13	86,6
Bastırıp Sonrasında Tepki	2	13,3	1	6,6

Katılımcıların %19,9'u (n=3) aile içinde bir problemle karşılaştıklarında fiziksel reaksiyon gösterenler ve çözüm yolu arayanları temsil eden anında aktif tepki başlığı altında toplanmıştır. Katılımcıların %66,6'sı (n=10) ise problem anında aktif tepki göstermektedir. Son olarak katılımcıların %13,3'ü (n=2) ise aile içinde bir sorun yaşandığında tepki vermeyip duygularını bastırmaktadırlar. Bu kişiler genelde problem anında sessiz kalıp olumlu durum sergilese de bir zaman sonra öfke patlaması yaşamaktadırlar.

Dinî başa çıkma yöntemlerinden biri olan sabır, zamanla şekillenen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yapıcı ve Doğanay, 2019). Çoğu zaman, ilişkilerde sorun anında tepki vermemek sabır olarak algılanmaktadır. Ancak, tartışma esnasında tepki vermeyen bireylerin, daha sonra karşılaştıkları farklı sorunlar nedeniyle geçmişteki problemleri hatırlayarak daha büyük tepkiler verdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumda, sabır olarak değerlendirilen tutumun aslında tahammül gösterme olduğu ve tahammül seviyesi dolan bireylerin bir süre sonra öfke patlamaları yaşayabileceği görülmüştür. Manevî danışmanlık ve rehberlik sürecinin ardından katılımcıların aile içi sorunlara verdikleri tepkilerde belirgin bir değişim yaşanmıştır. Uygulama sonrasında, katılımcıların %86,6'sının (n=13) anında aktif tepki verdiği, %6,6'sının (n=1) pasif tepki ya da tepkisizlik gösterdiği ve %6,62'sinin ise duygularını bastırarak sonradan tepki verdiği tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde, katılımcılar duygularını saklama ya da ertelemeyi tercih ederken, uygulama sonrasında duygularını fark edip dile getirme ve çözüm odaklı davranma yoluna gitmişlerdir. Bu durum, katılımcıların yaşadıkları olaylara doğal bir şekilde tepki verebilmeyi öğrendiklerini göstermektedir.

Bu bağlamda, aile içi sorunlara yönelik uygulanan manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin, katılımcılara, probleme yaklaşım şekillerinde temel değerleri önceliklendirme, duyguları daha iyi yönetebilme ve çözüm odaklı hareket etme özgürlüğü kazandırdığı söylenebilir. Altuntaş ve Düzgüner (2020) tarafından gerçekleştirilen ve katılımcılara EFT (Duyguları Özgürleştirme Tekniği) yöntemi uygulanan bir çalışmada da benzer sonuçlar tespit edilmiştir.

Katılımcılar, uygulanan model sayesinde mevcut olumsuz duygularının farkına varmış ve bu duyguların yaşamları üzerindeki etkilerini değerlendirebilmişlerdir. Manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin, katılımcıların özeleştiri yeteneğini geliştirdiği ve bireyin kendisindeki değişimle birlikte sosyal ilişkilerdeki problemlerin azalmaya başladığını fark etmesine olanak sağladığı tespit edilmiştir. İletişim dilini ve empati becerilerini geliştiren bireylerin, muhatap oldukları kişileri kalıplaşmış düşüncelerden uzaklaşarak daha farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeye başladıkları ifade edilmiştir. Ayrıca, geçmişteki olumsuzlukları birer kayıp olarak değil, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde bir kazanım olarak görmeyi, iyilik haline olumlu etkiler bıraktığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bireyin kendini tanıması ve kendisiyle yüzleşmesi başlangıçta sarsıcı etkiler yaratabilse de, sonraki süreçte olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Model uygulaması sırasında katılımcıların dinî duyguları pekiştirilmiş, özellikle sevgi, güven ve affetme oturumları tevekkül, teslimiyet ve kader inancı bağlamında katılımcıların kendilerini daha iyi hissetmelerine katkı sağlamıştır. Manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin, katılımcıların Allah ile olan bağlarını güçlendirdiği ve daha çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemelerine olanak sağladığı sonucuna varılabilir. Olaylara ve kişilere yüklenen anlamların değişimiyle oluşan bu gelişim, varoluşçu ve pozitif psikoloji yaklaşımları ile uyumlu gözükmektedir. Uygulanan model ile birey önce kendini fark etmekte, ardından çevresiyle olan iletişimde bilinçli adımlar atarak ilişkilerini yeniden düzenlemekte ve tüm bu gelişmelerin sonucunda Allah ile olan bağını da kuvvetlendirmektedir. Bu durum, insanın bireysel, sosyal ve manevî boyutlarının birbirini etkilediğini ve bütüncül bir yaklaşımın bireylerin ruh sağlığı açısından büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Ön test aşamasında “Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?” sorusuna kontrol grubundan verilen cevaplarda kimi katılımcılar kimileri “Küserim bir müddet sonra barışıp tekrar devam ederim.”, “Susarım” ve “Sabrederim” cevaplarını

vermişlerdir. Kimileri ise “Konuşuruz”, “Konuşur ve ortak yol bulmaya çalışırız” demişlerdir. Bazı katılımcılar “Tartışma sonrası meseleyi (masaya yatırıp) konu hakkında konuşmayı tercih ediyorum (bir daha olmaması için)” diyerek problemi konuşmayı neden tercih ettikleri ifade etmişlerdir. Katılımcılardan birisi “Problem yeni mi ya da önceden beri gelen bir problem yeniden alevlenmiş mi önemli benim için. Çünkü kronikleşen problemlerimiz var. Onlar yeniden gündem olduyse (Türkiye’ye izne gitme mevzusu) her zamanki sen haklısın ben haklıyım kavgası yapılır, bir sonuca ulaşılmaz ve bir dahaki izne kadar üstü kapatılır. Ama problem yeni ise muhakkak nedenini araştırır bir mahkeme ortamı kurarım, kim çıkardıysa o problemi, bundan ders çıkarması gerektiğini sağlarım. Kesinlikle üstünü kapatmam. Malesef bir kötü huyum var; eskiden de bunu yapmıştın diye önceki defterleri açarım ama bu bilinçli olmaz nasıl oluyorsa laf oraya gelir. Bu karşı tarafın hoşuna gitmez, aslında benim de gitmiyor fakat kendime engel olamıyorum bu konuda.” diyerek yaşadıkları sorunlarda ne yaptığını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar da “Hocamı ararım” ya da “Problemi çözüm yolları ararım. Kendimden büyüklerden ve hocalarımdan bilgi alırım.” diyerek başkalarından destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

Aynı soruya kontrol grubundan son testte gelen cevaplara bakıldığında kimileri “Kafa dağıtırım”, “Sessiz kalırım.”, “Kendim çözmeye çalışırım.” ve “Başta odama giderim sakinlemek için sonra sorunu çözmek için konuşurum” derken bazıları da “Öncelikle beklerim sonra konuşarak halletmeye çalışırım.” demiştir. Kimi katılımcılar “Tartışarak konuşuruz.”, ve “Aceleci yapımdan dolayı kesinlikle konuşulmalı, sonu kavga dahi olsa görmezden gelinemez benim için.” diyerek sorun yaşadıklarında tartışarak çözmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Kimileri de “Ortalık yatıştıktan sonra meseleyi tekrar açıp, bir daha yaşanmaması için sorunun sebebini konuşmayı tercih ederim.” ve “Sorunu nasıl çözebileceğimi söyleyecek uzmanlarla görüşürüm” diyerek sorunların kaynaklarını bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar da “Rabbime sığınırım.” demiştir.

Kontrol grubuna da manevî danışmanlık ve rehberlik öncesi ve sonrasında “Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?” sorusu sorulmuş ve bu soruya verdikleri cevaplar analiz edildiğinde öncesi ve sonrası arasında anlamlı bir değişim olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 19

Kontrol Grubunun Aile İçi Problemlere Verdikleri Tepkiler

Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması	ÖNCESİ		SONRASI	
	N	%	N	%
Pasif Tepki veya Tepkisizlik	3	19,9	4	26,6
Anında Aktif Tepki	7	46,6	8	53,3
Bastırıp Sonrasında Tepki	5	33,3	3	19,9

Oturumlara katılanlar, kendileriyle daha önce mülakat yapılan, evli ve çocuklu gönüllü kadınlardan oluşmuştur. Modelin evli ve çocuklu kadınlar üzerinde uygulanmasının temel gerekçesi, yapılan mülakatlar neticesinde en sık yaşanan sorunların çocuk kaynaklı sorunlar olarak tespit edilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra yurt dışında yaşayan göçmen kadınların cami ve dinî derneklerin faaliyetlerine erkeklerden daha fazla katılım göstermeleri de gönüllü bulma sürecini etkilemiş bulunmaktadır. Alan yazındaki çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (Demir, 2010). Oturumlar, evli ve çocuklu kadınlarla sınırlandırılmış olmasına rağmen, uygulama sırasında modelin içeriğinin toplumun her kesiminden insana hitap edebileceği anlaşılmıştır. Çünkü toplumun her bireyi bir ailenin parçası olarak var olmakta; bu birey bazen bir evlat, bazen anne-baba, bazen de eş ya da akraba sıfatıyla yaşamını sürdürmektedir. Bu bağlamda, hem mülakatlar hem de modelin uygulanması aşamasında, ailenin birey ve toplum için hem önemli bir güç kaynağı hem de potansiyel bir sorun alanı olduğu ortaya çıkmıştır.

Model uygulaması öncesi katılımcılara “*Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasına katılmayı neden istediniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Danışanlar bu soruya “*Bana birşeyler katması ve kendimi geliştirebilmek için katıldım.*”, “*Faydalı ve verimli olacağını düşündüğüm için katıldım.*”, “*Kendimle ve aile hayatımla ilgili farkındalık kazanmak için katıldım. Ayrıca hayatı anlama ve anlamlandırma sürecime de destek olacağını düşündüm.*”, “*Aile içi ilişkilerde yeterlilik kazanmak için katıldım.*”, “*Çalışmanın hocasına duyduğum güvenden dolayı katıldım.*” gibi cevaplar vermişlerdir.

Model içeriği tanışma ve niyet oturumu ile başladıktan sonra sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme içerikleri ile devam etmiştir. Son olarak da

değerlendirme oturumu yapılmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde yapılan mülakat çalışmasında “katılımcı” ifadesi kullanıldığı için yorumlamalar esnasında herhangi bir karışıklık ortaya çıkmaması için bu bölümde katılımcılar “danışan” olarak ifade edilmiştir. Danışanlarla ilk oturumda tanışma ve ön test uygulama aşamalarından sonra çalışmanın nitel bölümünde kendileriyle yapılan mülakatlar ile elde edilen tespitler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Danışanlara bu başlıkların Avrupa’daki sorunları yansıtıp yansıtmadığı sorulduğunda danışanlardan D14, *“Hocam birinci sırada çocuk kaynaklı sorunların olması beni çok şaşırttı. Avrupa’daki Türkler açısından çocukların sorumlulukları zaten hep annelerin üzerinde. Bu nasıl eşler arasında sorun sebebi olabiliyor çok şaşırdım.”* yorumunu yaparken D8, *“Hocam bu sorunlar sadece Avrupa’yı değil Türkiye’deki aileleri de kapsıyor bence.”* diye yorumda bulunmuşlardır. D8, *“Hocam aile içi sorunlar çözülmedikçe yıllar içinde birikip kişilerde sağlık sorunlarının patlamasına sebep oluyor.”* diyerek diğer danışanların yorumlarına katkıda bulunmuştur.

İlk oturumda danışman danışanlara “Sizce hayatın anlamı nedir?”, “Hayatta bizi anlamlı kılan şey nedir?” sorularını yönlendirdiğinde danışanların çoğu “İmanımız” cevabını vermişlerdir. Danışanlardan D6, *“Bana 15-20 yıl önce sorsaydınız hayatın anlamı ailem derdim. Ailem ve çocuklarım ile mutlu olmak diye düşünürdüm. Çekirdek ailemdeki mutluluk yeterli gelirdi. Halen aileme düşkünüm ama insan yaşadıkça fikirleri değişiyor, çocukları büyüyor. Ölüm daha sık aklına gelmeye başlıyor. Kişinin yaşadığı hastalık vb. zorlu süreçler onu Rabbine daha çok yaklaştırıyor. Bu bakışla sadece mutluluk ve huzurumuz değil de iman ve vicdanımız öncelikli bir noktaya gelir. Ne yapsak Allah’a daha yakın olabiliriz düşüncesinin çabasında oluruz. İmtihanlardan mutsuzluk değil mutluluk duyarız. Bunu böyle hissetmek de bir şükür sebebidir. Zira herkes böyle düşünemeyebilir. Yaşanılan imtihanlar bizi manen bu noktaya getirir. Şu an en önemli isteğim Allah’ın benden razı olması. Kırklı yaşlardan sonra insan bu noktaya geliyor. Mesela yirmili yaşlarındaki kızım için şu an hayatının anlamı eğitimi ve mesleği. Yani yaşla beraber hayatın anlamı da değişiyor”* yorumunda bulunmuştur. D11 ise, *“Hayatın bizi nereye savurduğu da önemli diye düşünüyorum. O yaşa kadar Allah’ın bizi nelerle sınadığı ve bizim bu imtihanlardan hangi dersleri çıkardığımız da çok önemli. Kimisi Allah’a daha çok yaklaşırken kimisi için de imtihanlar uzaklaşma sebebi olabiliyor.”* demiştir. Yapılan yorumlar Ayten’in (2022), insanın yaşadıklarına anlam atfeden bir varlık olduğu ve zamanla yaşadığı olaylara yüklediği anlamların değişebileceği sözleriyle de örtüşmektedir. Ayten, bireyin doğduğu aile ve yaşadığı çevre ile hayata dair *“iyi bir çocuk olmak, iyi bir insan olmak, adam olmak, Yaradan’ın rızasını kazanmak”* gibi anlam şemaları oluşturduğunu da sözlerine eklemektedir.

Sevgi oturumunda danışanlara bu değer verilirken özellikle “duyarlı sevgi” ve “koşulsuz sevgi” kavramlarına vurgu yapılarak sevmeye ilk önce kendimizden

başlamak gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bir sonraki oturumda da özsaygı olarak zikredilen “kendine saygı” ve “koşulsuz saygı” kavramları üzerinde durularak özellikle aile için en temel değerlerle danışanların iç kaynakları beslenmeye çalışılmıştır.

Sevgi ve saygı oturumlarının ardından, D9 isimli katılımcı, bu değerleri daha bilinçli bir şekilde yaşamaya başladığını belirterek, *"Özsevgi ve özsaygının kendimize değer vermekle başladığını öğrenince, çevremde beni sürekli kırıp üzen insanlara karşı mesafeler koyarak, onların beni daha fazla üzmelerine izin vermemeye çalıştım. Bu bana çok iyi geldi. Ayrıca başkalarına fazla değer verdiğimizde hayal kırıklıklarımız da fazla oluyor. Bu nedenle her duygunun bir dengede olması gerektiğini fark ettim. Değer karşılıklı olmalıymış, iki taraf da çaba sarfetmeliymiş, öğrendim."* şeklinde yaşadığı değişim sürecini paylaşmıştır. Bu oturumların değerlendirilmesi sonucunda, sevgi ve saygı oturumlarının katılımcılarda özsevgi ve özsaygı duygularını geliştirdiği, aynı zamanda koşulsuz sevgi ve saygı tutumlarını güçlendirdiği tespit edilmiştir. Danışanlar, bu oturumlar sayesinde sevgiye dair yeni bir bakış açısı kazanmışlardır. Özellikle sevgi ve saygı kavramlarının, aile içi ilişkilerde ilgi ve emeğin aile huzurunu artırdığı ve bireylerin aile fertlerini olduğu gibi kabul etme ve kendi sınırlarını daha net bir şekilde belirleme farkındalığını geliştirdiği görülmüştür. Sevginin aile içi ilişkilerde yakınlaştırıcı, birleştirici ve bütünleştirici gücü, literatürde de vurgulandığı gibi (Yolcu, 2022), danışanlarda saygı, sorumluluk ve güven gibi temel değerlerin beslenmesine katkı sağlamıştır (Doğan, 2023; Demirutku, 2017; Arslan ve Ulaş, 2021). Ayrıca, Gül'ün (2019) yaptığı saha çalışmasında, ailede sevgi değerinin kadın ve erkekler üzerindeki tezahürü ve sevgi ifade biçimlerinin aile huzuruna olan etkisine dair bulgular, bu model uygulamasının sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Danışanlardan D9, saygı oturumu sonrasında özsaygı bilincinin kendisinde yarattığı değişimi ve hayatın bazı gerçeklerini kabullenmenin, aile bireylerini oldukları gibi kabul etmenin kendisine getirdiği huzuru şu sözlerle ifade etmiştir: *"Oturumlar başladıktan sonra hayatım değişti. Saygının önce kendimize gösterilmesi gerektiğini öğrendim. Kendime olan saygım arttıkça, başkalarından beklentilerimi de yeniden değerlendirdim. Aile fertlerini oldukları gibi kabul etmek hem benim hem de onların huzurunu artırdı. Artık başkalarının kusurlarıyla daha az uğraşıyor, daha anlayışlı ve kabul edici bir yaklaşım sergiliyorum. Bu da bana içsel bir rahatlık sağladı. Anne babama dair içimde kırgınlıklar vardı. Ben de isterdim bir büyüğüm olsun ona danışayım ama hayatım boyunca ben onların anne babasıydım sanki. Ne zaman bir sorun olsa onlar beni devreye sokarlardı. Ne zamanki "onlar da küçükken öyle görmüşler" düşüncesi ile anne ve babamı kabullendim (onlarda eminim öyle olmak istemezlerdi) huzura kavuştum. Değişmeye karar verdiğimden beri daha*

mutluyum. Artık herkes niye öyle yapıyor neden böyle gibi soruların cevaplarını aramaktansa âni yaşamayı ve geçmişe bir sünger çekmeyi tercih ediyorum. Allah sizden razı olsun hocam o kadar iyi geliyorsunuz ki. Etrafımdan çok kendimi iyileştirmek hem bana hem de evlatlarıma çok iyi geldi. Ben değişince sanki herşey değişti. Sanki bu zamana kadar herşeyin üstünü örtmüşüm de şimdi bahar temizliği yapıyorum.” Reçber’in (2011) yaptığı saha çalışmasında, yetiştirme yurtlarında kalan gençlere yönelik özsaygı geliştirme programı uygulanmış ve bu programın gençlerin özsaygı düzeylerini artırdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, değerler üzerine yapılan model uygulamalarının hem gençlerin hem de yetişkinlerin özsaygılarını geliştirmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu veriler, çalışmanın bulgularını da desteklemektedir. Karslı’nın (2017) gençlerin özsaygı ile dindarlık ilişkilerini incelediği bir başka saha çalışmasında da özsaygı ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sorumluluk oturumunda, danışanların sorumluluk bilinci kazanmaları ve hayatta sorumlu oldukları ve olmadıkları konuların farkına varmaları hedeflenmiştir. Danışanların hem çekirdek aileleri hem de kök aileleriyle olan ilişkilerinde saygı, sorumluluk ve sınırlar bağlamında olumlu gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir. Danışanlardan D8, sorumluluk oturumundan sonra *“Sıla-ı rahim hususunda eşimin anne-babası ile aramızdaki soğukluğu gidermek adına bir adım attım hocam. Uzun süredir görüşmediğim kayınpederim ve kayınvalidemle yeniden konuşmaya başladım. Küsmek yerine saygı çerçevesinde, karşılıklı sınırları koruyarak iletişimi devam ettirmenin daha doğru olduğunu düşünüyorum artık. Çünkü biliyorum ki akrabalık ilişkilerini sürdürebilmek de hayattaki sorumluluklarımız arasında yer alıyor. Bunun hem eşime hem de ailesine karşı sorumluluğum olduğunu düşünüyorum. Geçmişte onlara ne kadar kızmış olsam da benim de yaşadıklarında bir payım olabileceğini, benim de hatalar yaptığımı kabul edebiliyorum. Böyle davrandığımda Rabbimin benden razı olacağını bilmek de içimdeki kırgınlıkları iyileştirmemde bana yardımcı oluyor.”* sözleriyle düşünceleri belirtmiştir.

Taylı’nın (2013) gerçekleştirdiği saha çalışmasında, lise öğrencilerinin sorumluluk duygusunu etkileyen değişkenler incelenmiş ve kız çocuklarının erkeklere kıyasla daha sorumluluk sahibi oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, kızların sorumluluk düzeyinde annenin eğitim düzeyinin babaya göre daha belirleyici bir faktör olduğu saptanmıştır. Ailede değerlerin aktarılmasında annenin rolünü öne çıkaran bu bulgular, model uygulamasını destekler niteliktedir. Liseli öğrencilerle yapılan bir diğer saha çalışmasında ise Önal (2005), uygulanan eğitim programı ile sorumluluk duygusunun bireyde geliştirilebilir bir değer olduğunu tespit etmiş ve bu bulgu çalışmamızla örtüşmektedir. Her bir değer gelişiminin diğer değerlerin uygulanabilirliğini artırdığı

ve bunun da aile huzuruna ve problem çözme becerilerine olumlu katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Aile birliğinin korunması ve devam ettirilebilmesi için güven oturumu, danışanlar açısından önemli bir aşama olmuştur. Bu oturumlarda özgüvenden hareketle, başkalarına güvenmek ve güvenilir olmak üzerinde durulmuştur. Danışanların bu üç alanda gelişme kaydettikleri ve daha önce zarar gören güven duygularını yeniden inşa etme sürecine girdikleri gözlemlenmiştir. Danışanlardan D4, güven oturumu sonrasında *“Bu oturum sonrasında toplumda yalanla meşgul olmamamız gerektiğini, söz verdiğimizde tutmanın güven için ne kadar önemli olduğunu tekrar hatırlamış oldum. Çevremde benden çok hoşlanmayan birisi vardı. Bir gün bir ortamda bir konu hakkında kararsız kalınca hakem olarak benim çağrılmamı çünkü benim yalan söylemediğimi söylemiş. Bu beni çok mutlu etti. Derste de konuşulduğu gibi güvenmek gibi güvenilir olmak da hayatta çok önemli. Çocuklarımızda da bu duyguyu inşa edebilmek adına bizim güzel bir örneklik sergilememiz gerektiğini önemli buluyorum.”* sözleriyle duygularını ifade etmiştir.

Güven oturumu sonrasında D9, *“Ben çocukluğumda anlaşmazlık ya da aldatma gibi sebeplerle kötü giden çokça evliliğe şahit olarak büyüdüm. Bu bende ciddi bir güven sorununa sebep oldu. Güven sorunumu evlenince daha iyi gördüm. Eşimin bana yaptığı herşeyi söylemesini, onun tüm adımlarından haberdar olmam gerektiğini düşünüyordum. Sonra ilk çocuğum doğduğunda onu kimseye vermek istemedim. Kimseye güvenemezdim. Bu zamanla çocuğumu çok etkiledi, beni de çok bunalttı. Sonra zamanla bunu atlattım. Eşime karşı güveni her zaman kontrol edemeyeceğimi anladığımda ki (gaybı gören Allah olduğunu ve benim herşeyi görüp kontrol edemeyeceğimi kabul ile artık çok daha iyiyim) pek çok şey değişti. Herkesi olduğu gibi kabullenerek ve bizi koruyup bize sahip çıkanın Rabbimiz olduğunu bilerek yaşamak gerçekten beni rahatlatmış. Açık iletişimin önemini kavramak benim için çok kıymetliydi. Eşimle aramızdaki en önemli bağlardan birisi olan güveni daha sağlam bir şekilde inşa etmeye çalıştım. Ne yaşamırsak yaşayalım kırılıp küsmüş bile olsam hatta bu benim için zor da olsa gururu bir kenara koyup eşimle düşüncelerimi paylaştım, içimde kalıp bize daha çok zarar vermesini istemedim. Eşimle herşeyi paylaşınca çevreme fazla birşey anlatma ihtiyacım da kalmadı.”* diyerek yaşadığı süreci paylaşmıştır.

Mavili vd. (2015), bireyin doğum sonrası bakım ihtiyacının güvenli bağlanma temeline dayandırılmasının, bireyin dayanıklılık kazanması ve sorun çözme becerilerini geliştirmesi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmektedirler. Koç (2018) ise güven duygusunun, duygusal bir bağlılık ifadesi olarak, bireye emniyet ve güvenlik hissi verdiğini ve bu duygunun aktarılabilir bir özellik taşıdığını ifade etmektedir. Kaya (2006) tarafından gerçekleştirilen ergenlerin aile ile ilişkilerinde

güven duygusunun etkisini inceleyen saha çalışmasında, ergenlik döneminde kendine güven ile aile ilişkileri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, kendine güveni yüksek olan ebeveynlerin, çocuklarının da yüksek öz güven sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Büyükdağ ve Bal (2020) ise kişilerarası travmalar sonucunda zayıflayan güven duygusunun terapötik destek ile yeniden inşa edilebileceğini savunmaktadırlar. Çalışmanın bulguları da güven bağlamında mevcut literatür ile örtüşmektedir.

Hoşgörü oturumunda katılımcılara, hoşgörünün sabır ve tahammül ile karıştırılan yönlerine dikkat çekilmiştir. Oturumda, tahammülün bir bastırma mekanizması olarak kullanıldığı, ancak sorunların çözümünde sadece geçici bir çözüm sunduğu vurgulanmıştır. Katılımcılara, olayların mümkün olduğunca hızlı veya sakinleştikten sonra çözülmesinin, ikili ilişkilerde daha faydalı sonuçlar doğurabileceği bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır. Oturum sonrasında katılımcıların empati duygularının geliştiği ve hoşgörüyü diğer temel değerlerle bütünleştirerek uygulamaya başladıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların pozitif psikoloji bağlamında insanlara ve olaylara dair güçlü yönleri ön plana çıkarmayı öğrenmelerinin bu gelişimde etkili olduğu düşünülmektedir.

Ersanlı (1990), sevmek, sevilme ve güvenmenin her insan için temel bir ihtiyaç olduğunu, aile bireylerinin birbirlerini anlayarak hoşgörülü olabilmelerinin sevgi ve saygı temeline bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Hoşgörü oturumu sonrası D9, *“Hocam artık hoşgörülü birinin başka bireylere karşı empati duygusuna sahip, ön yargısız, saygılı ve karşı tarafı dinleyebilen birisi olduğunu düşünüyorum.”* diyerek oturumun kendisinde bıraktığı izi ifade etmiştir. Danışanlardan D5 ise, *“Benim aşamadığım takıldığım bir durum var. Benim bazı şeyleri hoşgörmek ile ilgili takılmalarım var ve aşamıyorum. Beyimin ailesi köyden taşınıp bizim merkezdeki evimize yerleştiler. Buna ben bir türlü anlam verememiştim, ama hoşgörmüştüm. Zamanla bundan rahatsız olmaya başlayıp dile getirmeye başladım, ama eşim beni duymamazlıktan geldi. Yıllar geçti, kayınpederim vefat etti kayınvalidem kalıyor şimdi. Kendince bir çevresi var ve ben tatile geldiğimde aynı kayınvalidemin eviyim gibi herkes aramadan çıkıp gelebiliyor. Çocuklarım büyüdü ve bu yüzden rahatsız olabiliyorlar ben de eşime daha tahammülsüz davranabiliyorum. Çıkış yolu bulamadık. Ev dar, başka ev aramak istemiyor para yok diyor. İki büyük abisi bu konuda herhangi bir destekte bulunmuyor. Bende istemiyorum annesinin mağdur olmasını ama kendim içten içe uzaklaşıyorum kayınvalidemden istem dışı olarak. Halbuki sınırlar çizilseydi vakti zamanında bunlar yaşanmazdı kalpler kırılmazdı, ben içten içe uzaklaşmazdım, konuşulsa çözüm bulunurdu. Bütün bu yapılmamışlar konuşulmamışlar şimdi daha aşılmaz oldu. Ben yazın Türkiye ye gitmek konusunda hep uzak duruyorum. Bu konu açıldığında kavgaya dönüşebiliyor maalesef. Belki*

abartacak bir konu değil niye ben büyütüyorum onu da anlamlandırmak istiyorum. Arkadaşlarımın yıllarca eşlerinin aileleriyle birlikte yaşamaları, bana da soru işaretleri getirdi. Ben niye bu kadar takılıyorum bu konuya onu anlamlandırmak istiyorum. Bu konuyla ilgili bakış açımı nasıl değiştirebileceğimi düşündüm oturum boyunca. Şimdi size bunları anlatınca bile rahatladığımı hissettim. Çok teşekkür ederim.” sözleriyle yaşadığı ikilemi bizlerle paylaşmayı tercih etmiş, güvendiği birilerine bunu anlatmanın dahi kendisine iyi geldiğini de sözlerine eklemiştir.

Danışanlardan D4, kendisini üzen insanlara karşı bakış açısını değiştirip, bardağın dolu kısmını gördüğünde daha mutlu olduğunu *“Eskiden bana kötü davranan insanlar sosyal medyada ayet hadis paylaşınca onların bu yaptıkları bana samimiyetsiz gelirdi. Ama şimdi bu insanların bana kötü davranmış olmaları onları külliyyen kötü yapmaz düşüncesine ulaştırdı. Hoşgörü oturumu ile insanlara bakış açım değişti. Bana kötü davranmış olabilir ama bu insanın başka güzel özellikleri olduğu gerçeğini yok saymaz. Artık böyle bakıyorum. Ve insanlara iyi yönlerini önceleyerek yaklaşmayı öğrendim. Bardağın dolu tarafını görmemi sağladınız. Bu bana çok iyi geldi.”* sözleriyle ifade etmiştir. Bilgin (1998), aile içinde sevgi, saygı ve sabır gibi değerlerin kazandırılmasının, bireylerin hoşgörü yetisini geliştirmelerini kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Hökelekli (2013) de hoşgörü değerinin, bireyin psikolojik iyilik hali üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Doğan (2023), bu değerlerin empati ile desteklendiği durumlarda sonuçların daha olumlu olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca, Dönmez ve Tunç (2019) tarafından gerçekleştirilen saha çalışmasında, evlilikte problem çözme becerileri ile evlilik uyumu arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Aile içindeki sağlıklı ve etkili iletişimde hoşgörü değerinin, problem çözme becerileri açısından önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu doğrultuda, mevcut çalışmanın bulgularının literatürdeki verilerle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Affetme oturumu, katılımcılar açısından en zorlayıcı oturumlardan biri olmuştur. Yıllar boyunca özellikle aile üyeleri arasında biriken olumsuz duyguların aniden ortadan kaldırılmasının zorlu bir süreç olduğu değerlendirilmiştir. Affetme oturumunun en son değer olarak planlanmış olması, katılımcıların bu aşamaya kadar diğer değerleri içselleştirerek affetmeye yönelik bir hazırlık süreci geçirmelerini sağlamıştır. Bu oturumda katılımcılara, önce kendilerini affetme, ardından diğer bireyleri ve olayları affetme bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, anlam ve kabul kavramlarına özellikle vurgu yapılmış, karşılaşılan olay ve kişilerin hayatın rastgele bir parçası olmadığı fikri işlenmiştir. Bazı katılımcıların, kendileri, aileleri ve geçmişleriyle barışma yönünde olumlu adımlar attıkları gözlemlenmiştir. Özellikle

kök aile bağlamında, bireylerin anne-baba ve diğer akrabalarının Allah'ın bir takdiri olduğu bilincini geliştirmelerinin bu sürece katkı sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca, affetme oturumunda geçmişini geride bırakıp ânu yaşama bilincinin katılımcılarda olumlu etkiler yarattığı görölmüştür. Oturum sonrası gözlemler, katılımcıların başkalarını affetme ve empati geliştirme noktasında kazanımlar elde ettiklerini ortaya koymuştur. Affetme oturumu sonrası D9, kendisindeki değişimi şu şekilde ifade etmiştir: *“Benim affetme ve eski defterleri açmamak ile ilgili sevdiğim bir örnek var. Allah Rasulü Hz. Ömer’e hiçbir zaman “Sen vakti zamanında beni öldürmeye gelmiştin” dememişti. Artık biliyorum ki geçmişini karıştırmak demek yaraların iyileşmesini engellemek demek. Yaşadıklarımız bizi biz yapan şeylerdir bizi olgunlaştırır. Paul Coelho’dan güzel bir söz okumuştum “İyi bir yara izi en büyük nasihattan daha iyi olabilir.” Affetme konusunda Hz. Yusuf ile ilgili verdiğiniz örnekte, kardeşlerini affedip onlara şefkatli davranması karşı tarafın kötülüğü iyilikle karşılık verdiğini görüp pişman olmalarına sebep oldu. Benim için çok etkileyiciydi. Bir de kin duygusunun şeytandan olduğunu bilip çokta öfkelenmemeye ve olaylara başka açılardan bakılması gerektiğini öğrendim. Ve derste verdiğiniz küs olduğumuz birisiyle görüşme ödevini yerine getirdim. Yıllardır görüşmediğim amcama eşim ve çocuklarımla gittim. Aslında çok kırgındım ama üzerime düşeni yapmak istedim. Daha önce defalarca beni çok kıran amcam çok farklı davrandı bu sefer. Çok sevindi biz gidince. Onlar da Avrupa’nın başka bir ülkesinde yaşıyorlar. Onu öyle görünce hem çok şaşırdım hem çok sevindim. Bende tüm değişimlerde çok büyük etkiniz oldu. Her zaman değişmek ve iyileşmek istiyordum. Rabbim bu imkânı karşıma çıkardı. Herşey için çok ama çok teşekkür ederim.”*

Affetme konusunda bir süredir çaba gösterdiğini, oturumlarla beraber bu çabalarının daha da anlam kazandığını ifade eden D12, *“Hocam affetmek konusunda ben genellikle geçmişe takılı kalmayan, affeden, görmeyen ne kadar sabırsız görünsem de çokca sabreden biriyimdir. Oturumlar sayesinde daha çok pozitif olaylara yöneliyorum, insanların kötü taraflarını değil iyi taraflarını görüp, konuların üzerinde fazla durmuyorum. Çoğu zaman Allah daha iyisini bilir diye bırakıyorum. İnsanlarla uğraşmak gerçekten yorucu. Kendini doğru ifade etmek için çırpınmak, anlamayan insanlara laf anlatmak da çok yorucu. En güzeli anlayana anlatmak, anlamayana da tamam deyip geçmek diye düşünüyorum. Artık geçmişe takılmıyorum. Olan herşeyi kabul ettim ve rahatladım. Zaten insanların yapıp ettiklerini düşündükçe onlara birşey olmuyor, kendimiz hasta oluyoruz. Bu yüzden ruhumuzu ve bedenimizi değmeyen şeylere yıpratmak gereksiz. Affetmek, affedememiz yerde konuyu Allah’a havale etmek ve geçmiş konuları kapatıp zihnimizden yüklerini kaldırmak büyük bir şifa kaynağı.”* sözleriyle yaşadığı süreci ve bu konu hakkındaki düşüncelerini söylemiştir.

Affetme oturumu, katılımcıların affetmenin bir göz yumma ya da mazur görme durumu olmadığını daha iyi anlamalarını sağlamıştır (McCullough ve diğerleri, 2000). Aynı zamanda, aktif sabır ile pasif sabır arasındaki farklılıkların daha net kavranıldığı görölmüştür (Yapıcı ve Doğanay, 2019). Katılımcıların oturum sonrası yaptıkları değerlendirmeler, geçmişleriyle barışma ve yakın ilişkilerini onarma konusunda kayda

değer ilerlemeler kaydettiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgular, affetme sürecinin bireyde kabul, anlamlandırma, empati geliştirme, olumsuz duygularla başa çıkma, açık iletişime geçme ve özür dileme aşamalarını kapsadığını ve sürecin sonunda bireyin zihinsel ve fiziksel iyilik halini desteklediğini literatürle uyumlu bir şekilde göstermektedir (McCullough, 2000; McCullough ve diğerleri, 2002).

Keleş ve Çakır (2023) tarafından gerçekleştirilen saha çalışmasında, ikili ilişkilerde güven ve affetmenin evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde öngördüğü ve evlilik kalitesinin güven ve affetme ile pozitif bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, çalışmanın verileriyle uyumlu olup, Gazzâlî'nin (1986: 147) “zahmet ve acı veren elbiseyi çıkarıp faydalı elbiseyi giymek” şeklinde tanımladığı tövbe/affetme duygusunun, yalnızca bireysel iyilik hali ile sınırlı kalmayıp, din kardeşliği bağlamında toplumsal huzura da katkı sağladığını ifade etmektedir (Çağrı, 1988). Katılımcıların akrabalık ilişkilerinde attıkları olumlu adımlar da bu perspektifle uyumlu olarak değerlendirilmiştir.

Model uygulaması sonrasında katılımcılara “*Aldığınız manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasını nasıl değerlendirirsiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Danışanların tamamı bu soruya olumlu cevaplar vermiş, danışanlardan D3, “*sevgi, saygı, affetmek ve hoşgörü gibi temel değerlerin işlendiği bütüncül bir çalışmaya dahil olmanın kendileri için çok faydalı olduğunu*” ifade etmiştir. D10, “*Bana kattığı sadece olumlu yönleri oldu. Konulara göre bazen sarstı ama kendimle ilgili farkındalık sağladı.*” sözleriyle D9 ise, “*Olumsuz bir yön olmadı aksine her oturum ayrı bir olumluluk kattı bana. Hayata bakış açımı, yönümü değiştirdi. İyileşmenin hafiflemek olduğunu, kendimi kabullenmenin çok güzel olduğunu öğrendim.*” diyerek düşüncelerini ifade etmişlerdir. Danışanlardan D12, “*Kendime döndüm, kendime ayna oldum, eşimin ve çocuklarımın kıymetini daha iyi anladım. Şükür sebeplerime odaklandım, geçmişe takılmamak gerektiğini anladım. Ailemle geçireceğim her günün ne kadar özel ve güzel olduğunu idrak ettim.*” diyerek aldığı eğitimin kendisinde bıraktığı izleri ifade etmiştir. Pek çok danışan oturumların kendilerini fark etme ve gerçekleştirme süreçlerine olumlu katkıları olduğunu söylemişlerdir.

Danışanlardan D8 de, oturumlarla gerçekleşen değişim sürecini “*Çok olumlu yönleri oldu. Mesela pozitif düşünce, sevdiklerimize onları sevdiğimizi sık sık söylemek, ön yargılı olmamak, ilişkilerde denkliliği önemsemek, karşıdaki kişinin düşüncelerini dinleyip saygı göstermek, affedebilmek ve sorumlulukları paylaşabilmek benim açımdan en çok istifade ettiklerimdi. Olumsuz diyebileceğim sürenin yetersizliği. Çalışma çok güzeldi ama konuları daha detaylı konuşabilmek için*

süre yetersizdi bana göre. Bir de affedebilmek gerçekten zor bir konu, büyük bir mücadele istiyor. Bunun içinde biraz daha zamana ihtiyaç var gibi.” sözleriyle ifade etmiştir.

Bir başka danışan D6, “Olumlu yönleri çok oldu. Hayatımızda yaşanan bazı şeyleri değiştirmeye gücümüz yetmediğinde farklı bakış açıları ile bize olan etkilerini değiştirmek hayatımı kolaylaştırdı. Oturumlar hayata ve olaylara daha pozitif ve empati kurarak yaklaşmamı sağladı” sözleriyle farklı bakış açıları geliştirmenin, pozitif yaklaşmanın ve empati duygusunu geliştirmenin önemine dikkat çekmektedir. Danışanlardan D4, yaşadığı farkındalığı “Ben oturumlar sayesinde kendimi çok geri planda tuttuğumu farkettim. Kendimi o kadar unutmuşum ki oturumlar sayesinde bunu farkettim. Ben yemek yaparken bile kendi sevdiğim yemeği değil de eşimin ve çocuklarımın sevdiklerini yaparım. Bir gün ailecek kim hangi yemekleri sever diye konuştuk ben hangi yemeği sevdiğimi bilemedim, öyle unutmuşum ki. Ben kimim hangi yemeği, hangi rengi severim unutmuşum. Oturumların bana kattığı değerlerden birisi özsevgi oldu sanırım. Kendim için de birşeyler yapmam gerektiğini fark ettim. Bunu söylerken bile bencillik yapıyormuş gibi hissediyor ama öyle olmadığını biliyorum artık. Kendime değer vermek bana iyi geldiği gibi aileme de iyi gelecek bunu biliyorum. Bana oturumlardan kalan bu düşünce için de çok teşekkür ederim.” diyerek anlatmıştır.

Danışanlardan D11, oturum sürecinde verilen değerlere bakış açısının değiştiğini ifade etmiş ve “Olumlu yönleri saymakla bitmez. Gerçekten bildiğimizi düşündüğümüz kelimelerin ve değerlerin bizim baktığımız ve düşündüğümüz gibi basit olmadığını öğrendik. Allahın bize bahşettiği hayatımızı yaşarken ne kadar çok şeyi şükretmemiz gerektiğini fark ettik. Bir amacımız olduğunda niyetin ve tevekkülün işlerimde ne kadar etkili ve tamamlayıcı olduğunu görmüş olduk. Aile ve insan ilişkilerinde iletişim ve empatinin ne kadar önemli olduğunu, sorumluluklarımızı ve çevremizdekilerin sorumluluklarını daha net çizgilerle belirlediğimizde hayatımızın kolaylaşacağını fark ettik. Biraz sabır biraz hoşgörü ve merhametle ailelerimizin daha huzurlu birer yuva olacağını öğrendik. Öğrendiğimiz bilgileri, bizi etkileyen oturumları çevremizle paylaşarak onların da faydalanmasına vesile olmamız da çok güzeldi.” sözleriyle 8 hafta boyunca aldıkları eğitiminin hayatlarında nasıl bir değişime sebep olduğunu belirtmiştir.

Danışanlardan D15, kendi yaşadığı zorlukları başkalarının da yaşadığını bilmenin kendisini yalnız hissettirmedeğini ve çeşitli yaş gruplarından katılımcılarla yapılan çalışmayı önemli bulduğunu belirtmiştir. D15, “Hissettiğim duygularda yalnız olmadığının farkına vardım. Oturumlarda fikir alışverişi yapıldığı için başka hayatların da tecrübelerini dinleyerek, kendimize bir ders çıkarma fırsatı bulabildik. Hepimizin aynı yaşta olmaması da bu konuda büyük bir önem taşıyordu bence.” şeklindeki ifadeleriyle bu düşüncelerini dile getirmiştir. Bu bulgular, Peker (2018) ve Geçtan’ın (2019) grup terapisinin birey üzerindeki terapötik etkileri hakkındaki görüşleriyle uyumludur. Gündoğdu (2020) ise psikolojik danışman adaylarıyla gerçekleştirdiği grup çalışmasının otomatik düşünceleri azaltmada olumlu etkiler yarattığını ifade etmiştir. Akgün ve Uluocak

(2010), evlilikte iletişim sorunlarını çözmeyi amaçlayan farklı yaş gruplarındaki evli kadınlarla yürüttükleri deneysel çalışmanın yararlı olduğunu tespit etmişlerdir. Şeker'in (2022) Almanya'da yaşayan göçmenler üzerinde gerçekleştirdiği grup çalışmasında da benzer sonuçların elde edilmesi, grup terapisinin çeşitli yaş ve deneyim grupları arasında olumlu etkileşimler sağladığını ve öğrenme fırsatlarını artırdığını göstermektedir.

Danışanlardan D1, oturum sürecinin kendisi için zaman zaman sarsıcı olduğunu, oturumlarda bahsi geçen konularla ilgili yaşadığı iç hesaplaşmayı ve sonrasındaki kabul süreciyle birlikte yaşadığı huzuru şu sözlerle ifade etmiştir: *“Olumsuz olarak kendime çok yüklendim. “Ben niye böyleyim, neden herşeyi benim yapmam gerekiyormuş gibi hayatın tüm yükünü üstlendim” diye kendimi çok sorguladım. Ama oturumlar benim için daha çok olumlu ve faydalı oldu. Yaptığım herşeyi özveri ile yaptığımı, kimsenin değil Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığımı ve karşılığının dünyada ve ahirette mükafatı olacağını biliyorum. Ama bunu bilmeme rağmen bazen içimde bir ses “Ahirette Allah bana sen kendi isteğinle bu sorumlulukları aldın, ben sana yüklemedim. Bir karşılık bekleme!” derse diye karmaşık duygulara kapılıyordum. Bu oturumlar beni bu düşüncelerden arındırdı, bugünkü ben olabilmem için yaşamam, görmem bu imtihanlara tabi olmam gerekiyormuş anladım.”*

Danışanlardan D15, *“Oturumlar sayesinde ailemin kıymetinin farkına vardım. Aile öyle kolay kolay atılabilecek, vazgeçilecek birşey değil. Zor bir süreçten geçiyor olsak bile, aslında 2 taraf istediği sürece ufak ufak alışkanlıklar, değişikliklerle birşeyler daha güzel ve yolunda gidebilir. Bir de uzun zamandır ben birşeyler yapmıyordum kendim için, bu seminer ilaç gibi geldi bana. Allah sizden razı olsun hocam.”* Danışanlardan D13 de, *“En özet haliyle oturumları şöyle ifade edebilirim: yönlendirici, ara bulucu ve problem çözücü.”* sözleriyle oturumları özetlemiştir.

Danışanlardan D9 ise, oturumları *“Hocam oturumlar esnasında pek konuşmadığım farkındayım. Sanırım ben de filmdeki tilki gibi düşünüp, anlatacaklarımın önemli olmadığını düşündüm. Ama oturum sonralarında size özelden yazmak bana çok iyi geliyordu. Arkadaşların da dediği gibi bu manevî danışmanlık oturumları sayesinde ben de ben dilini kullanabilmenin ne kadar güzel olduğunu, kendi hissettiklerimin de önemli olduğunu ve bana da çok iyi geldiğini öğrenmiş oldum. Hayatım boyunca önceliğim hep başkalarının görüşleri oldu. Şimdi “ya sevmezlerse” diye düşünmeden kendi düşüncelerimi ifade edebiliyorum. Çevremdekiler artık “hiç öyle düşünmemiştik ne iyi düşündün” dedikçe fikrime ve sözüme önem verildiği için daha çok motive oluyorum. Sayenizde insanların farklı yönleri olabildiğini ve bu farklılıkları olduğu gibi kabul etmenin hepimiz için ne kadar kıymetli olduğunu öğrendim. Empatiyi oturumlar sonrasında daha iyi yapmaya başladım. Artık yaşadıklarımda “böyle yapsaydı” demek yerine “neden öyle yaptı acaba” diye düşünmeye başladım. Büyüklerime saygım sonsuz anneme babama çok ön yargılı iken oturumlar sayesinde onların bana Allahın bir lütfu olduğunu hatırladım ve geçmişimi affetmek bana çok yardımcı oldu. Artık kaybolmadan yürüdüğümü ve doğru yolda gittiğimi biliyorum. Bu çok güzel. Beni en çok etkileyen üç oturum sevgi, güven ve*

affetmekti. Başta çok zorlanmışım. Hatta oturumlardan sonra geçmiş yaşantılarım ve bana bunları yaşayatanlar rüyalarım bile girmişti. Tam kendimi yanlış mı yapıyorum dediğim anda sizin bu oturumlarınız bana çok faydalı oldu ve yalnız olmadığımı hissettim. Allah'ın kullarını affetmeye yönlendirmesi, affetmekle ilgili ayetler beni çok etkiledi. Oturumlarda sıkça vurguladığınız ve son oturum için verdiğiniz ödevde Fatma bayram hocanın da dediği gibi iyileşmeye kendimizi tanıyarak başlamak sonrasında ailemizi ve çevremizdekileri tanımak hayatımızı değiştirmek için en önemli adımlar. Ben bu oturumlar sayesinde bunu başarma yolunda adımlar attığımı hissedebiliyorum hocam. İyi ki katılmışım. Her şey için çok teşekkür ederim.” sözleriyle değerlendirmiştir.

Model uygulamasında, aile sorunlarında dinî referansların kullanımı ve temel değerler çerçevesinde iletişim becerilerinin geliştirilmesi önemli bir yer tutmuştur. Kılınçer (2022), çalışmasında model uygulamasına katılan danışanların %57,1'inin aileleriyle ilgili kararlarda din ve maneviyatın etkili olduğunu, %42,9'unun ise bu etkinin oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, model uygulamasının danışanlarda benzer bir etkinin ortaya çıkardığını göstermektedir. Korkut (2005), yetişkinlere yönelik gerçekleştirdiği iletişim becerileri üzerine deneysel çalışmasında, deney grubunda kendilerine verilen eğitim sonrasında anlamlı değişiklikler gözlemlemiştir. Akgün ve Uluocak (2010) ise toplum merkezinde evlilikte etkili iletişim ve problem çözme üzerine yaptıkları deneysel çalışmada, bazı katılımcıların eşleriyle iletişim kurma ve kendilerini ifade etme konusunda gelişme kaydettiklerini tespit etmişlerdir.

Nazlı (2018) terapi sürecinde verilen ev ödevlerinin danışanların değişim ve gelişim süreçlerine olumlu etkiler sağladığını ifade etmektedir. Danışanların tamamının dua etme, şükür defterlerini doldurma ve oturum sonralarında bireysel ya da aile ile birlikte yapılan ödevlerini yerine getirdikleri gözlemlenmiştir. Alan yazındaki çalışmalar dua etmenin terapidaki etkisini desteklemektedir (Doğan, 1997; Güzel, 2009; Sayın, 2012; Kılınçer, 2022). Bireyin kendisi ve aile fertleri için yaptığı duanın önemi, çeşitli Kur'an ayetleri ve hadislerle de desteklenmektedir (Furkan, 25/74; İbrahim, 14/37; İbrahim, 14/40-41; Bakara, 2/128; Ebû Dâvûd, Vitri, 29/1536; Tirmizî, Birr, 7/1905; Deavât, 47). Şükür defterleri de danışanların farkındalık süreçlerine katkı sağlamıştır. Şükür ile hayat memnuniyeti, mutluluk ve iyi oluş arasında olumlu ilişkiler olduğu, literatürde ifade edilmektedir (Froh vd., 2007; Ayten, 2013; Göcen, 2016; Kılınçer, 2022). Göcen (2015), ilköğretim öğrencileriyle yaptığı şükür günlükleri çalışmasında, 20 gün boyunca şükür günlüğü tutan öğrencilerin yaşam memnuniyetlerinin arttığını gözlemlemiştir. Danışanların ödevlerini

gerçekleştirirken olumlu etkiler gördükleri tespit edilmiştir. Modelin temel kazanımlarından olan ödevler, danışanların aile içi ilişkilerini olumlu yönde geliştirmelerinde ve problem çözme becerilerini artırmalarında dinî ve manevî kaynaklardan beslenmelerinde etkili bir unsur olarak değerlendirilebilir.

3.4. Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modelinin Nitel ve Nicel Verilerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde, araştırmanın önceki kısımlarında yer alan nitel ve nicel bulguların birbiriyle ilişkili olduğu noktalar ele alınmış ve bu bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın nitel analiz sürecinde elde edilen bulguların, Aile Huzuru Ölçeği ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği ile elde edilen nicel verilerle büyük oranda örtüştüğü, dolayısıyla nitel ve nicel bulguların birbiriyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında toplanan nitel veriler, yurt dışında yaşayan ailelerin sık karşılaştıkları sorunlar, bu sorunlarla başa çıkma stratejileri ve maneviyatın bu süreçteki etkilerini açığa çıkarmıştır. Elde edilen bu verilerin, aile huzurunu ve aile içindeki problemlerle başa çıkma yöntemlerini doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Bir sonraki aşamada, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlara bir çözüm önerisi olarak uygulanan maneviyat temelli danışmanlık ve rehberlik modeli grup çalışması şeklinde uygulanmıştır.

Nicel analiz aşamasında, Aile Huzuru Ölçeği sonuçları incelendiğinde, bu bulguların nitel verilerle uyumlu olduğu görülmüştür. Ailede ihtiyaç duyulan temel değerlerin, modelin uygulanmasıyla doğru bir şekilde anlaşılıp hayata geçirilmesinin, bu sonucun olumlu yönde etkilenmesine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Hem ölçek sonuçları hem de açık uçlu sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda, oturumların sonunda aile üyeleri arasındaki çatışmaların azaldığı, aidiyet duygusunun arttığı, farklılıkların kabulüyle daha anlayışlı bir iletişim dilinin benimsendiği ve genel aile huzuru seviyelerinin yanı sıra olumlu dinî başa çıkma düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca, verilen ev ödevleri ailedeki diğer fertleri de sürece dahil etmiş ve bu sayede aile üyelerinin birbirlerini eş, evlat ve ebeveyn düzeyinde daha iyi anlamaya başladıkları gözlemlenmiştir. Bu olumlu gelişmelerin, kök ailelerle olan ilişkilere de yansıdığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Elde edilen bu bulgular, Kılınçer'in (2022) maneviyat temelli aile terapisinin, danışanların hem kök aileleri hem de

eşlerinin aileleriyle olan ilişkilerinde olumlu gelişmeler kaydettiğini belirttiği çalışmasıyla da örtüşmektedir.

Şükür defterleri uygulamasıyla, danışanlarda farkındalık oluşturarak olumlu gelişmelerin artması amaçlanmıştır. Danışanların büyük bir kısmı, şükür defterlerini kullanmaya başladıktan sonra sahip oldukları nimetleri fark etme konusunda daha bilinçli hale geldiklerini ve bu farkındalığın, mutluluk ve huzur düzeylerini artırdığını ifade etmişlerdir. Bir danışan, bu değişimin yalnızca kendisi üzerinde değil, aynı zamanda teşvikleri sayesinde aile ve arkadaş çevresinde de olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Şükran duygusunun birey üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırmada, sahip oldukları nimetleri dile getirip şükreden bireylerin stres seviyelerinin azaldığı ve bu durumun uzun vadede ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı tespit edilmiştir (Krejtz vd., 2014). Nezlek vd. (2016) ise şükran duygusunun geçmiş ve gelecek ile bütünleştirilmesinin bireyin anlam arayışını artırdığını vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, ilgili literatürdeki bu verilerle uyumlu olarak değerlendirilmiştir.

Oturumlarda pozitif psikoloji bağlamında aile içindeki bireyler ile ilgili olumsuz düşüncelere odaklanmak yerine, onların güçlü yanlarına dikkat çekilerek birbirlerine olan bakış açıları pozitif yönde geliştirilmeye çalışılmıştır. Hem Aile Huzuru Ölçeği sonuçları bu gelişimi nicel anlamda da desteklemiştir. Bu durum, çalışmanın ilk aşamasında tespit edilen aile içi sorunların danışanların hayatlarında zamanla azalmasını sağlamıştır. Ailedeki fertlerin birbirlerini anlamak ve anlaşılacak konusunda kazandıkları yeni edinimler aralarındaki çatışmaların azalmasına ve aile içindeki huzurun artmasına yol açmıştır. Bu sonuç alanyazındaki çalışmalarla da desteklenmektedir. Şahin ve Aral (2012) iletişim engellerinin aile içinde sorunlara sebep olduğunu, Fitzpatrick ve Ritchie (1994) ise eşler arası iletişimin çocuklara da etki ettiğini belirtmektedir. Vural (2012) ve Durul (2020) da eşlerin en çok anlaşılacak istediğini ifade etmektedir. Eşlerden birisinin diğerine yeterince zaman ayırmaması ya da dışarıda fazla zaman geçirip ailesini ihmal etmesi, çiftler arasında sorunlara neden olabilmektedir. Bu bulgu, Shapiro vd. (2000) tarafından eşin ilgi ve desteğinin evlilik doyumunu artırdığı tespiti ile uyum göstermektedir.

Ailede ihtiyaç duyulan temel değerlerin bilinçli olarak uygulanması, aile içi çatışmaların azalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Model uygulaması süresince vurgulanan bu değerler, aile içinde daha sağlıklı bir iletişim dilinin gelişmesine, aile bireylerinin birbirlerinin sınırlarını tanımalarına ve bu sınır ihlallerinden

kaçınmalarına yardımcı olmuştur. Çalışmanın nitel analizinde tespit edilen sorumluluklar, sınırlar ve müdahaleler gibi temel sorunlara ilişkin farkındalık kazanılması, aile huzurunu artırmış ve aile bireylerinin daha sağlıklı bir iletişim kurmalarını sağlamıştır. Araştırmalar, eş desteğinin evlilik doyumunu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Kabasakal ve Soylu, 2016). Ayrıca, eş desteğinin psikolojik iyi oluşa (Arıdağ vd., 2019), aile huzuruna (Aktaş vd., 2023), evlilik kalitesine (Dinçer, 2022) ve problem çözme becerilerine (Altuntaş ve Durmuş, 2018) olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Sağlıklı evliliklerde bireylerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir (Çağ ve Yıldırım, 2013). Bazı çalışmalar, çocuk sahibi olmanın evlilik uyumuyla negatif ilişkili olduğunu belirtse de (Twenge vd., 2003; Bilici, 2009), diğer araştırmalar çocuk sayısının evlilik uyumunu olumlu etkilediğini ortaya koymuştur (Bayraktaroğlu ve Çakıcı, 2013).

Nitel analizde, katılımcıların büyük bir kısmı, yaşadıkları sorunları çözmek için uzman desteği almadıklarını, bunun zaman zaman zorlayıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Göçmenler genellikle, dil, din ve kültürel farklılıklar nedeniyle kendilerine yabancı uzmanlardan destek almaktan kaçınmışlardır. Good (2024), kültürler arasında duyguların yaşantılanması ve ifade edilmesi konusunda önemli farklılıklar olduğunu ve kültürel yeterliliğe sahip bir terapistin, danışanlarla daha etkili bir ilişki kurabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, maneviyatın göçmenler için sorun çözümünde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Ancak, birçok göçmenin manevî danışmanlık hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Model uygulaması ile danışanlara dinî referanslar ve psikolojik yaklaşımlar aracılığıyla manevî danışmanlık hizmetleri verilmiş ve bu sayede olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini daha bilinçli bir şekilde uygulamaları sağlanmıştır.

Dinî Başa Çıkma Ölçeği'nden elde edilen nicel veriler, danışanların olumlu dinî başa çıkma tutumlarında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Hem nitel hem de nicel veriler, modelin etkinliğini desteklemektedir. Rauer ve Volling'in (2015) çalışmasında, eşler arası manevî uyumun çatışmaların yönetiminde daha iyi beceriler kazandırdığı ve özellikle kadınlarda olumlu başa çıkma davranışları geliştirdiği tespit edilmiştir. Parlar ve Akgün'ün (2018) çalışmasında, bilinçli farkındalık düzeyi ile evlilikte problem çözme ve evlilik doyumu arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, Canel'in (2007) evli bireyler üzerine yaptığı deneysel grup terapisi

çalışmasında, evlilik doyumunu ve uyumunu artıran, eşler arasındaki çatışmaları ve öfkeyi azaltan bir etki olduğu görülmüştür.

Bireylerin afet, hastalık ve yaşlılık gibi fiziksel ve ruhsal zorluklarla karşılaştıklarında, dinî tutum ve inançların iyi oluş hallerini desteklediği çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2020; Albayrak vd., 2019; Doğan, 2018; Gürsu, 2018; Kızılgeçit vd., 2023). Maneviyat, bireylerin yaşamın anlamını ve amacını bulmalarına yardımcı olan önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Şirin ve Dursun, 2021). Ayten vd. (2012), hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmalarda, dindar bireylerin olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini daha sık kullandıkları, bu yöntemlerin hayat memnuniyeti ve şükürle pozitif bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca dindar bireylerin depresyona daha az maruz kaldıkları ve depresyon tedavisinde daha hızlı iyileşme gösterdikleri de ortaya konmuştur (Bonelli vd., 2013; Gürsu, 2011; Güven, 2008). Dindarlık, bireylerin umut düzeylerini, hayat memnuniyetini, özgüvenini ve genel iyi oluş hallerini artıran bir faktör olarak görülmektedir (Koenig, 2008; Mutluer, 2006). Çalışmada elde edilen bulgular da bu literatürle uyumlu sonuçlar sunmaktadır.

Çalışmada, varoluşçu psikoloji ve pozitif psikoloji gibi temel yaklaşımların yanı sıra logoterapi, bibliyoterapi, sinematerapi ve maneviyat temelli aile terapisi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Model oturumları sırasında, pozitif psikoloji kavramlarına dayalı olarak, eşlerin güçlü yönlerinin farkına varmalarını teşvik etmek amacıyla "Evlilik Hikayesi" filminin ilk 7 dakikasını izlemeleri katılımcılara ödev olarak verilmiştir. Yaşam yolculuğunda zorluklarla karşılaşıldığında, bireyin en yakın ve erişilebilir kaynaklarına odaklanması iyileştirici olabilir. Fırtınalı dönemlerde bireyin, ona iyi gelebilecek kişileri veya şeyleri fark etmesi ve bu kaynakları beslemesi, yaşamındaki diğer kaynakları da güçlendirmesine katkı sağlayabilir (Turan ve Saygı, 2023). Varoluşçu psikoloji çerçevesinde "yolculuk", "ev", "aidiyet" ve "uyum" temalarının önemi vurgulanmış ve "Çocuk, Köstebek, Tilki ve At" filmi bu konuları değerlendirmek amacıyla katılımcılara izletilmiş, son oturumda film üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sinematerapinin gözlemsel öğrenme yöntemi olarak kullanılması, danışanlar üzerinde güçlü etkiler bırakmıştır. Katılımcıların, izledikleri filminden edindikleri fikirleri kendi yaşamlarına uygulayabilmeleri, bu etkinin önemli bir faktörü olarak değerlendirilmektedir. Hem elde edilen veriler hem de katılımcıların

geri bildirimleri, kullanılan yöntemlerin farklı düzeylerde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmada nitel ve nicel veriler arasındaki uyum değerlendirildiğinde, bulguların her iki analiz türüyle de tutarlı olduğu görülmüştür. Nitel veriler, yurt dışında yaşayan ailelerin karşılaştığı sorunları, bu sorunlarla başa çıkma stratejilerini ve maneviyatın bu süreçteki rolünü açığa çıkarmıştır. Bu bulgular, aile huzurunu ve problem çözme yeteneklerini doğrudan etkilemiş, modelin uygulanmasının etkili olduğunu göstermiştir. Nicel veriler ise Aile Huzuru Ölçeği ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği aracılığıyla, modelin aile içi çatışmaları azalttığını, aidiyet duygusunu artırdığını ve olumlu bir iletişim dili gelişmesini sağladığını ortaya koymuştur. Şükür defterlerinin kullanımı, katılımcıların farkındalığını artırmış ve genel mutluluk düzeylerini olumlu yönde etkilemiştir.

Pozitif psikoloji ve sinematerapi gibi uygulamalar, katılımcılar üzerinde olumlu sonuçlar doğurmuş ve kullanılan yaklaşımlar, mevcut literatürle de uyum göstermiştir. Sonuç olarak, manevî danışmanlık ve rehberlik modelinin aile huzuru ve dinî başa çıkma düzeylerinde olumlu gelişim sağladığı ve bu bulguların literatürle paralel olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma, hem kendi iç tutarlılığı hem de literatürdeki diğer çalışmalarla olan uyumu bakımından önemli katkılar sunmaktadır.

SONUÇ

Manevî danışmanlık ve göçmen aile yapısı üzerine geçmişte yapılan çalışmalar olmasına rağmen, özellikle Fransa'da yaşayan Türk ve Müslüman göçmen ailelerin karşılaştıkları ailevi sorunları önceliklendiren doğrudan bir manevî danışmanlık ve rehberlik uygulaması mevcut değildir. Bu bağlamda, Türk ve Müslüman göçmen ailelerin yaşadığı sorunların çözümüne yönelik gerçekleştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamasının sahadaki önemli bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, yurtdışında yaşayan göçmen ailelerin karşılaştıkları sorunlara yönelik olarak geliştirilen ve alan uzmanlarının katkılarıyla hazırlanan bir modelin işlevselliği ve etkinliği incelenmiştir.

Araştırma kapsamında, öncelikle Fransa'nın Strazburg kentinde ikamet eden 96 göçmenle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar aracılığıyla bölgedeki ailevi sorunlar, bu sorunların çözümünde tercih edilen yöntemler ve manevî danışmanlığın bölgedeki tanınırlığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Bkz. Tablo 7, 8, 9, 10). Sonrasında, geliştirilen modelin içeriği deney grubu üzerinde uygulanmıştır (Bkz. Tablo 5). Uygulanan model, aile huzurunu artırmayı amaçlayan altı temel değer üzerine inşa edilmiş olup, dinî referansların yanı sıra varoluşçu psikoloji ve pozitif psikoloji gibi yaklaşımlardan, ayrıca bibliyoterapi, logoterapi ve sinematerapi gibi yöntemlerden de faydalanılmıştır. Modelin içeriğinde, katılımcıların olumlu dinî başa çıkma düzeylerini yükseltmek hedeflenmiş; bu doğrultuda tevekkül, teslimiyet, kader inancı, dua ve şükür gibi dinî başa çıkma stratejileri kullanılarak uygulamalar zenginleştirilmiştir.

Çalışmada, öncelikle aile içi problemlerin tespiti amacıyla nitel bir araştırma yapılmış, bu araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda modelin içeriği oluşturulmuş ve çalışmanın nicel aşaması uygulanmıştır. Modelin uygulanması ile müdahale yöntemi kullanılmış ve danışanların aile huzuru ile dinî başa çıkma düzeylerindeki değişimler, ön test ve son testler aracılığıyla tespit edilmiştir. Ölçek olarak Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) kullanılmıştır. Kontrol grubuna herhangi bir müdahale yapılmazken, deney grubuyla 8 hafta boyunca, haftada 2 saatlik oturumlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda, danışanlardan modeli değerlendirmeleri istenmiştir.

Bu çalışmanın temel problemi “Yurt dışında yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin yaşadıkları aile içi sorunların çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında temel değerlerden yola çıkılarak geliştirilip uygulanacak olan bir model göçmenlerin aile içi problemlerinin çözümüne katkı sağlar mı?” sorusu olmuştur. Çalışma boyunca bu temel problemle birlikte “Fransa’nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içinde en sık karşılaştıkları sorunlar nelerdir?”, “Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri göçmenler tarafından ne kadar tanınıyor?”, “Göçmenler aile içi sorunlarının çözümünde hangi dinî başa çıkma yollarına başvuruyorlar?”, “Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları kapsamında uygulanacak olan model çalışması göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunların çözümünde ve iyi oluş hallerinde ne ölçüde etkilidir?”, “Geliştirilen model göçmenlerin aile içinde olumlu ilişkiler geliştirmeleri açısından yeterli midir?” ve “Manevî danışmanlık ve rehberlik yurt dışındaki göçmenlerin aile sorunlarının çözümünde etkili bir şekilde kullanılabilir mi?” sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma karma desene sahip bir çalışmadır. İlk olarak nitel bir araştırma yapılmış, ardından nicel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, nitel veriler yorumlanmış, ardından nicel veriler değerlendirilmiş ve son olarak katılımcı yorumları incelendikten sonra, nitel ve nicel veriler birleştirilerek çalışma bulguları sonuçlandırılmıştır.

Göçmenlerle yapılan mülakatların bulguları, yurt dışına ilk kez göç eden birinci kuşak bireylerin genellikle erkeklerden oluştuğunu ve aile fertlerinin Türkiye’de kaldığını göstermektedir. Bu durum, göç sürecinin temel ailevî sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Aile birleşimi sağlansa dahi, birinci kuşak göçmenler, yeni yerleştikleri coğrafyada dile yeterince hâkim olamama, asimilasyon korkusu ve çevrelerindeki insanlara güven duyamama gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. İkinci kuşak göçmenler ise, aile birleşiminin daha erken sağlanması sayesinde birinci kuşağa göre daha iyi bir konumda bulunmalarına rağmen, yaşadıkları ülkede dil becerilerindeki yetersizlikler, çocukların okul ve sosyal hayata uyum sağlamakta zorlanmaları, aile içi sorumlulukların dil becerilerine göre orantısız dağılımı, aidiyet eksikliği ve iki kültür arasında kalma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kuşakta, kimlik kayması da önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. Üçüncü kuşak göçmenlerde, çekirdek aile yapısından uzaklaşarak geniş aile ve diğer akrabalarla

birlikte yaşam sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Ancak bu kuşak, ana vatandan kopukluk nedeniyle asimilasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Göç edilen ülkede doğup büyüyen bu bireyler, iki kültür arasında kalmakta, hangi tarafa ait olduklarını kestirememekte ve kimlik oluşumu sürecinde zorluklar yaşamaktadırlar. Dinî ve millî duyguları, göçmenlerin ana vatanla bağlarını sürdürse de, ciddi zorluklarla yüzleşmektedirler. Ayrıca, kültürel farklılıklar aile içi ilişkileri de etkilemekte, yabancılarla evlilikler ve boşanmalar bu kuşakta daha sık görülmektedir. Kimlik sahibi olabilme çabası, meslek ya da ticaret hayatında yaşanan olumsuzluklar, aile birliğinin zedelenmesi ve kuşaklar arası farklılıklardan kaynaklanan kopukluklar da üçüncü kuşağın öne çıkan sorunları arasında yer almaktadır.

Mülakatlardan elde edilen veriler, kuşaklar arasındaki sorunların farklılık gösterse de, aidiyet eksikliği, kültürel farklılıklar, kimlik oluşumu ve entegrasyon gibi konuların tüm kuşakları etkileyen ortak sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Fransa’da yaşayan 96 göçmen ile yapılan mülakatlar, göçmenlerin aile içinde en sık karşılaştıkları sorunların çocuk kaynaklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çocukların bakımı, eğitimi ve disiplini gibi sorumluluklar, eşler arasında en çok tartışılan konular olarak belirlenmiştir. Bu sebeple oturma sürecinde sorumluluk duygusu titizlikle işlenmeye çalışılmıştır. Çocukların evlilik ve boşanma süreçlerine ilişkin yaşadığı sorunlar, kardeşler arası çatışmalar, sorumluluk bilincinin gelişimi, dinî yaşam pratikleri, disiplin anlayışı ve kuşak çatışması gibi konular öne çıkan diğer temel problemler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal medya kullanımının ebeveyn-çocuk arasındaki iletişim sorunlarını artıran önemli faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Açık iletişimin üzerinde durularak iletişim becerileri, empati geliştirme ve saygı kavramları oturma içeriklerine dâhil edilmiş, iletişim yetersizliklerinden ya da hatalarından kaynaklanan sorunlara yönelik çözüm yolları aranmıştır.

Mülakatlar, iletişim problemlerinin aile içi sorunlar arasında üçüncü sırada, karakter farklılıklarından kaynaklanan sorunların ise dördüncü sırada yer aldığını göstermektedir. Göçmenlerin Türkiye’den gelen “ithal” gelin ve damatlarla yaptıkları evliliklerde dil becerileri önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkçeye daha hâkim olan eş ile Fransızcaya daha hâkim olan eş arasında zaman zaman yaşanan iletişim problemlerinin, aile içi huzuru olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu iletişim sorunlarını azaltmak amacıyla oturma oturumlarına katılan bireylere, eşleri ve çocuklarıyla birlikte yapacakları ödevler verilmiş, böylece oturumlarda ele alınan konuların

ailedeki diğer fertlerle de paylaşılması teşvik edilmiştir. Ayrıca, eşlerin birbirlerine yeterince zaman ayırmamaları, dışarıda fazla zaman geçirme, geçimsizlik ve şiddet gibi durumlar, eşler arasındaki iletişim sorunlarının temel nedenleri arasında yer almaktadır. Bu sorunların çözümü noktasında, hoşgörü oturumunda, eşlerin ve aile bireylerinin hoşgörü kavramını ilişkilerinde nasıl uygulamaları gerektiği konusu ele alınmıştır.

Mülakatlar, karakter farklılıklarının aile içi ilişkileri olumsuz etkilediğini, ancak bu farklılıkların doğrudan göçle ilişkili olmadığını ortaya koymuştur. Eşler arasında, mizaca dayalı güven sorunları ve kıskançlık gibi problemlerin bulunduğu tespit edilmiştir; ancak bu durumların bireylerin karakter özellikleriyle alakalı olduğu ve göçmenlikten kaynaklanmadığı görülmüştür. Bulgular, aile içi iletişim problemlerinin göçmenlikten kaynaklandığını desteklerken, evliliklerde karakter farklılıkları nedeniyle yaşanan sorunların göçmenlikle bağlantısız olduğunu göstermektedir. Hoşgörü , saygı ve güven oturumlarında, eşlerin birbirlerini olduğu gibi kabul etmelerinin önemi vurgulanarak, özellikle kıskançlık ve güven arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek sorunların asıl sebeplerini keşfetmelerine ve bu doğrultuda çözüm üretmelerine yönelik öneriler sunulmuştur.

Göçmen olmak, özellikle kültürel farklılıklar açısından temel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurt dışında yaşayan göçmen ailelerde, eşler arasında kültürel farklılıklar yaşanmakta ve bu farklılıklar, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin Türkiye'den bireylerle yaptıkları evliliklerde daha belirgin hale gelmektedir. Göç edilen ülkenin yaşam tarzını benimseyen göçmenler, Türkiye'deki yaşam tarzını benimseyerek gelen eşleriyle sorunlar yaşamakta ve bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Aidiyet duygusu da göçmen ailelerde önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. İki kültür arasında sıkışan, hangi kültüre ait olduğunu netleştiremeyen ve entegrasyon sürecini sağlıklı bir şekilde yürütemeyen bireylerin bulunduğu ailelerde bu durumlar, aile içi problemlere yol açmaktadır. Ancak zaman içinde dil becerilerinin geliştirilmesi ve yaşanan ülkenin yaşam tarzına uyum sağlanmasıyla bu sorunlarda azalmalar yaşandığı gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler, kültürel farklılıklar, dil becerileri ve aidiyet duygusuyla göçmenlik arasındaki ilişkinin, aile içi ilişkileri olumsuz etkileyen bir faktör olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın nicel ilk hipotezi “*Çalışma öncesinde deney ve kontrol grubu arasında Aile Huzuru ve Dinî Başa Çıkma açısından herhangi bir farklılık*

olmayacaktır, gruplar birbirine denktir.” cümlesiyle ifade edilmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde deney ve kontrol gruplarının aile huzuru ve dinî başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya konmuştur. Çalışma öncesi deney ve kontrol gruplarının birbirine denk olduğuna dair hipotez doğrulanmıştır.

Çalışmanın ikinci hipotezi *“Deney grubu ön test Aile Huzuru Ölçeği puanlarıyla son test Aile Huzuru Ölçeği puanları arasında, son test lehine anlamlı bir fark olacaktır.”* olarak belirtilmiştir. Model uygulaması sonrası elde edilen veriler analiz edildiğinde deney grubunun aile huzuru ve genel hoşnutluk düzeylerinde anlamlı bir farklılık meydana geldiği görülmüştür. İkinci nicel hipotez böylece doğrulanmış olmaktadır.

Çalışmanın üçüncü hipotezi *“Deney grubu ön test Dinî Başa Çıkma Ölçeği son test Dinî Başa Çıkma puanları arasında, son test lehine anlamlı bir fark olacaktır.”* şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma öncesi ve sonrası ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde deney grubunun dinî başa çıkma becerileri ve buna bağlı olarak olumlu dinî başa çıkma düzeylerinde anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Olumsuz dinî başa çıkma düzeylerinde bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda üçüncü hipotezinde doğrulandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın dördüncü hipotezi *“Kontrol grubunun Aile Huzuru Ölçeğinin ölçtüğü alt boyutlar kapsamında ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olmayacaktır.”* cümlesiyle ifade edilmiştir. Uygulama modeli öncesi ve sonrası yapılan testlerde kendileriyle herhangi bir müdahale gerçekleştirilmeyen kontrol grubunun sonuçlarında anlamlı bir değişikliğin gerçekleşmediği görülmektedir.

Çalışmanın beşinci hipotezi *“Deney grubu son test Aile Huzuru Ölçeği puanlarıyla, kontrol grubu son test Aile Huzuru Ölçeği puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.”* diyerek belirtilmiştir. İki grup kıyaslandığında model uygulaması sonucunda deney grubunun aile huzuru değerlerinin kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık arz ettiği görülmektedir. Genel hoşnutluk düzeylerinde artış, derin yıpranmışlık düzeylerinde ise azalma gözlemlenmiştir. Bu durum aile huzuru bağlamında deney grubunun son test sonuçlarının kontrol grubu ile kıyaslandığında deney grubunun lehine bir farklılık olacağı tezini doğrulamaktadır.

Çalışmanın altıncı hipotezi “*Deney grubu son test Dinî Başa Çıkma Ölçeği puanlarıyla, kontrol grubu son test Dinî Başa Çıkma Ölçeği puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.*” cümlesiyle ifade edilmektedir. Model uygulaması sonrasında deney grubundaki danışanların kontrol grubundakilere nazaran olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinde anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmanın yedinci hipotezi “*Kontrol grubunun Dinî Başa Çıkma ölçtüğü boyutlar kapsamında ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olmayacaktır.*” cümlesiyle belirtilmiştir. Kendilerine herhangi bir müdahale işlemi yapılmayan kontrol grubunun dinî başa çıkma düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiş bu da ilgili hipotezimi doğrulamıştır.

Çalışmanın ana problemi “*Yurt dışında yaşayan göçmenlerin yaşadıkları aile içi sorunların çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında temel değerlerden yola çıkılarak geliştirilerek uygulanacak olan bir model göçmenlerin aile içi problemlerinin çözümüne katkı sağlar mı?*” sorusuyla ifade edilmiştir. Yapılan nitel ve nicel çalışmalardan elde edilen veriler göstermektedir ki yurt dışında yaşayan göçmenlerin aile içi sorunlarının çözümünde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri bir çözüm alternatifidir. Yurt dışında yaşayan göçmenlerin yaşadıkları sorunlarda uzun bir müddet herhangi bir destek alamadan kendi çabalarıyla atlatmaya çalıştıkları, fakat sürecin sonunda bunun yetersiz kaldığı bazı problemlerde mutlaka destek alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın alt problemlerinden birincisi “*Fransa’nın Strazburg şehrinde yaşayan Türk ve Müslüman göçmenlerin aile içinde en sık karşılaştıkları sorunlar nelerdir?*” sorusuydu. Yapılan mülakatlarda Fransa’da yaşayan göçmenleri aile içinde en sık yaşadıkları sorunlar; çocuk kaynaklı sorunlar, akraba kaynaklı sorunlar, fikir ayrılıkları, iletişim sorunları, kişilik ile ilgili sorunlar, göçmen olmayla alakalı sorunlar, ekonomik sorunlar, zararlı alışkanlıklar, aldatma ve sosyalleşme olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci alt problemi olan “*Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri göçmenler tarafından ne kadar tanınıyor?*” sorusunun cevabını tespit edebilmek için göçmen bireylere manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerindem daha önce istifade edip etmedikleri sorulmuş büyük bir çoğunluk böyle bir hizmetin var olduğunu duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bulgular her geçen gün yaygınlık

kazanan bu hizmetin yurt dışındaki göçmenler tarafından henüz yeterince tanınmadığını göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü alt problemi “*Göçmenler aile içi sorunlarının çözümünde hangi dinî başa çıkma yollarına başvuru yapıyorlar?*” sorusu olmuştur. Mülakat sonuçlarına göre, göçmenler, Müslüman olmalarının bir gereği olarak Allah’a ve kadere olan imanlarının onları ayakta tuttuğunu belirtmişlerdir. Yaşadıkları olumsuzluklarla başa çıkarken teslimiyet ve tevekkül göstermeye çalıştıklarını, bu süreçte namaz, dua ve Kur'an okuma gibi dinî ritüellere sıkıca bağlı kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, sabırla dua ederek karşılaştıkları zorlukları aşmayı ve her durumda şükretmeyi önemsediklerini dile getirmişlerdir. Allah sevgisi ve Allah korkusunun da bu dinî başa çıkma yolları arasında yer aldığı görülmüştür.

Çalışmanın dördüncü problemi “*Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları kapsamında uygulanacak olan model çalışması göçmenlerin aile içinde yaşadıkları sorunların çözümünde ne ölçüde etkilidir?*” cümlesiyle ifade edilmiştir. Çalışmanın ana temasını oluşturan modelin uygulanmasından önce ve sonra elde edilen Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ) ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) sonuçları, deney grubunda anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, modelin etkili olduğunu ve danışanların aile ilişkilerinde olumlu değişiklikler sağladığını göstermektedir. Eğitim sürecine katılan bireyler, bu süreci kişisel gelişim ve aile içi ilişkilerde iyileşmeler açısından önemli bir dönem olarak değerlendirmiştir. Danışanlar, oturumların son derece verimli olduğunu ifade etmiş ve her değer başlığı altında içsel değişimlerine odaklanma fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir. Özellikle özsevgi, özsaygı ve özgüven gibi değerlerin farkına varılması, diğer insanlarla olan ilişkilerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmıştır. Oturumlar sayesinde, aile üyelerine daha empatik bir yaklaşım sergileme, sorumlulukları aile içinde daha adil bir şekilde paylaşırma ve aile içindeki sorunlara karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü bir tutum geliştirme yetenekleri kazanıldığı ifade edilmiştir. Bazı danışanlar, modelin uygulanmasından önce sorunları genellikle küserek ya da susarak çözmeye çalıştıklarını, ancak uygulamadan sonra açık iletişimi tercih etmeye başladıklarını belirtmişlerdir. Özellikle affetme ve güven temalı oturumlardan sonra, hem çekirdek aileleri hem de geniş aileleriyle ilgili sorunlara yönelik bakış açılarının değiştiği ve daha çözüm odaklı bir tutum sergilemeye başladıkları ifade edilmiştir. Model uygulaması sürecinde varoluşçu psikoloji ve pozitif psikoloji yaklaşımlarının, danışanların bu olumlu tutum değişikliklerinde etkili

olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, logoterapi yöntemi ile danışanların anlam arayışlarının desteklendiği, bibliyoterapi ve sinematerapi yöntemleri ile danışanların ele alınan konuları daha somut bir şekilde kavrayabilmelerinin sağlandığı gözlemlenmiştir. Manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamaları ile danışanların manevî yönlerinin beslenerek rehberlik edilmiştir. Danışanlar, oturumların belirli periyotlarla devam etmesinin elde edilen kazanımların sürdürülebilirliği açısından destekleyici olacağını belirtmişlerdir. Bu veriler ışığında, model uygulamasının göçmen bireyler üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmanın beşinci alt problemi “*Geliştirilen model göçmenlerin aile içinde olumlu ilişkiler geliştirmeleri açısından yeterli midir?*” sorusuyla ifade edilmektedir. Bu çalışma kapsamında, yurt dışındaki göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatlar aracılığıyla göçmenlerin karşılaştığı sorunlar belirlenmiş ve bu sorunlara yönelik bir model geliştirilmiştir. Modelin içeriği, tespit edilen sorunlara uygun olarak oluşturulmuştur. Modelin uygulanması, gönüllü danışanlarla gerçekleştirilmiştir. Modelin etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılan ön test ve son testlerden elde edilen bulgular, modelin aile içi ilişkileri olumlu yönde geliştirdiğini göstermektedir.

Model, yalnızca sekiz oturumla sınırlı olduğu için, aileyle ilişkilendirilebilecek pek çok değer arasından sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme gibi temel değerler odak noktası olarak seçilmiştir. Gönüllülerin tamamının kadınlardan oluşması ve en sık yaşanan sorunların çocuk ve akraba çevresi kaynaklı olması nedeniyle, model uygulaması yalnızca evli ve çocuklu kadınlar üzerinde denenmiştir. Deney grubu 15 kişi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmayı yürüten araştırmacının Türkiye’ye dönmesi nedeniyle uygulama yüz yüze değil, çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi oturumların katılım oranları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir; zira danışanların neredeyse tamamı tüm oturumlara katılım sağlamıştır.

Çalışmanın altıncı alt problemi “*Manevî danışmanlık ve rehberlik yurt dışındaki göçmenlerin aile sorunlarının çözümünde etkili bir şekilde kullanılabilir mi?*” olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen mülakatlar ve sonrasında uygulanan modelin değerlendirilmesi, yurt dışındaki göçmenlerin bireysel ve ailevî sorunlarında, kendi dinlerinden ve kültürlerinden uzman kişilerin dinî referanslarla sundukları desteğin önemini ortaya koymuştur. Göçmenler, yıllar önce yaşam mücadelesinde yalnızca maddî değil, manevî değerleri de ön planda tutmaya

çalışmış ve ibadet mekânları oluşturmuş; bu mekânları, milli ve dinî kimliklerinden ayrılmamak amacıyla sosyal yaşam merkezlerine dönüştürmüştür. Camilerde görevli din görevlileri, göçmenlere Kur'an eğitimi ve temel dinî bilgiler konusunda destek sağlasa da, bireylerin yaşadıkları sorunlar hakkında rahatlıkla danışabilecekleri manevî danışmanlara duyulan ihtiyaç uzun yıllar boyunca yeterince karşılanamamıştır. Son yıllarda, DİTİB bünyesinde düzenlenen aile seminerlerine gösterilen yoğun ilgi ve din görevlilerine yöneltilen aile içi sorunlarla ilgili sorular, bu ihtiyacın ne denli büyük olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupa'da tek tek açılmaya başlanan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, göçmen halkın bu alandaki ihtiyaçlarının önemini ve aciliyetini gözler önüne sermektedir. Çalışmaya katılan deney grubunun “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli” ile ilgili görüş ve değerlendirmelerinin yapılabilmesi ve manevî danışmanlık ve rehberliğin danışanlar üzerindeki etkililiği ve faydaları hakkında bilgi sahibi olabilmek için danışanlara aşağıdaki sorular sorulmuştur.

Model uygulaması ile ilgili birinci soruda deney ve kontrol gruplarına hem ön testte hem son testte “*Aile içinde bir sorunla karşılaştığınızda ne yaparsınız?*” sorusu sorulmuştur. Ön test sonuçlarına göre, her iki grup da durumlara bazen anında tepki verdiklerini, bazen ise susma ve küsme gibi pasif tepkilerde bulunduklarını ya da tepkilerini bastırıp sonradan daha büyük tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir. Kontrol grubunda ön test ve son test arasında herhangi bir değişim gözlemlenmezken, deney grubunda pasif tepkiler ve tepkileri bastırıp sonradan verme düzeylerinde anlamlı bir azalma saptanmıştır. Ayrıca, deney grubunda çözüm odaklı anında tepki verme oranında artış gözlemlenmiştir.

Model uygulaması sonrasında katılımcılara yöneltilen ikinci soru “*Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasına katılmayı neden istediniz?*” olmuştur. Katılımcılar, programa katılma nedenleri açısından çeşitli motivasyonlar belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, ihtiyaç duyduklarını ifade ederken, diğerleri bilgi edinme ve kişisel gelişim sağlama amacıyla katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışma sayesinde aile hayatı hakkında farkındalık kazanmak istediklerini böylece hem kendilerine hem de çevrelerine faydalı olabileceklerini belirtenler de olmuştur. Danışanların bazıları uygulamayı verecek olan danışmana duydukları güven sebebiyle katılmak istediklerini de sözlerine eklemişlerdir.

Son olarak da katılımcılara “*Aldığınız manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasını nasıl değerlendirirsiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Danışanların tamamı, sevgi, saygı, affetme ve hoşgörü gibi temel değerlerin işlendiği bütüncül bir çalışmaya dahil olmanın kendileri için son derece faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Model uygulaması süresince her hafta ele alınan değerın anlaşılması ve içselleştirilmesi, katılımcılarda olumlu değişimlere yol açmış; daha pozitif düşünmeye başlamışlar ve aile içi ilişkilerde empati ve hoşgörü perspektifinden değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Oturumlar sonucunda, katılımcılar olaylara ve insanlara yönelik bakış açılarında değişim yaşadıklarını, farklılıkları kabul etme noktasında daha esnek hale geldiklerini, aile üyelerinin sevgi dillerine daha fazla önem verdiklerini ve hayatlarının anlam kazandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, açık iletişimin önemini keşfetmişlerdir.

Danışanlardan biri, geçmişte kendisini pozitif bir insan olarak düşündüğünü, ancak oturumlara katıldıkça aslında olumsuzluklara odaklanan biri olduğunu fark ettiğini belirtmiştir. Bir diğer danışan, oturumlar sayesinde kendini daha derinlemesine tanıma fırsatı bulduğunu, her oturumda kendisine ayna tuttuğunu ve şükür defterleri aracılığıyla ailesinin kıymetini daha iyi anladığını ifade etmiştir. Affetme oturumundan sonraki süreçte, hem kendilerini hem de kök ailelerini affetme konusunda önemli bir ilerleme kaydettiklerini dile getirmişlerdir. Sorumluluklar başlığı altında, aile içindeki sorumluluk paylaşımının önemini daha iyi kavradıklarını belirtmişlerdir.

Bazı danışanlar, güven ve affetme gibi oturumların kendileri için sarsıcı olduğunu, başlangıçta zorlandıklarını ancak içsel hesaplaşmalarının sonrasında huzura dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Çoğu danışan, oturumlardan sonra hayata daha pozitif bir bakış açısıyla yaklaştıklarını belirtmiştir. Oturumlar boyunca katılımcılardan, şükür defterlerine not almaları ve haftalık değişen dua listelerini uygulamaları istenmiş; katılımcılar, sahip olduklarının farkına varabilmeleri açısından şükür defterlerinin güçlü bir motivasyon kaynağı sağladığını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı, şükür defterlerinin kendisi ve çevresi için önemli katkılar sağladığını ve bu süreçte içsel bir dönüşüm yaşadığını belirtmiştir.

Danışanlar, oturumlarda verilen ödevlerin sürecin verimli tamamlanmasında etkili olduğunu, özellikle aileyle birlikte yapılan ödevlerin diğer aile üyelerini de sürece dahil ettiğini ifade etmişlerdir. İzlenilen filmler ve okunan hikayelerin, içlerindeki karakterler aracılığıyla zihinsel olarak canlandırılabilirdiği, bu nedenle daha

etkili olduğu ve aynı zamanda kendilerini tanıma sürecinde rehberlik ettiği belirtilmiştir. Bazı danışanlar, yaşadıkları sorunlarda yalnız olmadıklarını görmekten memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir.

Çalışmanın sonunda elde edilen nitel ve nicel veriler ilişkilendirildiğinde, bulguların birbirini destekler nitelikte olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, nitel ve nicel veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, "Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli"nin evliliklerde genel hoşnutluk ve olumlu dinî başa çıkma düzeylerini artırdığı, dolayısıyla aile içi huzuru anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna varılabilir. Katılımcıların ifadelerine göre, bireysel düzeyde başlayan bu değişim, ailedeki tüm bireyleri etkileyerek devam etmektedir. Aile içindeki sorunların çözümünde, artık susmak veya küsmek yerine açık iletişim tercih edilmekte, Allah ile kurulan sevgi temelli bağların güçlenmesi, tevekkül ve teslimiyet duygularını artırmaktadır.

Modelin son oturumu göçmenlik, aidiyet ve birlik olma bağlamında ödev olarak izlenilen "Çocuk, Köstebek, Tilki ve At" filminden köstebeğe ait replikle sonlandırılmıştır. "İyi ki hepimiz buradayız!"

ÖNERİLER

Çalışmanın neticesinde şu önerilerde bulunulabilir.

1. Bu çalışmada geliştirilen "Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli," yurtdışındaki göçmen aileler için özel olarak tasarlanmış olmasına rağmen, temel aile değerlerini içermesi ve koruyucu/önleyici bir yaklaşım sunması nedeniyle tüm aileler için genelleştirilebilir. Bu modelin geniş çapta uygulanabilirliği, toplumsal düzeyde manevî ve psikososyal destek hizmetlerinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

2. Çalışmanın yurt dışındaki göçmenleri doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle, modelin Diyanet İşleri Başkanlığı ve DİTİB bünyesindeki görevliler tarafından uygulanabilir hale getirilmesi, göçmen aileler için önemli bir katkı sağlayacaktır.

3. Model, sekiz oturum ile sınırlıdır ve sevgi, saygı, sorumluluk, güven, hoşgörü ve affetme gibi temel aile değerlerini içermektedir. Ancak, oturum sayılarının

artırılması ve diğer temel aile değerlerinin de modele dahil edilmesi, modelin kapsamını genişletebilir ve daha derinlemesine bir etki yaratabilir.

4. Modelin uygulaması gönüllü katılımcılarla sınırlı kalmış ve sadece evli ve çocuklu kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Gelecek çalışmalarda, modelin aile üzerindeki etkisinin daha kapsamlı bir şekilde incelenebilmesi için oturumlara evli çiftlerin birlikte katılımı sağlanabilir.

5. Model oturumu yalnızca evli ve çocuklu kadın göçmenlerle test edilmiştir. Gelecek çalışmalarda, modelin farklı örneklem gruplarına uygulanarak grup içeriğinin bu grupların özelliklerine göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

6. Bu çalışmada katılımcı sayısı 15 olarak belirlenmiş olup, gelecekteki uygulamalarda bu sayının 10'a düşürülmesi, danışanların kendilerini daha fazla ifade edebilmeleri ve grup dinamiklerinin daha etkili yönetilmesi açısından faydalı olabilir.

7. Uygulanan model, varoluşçu psikoloji, pozitif psikoloji ve manevî yönelimli aile danışmanlığı gibi yaklaşımlardan yararlanılarak geliştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu yaklaşımlara ek olarak farklı kuram ve yöntemlerden faydalanarak modelin daha da geliştirilmesini mümkün kılabilir.

8. Ailelerin manevî danışmanlık hizmetlerinden daha fazla yararlanabilmeleri adına, ilgili kurum ve kuruluşların bu tür programları tanıtmaya ve ihtiyacı olan aileleri yönlendirme konusundaki çabalarını artırmaları önerilmektedir.

9. Model, grup çalışmasına yönelik olarak hazırlanmış olsa da, bireysel veya çiftlere yönelik bir şekilde yeniden düzenlenip, bu bağlamdaki etkisi de araştırılabilir. Bu tür bir adaptasyon, modelin geniş bir yelpazede kullanılabilirliğini artırabilir.

10. Bu çalışmada, yurt dışındaki göçmenlerin aile sorunlarını tespit eden nitel bir çalışma yapılmış, elde edilen bulgulara göre bir aile modeli oluşturulmuş ve bu model saha çalışmalarıyla nicel olarak test edilmiştir. Uygulama öncesi ve sonrası danışanlara yöneltilen ölçek soruları ve açık uçlu sorularla modelin etkililiği ölçülmüştür. Bu bağlamda, çalışmamız yurt dışındaki göçmen ailelere yönelik hem nitel hem de nicel yöntemlerle gerçekleştirilen ilk karma desenli grup çalışmasıdır. Çalışmanın, alan uzmanları ve farklı disiplinler tarafından geliştirilerek sahada

uygulanması, hem literatüre katkı sağlayacak hem de modelin uygulanabilirliğini artıracaktır.

11. Model uygulaması, çalışmacının Türkiye'deki görevine dönmesi nedeniyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi uygulamanın oturumlara katılımı olumlu yönde etkilediği gözlemlenmişse de yüz yüze uygulamanın da ek katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

12. Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerine başvuran bireylerin bu hizmete ulaşabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve ilgili personelin model hakkında bilgilendirilmesi önemlidir.

13. Aile içi sorunlarda önleyici bir müdahale yöntemi olarak önerilen “Türk ve Müslüman Göçmen Ailelere Yönelik Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Modeli”nin, göçmenlerin aile sorunlarının çözümünde etkili bir yöntem olduğu ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yurt dışı hizmet sahasında yer alan DİTİB bünyesindeki aile bürolarının saha faaliyetlerine eklenerek, kapsamının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, kadın manevî danışmanların sayısının artırılması, modelin uygulanabilirliğini daha da güçlendirecektir.

14. Manevî danışmanlık hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulabilmesi için, kullanılan dilin ve kavramsal çerçevenin net bir şekilde tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, manevî danışmanlığın ne olduğu, neyi amaçladığı ve hangi yöntemleri içerdiği konularında açık bir anlayış geliştirilmelidir.

15. Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına yönelik meslekî tüzüğün daha net bir şekilde yürürlüğe konulmasının, bu hizmetlerin daha sağlam adımlarla ilerlemesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abanoz, S. (2023). Dinî başa çıkma: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eskiyei*, 48(Mart), 201-222. <https://doi.org/10.37697/eskiyei.1226612>
- Abdulkaki, M. F. (1364). *El-Mu'cemü'l Müfehres Li Elfâzi'l Kur'âni'l Kerîm*. Kahire: Dar'ul Kütübü'l Mısriyye.
- Acar Bulut, Ö. (2020). Bowen aile terapisi'nin dinî ve manevî boyutu. H. Ekşi (Ed.), *Aile terapisi: Manevî yönelimli bir perspektif* (s. 23-45). Ankara: Nobel Yayınları.
- Acar, E. (2023). 1960-1965 döneminde Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri. *TroyAcademy*, 8(1), 38-69. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1215332>
- Ağılkaya Şahin, Z. (2020). *Psikoloji ve psikoterapide din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ağırakça, G. P. (2020). Ailede sorumluluk bilincinin gelişimi. E. Erdem (Ed.), *Sorumluluk bilinci* (s. 13-22). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ağırbaş, F. (2017). *Manevî yönelimli aile danışmanlığı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aka, M. (2020). Dine ve kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık-I: Manevî danışmanlık perspektifinden kuramsal analizler. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 201-233.
- Akça, M. Ş. (2014). *Üniversite öğrencilerinde romantik kıskançlık ve empati eğilim arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr> adresinden 7 Mart 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Akçapar, Ş. (2007). Batı Avrupa'da yaşayan Türk 'ithal' gelinleri ve entegrasyon sorunları: Belçika örneği. A. Kaya ve B. Şahin (Ed.), *Kökler ve güzergâhlar* (s. 301-421). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akdoğan, A. (2012). Kültür ve din. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din sosyolojisi el kitabı* (s. 437-451). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akdoğan Öztürk, S., ve Yücelsin Taş, Y. (2018). Fransa'daki üçüncü kuşak Türklerin kültürel uyum durumlarının incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 55-66.
- Akgül Gök, F. (2020). Aile danışmanlığında maneviyatın önemi ve kullanımı. *TJFMPC*, 14(4), 686-694. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.751910>

- Akgün, R., ve Polat Uluocak, G. (2010). Evlilikte etkili iletişim ve problem çözme: Bir toplum merkezindeki kadınlarla gerçekleştirilen grup çalışması. *Aile ve Toplum*, 11(6), 23-33.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve değişme*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akın, N. S. (2007). İslam'da insan sevgisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 137-147.
- Akın, Z., ve Öztürk, E. (2021). Değer eğitimi sürecinde okul – aile iş birliği: Bir nitel çalışma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(42), 73-112. <https://doi.org/10.34234/ded.912583>
- Akıncı, M. A. (2009). Fransa'da Türkçenin anadili ve yabancı dil olarak eğitimi D. Yaylı ve Y. Bayyurt (Ed.), *Yabancılarla Türkçe öğretimi: Politika, yöntem ve beceriler* (s. 204-222) içinde. İstanbul: Anı Yayınları.
- Akıncı, M. A. (2014). Fransa'daki Türk göçmenlerinin etnik ve dinî kimlik algıları. *Bilig*, 70, 29-58.
- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aktaş, H., Aktaş, E., ve Sal, S. (2023). Eş desteğinin aile huzuruna etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 161-184.
- Aktay, Y., ve Köktaş, M. E. (1998). *Din sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Akti, Ü. (2021). İl göç idarelerinin göçmenlere yönelik etkinliklerinin manevî danışmanlık ve rehberlik bakımından değerlendirilmesi: Kütahya İl Göç İdaresi Müdürlüğü örneği. *Harran İlahiyat Dergisi*, 46, 1-17. <https://doi.org/10.30623/hij.1037004>
- Alataş, G., ve Çelik, A. (2021). Afetlerde manevî destek hizmetleri O. Gürsu, Ö. F. Söylev ve B. Demirtaş (Ed.), *Olağanüstü durumlarda manevî danışmanlık ve rehberlik: Disiplinlerarası araştırmalar* (s. 98-105) içinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Albayrak, A., Yıldırım, İ., ve Kurt, E. (2019). Kanser hastalarında yaşam kalitesini etkileyen din ve maneviyat üzerine teorik yaklaşımlar. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(40), 349-376. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.605552>
- Algan, T. (2016). Aile danışmanlığı uygulaması: Dünü, bugünü ve yarını. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2208-2217.
- Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

- Altaş, N. (2000). Dînî danışmanlığın teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 327-350.
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde dinî danışmanlık hizmetleri: Türkiye uygulaması üzerine deneysel bir araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 599-659.
- Altuntaş, M. E. (2018). Hastanelerde gerçekleştirilen manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine nitel bir araştırma (Kayseri örneği). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (11), 221-256. <https://doi.org/10.18498/amauidf.503975>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Altuntaş, H. (2020). Kur'an'a göre insanın hak ve sorumlulukları. E. Erdem (Ed.), *Sorumluluk bilinci* (s. 13-22). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Altuntaş, S., ve Durmuş, E. (2018). Evlilikte problem çözmeyi yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 321-331.
- Altuntaş, S., ve Düzgüner, S. (2020). Duygusal özgürleşme tekniği (EFT) ile destek alan kadınlarda bireysel, sosyal ve manevî değişim üzerine nitel bir araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 61(2), 453-492. <https://doi.org/10.33227/auifd.781006>
- Angın, Y., ve Altaş, N. (2018). Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu görevlilerinin karşılaştıkları psikososyal sorunlara yaklaşımlarının dinî danışmanlık ve rehberlik açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 18(2), 661-689. <https://doi.org/10.30627/cuilah.433365>
- Apak, H., ve Acar, M. C. (2018). Dindarlığın bir boyutu olarak maneviyat. M. N. Doru ve Ö. Bozkurt (Ed.), *Din bilimleri: Klasik sorunlar-güncel tartışmalar* (s. 365-380) içinde. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Ardahan, M. (2010). Sosyal destek ve hemşirelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 68-75.
- Ardıç, K., ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (32), 21-46.
- Arslan, A., ve Ulaş, A. H. (2021). Değer odaklı aile eğitim programına yönelik ebeveynlerin çocuklarının kazanmalarını istedikleri kök değerlerin belirlenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 5(1), 63-78. <https://doi.org/10.38015/sbby.857482>

- Arslan, S. (2019). *Öğretmen adaylarında kişilerarası tarz, affetme ve evlilik tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Arslan, B. (2020). Bir koşullu sevilme hikayesi: Kıyaslanmak. *Bizim Aile Dergisi*.<https://www.bizimaile.com/2020/02/bir-kosullu-sevilme-hikayesi-kiyaslanmak/> adresinden 12 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.
- Arslantürk, Z. (2004). *Sosyal bilimciler için araştırma metod ve teknikleri* (6. baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 2001).
- Aslan, Ö. (2001). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 357-380.
- Aslan Türkşen, F. (2022). *Fransa’da yaşayan Türklerin manevî danışmanlık ihtiyacı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2008). Din hizmetlerinin sunumunda alternatif yöntem: Dinî danışmanlık. *Din Hizmetleri Sempozyumu* (s. 2). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ataman, K. (2005). Yapısal adaptasyon ya da caminin asli fonksiyonlarını üstlenme süreci. III. *Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (20-24 Eylül 2004). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Atalay, Y. Ö. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Attar, F. (2013). *Mantıku't-Tayr* (Kuşların Dili). Çev. Süleyman Uludağ. Dergâh Yayınları.
- Avcı, H. (2023). Maneviyat yönelimli aile danışmanlığı bağlamında Rûm sûresi 21. âyet üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 560-576. <https://doi.org/10.32711/tiad.1287003>
- Aybey, S. (2013). Ailede iletişimin şifresi: Biz dili. *Diyanet Aylık Dergi*, (275), Kasım.
- Aybey, S. (2024). Gençlere yönelik manevî danışmanlık uygulamaları ve gençlik dönemi soru ve sorunları (Batı Karadeniz örneği). *Diyanet İlmî Dergi*, 60(1), 345-376. <https://doi.org/10.61304/did.1265114>
- Aydın, C. (2017). Göçmenlerin karşılaştıkları ve neden oldukları bazı psikolojik sorunlar ve çözüm önerileri üzerine bir analiz. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2017 (Bildiriler Ibad-2017), 305-316. <https://doi.org/10.21733/ibad.370179>
- Aydın, D., Şahin, N., ve Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 7(1), 8-14.

- Aydın, O. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine bir tartışma: Temsil meselesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 891-918.
- Aydın, M. A. (1989). Aile. *Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*. 2, 196-200. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2014). İletişimsizliğin sonucu: Kuşak çatışması. *Din ve Hayat Dergisi*, 22, 116.
- Aydın, T. (2021, Aralık 12). Manevî danışmanlık. <https://tuba-aydin.com/manevî-danismanlik/> adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Ayten, A., ve Sağır, Z. (2015). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(1), 5-18. <https://doi.org/10.15370/muifd.86222>
- Ayten, A. (2015). Dindarlık ruhsal ve fiziksel sağlığı etkiler mi? A. Ayten (Ed.), *Din, erdem ve sağlık* (s. 45-79) içinde. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: Bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 7-31.
- Ayten, A. (2022). İnsanın anlam arayışı ve dinin rolü. *Diyanet Dergi*, 373, 14-17.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., ve Öztürk, E. E. (2012). Dinî başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.
- Ayten, A., Koç, M., ve Tınaz, N. (2018). *Manevî danışmanlık ve rehberlik 1*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayten, A., Koç, M., ve Tınaz, N. (2018). *Manevî danışmanlık ve rehberlik 2*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayten, A. (2017). *Manevî danışmanlık ve rehberlik: Teori ve uygulama alanları*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayten, A. (2019). *Manevî danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirmeler*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ayten, A. (2022). *Din bilimlerinde nicel yöntem: Teorik temel, analiz, yorumlama ve raporlama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Azabacı, N., ve Erkan, Z. (2020). *Aile danışmanlığı: Kuram ve uygulamalara genel bir bakış* (5. baskı). Pegem Akademi. (Orijinal eserin basım tarihi, 2013).

- Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Balaban Salı, J., ve Fevzi Mehmed, F. (2014). 1989 Bulgaristan göçmenlerinin kültürlerarası iletişim pratikleri: Eskişehir örneği. *Selçuk İletişim*, 8(3), 5-34. <https://doi.org/10.18094/si.84385>
- Baltaş, A. (2024, Ocak 3). Mutluluk ve olumsuz duygular. <https://www.acarbaltas.com/mutluluk-ve-olumsuz-duygular/> adresinden 20 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Baltaş, A. (2024, Mart 25). Güven duygusu yaratmak. <https://www.acarbaltas.com/guven-duygusu-yaratmak/> adresinden 20 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Bardakoğlu, A. (2011, Eylül 17). İslam aile hukukunun oluşumuna toplumsal şartların etkisi. <http://www.hazarderneği.org/islam-aile-hukuku/> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Baş, M., Molu, B., Tuna, H. İ., ve Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693. <https://doi.org/10.15869/itobiad.309437>
- Başar, S. (2008). DİB'in yürüttüğü cami dışı din hizmetleri kapsamında hastanelerde din hizmeti ihtiyacı. *Din Hizmetleri Sempozyumu* (s. 1-30) içinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Başar, S. (2022). Gebelik sürecinde manevî bakım: Hastanede nicel bir uygulama. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 47-72. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1076337>
- Batar, Y. (2012). Empatik düşündürme yoluyla merhamet eğitimi: Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında. *Diyanet İlmi Dergi*, 48(1), 43-66.
- Baydur, E., ve Ertem, B. (2006). Kadına yönelik evlilik içi şiddetin hukukî boyutları: Ceza Kanunu, Medeni Kanun ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun kapsamında bir inceleme. *TBB Dergisi*, 65, 89-118.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Baygeldi, M. R. (2018). Türkiye'de modern sorunlara dinî bir çözüm olarak manevî danışmanlık uygulaması: Mevcut durumlar ve öneriler. *SETA Vakfı*, 234.
- Baygeldi, M. R. (2022). *Kültürel sermayeden sosyal sermayeye maneviyat ve din: Hükümlülerin manevî danışmanlık deneyimleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

- Bayram, F., ve Özkamalı, E. (2020). Sinema terapi: Aile danışmanlığı alanında sinema terapi çalışmalarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(28), 1319-1341. <https://doi.org/10.26466/opus.687535>
- Bayraktaroğlu, H., ve Çakıcı, E. (2013). Factors related with marital adjustment. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 53/A, 297-312.
- Baynal, F. (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dinî ve manevî etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, 2018(35), 253-282. <https://doi.org/10.28949/bilimname.396376>
- Belen, F. Z. (2010). *Aile içi iletişime manevî psiko-sosyal yaklaşım* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Belen, F. Z. (2014). Eşler arası iletişime manevî psikolojik yaklaşım. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(15), 177-194.
- Belen, F. Z. (2014). *Manevî danışmanlıkta bibliyoterapi tekniği ve uygulaması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Béraud, C., Galember, C., ve Rostaing, C. (2016). *De la religion en prison*. Presses Universitaires de Rennes.
- Berry, J. W. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration*, 30, 69-85.
- Besim, G. (2017). *Üniversite öğrencilerinde affetme, bitirilmemiş işler ve öfke* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Biehl, K., ve Danış, D. (2020). Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye’de göç araştırmaları. *Göç Araştırmaları Derneği, SUGENDER, İstanbul*.
- Bilgin, B. (1998). İslam ve hoşgörü. *Diyanet İlmi Dergi*, 34(1), 115-128.
- Bilecen, B. (2013). Avrupa’daki Türkiyeli göçmenlerin ulusaşırı aile ağları. *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 235-250.
- Bilici, Z. (2009). *Çocuk sahibi olan ve olmayan ailelerin problem çözme becerilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bilici, M., ve Yeşildal, M. (2014). Göç ve ruh sağlığı. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* (31). https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/2023-01/SD_Dergi_Say31.pdf adresinden 10 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Bingöl, A. S., ve Özdemir, M. Ç. (2014). Almanya ve Hollanda’da Türk göçmen işçi çocuklarına uygulanan eğitim politikaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 134-157.

- Bimay, M., ve Çetin, E. (2023). Entegrasyon sürecinde göçmen aile yapısında yaşanan değişimler: Batman'daki Suriyeliler örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 1019-1935. <https://doi.org/10.36362/gumus.1320612>
- Bland, A. M., ve McQueen, K. S. (2018). The distribution of Chapman's love languages in couples: An exploratory cluster analysis. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 7(2), 103–126. <https://doi.org/10.1037/cfp0000102>
- Bonelli, R., Dew, R. E., Koenig, H. D., Rosmarin, D. H., ve Vasegh, S. (2013). Depresyonda dinî ve manevî faktörler: Araştırmaların bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesi. (N. Kimter, Çev.), *Dinî Araştırmalar*, 16(43), 224-244.
- Boniface, X. (2005). Les enjeux de l'aumônerie musulmane dans l'armée française de 1914 à 1962. *Revue Historique des Armées*, 241, 91-105.
- Bozkaya, T. (2023). *Pozitif psikoloji bağlamında din eğitimi temelli manevî danışmanlık ve rehberlik (Sivas GSB yurtlarında kalan kız öğrenciler örneği)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bowen, M. (1985). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson, New York.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Bulut, S., ve Subaşı, M. (2020). *Pozitif psikolojiye giriş* (S. Bulut, Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bunt, S., ve Hazelwood, Z. J. (2017). Walking the walk, talking the talk: Love languages, self-regulation, and relationship satisfaction. *Personal Relationships*, 24(2), 280-290. <https://doi.org/10.1111/pere.12182>
- Burns, D. D. (2022). *İyi hissetmek: Yeni duygudurum tedavisi* (H. A. Karaosmanoğlu, Çev.). İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Buz, S. (2008). Türkiye sığınma sisteminin sosyal boyutu. *TBB Dergisi*, 76, 129.
- Büyükdağ, Y., ve Bal, F. (2020). Kişilerarası ilişkilerde güven düzeyi ile travma sonrası hayata küsme düzeyinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(2), 126-142.
- Büyükgök, D. (2015). *Eşler arası şiddet: Belirleyicileri ve ruh sağlığına etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

- Can, İ. (2019). Güveni nasıl tanımlayabiliriz? Ya da sosyal bilimlerin konusu olarak güven. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 46-59.
- Can, Ş. (2004). *Konularına göre açıklamalı Mesnevi tercümesi* (7. baskı). Ötüken Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1997).
- Canan, İ. (1988). Kur’anda çocukla ilgili meseleler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 113-125.
- Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Canöz, N. (2016). İletişim fakültesi öğrencilerinin kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde sosyal medya kullanım alışkanlıkları. *SUTAD*, 39, 425-440.
- Cambridge University Press. (t.y.). Spirituality. In *Cambridge dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spirituality>
- Cebeci, S. (2012). *Dinî danışma ve rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları.
- Cesur, S., Bayad, A., Yılmaz, O., ve Tepe, B. (2018). Bir değerler skalasının geliştirilmesi ve bu skalanın politik ve dinî yönelimle ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 401-420.
- Ceylan, E. N. (2024). *Evlilik sürecinde eşler arası iletişim ve maneviyat* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- CHRU. (2022, Nisan 4). L’accompagnement spirituel et les services religieux. <https://www.chru-strasbourg.fr/laccompagnement-spirituel-et-les-services-religieux/> adresinden 31 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Cherkaoui, M. N. (2022, Şubat 20). Fransa’da hastanelerde manevî danışmanlık ve rehberlik. *DİTİB Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi Seminer Notları*, Fransa.
- Creswell, J. W., ve Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. baskı). SAGE Publications. (Orijinal eserin basım tarihi, 1994).
- Creswell, J. W. (2022). *A concise introduction to mixed methods research* (2. baskı). SAGE Publications. (Orijinal eserin basım tarihi, 2014).
- Creswell, J. W., ve Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3. baskı). SAGE Publications. (Orijinal eserin basım tarihi, 2007).
- Cüceloğlu, D. (1996). *İnsan ve davranışı* (6. baskı). Remzi Kitabevi. (Orijinal eserin basım tarihi, 1979).

- Cüceloğlu, D. (2005). *İçimizdeki çocuk* (36. baskı). Remzi Kitabevi. (Orijinal eserin basım tarihi, 1992).
- Cüceloğlu, D. (2006). *Savaşçı* (32. baskı). Remzi Kitabevi. (Orijinal eserin basım tarihi, 1999).
- Çağ, P., ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çağlayan, S. (2008). Göç ve yoksulluk: Mutlak ve doğrusal olmayan bir ilişki. In N. Oktik (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* (s. 301-324). Yakın Kitabevi Yayınları.
- Çağrııcı, M. (1988). Af. TDV *İslam Ansiklopedisi* 1, s. 394-395. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelimli, Ç., ve Tozlu Güldal, Ş. (2016). Maneviyat yönelimli danışmanlık ile psikoterapi yöntem ve teknikleri; Doğu ve Batı’dan örnekler. H. Ekşi ve Ç. Kaya (Ed.), *Manevî yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma* (s. 99-122) içinde. Kaknüs Yayınları.
- Çetin, T., ve Ercan, L. (2008). Yurt dışından geri dönüş yapan üniversite öğrencilerinin sorunlarının incelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8(2), 65-80.
- Çetinkaya, E., Kemer, G., Bulgan, G., ve Tezer, E. (2008). İkili ilişkiler güven ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(29), 66-73.
- Çetintaş, Ş., ve Ekşi, H. (2020). Manevî eğilimli çift, evlilik ve aile terapileri. H. Ekşi (Ed.), *Aile terapisi: Manevî yönelimli bir perspektif* (s. 1-21) içinde. Nobel Yayınları.
- Çiftçi Arıdağ, N., Erus, S. M., ve Ünsal Seydooğulları, S. (2019). Eş desteğinin evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1014-1024.
- Çiftçi Dumlu, K. (2022, Mart 20). Fikir ayrılıkları ilişkinizi geliştirir; ama! Güneş. <https://www.gunes.com/yasam/fikir-ayriliklari-iliskinizi-gelistirir-ama-kose-yazisi-1147594> adresinden 20 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- Dai, L., ve Wang, L. (2015). Review of family functioning. *Open Journal of Social Sciences*, 3(12), 134-141. <https://doi.org/10.4236/jss.2015.312014>
- Değer, F. (2008). *Fransa’daki Türk göçmenler ve kuşaklar arası etkileşimde eğitimin rolü: Sosyolojik bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Demir, Z. (2010). *Almanya’da Türk kadınları: Durumları, sorunları, din ve diyanet algıları*. Ankara: DİB Yayınları.

- Demir, Z. (2018). *Soru ve cevaplarla aile hayatı: Güncel sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul: İz Yayınları.
- Demir, Z. (2022). İlahiyat eğitiminin dönüştürücü etkileri: Uluslararası İlahiyat öğrencileri örneği. *Journal of Analytic Divinity*, 6(2), 77-103. <https://doi.org/10.46595/jad.1145797>
- Demir, G. (1997). Göç nedenleri ve göçenlerin beklentilerindeki gerçekleşme durumu: Bolu ili Kırbrısık ilçesi örneği. İçinde *Toplum ve göç: II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 85-94). Ankara: DİE ve Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Demirbaş, H., ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 11-24. https://doi.org/10.1501/Kriz_00000000334
- Demirkan, M., ve Akgün, A. (2017). Kültür(süz)leşme ve dil erozyonu sorunsalı: Fransa'daki Türklerin entegrasyon ve dilsel kimlik profilleri. *Turkophone*, 4(1), 62-75.
- Demirutku, K. (2017). *Değerlerin edinilmesinde ailenin rolü*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Demirtaş, B., ve Aşan, N. (2023). Avrupa'da aile dinî rehberlik ve manevî danışmanlık hizmetleri (Fransa örneği). Yayınlanmamış bildiri. *Aile Sempozyumu*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2023). *Dış ilişkiler 2022 yılı raporu: Yurtdışındaki vatandaşlarımıza ilişkin gelişmeler ve sayısal veriler*. Ankara.
- Dictionnaire Historique de la Suisse DHS. (2013, Temmuz 4). Pastorale. <https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/043209/2013-07-04/> adresinden 12 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Dictionnaire Larousse. (t.y.). *Spiritualité*. İçinde *Larousse çevrimiçi sözlük*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/spiritualite> adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8(31), 21-52.
- Diocèse Aux Armées. (2023, Mart 31). Un diocèse sans frontières- Sınırları olmayan bir psikoposluk. <https://dioceseauxarmees.fr/le-diocese/> adresinden 31 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Dinçer, M. (2016). İnsanlığın ortak mirası: Bilgelik yönünden Yunus Emre. İçinde H. Ekşi ve Ç. Kaya (Ed.), *Manevî yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma* (s. 169-212). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Dinçer, M., ve Ekşi, H. (2016). Manevî danışmanlık için çözülmesi gereken meseleler. İçinde H. Ekşi ve Ç. Kaya (Ed.), *Manevî yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma* (s. 261-276). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Dinçer, M. (2022). Evli bireylerin algıladıkları eş desteği ile evlilik kalite düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 297-312.
- Diyanet Haber. (2024, Temmuz 12). Diyanet, manevî danışmanlık hizmetini hacca taşıdı. <https://www.diyanethaber.com.tr/diyanet-manevî-danismanlik-hizmetini-hacca-tasidi> adresinden 21 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.
- DNA. (2021, Şubat 10). Sağlık krizi boyunca müslüman manevî danışman. <https://www.dna.fr/societe/2021/02/10/mulhouse-etre-aumonier-musulman-durant-la-crise-sanitaire#:~:text=Hanane%20Lamouri%20accompagne%20malades%20et,de%20Strasbourg%2C%20comme%20aumônier%20musulman> adresinden 31 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Doğan, M. (1997). Duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Doğan, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin travma sonrası gelişimlerinde içsel dinî motivasyon, dinî başa çıkma, sabır ve şükürün rolü. *Electronic Turkish Studies*, 13(25).
- Doğan, M. (2022). Türkiye’de iç göç: Aile bağlamında. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10), 64-72.
- Doğan, M. (2017). Hastane örneği üzerinden manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1267-1304. <https://doi.org/10.18505/cuid.347681>
- Doğan, M. (2023). Ailede değerlerin inşasına psikolojik ve pedagojik yaklaşım: Sevgi, saygı, sabır, hoşgörü değerleri örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 31(1), 92-111. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.1157168>
- Doğan, M. (2014). Dindarlık sabır ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiler [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S. (1988). Yurt dışı yaşantısı geçiren ve geçirmeyen lise öğrencilerinin problemleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Doğan, M., ve Karaca, F. (2021). Covid-19 salgın sürecinde aktif çalışan sağlık çalışanlarında ölüm kaygısı ile dinî başa çıkma arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 55, 327-351.

- Dönmez Çağrıcı, M. (1988). Af. TDV *İslam Ansiklopedisi* 1, s. 394-395. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dönmez, M., ve Tunç, E. (2019). İlişkide bilişsel çarpıtma, evlilikte problem çözme, evlilik uyumu ve tolerans arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 112-124.
- Duman, N., ve Şimşek, E. (2013). Türkiye’de ve dünyadaki evlilik ve aile danışma programları. İçinde *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi* (s. 1-8). Ankara.
- Düzgüner, S. (2013). Maneviyat algısı ve diğer kâmlıkla ilişkisi: Kan bağışı örneğinde Türkiye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Düzgüner, S. (2016). Nereden çıktı bu maneviyat: Manevî bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz. İçinde *Manevî danışmanlık ve rehberlik- 1* (s. 45-72). İstanbul: Dem Yayınları.
- Düzgüner, S. (2019). Manevî danışmanlık ve rehberliğin arka planı: Din ve maneviyat. *Diyanet Aylık Dergi*, 338, Şubat.
- Düzgüner, S., ve Ayten, A. (2020). Manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Düzgüner, S. (2021). *Maneviyat algısı ve yansımaları: Türkiye-Amerika karşılaştırması*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Düzgüner, S. (2008). Dine psikolojik yaklaşımda değişimin dinamikleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Düzgüner, S., ve Martı, H. (2020). Aile içi şiddetin önleyicisi olarak İslam’ın merhamet temelli aile modeli. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(42). <https://doi.org/10.17335/sakaifd.794868>
- Egbert, N., ve Polk, D. (2006). Speaking the language of relational maintenance: A validity test of Chapman’s (1992) five love languages. *Communication Research Reports*, 23(1), 19–26. <https://doi.org/10.1080/17464090500535822>
- Eken, H. (2005). Toplumsal cinsiyet olgusu temelinde mesleğe ilişkin rol ile aile içi rol etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki kadın subaylar [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ekşi, A. (2002). Sığınmacı ve göçmenlerde psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3), 216.
- Ekşi, H. (2017). *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve uygulamalar*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

- Ekşi, H. (2020). *Aile terapisi: Manevî yönelimli bir perspektif*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekşi, H., ve Sayın, M. (2016). The adaptation of religious coping scale into Turkish language: A study of bilingual equivalence, validity, and reliability. İçinde *AGP Humanities and Social Sciences Conference* (s. 123-132).
- Ekşi, H., ve Kaya, Ç. (2016). *Manevî yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ekşi, H., ve Kahraman, Z. (2012). Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36(36), 129-145.
- Elkins, D., Hedstrom, L., Hughes, L., Leaf, J., ve Saunders, C. (1988). Humanistik fenomenolojik bir spiritüalliteye doğru. *Journal of Humanistic Psychology*, 28, 5-18.
- El-Isfahan, R. (2010). *Müfredat: Kur'an terimleri sözlüğü* (A. Güneş ve M. Yolcu, Çev.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Engin, M. (2021). Türkiye’de iç göçün aile kurumu üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 230-243.
- Eraslan, S. (2013). Toplumsal değişimler ve dönüşümlerle çerçevesinde aile kavramının karşı karşıya kaldığı problemler. İçinde *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi*. Ankara.
- Erbaş, A. (2002). Fransa’da yaşayan Türkler. *Yeni Türkiye Yayınları*, 20, 845-855.
- Ercan, L., Gürkan, U., ve Taştan Akdemir, N. (2019). Göç sürecinde göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(43), 4785-4792.
- Erdoğan, B. (2013). Evde bakım hizmeti alan özürlü bireye sahip ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının incelenerek, umutsuzluk ve yaşam doyumu düzeylerinin belirlenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Erdoğan, H. (2022). Zorunlu göç bağlamında Suriyeli kadınların sorunları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 609-623. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1015949>
- Ergeshkyzy, A. (2012). Aile içi roller ve manevî yaklaşım [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erkan, R., ve Erdoğan, M. Y. (2006). Göç ve çocuk suçluluğu. *Aile ve Toplum*, 3(9), 82.

- Erkuş, A. (2017). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ersanlı, K. (2014). Aile içi ilişkilerin dayandığı psikolojik temeller. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 51-54.
- Erol, M., ve Ersever, O. G. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24(1), 47-68.
- Enright, R. D., ve The Human Development Study Group. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 4, 107-126.
- Esendir, N. İ., ve Kaplan, H. (2018). Sağlık çalışanlarının maneviyat ve manevî destek algısı: İstanbul örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, 73, 317-332.
- Farley, T., Galves, A., ve others. (2005). Stress, coping, and health: A comparison of Mexican immigrants, Mexican-Americans, and non-Hispanic whites. *Journal of Immigrant Health*, 7, 213-220
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. Sage Publications
- Fitzpatrick, M. A., ve Ritchie, L. D. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research*, 20, 275–301. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1994.tb00324.x>
- Foundation de l’Islam de France. (2018, Haziran 5). La première école nationale de l’aumônerie hospitalière musulmane de France a ouvert ses portes. <https://fondationdelislamdefrance.fr/la-premiere-ecole-nationale-de-laumonerie-hospitaliere-musulmane-de-france-a-ouvert-ses-portes/> adresinden 1 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Frankl, V. E. (1959). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy* (I. Lasch, Çev.). Beacon Press. (Orijinal eserin basım tarihi, 1946).
- Frankl, E. V. (1992). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları.
- France3. (2013, Ekim 11). Denis Ledogar, l'aumônier qui célèbre la vie au chevet des mourants. <https://france3-regions.francetvinfo.fr/grand-est/2013/10/11/denis-ledogar-l-aumonier-qui-celebre-la-vie-au-chevet-des-mourants-336327.html> adresinden 12 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.
- Fransa Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (2023) <https://ditib.fr> adresinden 12 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Frécon, E. (2018). Islam-République-Armée: Une poursuite de la laïcité par d’autres moyens? *Confluences Méditerranée*, 106(3), 121–134. <https://doi.org/10.3917/come.106.0121>

- Froh, J. J., Miller, D. N., ve Snyder, S. F. (2007). Gratitude in children and adolescents: Development, assessment, and school-based intervention. *Researching Practice*, 2(1), 1–13.
- Fromm, E. (2011). *Sevme sanatı* (Ö. Saatçi Karadana, Çev.). (6. Baskı) İzmir: İlyas Yayınevi.
- Fincham, F. D. (2000). The kiss of the porcupines: From attributing responsibility to forgiving. *Personal Relationships*, 7, 1–23.
- Fincham, F. D., ve Beach, S. R. H. (2003). Forgiving in close relationships. İçinde P. Fittskirk ve S. P. Shohov (Ed.), *Focus on behavioral psychology* (1–33). Nova Science Publishers.
- Fincham, F. D., ve Kashdan, T. B. (2004). Facilitating forgiveness: Developing group and community interventions. İçinde P. A. Linley ve S. Joseph (Ed.), *Positive psychology in practice* (617–637). John Wiley ve Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9780470939338.ch37>
- Foster, P. R. (2001). Göçmenlik travma olduğunda: Birey ve aile klinisyenleri için kılavuzlar. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(2), 153–170. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.71.2.153>
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, İhyau Ulumi'd-Din, İstanbul, 1986.
- Geçioğlu, A. R., ve Kayıklık, H. (2019). Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: Evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 202–224. <https://doi.org/10.30627/cuilah.536797>
- Geçtan, E. (2019). *Varoluş ve psikiyatri* (10. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gelekçi, C. (2010). Belçika'daki Türk çocuklarının eğitim-öğretim yaşantılarında karşılaştıkları sorunlar ve ayrımcılığa yönelik görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (HÜTAD), 12(12), 163–194.
- Gelici, M. (2021). Sosyal uyum sürecinde Suriyeli göçmenlere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik: Uyum sorunları ve çözüm önerileri (İstanbul örneği). İçinde O. Gürsu, Ö. F. Söylev ve B. Demirtaş (Ed.), *Olağanüstü durumlarda manevî danışmanlık ve rehberlik: Disiplinlerarası araştırmalar* (s. 394–424). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırımızı Yayınları.
- Goog, B. J. (2024). Kültür ve psikoloji: Kültürlerarası araştırmaların psikoterapi uygulamaları açısından önemi. İçinde K. Sayar (Ed.), *Kültür ve ruh sağlığı: Küreselleşme koşullarında kültürel psikiyatri* (S. Yücesoy, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Göcen, G. (2016). Yetim çocuklarda şükür, maneviyat ve mutluluk. İçinde H. Hokelekli (Ed.), *Din, değerler ve sağlık* (s. 233–265). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Göka, E. (2021). *Psikoloji, varoluş, maneviyat*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gölcük, Ş. (1986). Kur'an'da hicret. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 9–20.
- Gören, A. B. (2023). Türkiye’de manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları: Sistematik bir analiz (1990-2023). Ankara: Sonçağ Akademi.
- Gören, A. B. (2023). Afet sonrası ikincil travmatik stres ve dinî başa çıkma: Kahramanmaraş depremi örneği. *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 80–100. <https://doi.org/10.33420/marife.1280604>
- Gören, A. B. (2015). Down sendromlu bireylerin manevî bakım ihtiyacının belirlenmesi ve bir model önerisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Göregen, F. (2022). Değer odaklı manevî güçlenme ve bakım programının (DOMAB) din eğitimi alan ergen bireylerin öfke ve affetme eğilimleri üzerindeki etkisinin incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Göktepe, A. K. (2019). Çocuklarla manevî danışmanlık ve çocukların manevî ihtiyaçlarına yönelik bir araştırma: Türkiye örneği. İçinde A. Ayten (Ed.), *Manevî danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirme*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Göktepe, A. K. (2017). Yaşlılara yönelik manevî danışmanlık ve rehberlikte yeni bir model önerisi: “Hayat ağacı modeli”. İçinde A. Ayten (Ed.), *Manevî danışmanlık ve rehberlik teori ve uygulama alanları* (s. 233–273). İstanbul: Dem Yayınları.
- Görgülü, F. (2016). Aile içi şiddetin önlenmesinde dinin rolü. *Diyanet İlmî Dergi*, 52(2), 97–113.
- Gül, H. (2020). Değişen kent ailesinde sevgi anlayışları ve ilişkilerine sosyolojik bir yaklaşım. *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 83-96. <https://doi.org/10.47145/dinbil.837193>
- Güldal, H. (2001). Başa çıkma, dinî başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Güllüpcinar, F., ve Altunoğlu, M. (2015). Göç II. *İdealkent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 6–7.
- Gülmez, Ç. (2014). Kadına yönelik aile içi şiddet, ahlakî çözülme ve dindarlık [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

- Gülmez, Ç., ve Gülmez, H. (2020). Kadın konukevlerinde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gün, Z. (2006). Psikolojide, göç çalışmalarındaki metodolojik problemler ve çözüm önerileri. *Türk Psikoloji Bülteni*, 38, 27–41.
- Günay, A. R., ve Erdem, A. (2021). Evlilik uyumu, çocuk yetiştirme tutumu ve aile işlevselliği arasındaki ilişki. *EKEV Akademi Dergisi*, 86, 149–170.
- Güncel Türkçe Sözlük (2024). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr> adresinden tanımlar alınmıştır.
- Gündoğdu, R. (2020). Psikolojik danışman adaylarıyla çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın çözüm odaklı eğilim ve otomatik düşüncelere etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), 5149-5196. <https://doi.org/10.26466/opus.693205>
- Gündüz, T. (2002). Konar göçer. *TDV İslam Ansiklopedisi* 26, 161-163. Ankara: DİB Yayınları.
- Gündüz, Ö. (2014). Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Güngör, Ö. (2012). 1.5 ve 2. nesil Türk gençlerinin ailede dinî sosyalleşmeleri: New Jersey, USA örneği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53(2), 1-20.
- Gürsu, O. (2011). *Ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Gürsu, O., ve Ay, Y. (2018). Din, manevî iyi oluş ve yaşlılık. *Journal of International Social Research*, 11(61), 1-15.
- Gürsu, O., Söylev, Ö. F., ve Demirtaş, B. (Ed.). (2021). *Olağanüstü durumlarda manevî danışmanlık ve rehberlik: Disiplinlerarası araştırmalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gürsu, O. (2022). *Manevî danışmanlar için kılavuz: Danışma ilke, beceri ve teknikleri*. Çamlıca Yayınları.
- Güven, H. (2008). *Depresyon ve dindarlık ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Güven, N., ve Erdem, T. (2020). Affetme: Kuramsal bir değerlendirme. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 2(2), 578-607. <https://doi.org/10.35452/caless.2020.31>

- Güven, N., ve Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordam gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 49-61.
- Güzel, S. (2009). *Telkin ve terapide duanın önemi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Habertürk. (2024, Mart 20). Dünya mutluluk raporu yayınlandı: Listenin başındaki ülke değişmedi, Türkiye kaçıncı sırada? <https://m.haberturk.com/dunya-mutluluk-raporu-yayinlandi-3670771?page=4> adresinden 28 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Haksever, A. (2014). *Federal Almanya'da göç ve entegrasyon politikaları* (Yurtdışı işçi hizmetleri uzmanlık tezi). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hallaç, S., ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi* (M. Yazgan, Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hanks, S. E. (2006). Ev içi şiddet. I. D. Yalom (Ed.), *Evlilik terapisi* (s. 239-280) içinde. İstanbul: Prestij Yayınları.
- Hasta, D. (1996). *Ev işi paylaşımı ve ev işi paylaşımında hakkaniyet algısı ile evlilik doyumu ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Haxhe, S. (2016). Parentification and related processes: Distinction and implications for clinical practice. *Journal of Family Psychotherapy*, 27(3), 185-199. <https://doi.org/10.1080/08975353.2016.1199768>
- Hazan, C., ve Shaver, P. R. (1998). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve. (A. Dönmez, Çev.), *Psychological Inquiry*, 5(1), 1-49. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000242
- Hill, P. L., ve Turiano, N. (2014). Purpose in life as a predictor of mortality across adulthood. *Psychological Science*, 25(7), 1482-1486.
- Hocaoğlu Uzunkaya, A., ve Yılmaz, B. (2021). Göçün kuşaklararası bağlamda psikopatolojik yansımaları. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(1), 167-197. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0079>
- Holm, N. G. (2004). *Din psikolojisine giriş* (A. Bahadır, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.

- Horozcu, Ü. (2012). Ruh sağlığı ve din. M. Doğan Karacoşkun (Ed.), *Din psikolojisi el kitabı* (s. 177-190) içinde. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hökelekli, H. (2005). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din* (2. Baskı). İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insanî değerler*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hughes, J. L., ve Camden, A. A. (2020). Using Chapman's five love languages theory to predict love and relationship satisfaction. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, 25(3), 234–244.
- Ian, M. (2009). *Social work and spirituality*. Exeter: Learning Matters.
- IENSTITU. (2021, Ağustos 16). Sosyal hayatta iletişim. <https://www.ienstitu.com/blog/sosyal-hayatta-iletisimadresinden> 10 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- IENSTITU. (2019, Aralık 9). İletişim öğeleri nelerdir? <https://www.ienstitu.com/blog/iletisim-ogeleri-nelerdiradresinden> 15 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- INSEE. (2024, Nisan 4). *L'essentiel sur... les immigrés et les étrangers*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3633212adresinden> 17 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- INSEE. (2023, Mart 30). *Immigrés et descendants d'immigrés*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6793308?sommaire=6793391adresinden> 17 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- IOM (Uluslararası Göç Örgütü). (2013). *Göç terimleri sözlüğü*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf adresinden 20 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- IOM (Uluslararası Göç Örgütü). (2023). *Veri ve kaynaklar*. <https://turkiye.iom.int/tr/veri-ve-kaynaklar> adresinden 17 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Işık, Z. (2016). Bebek kaybı yaşayan ailelere yas sürecinde manevî danışmanlık neden gerekli? *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik*, 2, 41-68. İstanbul: Dem Yayınları.
- Işık, E., ve Ertuğrul, F. (2022). Mülteci ruh sağlığında güncel yaklaşımlar. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 12(1), 180-187.
- Izod, J., ve Dovalis, J. (2015). *Terapi olarak sinema* (D. Pınar Kayıhan, Çev.). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.

- İçduygu, A., ve Ünal, T. (1998). Türkiye’de içgöç, sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri. *Türkiye’de İçgöç* (s. 38-55) içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- İnal, S., ve Gürsu, O. (2023). Kanser hastalığını kabul, anlamlandırma ve açıklamada manevî danışmanlık hizmetlerinin etkisi. *Turkish Academic Research Review*, 8(2), 957-977. <https://doi.org/10.30622/tarr.1288125>
- İnce, A. (2017). (Kur’an kursu öğreticisi görüşlerine göre) Kur’an kurslarının dinî sosyalleşmeye katkıları. *Diyanet İlmî Dergi*, 53(2).
- İren Akbıyık, D., Mendel, E. G., Önder, M. E., ve Cording, C. (1999). Almanya’da yaşayan Türklerde göçmen olmanın depresyon ve somatik semptomlar üzerine etkisi. *Kriz Dergisi*, 7(2). https://doi.org/10.1501/Kriz_00000000141
- İşbilen, N. (2022). Sağlık kurumlarında manevî danışmanlık hizmetleri. *Theosophia*, 5, 83-102.
- İşbilen, N. (2023). *Bağımlılık ve maneviyat: Maneviyat temelli bağımlılık danışmanlığı modeli (MTBD- 7A) kavram, kuram ve uygulama*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J., ve Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112-133.
- Kaaniche, H. S. (2005). *L’accompagnement spirituel en milieu hospitalier*. Paris: L’Harmattan.
- Kabasakal, Z., ve Soylu, Y. (2016). Evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyet ve eş desteğine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 208-214.
- Kalay, Ş. (2002). Ailede sorumluluk şuuru. *Eğitim Yazıları Dergisi*, 13, 15-26.
- Kalem, A. S. (2017). Göç eden şiddet: Kadına yönelik şiddetin göç sürecinde dönüşümü. *Asos Jurnal*, 39, 274-290. <https://doi.org/10.16992/ASOS.11898>
- Kara, E. (2009). Dinî ve psikolojik açıdan bağışlayıcılığın terapötik değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 222-228.
- Kara, B. (2018). Türkiye’de aile yapısının değişimine etki eden dinamikler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, 374-385. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.399236>
- Karaca, F. K. (2010). *Din hizmetlerinde dinî danışmanlık ve rehberlik* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Karadağ, Ş. (2015). *Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

- Karadağ, Ö. Ş. (2022). Kadın göçmenlerin uyum ve entegrasyon sorunları: Suriyeli göçmen kadınlar örneği. *Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet, 24. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu, Karabük*.
- Karagöz, İ. (2017). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karagöz, S. (2019). Kanseri tanılı hasta ve yakınlarına yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik. A. Ayten (Ed.), *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirmeler* (s. 187-231). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karagöz, S. (2020). *Manevî içerikli grup rehberliğinin özel gereksinimli çocuk sahibi annelerin dinî başa çıkma, psikolojik iyi oluş ve kaygı düzeylerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Karagöz, S., ve Gümüş Böke, E. (2020). Aile ve dinî rehberlik merkezlerinde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri. S. Düzgüner ve A. Ayten (Ed.), *Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*.
- Karagül, A. (2012). Manevî bakım: Anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi: Hollanda örneği. *Dinî Araştırmalar, 14*(40).
- Karagül, A. (2020). Batı’da resmî kurumlarda profesyonel manevî bakım hizmetleri teori ve pratiği. *Samsun: Uğur Ofset*.
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dinî başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Karakaş, S. (2017). *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar programı ve veritabanı*. <https://www.psikolojisozlugu.com/> adresinden 10 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Karakaya, C. (2020). Avrupa’ya işçi göçünde uyum ve uyum sürecinin kuşaklararası değerlendirilmesi. *Toplumsal Politika Dergisi, 1*(2), 116-133.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Karataş, K., ve Nadir, U. (2016). Aile danışmanlığı. *Aile Eğitimi*. Eskişehir: AÖF Yayını.
- Karataş, K. (2003). Batı Avrupa’da yaşayan göçmen Türk ailelerinin uyum ve bütünleşme sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 14*(1), 25-39.
- Karataş, Z. (2017). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2008). *Şiddet ve şiddetle başa çıkma yolları*. Nobel Yayıncılık.

- Karlık, Z., ve Kula, M. N. (2022). Manevî danışmanlık ve rehberlikte krize müdahale yaklaşımları. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99-128. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1094333>
- Karslı, N. (2017). Gençlerde özsaygı-dindarlık ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 16-46.
- Kaya, S. (2006). *Erginlikte kendine güven ve aile ile ilişkilendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kayıklık, H. (2006). Değişen dünyada birey, din ve dindarlık. Ü. Günay ve C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın sosyo-psikolojisi üzerine* (3. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Kazel, Y. S. (2023). Orta yetişkinlik döneminde sorumluluk ve dindarlık ilişkisi üzerine nicel bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 7, 43-69. <https://doi.org/10.59379/tdpd.1265346>
- Kelebek Küçükarslan, G., ve Atasü Topcuoğlu, R. (2024). Boşanmış Türk göçmen kadınlara sağlanan sosyal hizmetler: Belçika modeli örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), 752-774. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.1434353>
- Keleş, A., ve Çakır, M. A. (2023). Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(60), 585-605. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1225556>
- Kessler, H. (2006). Evlilik terapisi. I. D. Yalom (Ed.), *Evlilik terapisi* (s. 13-36) içinde. İstanbul: Prestij Yayınları.
- Kenney, J. P. (2006). Domestic violence: A complex health care issue for dentistry today. *Forensic Science International*, 159(1), 121-125.
- Kılınçer, H. (2022). *Aileye tutunmak: Maneviyat yönelimli aile danışmanlığı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kılınçer, H. (2023). Ailelere yönelik manevî danışmanlık ve rehberlik: Aile ve dinî rehberlik büroları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 21(45), 193-217. <https://doi.org/10.34234/ded.1265651>
- Kıral, E. (2018). Kayıp giden bir değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 4-10.
- Kızılgeçit, M., Çinici, M., ve Okan, N. (2023). Yapay zekâ sohbet robotu CHATGPT ile inanç- inançsızlık, doğal afet ve ölüm konuları üzerine nitel bir araştırma: Din ve maneviyatın psikolojik sağlığa etkileri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 137-172. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1275061>

- Krejtz, I., Nezlek, J. B., Michnicka, A., Holas, P., ve Rusanowska, M. (2016). Counting one's blessings can reduce the impact of daily stress. *Journal of Happiness Studies*, 17, 25-39. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9578-4>
- Koca, Ş. N. (2021). Fransa'da Türk diasporası. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 140-162.
- Koydemir, S., ve Schütz, A. (2014). Almanya'daki Türk göçmenlerde yaşam doyumu: Kültürel kimlik ve benlik kurgularının rolü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(42). <https://doi.org/10.17066/pdrd.30830>
- Ministère de l'Intérieur. (2017, Ağustos 1). Une nouvelle obligation de formation pour les aumôniers militaires, hospitaliers et pénitentiaires rémunérés et nouvellement recrutés. <https://www.interieur.gouv.fr/Archives/Archives-des-actualites/2017-Actualites/Une-nouvelle-obligation-de-formation-pour-les-aumoniers-militaires-hospitaliers-et-penitentiaires-remuneres-et-nouvellement-recrutes> adresinden 3 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Koç, M. (2012). Manevî (psikolojik) danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 1-21.
- Koç, M. (2016a). *Manevî (psikolojik) danışmanlık: Müslüman-Türk diasporası örneği* (2. baskı). Bursa: Emin Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 2014).
- Koç, M. (2016b). Türkiye'deki manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'I. Uluslararası Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' üzerine bibliyometrik analizler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 37-94.
- Koç, M. (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hastanelerdeki manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. *Diyanet İlmi Dergi*, 53(4), 201-241.
- Koç, M. (2019). Aile bireyleri (anne-baba-çocuklar) arasında sadakat ve güven. *Sadakat ve güven bağlamında aile* (s. 43-51) içinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Koç, D., ve Gültaş, F. Z. (2021). Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmaları (2016-2020) üzerine bir SWOT analizi. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 4, 39-74.
- Koenig, H. G. (2008). Research on religion, spirituality, and mental health: A review. *Canadian Journal of Psychiatry*, 1-30.
- Korkmaz, S. (2021). Olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma, sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık ilişkisi. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 237-271.

- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 143-149.
- Koyuncu, E. (2003). 1990’larda Türkiye’den Avrupa’ya göç: Göç ağlarının önemi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Köçer, G., ve Çınar, F. (2021). Ödül ve ceza olmadan çocuk disiplini mümkün mü? *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 410-429.
- Köksal, A. (2007). *Peygamberler tarihi* (1-2). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köse, A., ve Beşer, A. (2010). Kadının değiştirilebilir yazgısı “şiddet”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 114-121.
- Kublay, D., ve Oktan, V. (2015). Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(44), 25-35.
- Kula, N. (2002). Deprem ve dinî başa çıkma. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 234-255.
- Kula, M. N. (2018). Manevî danışmanlıkta kullanılan bazı dinî kavramların anlam alanı ve fonksiyonelliği. *Manevî danışmanlık ve rehberlik* (s. 1-18) içinde. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kula, M. N. (2005). *Bedensel engellilik ve dinî başa çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kula, M. N. (2020). Manevî danışmanlık açısından Fatıha Suresi üzerine psikolojik analizler. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 135-158.
- Kula, M. N. (2021). Zorluk ve sıkıntılarla başa çıkma süreçlerinde manevî destek örneği olarak İnşirah Suresi üzerine psikolojik analizler. *Türk Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 9-23.
- Kutluer, İ. (2020). Vedûd. TDV İslam ansiklopedisi. 42, s. 598-599. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, A. (2019). Günümüzde aile ve Kur’ân’dan örnek aileler. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 408-442. <https://doi.org/10.31121/tader.615689>
- La Croix. (2012, Ekim 1). Qu’est-ce qu’un aumônier de prison? <https://www.la-croix.com/Actualite/France/Qu-est-ce-qu-un-aumonier-de-prison- NG - 2012-10-18-866059> adresinden 1 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Lartey, E. Y. (2003). *In living color: An intercultural approach to pastoral care and counseling*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.

- Le Diaconesses de Strasbourg. (2023). *Aumônerie*. <https://www.diaconesses.fr/qui-sommes-nous/aumonerie/> adresinden 10 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Légifrance. (2012, Haziran 23). Arrêté du 15 juin 2012 portant organisation des aumôneries militaires. <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/arrete/2012/6/15/DEFD1221963A/jo/texte> adresinden 1 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Le Figaro. (2011, Nisan 14). La difficile pratique des religions en prison. <https://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/04/14/01016-20110414ARTFIG00691-la-difficile-pratique-des-religions-en-prison.php> adresinden 15 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Le Figaro. (2016, Aralık 21). Les aumôniers de l'aéroport Paris-Charles-de-Gaulle, pionniers de la fraternité religieuse. <https://www.lefigaro.fr/actualite-france/2016/12/21/01016-20161221ARTFIG00153-les-aumoniers-de-l-aeroport-paris-charles-de-gaulle-pionniers-de-la-fraternite-religieuse.php> adresinden 3 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Le Monde. (2018, Temmuz 2). Abdelkader Arbi: Je veux banaliser le fait religieux musulman dans les armées. https://www.lemonde.fr/religions/article/2018/06/02/abdelkader-arbi-je-veux-banaliser-le-fait-religieux-musulman-dans-les-armees_5308556_1653130.html adresinden 17 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Levent Abul, L. (2018). Ailede iletişim. Z. Demir (Ed.), *Soru ve cevaplarla aile hayatı: Güncel sorunlar ve çözüm önerileri* (s. 38-54) içinde. İstanbul: İz Yayınları.
- McGrath, A. E. (1999). *Christian spirituality: An introduction*. Blackwell Publishers.
- Maçın, H., Çevik, M., ve Akay, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin manevî danışmanlık ve dinî destek ihtiyacı: Adıyaman Üniversitesi örneği. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 7, 38-54.
- Mahoney, A., ve Cano, A. (2014). Introduction to the special section on religion and spirituality in family life: Delving into relational spirituality for couples. *Journal of Family Psychology*, 28(5), 583-586.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martı, H. (2017). *Aile olmak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Martı, H. (2013). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aileye yönelik dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri. Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi (s. 1-10) içinde. Ankara.

- Maslow, A. H. (1943). *A theory of human motivation*. Psychological Review, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Maslow, A. (2011). *İnsan olmanın psikolojisi* (G. O. Çev.). İstanbul: Kuraldışı.
- Mantova, K. S. (2023). Examining the link between attachment style and preferred love language. *Knowledge-International Journal*, 57(5), 693-698.
- Matejevic, M., Jovanovic, D., ve Illic, M. (2015). Patterns of family functioning and parenting style of adolescents with depressive reactions. *Social and Behavioral Sciences*, 185, 234-239.
- Mavili Aktaş, A. (2006). *Aile içi şiddet: Kadının ve çocuğun korunması*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Mavili Aktaş, A. (2002). Aile terapisinin gelişimi ve ruh sağlığı alanındaki yeri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), 116-122.
- Mavili, P. D. A., Kesen, Ö. G. D. N. F., ve Daşbaşı, Ö. G. D. S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33. <https://doi.org/10.21560/spcd.19507>
- McCullough, M. E., ve Worthington, E. L. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 67(6), 1141-1164.
- McCullough, M., ve Witvliet, C. V. (2002). The psychology of forgiveness. In *Handbook of Positive Psychology* (2. Baskı) (s. 446-455).
- McCullough, M., ve others. (2000). *Forgiveness: Theory, research, and practice*. New York, NY: Guilford Press.
- MDR. (2019). *MDR meslek standardı hakkında*. <http://mdr.org.tr/mesleki-mevzuat/> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Meriç, C. (1993). *Sosyoloji notları ve konferanslar* (2. Baskı.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, N. (2004). *Gündelik hayat ve fetvalar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mevdudi, E. (2003). *Tefhimu'l Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Meydan, H. (2016). Bireyin manevî potansiyeli ve ihtiyaçlarını dikkate alan bir din eğitimi anlayışı üzerine değerlendirmeler. A. Y. Dinç, ve H. Kır (Ed.), *Manevî danışmanlık ve rehberlik* (1. baskı, s. 213-234) içinde. İstanbul Dem Yayınları.
- Meyve, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., ve Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology*, 55(3), 303-332. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x>

- Ministere de la Justice. (2018, Şubat 14). *Pratiques et organisation du culte en détention*. <http://www.justice.gouv.fr/prison-et-reinsertion-10036/la-vie-en-detention-10039/culte-12002.html> adresinden 1 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Mostova, O., Stolarski, M., ve Matthews, G. (2022). I love the way you love me: Responding to partner's love language preferences boosts satisfaction in romantic heterosexual couples. *PLoS ONE*, 17(6), e0269429. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269429>
- Moretti, T. (2024, Şubat 6). *Online pastoral counseling programs*. <https://www.counselingpsychology.org/counseling/degrees/pastoral-counseling/#pastoral-counseling-degree-program-curriculum> adresinden 25 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayın, Eğitim ve Reklamcılık Hizmetleri.
- Mutluer, S. (2006). *Özgüven oluşmasında manevî değerlerin rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göç ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Müftüoğlu, Ö. (2005). Güven ortamının bir toplum için önemi ve bunu engelleyen faktörler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(3), 143–159.
- Meslek Yeterlilik Kurumu. (2019). *Manevî danışman*. https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak_kveview=taslak_listesi_yenivemsd=2. adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Nazlı, S. (2014). *Aile danışmanlığı*. Anı Yayınları.
- Nazlı, S. (2018). *Aile danışmanlığı uygulamaları* (2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. Baskı). Pearson Education Limited.
- Nezlek, J. B., Newman, D. B., ve Thrash, T. M. (2016). A daily diary study of relationships between feelings of gratitude and well-being. *Journal of Positive Psychology*. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1198923>
- Niemiec, R. M., ve Schulenberg, S. E. (2011). Understanding death attitudes: The integration of movies, positive psychology, and meaning management. *Death Studies*, 35(5), 387–407. <https://doi.org/10.1080/07481187.2010.544517>
- Nişancı, Z., Özer, N., ve Aydın, A. B. (2022). Çiftler arasındaki eğitim seviyesi farkının evlilik içi çatışmalarda kullanılan davranış türleri üzerine etkileri. *Toplumsal Değişim Dergisi*, 4, 38.

- Ok, Ü. (1997). *Dinsel danışmanlığın teorik çatısı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ok, Ü., ve Gören, A. B. (2023). Kampüste manevî bakım: İngiltere örneği ve Türkiye için çıkarımlar. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 1–40. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2023.103>
- Okumuş, E. (2019). *İnsani bir nitelik olarak sadakat: Sadakat ve güven bağlamında aile*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 11-27.
- Önal, Ş. H. (2005). *Bir sorumluluk eğitim programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Önder, S. (2019). *Romantik kıskançlık, aldatmaya yönelik niyet ve mutluluk* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
- Önkal, A. (1998). Hicret. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17, 462–466. DİB Yayınları.
- Öntürk, M., Öztürk, E. D., ve Akyüz, H. Ö. (2023). Göçmen çocukların eğitimde yaşadıkları güçlükler. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(68), 2799–2804. <https://doi.org/10.29228/smryj.67969>
- Özdemir, P., ve Bakiler, E. (2021). Aile huzuru ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1881–1895. <https://doi.org/10.17755/esosder.870724>
- Özdemir Bişkin, S., ve Sop, A. (2021). Karakter güçleri envanteri erken çocukluk formu'nun Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 177–193. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.60703-654580>
- Özdemir, Ö. (2019). Ebeveynlere göre ailede çocuğun din eğitimi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 313–344.
- Özdoğan, Ö. (2009). Hastalıklara manevî-psikolojik yaklaşım. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ed.), *IV. Din Şûrası III. Komisyon Tebliğleri* (s. 366-372) içinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdoğru, M. (2020). Covid-19 salgınında okul müdürlerinin okul yönetiminde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma stratejileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–14.
- Özkan, A. (2019). Türkiye’de sağlık hizmetlerinde manevî danışmanlık: Bir karma yöntemi araştırması [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Özmüş, S. (2020). Türk-Alman evlilikleri üzerine toplumsal algı ve deneyim biçimleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Öztürk, S. (2022). Sesin politikası ve göçmen kadınların vokal icraları: Rezonans küresi [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Öztürk, C., ve Tekiner, M. A. (2017). Stratejik göç yönetimi çerçevesinde Türkiye’de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün konumu. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 143–159.
- Padak, M. (2019). Kur’an’da aile hayatı. *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım, 347, 10-17
- Pastoral Counseling. (2024, Temmuz 14). *Becoming a pastoral counselor*. <https://www.pastoralcounseling.org/how-to-become>. Adresinden 15 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.
- Pargament, K. I., Kennell, J., ve Hathaway, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27, 90.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford Press.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., ve Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519–543.
- Pargament, K. I. (2015). Din psikolojisi mi, din ve maneviyat psikolojisi mi?: Gerçekler ve itirazlar. A. R. Geçioğlu (Çev.), *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2015/2(29), 365–382.
- Pargament, K. I. (2023). From research to practice: Three waves in the evolution of the psychology of religion and spirituality. *Spiritual Psychology and Counseling*, 8(3), 207–225. <https://doi.org/10.37898/spc.2023.8.3.191>
- Parlak, A. (2019). *Cezaevlerinde dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verimliliği* [Unpublished master’s thesis]. Hitit University.
- Parlar, H., ve Akgün, Ş. (2018). Evlilikte bilinçli farkındalık, evlilik doyumu ve problem çözme becerileri ilişkilerinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 1(1), 11–21.
- Peker, H. (2009). Dinî danışmanlık bağlamında aile danışmanlığı ve rehberliği: Samsun ve Aydın aile irşat ve rehberlik büroları örneği. IV. *Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (s. 12–16) içinde.
- Peker, H. (2018). *Din psikolojisi* (18th ed.). Çamlıca Yayınları.
- Perspektif. (2018, 29 Mart). TBMM Avrupa’da yaşayan Türklere dair raporunu açıkladı. <https://perspektif.eu/2018/03/29/turkiye-tbmm-avrupada-yasayan-turklere-dair-raporunu-acikladi/>

- Peterson, C., ve Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.
- Polat, E., ve Sucu Polat, M. (2017). Konar-göçerlikten yerleşikliğe, yüzer-gezerlikten yerelliğe göç. *SDÜ İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 22, 1329–1341.
- Powell, M. L. (2008). *Cinematherapy as a clinical intervention: Theoretical rationale and empirical credibility* [Doctoral dissertation, University of Arkansas].
- Practical Psychology. (2023, 6 Ekim). Theory of relationship satisfaction. <https://practicalpie.com/theory-of-relationship-satisfaction/>
- Pratiques et organisation du culte en détention. (2018). Ministère de la Justice. <http://www.justice.gouv.fr/prison-et-reinsertion-10036/la-vie-en-detention-10039/culte-12002.html>
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş* (D. Bayrak, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Rauer, A., ve Volling, B. (2015). The role of relational spirituality in happily-married couples' observed problem-solving. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7(3), 239–249. <https://doi.org/10.1037/rel0000017>
- Reçber, B. (2011). Bir özsaygı geliştirme programının yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin özsaygı düzeyleri üzerindeki etkililiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 115–132.
- Richards, S., ve Bergin, A. B. (2011). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. American Psychological Association.
- Rio, C. D., ve White, L. J. (2016). Maneviyatı dindarlıktan ayırmak: Hilomorfik bir bakış açısı. S. Baş (Çev.), *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 73–113 içinde.
- Rogers, C. R. (2011). *Kişi olmaya dair* (A. Babacan, Çev.). Okuyan Us Yayınları.
- Sabatier, C., ve Berry, J. W. (1994). Immigration et acculturation. İçinde R. Bourhis ve J. P. Leyens (Eds.), *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes* (s. 261–291). Mardaga.
- Salim, E. (2017). *Boşanma sürecindeki bireylerde başa çıkma stratejileri ve dinî başa çıkma: Isparta örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Samia, A. T. (2022, Nisan 2). Fransız cezaevlerinde Müslüman MDR. *DİTİB Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi Seminer Notları*, Fransa.
- Sayar, K. (2021, Mart 15). Güvenmenin psikolojisi. <https://kemalsayar.com/haftanin-yazisi/guvenmenin-psikolojisi>
- Sayar, K. (2019). *Terapi* (7. Baskı). Timaş Yayınları.

- Shapiro, A. F., Gottman, J. M., ve Carrère, S. (2000). The baby and the marriage: Identifying factors that buffer against decline in marital satisfaction after the first baby arrives. *Journal of Family Psychology*, 14(1), 59–70.
- Saphir News. (2019, Aralık 26). Avec l'ENAM, le recrutement des aumôniers militaires du culte musulman se professionnalise. https://www.saphirnews.com/Avec-l-ENAM-le-recrutement-des-aumoniers-militaires-du-culte-musulman-se-professionnalise_a26818.html
- Sarıkaya, M. E. (2018). Zorunlu göç bağlamında Kur'an'da göç. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 235–252. <https://doi.org/10.46595/jad.375112>
- Santé. (2011, Kasım 15). PDF (Établissements de santé). https://sante.gouv.fr/fichiers/bo/2011/11-10/ste_20110010_0100_0034.pdf adresinden 17 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Satıcı, S. A. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: Farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Satir, V. (2016). *İnsan yaratmak* (S. Yeniçeri, Çev.). Beyaz Yayınları.
- Sayın, M., Demir, İ. H., ve Ekşi, F. (2019). The relationship of marital satisfaction and life satisfaction with spiritual orientation: The mediating role of sacrifice and sensitivity. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4(3), 237–256.
- Sayın, E. (2012). Tasavvuf ve psikoloji açısından duanın terapik etkileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 423–431.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.
- Seligman, M. (2019). *Öğrenilmiş iyimserlik* (S. Kunt-Akbaş, Çev.). Ekşi Kitaplar.
- Seligman, M., ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. *American Psychologist*, 55(1), 5–14.
- Sever, G. (2022). Göç ve yalnızlık: Psiko-sosyal ve ekonomik sonuçları. *Göç Dergisi*, 9(2), 225–245. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i2.822>
- Sevinç, G., Davran, M. K., ve Sevinç, M. R. (2018). Türkiye'de kırdan kente göç ve göçün aile üzerindeki etkileri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70–82.
- Settoul, E. (2008). Musulmans dans les armées françaises. *Migrations Société*, 120(6), 35–48. <https://doi.org/10.3917/migra.120.0035>

- Seyyar, A. (2009). Toplumun himayeye muhtaç kesimleri ve Diyanet. İçinde *IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliğleri* (s. 107–120). Ankara.
- Sezgin, A. A., ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. *Humanitas*, 4(7), 432.
- Sharp, C., Smith, J. V., ve Cole, A. (2002). Cinematherapy: Metaphorically promoting therapeutic change. *Counseling Psychology Quarterly*, 15(3), 269–276.
- Sili Kalem, A. (2017). *Ayrı Dünyaların İnsanınız: Ulusaşırı Göç ve Karma Evlilik*. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 4(12), 1038–1046. <https://doi.org/10.26450/jshsr.174>
- Simav, E. (2009). *Erzurum ve Bursa İl Müftülüklerine Sorulan Sorular Işığında Türkiye'nin Aile Hayatının Sosyolojik Analizi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Soysaldı, H. M. (2007). *Gençliğimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar: Sigara, Alkol ve Uyuşturucu*. *Humanities Sciences*, 2(2), 80-101. <https://doi.org/10.12739/10.12739>
- Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye’de Dinî Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkanları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Söylev, Ö. (2015). *Psikolojik Yardım Hizmetleri Bağlamında Türkiye’de Dinî Danışma ve Rehberlik*. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 287-308. <https://doi.org/10.20486/imad.86573>
- Söylev, Ö. F. (2017). *Dinî Danışma ve Rehberliğin Teolojik Temellerine İslâmî Yaklaşım*. *Diyanet İlmi Dergi*, 53(2), 75-100.
- Subaşı, Z. (2019). *Cezaevlerinde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*. İçinde A. Ayten (Ed.), *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler* (s. 233-266). İstanbul: Dem Yayınları.
- Süllü Durul, S. (2020). *İletişim Nedir: İletişimin İşleyişi, Boyutları ve Özellikleri*. İçinde E. Yüksel (Ed.), *Bütün Yönleriyle Sağlık İletişimi: Kuram Uygulama ve Tartışmalar* (s. 11-31). İstanbul: Emek Kitap.
- Şahin, B. (2008). *Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 227-252.
- Şahin, C. (2001). *Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme*. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.

- Şahin, M., ve Güngör, F. (2022). Göç ve Bağımlılık: Suriyeli Göçmenlerin Madde Kullanım Süreçlerine Dair Nitel Bir Araştırma. *İctimaiyat*, 6(Göç ve Mültecilik Özel Sayısı), 319-337. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1111559>
- Şahin, Ş., ve Kılıç, A. (2021). Öğrencilerin Sevgi Algılarına İlişkin Kavram Ağları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 53(53), 287-308. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.778203>
- Şahin, T. K. (2010). *Dinî Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Şahin, T. K. (2019). *Batı'da Manevî Danışmanlık ve Rehberlik. Diyanet Aylık Dergi*, Şubat, Sayı:338.
- Şahin, S., ve Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 55-66. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000029
- Şamatacı, G. (2013). *Romantik ilişkilerde affetme: Transaksiyonel analiz ego durumları açısından bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şeker, Ş. (2022). *Göçmenlere Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım Programının Uygulanması: Almanya Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Şentürk, H. (1997). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Esra Yayınları.
- Şentürk, H. (2020). *Hastanelerde manevî danışmanlık hizmetleri ihtiyacı üzerine pilot bir araştırma: SDÜ hastanesi örneği*. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 373-396.
- Şentürk, H., ve Yakut, S. (2014). *Hayatın Anlamı ve Din*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 33, 45-60.
- Şirin, T. (2014). *Dinî Danışma ve Rehberlik, İ.H.S.A.N. Modeli Manevî Danışmanlık*. İstanbul: Mim Akademi Yayınları.
- Şirin, T. (2016). *Manevî Danışma ve Rehberlik'te Yeni Bir Model Önerisi: İ.H.S.A.N. Modeli ve Vaka Sunumu*. In *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik* 1, s. 193. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Şirin, T., ve Dursun, N. (2021). *Evli ve Bekâr Bireylerde Yaşamın Anlamı ve Maneviyat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. *EKEV Akademi Dergisi*, 85, 469-482.
- Taş, E. (2014). *Evlilik göçüyle Türkiye'den Belçika'ya Gelen Gelinler ve Boşanma Sorunu*. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(20), 217-236.

- Taş, E. (2018). *Türkiye'den Belçika'ya Damat Göçü ve Psikolojik Etkileri*. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 341-352. <https://doi.org/10.29029/busbed.357050>
- Tarhan, N. (2014). *Mesnevi Terapi* (2. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 2008).
- Tatçı, M. (2016). *Yûnus Emre Divânı: Seçmeler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Taylı, A. (2013). *Sorumluluğun Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30, 68-84.
- Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tepe, E. E., ve Demir, A. S. (2019). *Babaların Çocuk Bakımına Katılımında Kendi Annelerinin Etkisi Üzerine Bir Çalışma: Sakarya İli Örneği*. Uluslararası Folklor Akademi Dergisi, 2(1), 121-140.
- Teyfurov, M. (2014). *Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı*. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3, 183-200.
- The Random House Dictionary of the English Language. (1987). *Spirituality*. Random House.
- Thomas, J., ve Barbato, M. (2020). *Positive religious coping and mental health among Christians and Muslims in response to the COVID-19 pandemic*. Religions, 11(10), 498.
- Tınmaz, G. (2019). *Fransa'da Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Tolstoy, L. (1965). *What men live by* (L. Maude, Çev.). Peter Pauper Press. (Orijinal eserin basım tarihi, 1885).
- Topaloğlu, B. (2012). *Vedûd*. TDV İslam Ansiklopedisi 42, s. 598-599. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toprak, H. (2014). *Psikolojik Danışma Sürecinde Affetmeye Genel Bir Bakış*. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 115-131.
- Tosun, C. (1992). *Almanya'da Türk İslam Kültür Merkezleri: Camiler*. İslami Araştırmalar Dergisi, 6(3).
- Tosun, E. (2019). *Kulu ilçesinden yurtdışına göçler: İsveç örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Tunç, B., ve Totan, T. (2021). Aile yaşamında maneviyat: Aile psikolojik danışmasında maneviyatın değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Turan, A. (2023). Türkiye’de göç ve siyasi boyutları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 331-347. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1239516>
- Turan, R., ve Saygı, K. (2023). Çocuk, köstebek, tilki ve at kitabının varoluşçu ve bilişsel davranışçı yaklaşımlara göre zorlu yaşam olayları sonrası devam edebilmeyi destekleyen kavramları açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (68), 78-107. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1295035>
- Turgut, T., ve Ekşi, F. (2020). Manevî yönelimli bilişsel davranışçı aile terapisi: Manevî yönelimli bir perspektif. İçinde H. Ekşi (Ed.), 91-118. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tuttle, D. J., ve Davis, S. N. (2015). Religion, infidelity, and divorce: Reexamining the effect of religious behavior on divorce among long-married couples. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 56(6), 475-489.
- Tuzcu, A., ve Bademli, K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66. <https://doi.org/10.5455/cap.20130719123555>
- Tuzcuoğlu, S. (1994). Aile birimlerinin yapısını tanıma ve aile terapisi. *Öneri Dergisi*, 1(1), 154-157. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.704806>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024, Mayıs 15). *İstatiklerle aile, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Statistics-on-Family-2023-53784#:~:text=Kesinleşen%20boşanma%20davaları%20sonucunda%202023,bin%20213%20çocuk%20velayete%20verildi>. adresinden 16 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkçapar, M. H. (2019). *Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama* (11. baskı). İstanbul: Epsilon Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1994).
- Twenge, J. M., Campbell, W. K., ve Foster, C. A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family*, 65, 574-583.
- Uğurlu, H. S. (2018). Bir isimlendirme problemi: Dinî danışmanlık. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7(2).
- Uludağ, S. (2020). Muhabbet. *TDV İslam Ansiklopedisi* 30, s. 384-386. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). Takva. *TDV İslam Ansiklopedisi* 39, s. 484-486. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Uluocak, G. P. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 35-44.

Underwood, J. P. (2002). The human experience of compassionate love: Conceptual mapping and data from selected studies. In S. G. Post, L. G. Underwood, J. P. Schloss, ve W. B. Hurlbut (Eds.), *Altruism and altruistic love: Science, philosophy, and religion in dialogue* (pp. 72-88). New York: Oxford University Press.

Université de Strasbourg. (2023). *Diplôme d'université*. <https://www.unistra.fr/etudes/decouvrir-nos-formations/par-type-de-diplomes/diplome-duniversite/diplome-duniversite/cursus/FH111?cHash=eade09990ddb1665e9824ab5839f8d08#data-rof-tab-presentation> adresinden 5 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

Ünal, A. (2017). *Aile sorumluluğu, kadın ve aile yazıları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ünalın, T. (1998). Türkiye’de içgöçe ilişkin veri kaynaklarının değerlendirilmesi. In *Türkiye’de içgöç* (s. 91-103). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Ünsal, H. (2022). Göç ve aile: Göçün aile üzerindeki etkileri. *Uluslararası Psiko-Sosyal Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 84-93.

Vargun, R. (2013). Fransız aile hukukundaki gelişmeler. *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi*, Ankara.

Vatandaş, S. (2020). Sosyalleşme ve sosyalleşmenin sosyal medya mecralarındaki anlamsal ve işlevsel dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 813-832. <https://doi.org/10.17680/Erciyesiletisim.675531>

Vatandaş, S. (2016). Avrupa’ya göçmen akışı ve Türkiye’de göç politikaları. *Bilgi Analiz*, 3, 1-19.

Vaughan, F. (1991). Spiritual issues in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 23, 105-119.

Vural, İ. (2012). İletişim süreci. İçinde H. İ. Gürçan (Ed.), *Medya ve iletişim* (3. Baskı) s. 2-15. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Walsh, F. (2010). Spiritual diversity: Multifaith perspectives in family therapy. *Family Process*, 49(3), 330-348.

Wedding, D., ve Niemiec, R. M. (2018). *Filmlerle pozitif psikoloji: Karakter güçlerini geliştirmek için filmlerden yararlanma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Welwood, J. (1985). On love: Conditional and unconditional. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 17(1), 33-40.

- Wolfinger, N. H., ve Wilcox, W. B. (2008). Happily ever after? Religion, marital status, gender, and relationship quality in urban families. *Social Forces*, 86, 1311-1337.
- Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö. (2019). Gaziler ve yakınlarının manevî bakım ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Journal of Analytic Divinity*, 3(2), 67-100.
- Yaman, A. (2009). Aile büroları: Arka plan, mevcut durum, sorunlar ve öneriler. İçinde IV. *Din Şurası III. Komisyon Tebliğleri*. Ankara.
- Yaman, N. (2017). Yas sürecinde manevî danışmanlık ve rehberlik (MDR). İçinde A. Ayten (Ed.), *Manevî danışmanlık ve rehberlik: Teori uygulama alanları* (s. 273-300).
- Yapıcı, A., ve Doğanay, S. (2019). Dinî başa çıkma ve sabır bağlamında insan tipleri: Nitel bir araştırma. *Bilimname*, 2019 (40), 105-135. <https://doi.org/10.28949/bilimname.634717>
- Yaraloğlu, Y. (2021). İki dünya bir aile: Sosyolojik bir değerlendirme. *Külliye*, 2(1), 73-80. <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.867245>
- Yavuz, K. (1982). Din psikolojisinin araştırma alanları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5.
- Yazır, E. H. (2003). *Hak dinî Kur'an dili*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Yenen, İ. (2017). Türkiye’de manevî danışmanlık ve rehberlik literatürü üzerine bibliyometrik bir çalışma. *DEİFD*, (46), 157-219.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2020). Göçün aile üzerindeki etkisi. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Yıldırım-Kazım-Göçün-Aile-Üzerindeki-Etkisi.pdf> adresinden 16 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Yıldız, K. (2009). Sorumluluk. *TDV İslam Ansiklopedisi* 37, s. 380-382. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, N. (2012). Aile irşat ve rehberlik bürolarında yapılan dinî danışmanlık: Çorum örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Yılmaz, H., İlketenci, R., Yılmaz, A. S., ve Mamirova, C. (2018). Evli bireylerin problem çözmede kullandıkları yaklaşımlar ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 445-462.
- Yılmaz, H. (2004). Hz. Peygamber'in eğitiminde bir ilke olarak hoşgörü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 109-132.

- Yılmaz, N. (2020). *Aile içi roller, bağlar ve maneviyat* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, E., ve Günay, G. (2022). Göçmenler ve göçmen ailelerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin bir değerlendirme. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNIKA Toplum ve Bilim) Dergisi*.
- Yılmaz, T., ve Oskay, Ü. Y. (2015). İnfertilite stresi ile başa çıkma yöntemleri ve hemşirelik yaklaşımları. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2(1), 100-112.
- Yılmaz, Z. S., Apaydın, H., ve Yüksel, B. N. (2020). Dindarlık ile eşler arası uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kahramanmaraş örneği. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 15, 617-648. <https://doi.org/10.18498/amailad.811110>
- Yolcu, A. (2022). Sevginin birey, aile, toplum ve eğitim üzerindeki etkileri. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 4(2), 59-71.
- Young, J. E., ve Klosko, J. S. (2022). *Hayatı yeniden keşfet* (H. A. Karaosmanoğlu ve E. Tuncer, Ed.) (27. basım). İstanbul: Psikonet Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1993).
- Zinnbauer, B. J., ve Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve maneviyat. İçinde R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Ed.), *Din ve maneviyat psikolojisi: Temel yaklaşımlar ve ilgi alanları* (s. 61-103). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Zengen, G. T. (2022). *Küresel hareketlilik etkisinde göç: Avrupa'ya göçün sebepleri ve uyum sorunları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

EKLER

EK-1: ETİK İZİN FORMU

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
ESKİŞEHİR

Toplantı Tarihi : 21.03.2024

Toplantı No : 2024-06

GÜNDEM :

1. Başvuru Sahibi : Doç.Dr.M.Naci KULA (Tuba Kevser ŞAHİN ile birlikte).

Konu: “Aile İçi Problemlerin Çözümünde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg'ta Yaşayan Türk- Müslüman Örneği (Spiritual Counseling and Guidance in Solving Family Problems : The Turkish-Muslim Case Living in Strasbourg)” isimli araştırmasının görüşülmesi.

KARAR :

1. Doç.Dr.M.Naci KULA'nın (Tuba Kevser ŞAHİN ile birlikte) “Aile İçi Problemlerin Çözümünde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg'ta Yaşayan Türk- Müslüman Örneği (Spiritual Counseling and Guidance in Solving Family Problems : The Turkish-Muslim Case Living in Strasbourg)” isimli araştırmasının ve başvuru evrağının ekinde örneği bulunan araştırmalarında kullanacakları ölçme aracının/araçlarının; fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluk başvuru sahibine/sahiplerine ait olmak üzere veri toplama araçlarını uygulamak için gerekli yerlerden yasal izinleri almak şartıyla **Üniversitemiz insan araştırmaları etik kurulu yönergesine uygunluğuna** oybirliği ile karar verildi.

(İmza)
Prof.Dr.Hüseyin ANILAN
Başkan

(İmza)
Prof.Dr.Saadet Pınar TEMİZKAN
Başkan Yardımcısı

(Raporlu)
Prof.Dr.Şerife YÜCESOY ÖZKAN
Üye

(İmza)
Prof.Dr.Pınar GİRMEN
Üye

(Görevli-İzinli)
Prof.Dr.Soner AKPINAR
(Raportör)

(İmza)
Prof.Dr.Bilge Kağan ŞAKACI
Üye

(İmza)
Prof.Dr.Şennur SEZGİN
Üye

(İmza)
Prof.Dr.Fatma Asiye ŞENAT
Üye

(İmza)
Prof.Dr.Kamil SARITAŞ
Üye

EK-2:

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Demografik Bilgiler

1. Cinsiyetiniz?
2. Doğum yeriniz?
3. Doğum yeriniz Türkiye ise göç etme sebebiniz?
4. Yaşınız?
5. Medeni durumunuz? (Evli / bekar/ dul)
6. Eğer evli iseniz, eşiniz ya da siz göç ederek mi geldiniz? Kaçınıcı kuşak göçmensiniz?
7. Kaç yıllık evlisiniz?
8. Yaşadığınız şehir?
9. Eğitim durumunuz nedir?
10. Mesleğiniz nedir?

-
11. Aile içerisinde genelde hangi konularda sorunlar yaşıyorsunuz?
 12. Sorunlarınızı çözmek için başkalarına başvurmak isterseniz kimlerle paylaşırsınız?
 13. Göçmen bir aile olmak evliliğinizi/hayatınızı nasıl etkiliyor?
 14. Aile içinde yaşadığınız problemlerle başa çıkmanızda din ve maneviyat ne derecede etkilidir?
 15. Aile içerisinde yaşadığınız problemleri çözmek adına hiç profesyonel destek aldınız mı? Cevabınız evetse, aldığınız bu destek size ne kadar yardımcı oldu? Cevabınız hayırsa, neden destek almak istemediniz?
 16. Hayatınızın herhangi bir döneminde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmeti aldınız mı? Cevap evetse, aldığınız bu destek size ne kadar yardımcı oldu? Cevabınız hayırsa, neden destek almak istemediniz?

Katkılarınız için teşekkür ederim!

Tuba Kevser ŞAHİN

EK-3:
AİLE HUZURU ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadelerin her birini aynı evde yaşadığınız ailenizi düşünerek, ailenize ne derecede uyduğunu, yanındaki kutucuklarda yer alan “1= Kesinlikle katılmıyorum” ile “5= Kesinlikle Katılıyorum” arasındaki rakamlardan yalnızca birinin üstüne (X) işareti koyarak gösteriniz. 1= Kesinlikle katılmıyorum 2=Katılmıyorum 3= Kararsızım 4= Katılıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum						
1	Aile üyeleri birbiriyle iyi geçinir.	1	2	3	4	5
2	Biz aile olarak bir bütünün parçaları gibiyiz.	1	2	3	4	5
3	Aile yaşamımızdan keyif alıyoruz.	1	2	3	4	5
4	Aile içerisinde kendimi değerli hissediyorum.	1	2	3	4	5
5	Kendimi güvende hissettiğim bir aile yaşıyorum var.	1	2	3	4	5
6	Bana göre aile yaşamının temel kriterleri açısından uyumluyuz.	1	2	3	4	5
7	Yaşadığımız sorunlara rağmen aile yaşamımızdaki dengeyi koruyabiliyoruz.	1	2	3	4	5
8	Ailemizin kronik sorunlarından dolayı çoğunlukla üzgün ve mutsuzum.	1	2	3	4	5
9	Aile içindeki sürekli ve yoğun çatışmalardan dolayı dinginliğe özlem duyuyorum.	1	2	3	4	5
10	Aile yaşamımda yoğun bir ilgisizlik ve kopukluk hissediyorum.	1	2	3	4	5
11	Aile yaşamımda düzeltemediğim bir karmaşa ve belirsizlik hali var.	1	2	3	4	5
12	Eşimle olan ilişki sürekli sorguluyorum.	1	2	3	4	5
13	Aile yaşamına dair hayal kırıklıklarım çok fazla.	1	2	3	4	5
14	Aile içerisinde en temel ihtiyaçlarım bile karşılanmıyor.	1	2	3	4	5
15	Beni ben yapan kırmızı çizgilerim dahi ihlal edildi.	1	2	3	4	5

Derin Yıpranmalar alt faktörü	8.,9.,10.,11.,12.,13.,14.15. (ters puanlanacak)
Genel Hoşnutluk alt faktörü	1.,2.,3.,4.,5.,6., 7

EK-4:**DİNÎ BAŞA ÇIKMA ÖLÇEĞİ**

Aşağıda yer alan ifadeleri okuduktan sonra, hayatta bir problemle karşılaştığınızda genel olarak nasıl davrandığınızı düşünerek durumunuzu en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz. <i>(1)Hemen hemen hiç yapmam (2)Çok az yaparım (3)Orta derecede yaparım (4)Sıklıkla yaparım</i>				
1	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'a daha yakın olmaya çalışırım.	1	2	3 4
2	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, bunun imanımı derinleştirmek için Allah'tan gelen bir imtihan olduğunu düşünürüm.	1	2	3 4
3	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sevgisini ve himayesini isterim.	1	2	3 4
4	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum.	1	2	3 4
5	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'tan bağışlanma dilerim.	1	2	3 4
6	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sabırlı olmayı emrettiğini kendime hatırlatırım.	1	2	3 4
7	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, elimden geleni yapar, gerisini Allah'ın takdirine bırakırım.	1	2	3 4
8	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, işlediğim günahlardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığımı inanırım.	1	2	3 4
9	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın beni cezalandırmasına neden olacak ne yaptığımı merak ederim.	1	2	3 4
10	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, yeterince sadık bir kul olmadığım için Allah'ın beni cezalandırdığını düşünürüm.	1	2	3 4

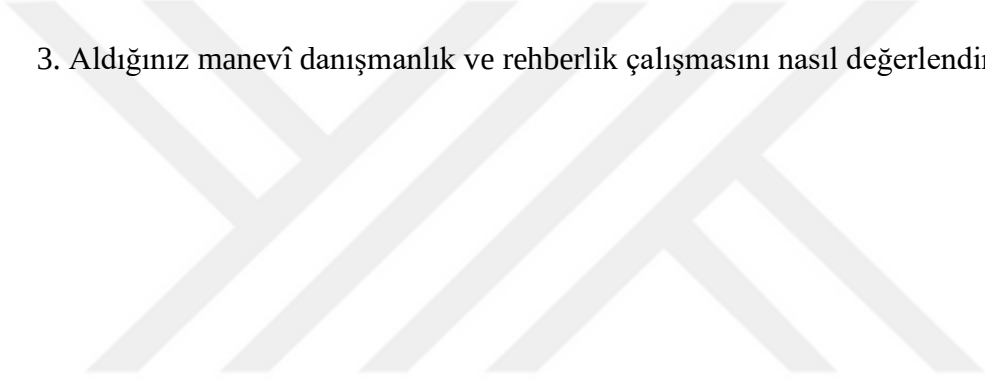
EK-5:

DEĞERLENDİRME FORMU

1. Aile içinde bir sorun yaşadığınızda ne yaparsınız?

2. Manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasına katılmayı neden istediniz?

3. Aldığınız manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmasını nasıl değerlendirirsiniz?



EK-6:

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma “Aile İçi Problemlerin Çözümünde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg’ta Yaşayan Türk- Müslüman Örneği” başlıklı bir araştırma çalışması olup çalışma yurt dışında yaşayan göçmen ailelerin aile içi problemlerinin çözümünde manevî danışmanlığın etkisini araştırma amacını taşımaktadır. Çalışma, Tuba Kevser Şahin tarafından yürütülmekte olup sonuçları ile manevî danışmanlığın yurt dışındaki ailelerin problemlerin çözümündeki etkisini ortaya koyacaktır/ Yurt dışındaki manevî danışmanlık çalışmalarının gelişimine ışık tutulacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, mülakatlar yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler ve alınan ses kayıtları sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler SPSS yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bölümünden Tuba Kevser Şahin’e yöneltebilirsiniz.

Okudum/Anladım

EK-7:
ÖLÇEK İZİNLERİ

Aile Huzuru Ölçeği

Kullanım İzni

Geliştirdiğim(iz) / uyarladığım(iz) ölçme aracının atıf gösterilmesi ve bilimsel araştırmalarla sınırlı olmak kaydıyla kullanılmasına izin veriyorum/z/. İzin için ayrıca e-posta gönderilmesine gerek yoktur.

Dinî Başa Çıkma Ölçeği

Memnuniyet ile kullanabilirsiniz Kevser. Tüm bilgiler TOAD da mevcuttur.

İyi çalışmalar dilerim

Prof. Dr. Halil Ekşi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
Göztepe Kampüsü 34722
Kadıköy İSTANBUL

<https://avesis.marmara.edu.tr/halileksi>
<https://scholar.google.com.tr/citations?user=4gCGMKsAAAAJ>

2024-03-06 12:16, T. Kevser ŞAHİN yazmış:

- > Değerli hocam,
- > Ben Tuba Kevser Şahin. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat
- > Fakültesi'nde doktora öğrencisiyim. "Aile İçi Problemlerin
- > Çözümünde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Strazburg Türk-
- > Müslüman Örneği" isimli tez çalışmamda "Dini Başa Çıkma
- > Ölçeği"nizden istifade etmek istiyorum. İzniniz olursa memnuniyet
- > duyurum. Hayırlı çalışmalar dilerim.
- >
- > Tuba Kevser Şahin
- > ESOGÜ Doktora Öğrencisi

